

TRANZICIONA PRAVDA

Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama Izveštaj za 2010-2011. godinu

ISBN 978-86-7932-049-0

Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama

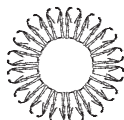
Izveštaj za 2010-2011. godinu

Fond za humanitarno pravo

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

Udruženje
"Tranziciona pravda, odgovornost i
sjetanje u Bosni i Hercegovini"
Association
"Transitional Justice, Accountability and
Remembrance in Bosnia and Herzegovina"

ЦЕНТАР ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И ТРАНЗИЦИОНУ ПРАВДУ
CENTER FOR
DEMOCRACY AND
TRANSITIONAL
JUSTICE

YOUTH INITIATIVE FOR HUMAN RIGHTS
INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA
NISMA E TË RINJVE PËR TË DREJTAT E NJERIUT

Center for
Research and
Policy
Making

I. Rezime

Suđenja za ratne zločine

Osim u Makedoniji, u ostalim post-jugoslovenskim zemljama sudi se za ratne zločine počinjene u oružanim sukobima od januara 1991. godine do juna 1999. godine. Za sva suđenja je karakteristično da traju dugo i da oštećeni nisu informisani o toku postupka.

Neujednačena sudska praksa u primeni zakona u procesuiranju ratnih zločina u Bosni i Hercegovini ozbiljno ugrožava jednakost osumnjičenih, optuženih i osuđenih pred zakonom. U postupcima za ratne zločine, na nivou entiteta i Brčko distrikta, primjenjuju se Krivični zakon SFRJ, a Krivični zakon BiH pri Sudu BiH. Zbog protivljenja Republike Srpske, koja se poziva na Dejtonski sporazum, nema Vrhovnog suda BiH, zbog čega je žalbeni postupak u nadležnosti Suda BiH, koji sudi u prvostepenom postupku.

Prenošenje nadležnosti za suđenja za ratne zločine na niže sudove ide sporo. U periodu od 2006. do kraja 2011. godine, ukupno je 83 predmeta prenijeto na mesno nadležne sudove. Od toga su ukupno 52 predmeta ustupljena sudovima u FBiH, 27 sudovima u RS, i jedan predmet Osnovnom sudu Brčko distrikt BiH. Nove obaveze kantonalnim i okružnim sudovima zahtjevaju odgovarajuću tehničku, stručnu i finansijsku podršku, kako bi se suđenja odvijala profesionalno i bez povreda prava na fer i pravična suđenja.

Institut priznanja krivice, uz učešće udruženja žrtava u donošenju odluke o primjeni u konkretnom slučaju, pokazuje se kao odgovarajući instrument krivične pravde u odnosu na veliki protok vremena od izvršenja ratnih zločina, starost žrtava i svjedoka, i potrebu žrtava da dožive javno kajanje i izvinjenje počinilaca.

Suđenja su najintenzivnija pri Sudu BiH, koji je od osnivanja do kraja 2011. godine pravosnažno osudio 88 osoba i okončao ukupno 78 slučajeva za kaznena dela ratnog zločina, zločina protiv čovečnosti, genocida i drugih teških povreda međunarodnog ratnog prava.

Zatvaranje pregovora o poglavlju 23, o pravosuđu i temeljnim pravima, dovelo je, sinergijom kritike međunarodnih institucija i organizacija za ljudska prava, te preporuka Evropske komisije, do poboljšanja pravnog okvira u kojem se odvija procesuiranje ratnih zločina u Republici **Hrvatskoj**. Izmenama Zakona o primeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju uvedena je isključiva nadležnost županijskih sudova u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu, kao i mogućnost korištenja dokaza prikupljenih od strane MKS(J) u kaznenim postupcima u Republici Hrvatskoj.

U 2011. godini je napravljen progres u procesuiranju ratnih zločina. Pritisak Amnesty International i domaćih organizacija za ljudska prava, tokom 2011. godine doprinjeo je da Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) podigne optužnice protiv Tomislava Merčepa, ratnog savetnika u MUP-u Republike Hrvatske, i Vladimira Milanovića, zapovednika svih aktivnih i rezervnih jedinica u sastavu PU Sisak tokom 1991. i 1992. godine. Međutim, osim tih nekoliko primera i dalje nema istraga i optužnica protiv politički i vojno nadređenih u slučaju kaznenih djela protiv pripadnika manjinske nacionalne grupe. Uprkos postojanju javno dostupnih informacija i dokaza, korištenih u okončanim krivičnim postupcima, još uvijek nije pokrenut postupak protiv Vladimira Šeksa, u vrijeme rata predsednika Kriznog štaba za Istočnu Slavoniju, koji je navodno umješan u zločine u Osijeku 1991. godine.

U slučajevima žrtava silovanja/seksualnog nasilja, sudovi niti u jednom slučaju nisu primenili mere zaštite identiteta žrtve – svedočenje iz druge prostorije putem video linka, promenu lica i glasa, upotrebu pseudonima, i dr. Jedino je u nekim predmetima tokom svedočenja žrtve s glavne rasprave bila isključena javnost.

Obrazloženja koja prate niske zatvorske kazne i oslobađajuće presude otkrivaju pristrasnost sudija prema

pripadnicima Hrvatske vojske i policije. Sudija Županijskog suda u Sisku, Snježana Mrkoci, rekla je prilikom obrazloženja oslobađajuće presude u odnosu na četvoricu pripadnika HV, u novembru 2010. godine: „Jako mi je žao što moram suditi pripadnicima Hrvatske vojske za kaznena djela za koja smo navikli da ih je činila suprotna strana, pogotovo sada kada palimo svijeće za Vukovar.“

Objavu prvostepene haške presude generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču pratili su paušalni politički komentari, uzdizanje pravnosnažno osuđenih na pijedestal nacionalnih heroja, organizovanje protesta podrške širom Hrvatske, ignorisanje činjeničnih nalaza i patnje i nepravde koji su počinjeni prema žrtvama.

Zakonodavstvo Republike **Srbije** nije u skladu sa standardima koje je MKSJ uspostavio u pogledu komandne odgovornosti. U krivičnom zakonodavstvu Srbije nema instituta komandne odgovornosti. Nema ni političke volje da se generalima sudi. Iako je MKSJ prvostepenom presudom osudio gotovo cijeli nekadašnji državni vrh Republike Srbije, to nije dovelo do pokretanja krivičnih postupaka protiv visokih oficira vojske i MUP-a u čijim zonama odgovornosti je bilo masovnih ratnih zločina.

Istrage koje priprema i pokreće Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije (TRZ) traju dugo i u relevantnom broju slučajeva ne rezultiraju optužnicom. U vezi sa masovnim zločinima, počinjenim u KPZ Dubrava na Kosovu, TRZ je počelo da postupa 2008. godine ali do kraja 2011. godine nije otvorilo istragu. U vezi sa krivičnom prijavom FHP-a protiv komandanta Desetog diverzantskog voda Vojske Republike Srpske, Milorada Pelemiša, od avgusta 2010. godine, TRZ je javno najavilo pokretanje krivičnog postupka, ali se to nije dogodilo do kraja 2011. godine.

TRZ je tokom 2011. godine optužilo svega devet lica. Od toga, samo jedna optužnica predstavlja novi postupak, a optužnice protiv ostalih šest su proizašle iz dva ranija postupka pred Odjeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu.

4 |

U predmetima ratnih zločina, počinjenih na Kosovu, TRZ često podiže optužnice na osnovu djelimično sprovedene istrage, kao u predmetima Suva Reka/Suharekë i Čuška/Qushk.

Praksa TRZ je da mijenja optužnicu uoči donošenja presude, umanjujući odgovornost optuženih na komandnim pozicijama, kao u predmetu *Zvornik II* [optuženi Popović i Grujić]. I u 2011. godini, ustupljenih predmeta je bilo više nego novih postupaka, kako pred Odjeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu tako i pred Apelacionim sudom u Beogradu.

Kao i u 2010. godini, Apelacioni sud u Beogradu je i u 2011. godini nastavio da potvrđuje niske zatvorske kazne prvostepenog suda. Najnegativniji primjer je predmet *Zvornik II*, u kojem je okrivljeni Branko Popović osuđen na 15 godina zatvora, a okrivljeni Branko Grujić na kaznu zatvora u trajanju od šest godina. Imajući u vidu da su njih dvojica, u vrijeme zločina, kao nosioci civilne i vojne vlasti u opštini Zvornik, po prirodi svojih funkcija najodgovorniji, da su bili aktivni učesnici u realizaciji ili čak organizatori plana o progonu muslimanskog stanovništva sa teritorije opštine Zvornik, visina kazni koje su im izrečene su krajnje neprimjerene.

Zaštita svjedoka insajdera izaziva veliku zabrinutost, posebno imajući u vidu izvještaj o nezakonitostima u procesuiranju ratnih zločina, koji je FHP uputio državnim institucijama u novembru 2010. godine, i reagovanje TRZ na navode iz tog izvještaja.¹ Jedinica za zaštitu svjedoka funkcioniše kao grupa za pritisak, koja ima zadatak da spriječi pripadnike vojske i policije da svjedoče o ratnim zločinima. Posebno uznemiravaju navodi svjedoka insajdera da ih je TRZ odvrćalo da svjedoče protiv okrivljenog generala policije, kao i navodi TRZ da svjedoci insajderi fabrikuju laži o toj instituciji.

---

1 „Primjedbe na izveštaje Fonda za humanitarno pravo“, Tužilaštvo za ratne zločine republike Srbije, 14.11.2011. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2011/S_2011_11_14_LAT.pdf.

Krivični zakon **Kosova** više odgovara zahtjevima međunarodnog prava nego Krivični zakon SFRJ. Kosovski zakon uključuje silovanje i komandnu odgovornost vojnog komandanta ili osobe koja efektivno djeluje kao vojni komandant, i koji može, u izvjesnim okolnostima, da bude odgovoran za postupke svih pod njegovom efektivnom kontrolom, za razliku od Krivičnog zakona SFRJ koji poznaje samo krivičnu odgovornost za naređivanje i izvršenje ratnog zločina.

U sudovina na Kosovu na postupanje čeka više od 200.000 zaostalih predmeta. Sudski Savjet Kosova je u novembru 2010. godine usvojio Nacionalnu strategiju za smanjenje nerješениh predmeta, ali primjena te strategije još uvijek nije dala vidljive rezultate. Problemi, kao što su politički pritisci, nedostatak i neprofesionalnost domaćih tužilaca i sudija, i dalje su aktuelni.

U 2010. godini, EULEX, koji je nadležan za suđenja za ratne zločine, bio je više angažovan u predmetima organizovanog kriminala, korupcije, zloupotrebe službenog položaja, i u postupanju po vanrednim pravnim lijekovima, a manje u suđenjima za ratne zločine. U 2011. godini je bilo više završenih istraga koje su rezultirale potvrđivanjem optužnica, prvostepenim i pravnosnažnim presudama. Značajno je da su domaći tužioci bili angažovani u dva predmeta ratnih zločina. U predmetu *Tužilac protiv Slobodana Martinovića i drugih*, domaći tužilac je preuzeo predmet u fazi glavnog pretresa, a u predmetu *Tužilac protiv Zorana Kolića*, domaći tužilac je rukovodio istragom.

Zaštita svjedoka je najveći problem u procesuiranju ratnih zločina na Kosovu. U julu 2011. godine Parlament Kosova je usvojio Zakon o zaštiti svjedoka, koji predviđa osnivanje Odbora za zaštitu svjedoka koji odlučuje o početku, trajanju i završetku programa zaštite. Veliku zabrinutost izaziva odredba koja predviđa "specijalni režim za zaštićene svjedoke u zatvorima i kazneno-popravnim domovima".

EULEX, a prije toga i UNMIK, procesuiraju i istražuju otmice kosovskih Albanaca od strane OVK, zbog sumnje da su saradivali sa srpskim vlastima, ali se još uvijek ne bavi otmicama Srba, Roma i drugih ne-Albanaca. U junu 2011. godine, EULEX je osnovao Specijalnu istraživačku operativnu grupu, sa sjedištem u Briselu, koja ima zadatak da sprovede istragu o nestancima na Kosovu, prebacivanju kidnapovanih lica u Albaniju i vađenju ljudskih organa. To je šansa da se o sudbini nestalih Srba, Roma i drugih ne-Albanaca govori u kontekstu krivične odgovornosti, ali i humanitarne i ljudske potrebe za izražavanjem solidarnosti i saosjećanja sa svim žrtvama.

Izmenama Krivičnog zakona **Crne Gore**, usvojenim 2003. godine, komandna odgovornost je predviđena kao posebno krivično delo. Do kraja 2011. godine nije bilo optuženih po komandnoj odgovornosti.

Karakteristično za sva četiri krivična postupka za ratne zločine je da su optuženi neposredni izvršioци krivičnih dela. Tužilaštvo je okrivljenima predložilo, a sud odredio pritvor, tek uz podizanje optužnice, što je dovelo do toga da se gotovo polovini optuženih za deportaciju, kao i prvooptuženom u slučaju *Kaluđerski laz* i jednom od optuženih u slučaju Morinj, sudilo u odsustvu.

Viši sud u Podgorici je donio 29. marta 2011. godine oslobađajuću presudu za svih devet optuženih u predmetu *Deportacija izbjeglica*, sa obrazloženjem da "optuženi svojim nezakonitim postupanjem, koje je utvrđeno da su izvršili, nisu učinili ratni zločin jer nisu pripadali oružanim formacijama, niti su bili u službi neke od strana u sukobu." U predmetu *Bukovica*, presuda je ukinuta u junu 2011. godine i predmet je vraćen na ponovno suđenje. Druga, oslobađajuća presuda, u ovom predmetu je doneta početkom oktobra 2011. godine. Obje presude izazvale su žestoku kritiku nevladinih organizacija za ljudska prava.

U **Makedoniji** nema suđenja za ratne zločine. Zakon o amnestiji usvojen je 2002. godine, čime je omogućena amnestija svih pripadnika albanskih oružanih formacija za koje je bilo sumnje da su počinili ratne zločine, zaključno sa 26. septembrom 2001. godine. Po tom zakonu, amnestija se nije odnosila na okrivljene protiv kojih je pokrenut postupak pred MKSJ. Na inicijativu albanskih političkih stranaka (Demokratska stranka Albanaca - DPA, i Demokratska unija za integracije - DUI), 19. jula 2011. godine pokrenut je postupak glasanja u Parlamentu Makedonije za većinsku podršku autentičnom tumačenju Zakona o amnestiji. Istog dana, inicijativa je usvojena

sa 63 glasa *za* i 29 *protiv*, čime se odustalo od krivične pravde za teške povrede ljudskih prava u toku oružanog sukoba u Makedoniji.²

Autentično tumačenje Zakona o amnestiji omogućilo je da se amnestija primjeni i na osumnjičene u predmetima koje je MKSJ vratio Makedoniji na postupanje.

Zločini nad Albancima još uvijek nisu procesuirani. Predmet *Jama* nalazi se već godinama u Osnovnom javnom tužilaštvu i prema Zakonu o amnestiji biće zatvoren. U oblasti Jama, između Kičeva i Debra, pronađena je grobnica sa posmrtnim ostacima osoba koje su nestale tokom konflikta 2001. godine: Radoslav Ginov, bugarski državljanin, i troje Albanaca iz Makedonije - Islam Veliju, Hajredin Halimi i Ibrahim Veliju. Tužilaštvo nije podiglo optužnicu. Osumnjičeni za ubistvo ovih žrtava su neimenovani pripadnici regularnih bezbjednosnih organa.

U **Sloveniji** ne postoje sudovi i tužilaštva koja su posebno nadležna za ratne zločine, a ne postoje ni posebne službe za podršku svjedocima.

U toku je devet postupaka za ratne zločine protiv civilnog stanovništva i povreda Ženevskih konvencija. Postupci traju gotovo 20 godina, u odsustvu optuženih. Najpoznatiji slučaj je krivični postupak, pred sudom u Murskoj Soboti, a protiv oficira nekadašnje JNA, pukovnika Berislava Popova i generala Vlade Trifunovića, državljanina Republike Srbije. Obje optužnice su u aprilu 2008. godine spojene u jednu. Tužilaštvo u Murskoj Soboti optužilo je Trifunovića i Popova po osnovu komandne odgovornosti za ratni zločin nad civilnim stanovništvom prilikom intervencije JNA u Sloveniji 1991. godine.³

U toku je 15 istraga protiv pripadnika JNA, koje su započete odmah nakon okončanja oružanog sukoba u Sloveniji.

Sudovi u Sloveniji donijeli su pet oslobađajućih presuda. Posljednja je donijeta 1999. godine. Četiri oslobađajuće presude su izrečene pripadnicima bivše JNA, ne-slovenačke nacionalnosti, i jednom oficiru JNA, slovenačke nacionalnosti, "zbog službovanja u stranoj vojsci".

Optužnice na snazi i istražni predmeti zahtjevaju ozbiljno stručno preispitivanje jer pripadaju vremenu koje je karakterisao i politički pristup prema pripadnicima bivše JNA, a ne samo pravni. Između drugih, to pokazuje i primjer oslobađajuće presude vozaču JNA koji je bio optužen da je ugrožavao bezbjednost jer je pod uticajem alkohola „velikom brzinom vozio prema djeci“.

U okviru regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina, do kraja 2011. godine potpisano je nekoliko bilateralnih sporazuma između tužilaštava BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Ti sporazumi značajno su doprinijeli efikasnijem rešavanju zahteva za razmenu informacija i saslušanje svedoka izvan granica države, jer omogućavaju tužilaštvima da upućuju i odgovaraju na molbe, bez korištenja diplomatskih kanala.

Sporazum o saradnji u progonu učinilaca krivičnih djela ratnih zločina, koje su Hrvatska i Srbija potpisale 2006. godine, pokazao se kao dobar instrument u otklanjanju problema u procesuiranju ratnih zločina, nagomilanih tokom poslijeratnih godina, u kojima se u Hrvatskoj sudilo uglavnom počiniocima srpske nacionalnosti, dok u Srbiji nije bilo suđenja za ratne zločine.

2 Oružani sukob u Makedoniji trajao je od januara do novembra 2001. godine.

3 "General Trifunović: Neću otići na suđenje", internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 14. jul 2010. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/general_trifunovic_optuzen_za_ratni_zlocin_u_sloveniji/2099828.html.

BiH i Hrvatska su u februaru 2010. godine potpisale izmjenjeni Sporazum o međusobnom izvršavanju sudskih odluka u krivičnim stvarima, koji sprečavaju beg osuđenih osoba iz jedne u drugu državu. Rezultat tog sporazuma je da osuđeni bjegunac Branimir Glavaš danas izdržava kaznu u zatvoru u Zenici.

Pozitivno je da su pravosudni organi Srbije i Hrvatske nastavili da razmjenjuju dokaze i sudske predmete uprkos pogoršanim uslovima, uzrokovanim hapšenjem hrvatskog državljanina Tihomira Purde u BiH po potjernici Republike Srbije, odbijanjem TRZ Republike Srbije da hrvatskom pravosuđu ustupi optužnicu i dokaze protiv hrvatskog državljanina Veljka Marića, objavljivanjem optužnice Vojnog tužilaštva nekadašnje JNA protiv Vladimira Šeksa i još 33 državljanina Hrvatske, kao i donošenjem Zakona o ništetnosti, koji je Hrvatski sabor usvojio 21. novembra 2011. godine.

Potpisivanje Protokola između BiH i Srbije o saradnji u progonu počilaca ratnih zločina, kojim je, između ostalog, dogovoreno ulaganje zajedničkih napora na sprečavanju paralelnih istraga, zakazano za 30. novembar 2011. godine u Briselu, otkazano je uoči potpisivanja. Misija OESS smatra da je „vođenje postupka od strane srbijanskih vlasti u predmetima ratnih zločina, koji se odnose na oružani sukob u BiH, iako legitimno po međunarodnom pravu, bilo razlog povećanjanapetosti između BiH i Srbije“. Poboľšanje odnosa između tužilaštava BiH i Srbije zavisi od odustajanja TRZ Republike Srbije da zloupotrebljava institut univerzalne nadležnosti.

U oktobru 2010. godine, Srbija i Crna Gora su potpisale Sporazum o izručenju koji predviđa izručenje za krivična djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, uključujući i ratne zločine, koji do kraja 2011. godine nije primjenjen u odnosu na prvooptuženog u predmetu *Kaluđerski Laz*, Predraga Strugara.

Iako postoji velika potreba za snažnom saradnjom sa kosovskim institucijama, zbog stradanja 13.500 ljudi tokom oružanih sukoba 1998. i 1999. godine, i neposredno nakon okončanja rata, pravosuđe Republike Srbije saraduje isključivo sa Jedinicom EULEX-a za istraživanje ratnih zločina.

Institucionalne reforme

U većini post-jugoslovenskih država postoje zakonske odredbe koje sprečavaju lica osuđena za bilo koje krivično djelo na zatvorske kazne iznad određenog minimuma da obavljaju dužnost poslanika, čime su obuhvaćene i osobe koje su osuđene za ratne zločine.

U BiH su u periodu 2002-2004. godine sprovedene reforme policije (certifikacija) i pravosuđa (reimenovanje), međutim procesi provjere (vettinga) nisu bili dovoljno sveobuhvatni, jer lica koja su bila umješana u izvršenje ratnih zločina ili druga kršenja ljudskih prava i dalje obavljaju funkcije u državnim tijelima. Važeći zakonski okvir zabranjuje imenovanje kao i aktivna i pasivna biračka prava licima protiv kojih postoji potvrđena optužnica u predmetima ratnih zločina i licima koja se nalaze na izdržavanju kazne. Međutim, zakonom nisu obuhvaćena lica koja su izdržala zatvorsku kaznu za počinjene ratne zločine. Na Kosovu, normativni okvir ne precizira da li osoba koja je na izdržavanju kazne zatvora za ratne zločine, ili je tu kaznu odslužila, može biti kandidat na izborima, dok se osumnjičeni za ratne zločine mogu kandidovati na izborima. U praksi ima slučajeva da zauzimaju istaknute javne funkcije.

U Srbiji se i dalje ne primjenjuje Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava (Zakon o lustraciji) iz 2003. godine, ali je podniet Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, kojim bi se rok važenja tog zakona produžio na 20 godina. Ovaj prijedlog je i dalje u skupštinskoj proceduri. U Crnoj Gori i Hrvatskoj i dalje nema zahtjeva za lustracijom.

Slovenija je sprovela reformu institucija još sredinom devedesetih, kada je jedan od kriterijuma za imenovanje sudija i tužilaca, odnosno zadržavanje u službi pripadnika policije, bila i neumješanost lica u kršenja ljudskih prava, odnosno ratne zločine. Dodatno je onemogućen reizbor sudija koji su donosili presude kojima su kršena ljudska prava.

Tokom 2011. godine, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o određivanju dopunskog uslova za obavljanje javne funkcije Komisija za verifikaciju činjenica u Makedoniji je proširila provjeru o saradnji sa tajnim službama na sveštenike, novinare, aktiviste nevladinih organizacija, advokate i naučnike. Krajem te godine pokrenut je postupak pred Ustavnim sudom za ispitivanje ustavnosti odredbi o proširenju istrage. Univerziteti profesori i dugogodišnji aktivisti za ljudska prava u Makedoniji, Vladimir Milčin je proglašen saradnikom komunističke tajne službe, što je izazvalo pitanje nezavisnosti rada ove Komisije u odnosu na političke pritiske.

U zemljama regiona je i dalje prisutna snažna politička i javna podrška optuženima za ratne zločine, veličanje njihove uloge tokom oružanih sukoba, i isticanje patnje žrtava sopstvenog naroda. Takav stav je dominirao u Hrvatskoj nakon izricanja nepravomoćne presude hrvatskim generalima u aprilu 2011. godine, dok su politički predstavnici Srba u Bosni i Hercegovini i dalje isticali stradanje sopstvenog naroda, insistirajući na balansu među žrtvama, pogotovo u odnosu prema genocidu u Srebrenici. Srpski poslanici su imali najviše prigovora na rad institucija BiH koje se bave ratnim zločinima, pripisujući im pristrasnost i različite kriterijume u zavisnosti od etničke pripadnosti. Skupština Srbije je 2010. godine usvojila Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici, čime je napravljen značajan korak u procesu suočavanja sa prošlošću, ali su tekst deklaracije i njeno usvajanje naišli na kritike, pogotovo u BiH. Predstavnici udruženja žrtava Srebrenice su kritikovali deklaraciju, jer je izbjegnuto eksplicitno spominjanje riječi „genocid“, dok su predstavnici boračkih organizacija iz Republike Srpske usvajanje deklaracije protumačili kao nametanje kolektivne krivice srpskom narodu.

Teme u vezi sa ratnim zločinima veoma rijetko su zastupljene u medijima, dok je u većini post-jugoslovenskih zemalja još uvijek prisutno „patriotsko novinarstvo“, odnosno dominacija nacionalističke ideologije. U Srbiji se postavilo pitanje krivične odgovornosti novinara zbog podsticanja na ratne zločine tokom oružanih sukoba devedestih godina, dok su sličan zahtjev uputile i organizacije za ljudska prava u Crnoj Gori. Reakcija medija na nepravomoćnu presudu generalima u kojoj je dominirao stav o nepravdi i „drakonskim kaznama“, bez imalo prostora datog žrtvama, obilježila je medijsku sliku u 2011. godini u Hrvatskoj.

Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine

Tokom 2010-2011. godine, u regionu nije predstavljena nijedna zvanična inicijativa za formiranje državne (nacionalne) komisije za istinu.

U BiH je u ovom periodu Ekspertna radna grupa za izradu Strategije tranzicijske pravde u BiH sprovela konsultacijski proces, gdje se raspravljalo o modelu i prijedlozima za uspostavljanje vanskudskog tijela za utvrđivanje činjenica i kazivanje istine na nacionalnom nivou. Uprkos brojnim sudskim presudama, veliki dio građana BiH i dalje smatra da relevantne činjenice o oružanom sukobu još uvijek nisu utvrđene. Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, u BiH je realizovan veliki broj inicijativa u oblasti utvrđivanja činjenica i kazivanja istine, uglavnom unutar civilnog društva, ali su ove inicijative uglavnom bile međusobno nekoordinisane i fokusirane prvenstveno na urbane centre.

Nakon višegodišnjeg intenzivnog konsultativnog procesa u okviru procesa REKOM, u martu 2011. godine, usvojen je Prijedlog Statuta REKOM-a, koji je zajedno sa više od pola miliona prikupljenih potpisa građana širom regiona predat predsjednicima država nastalih na teritoriji bivše Jugoslavije. Krajem 2011. godine, proces REKOM je ušao u fazu institucionalizacije, odnosno prenosa Inicijative REKOM sa civilnog na politički nivo.

Hrvatski državni Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, nastavio je sa prikupljanjem činjenica o događajima iz oružanih sukoba u Hrvatskoj, proširivši svoju djelatnost i na oružani sukob u BiH. Na Kosovu je 2011. godine u okviru Ministarstva pravde osnovan Institut za istraživanje ratnih zločina na Kosovu sa ciljem koordinacije, praćenja i istraživanja ratnih zločina. U Srbiji, Hrvatskoj i na Kosovu, organizacije za ljudska prava koje rade na dokumentovanju ratnih zločina (Fond za humanitarno pravo, Fond za humanitarno pravo Kosovo i Documenta) nastavile su da rade na utvrđivanju poimeničnog popisa ljudskih gubitaka u oružanim sukobima

u devedesetim godinama. U Sloveniji se istraživanjem i utvrđivanjem činjenica o „izbrisanim“ bavio Mirovni institut iz Ljubljane.

Regionalna koordinacija udruženja porodica nestalih sa područja bivše Jugoslavije pokrenuta je 2011. godine pod pokroviteljstvom Međunarodne komisije za nestala lica (ICMP), sa ciljem povezivanja udruženja i osnaživanja pritiska na vlade regiona radi efikasnijeg rješavanja sudbine nestalih osoba. Do kraja 2011. godine, prema podacima MKCK-a, sudbina oko 13.500 ljudi koji su nestali tokom oružanih sukoba od 1991. do 2001. godine na području bivše Jugoslavije još uvijek nije bila razrješena. Aktivnosti na pronalaženju i identifikaciji posmrtnih ostataka nestalih lica provodile su državne komisije za nestale osobe u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, odnosno Institut za nestale osobe u BiH. Na Kosovu, rješavanjem sudbine nestalih lica bave se vladina Komisija za nestala lica, Kancelarija za sudsku medicinu unutar Ministarstva pravde i Odjeljenje za forenzičku medicinu EULEX-a.

U sadržaju najvećeg broja udžbenika, korištenih 2010-2011. godine u osnovnim i srednjim školama u BiH, Hrvatskoj, Srbiji, Kosovu, Crnoj Gori i Sloveniji primjetna je etnička pristrasnost. Odgovornost i krivica za ratne zločine ili raspad Jugoslavije se uglavnom pripisuje drugoj strani, dok je primjetno prećutkivanje uloge sopstvene strane. Nijedan udžbenik koji se koristi u osnovnim i srednjim školama u Makedoniji nema zastupljenih sadržaja koji govore o sukobu iz 2001. godine.

Reparacije

Zakoni koji regulišu status i prava civilnih žrtava rata u većini post-jugoslovenskih država ostali su nepromjenjeni u odnosu na prethodni period, te su brojni nedostaci i dalje vidljivi u ovoj oblasti tranzicione pravde. U većini država pravo na administrativne reparacije i dalje imaju samo civili i vojnici koji su preživjeli tjelesno oštećenje, a posljedice zlostavljanja moraju dokazivati radi sticanja ovih prava. Žrtve koje ne ispunjavaju ove uslove, odnosno nemaju tjelesno oštećenje kao posledicu zlostavljanja tokom oružanih sukoba, u većini post-jugoslovenskih država nemaju status civilnih žrtava rata. Izuzetak predstavlja BiH, gdje zakon propisuje da žrtve silovanja i seksualnog zlostavljanja imaju pravo na naknadu, bez uslova dokazivanja tjelesnog oštećenja.

U prethodnom periodu, osobe koje su bile zatočene u logorima su također u većini država morale da dokazuju tjelesno oštećenje, te sa izuzetkom Hrvatske, sam boravak u logoru nije bio dovoljan za sticanje prava na naknadu. Što se tiče osoba koje su bile zatočene u logorima, može se očekivati napredak na Kosovu, gdje je krajem 2011. godine usvojen zakon koji reguliše status, prava i beneficije civilnih i vojnih žrtava rata. Njime je predviđeno da je za sticanje statusa civilnog i ratnog zatočenika dovoljan boravak u logoru.

Kosovo bilježi napredak i u pogledu reparativnih mjera za žrtve kršenja ljudskih prava van oružanih sukoba, ali u vezi sa njim. Tamo je 2010. godine donijet Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika i prognanika, kojim se reguliše pravni status, prava i beneficije ove brojčano velike kategorije žrtava.

U svim post-jugoslovenskim zemljama su i dalje na snazi diskriminatorne odredbe zakona koji regulišu status, prava i beneficije žrtava rata, a koje su nepovoljnije po civile u odnosu na borce u pogledu uslova za sticanje statusa invalida rata, visine naknada i obima beneficija.

I pored ogromnog broja tužbenih zahtjeva za naknadu štete koji su podnijeti pred sudovima širom regiona, i dalje veoma mali broj žrtava uspeva da sudskim putem ostvari naknadu štete koja im je nanijeta u toku oružanih sukoba. Na ovo utiče kako dugo trajanje postupaka, tumačenje zakonskih odredaba koje regulišu zastarjelost njihovih potraživanja na štetu žrtava, primjenjivanje izuzetno visokog standarda dokazivanja, neprimjerenog odnosa prema žrtvama i oglašavanje sudova nenadležnim. Žrtve stoga sve češće zaštitu svojih prava traže pred međunarodnim institucijama. Evropski sud za ljudska prava je 2010. godine donio prvostepenu presudu u slučaju desetoro „izbrisanih“ građana protiv Slovenije, u kojoj je konstatovano da je Slovenija u ovom slučaju prekršila

Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, čime je otvoren prostor za regulisanje statusa ovih osoba u Sloveniji u narednom periodu.

Kao i u prethodnom periodu, u gotovo svim post-jugoslovenskim zemljama podižu se spomen obilježja isključivo u znak sjećanja na žrtve pripadnike većinskog naroda. Jedino je u Crnoj Gori podignut spomenik posvećen svim civilnim žrtvama nastradalim u oružanim sukobima 1991-2001. godine. Mali broj ovakvih spomenika koji je podignut u regionu je rezultat privatnih inicijativa ili napora samih porodica žrtava, bez ikakvog učešća vlasti a često i bez neophodnih dozvola. U nekoliko slučajeva, vlasti su zabranjivale ili sklanjale ovakva spomen-obilježja.

II. Suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima

1. Rezime

Osim u Makedoniji, u ostalim post-jugoslovenskim zemljama sudi se za ratne zločine počinjene u oružanim sukobima od januara 1991. godine do juna 1999. godine. Za sva suđenja je karakteristično da traju dugo i da oštećeni nisu informisani o toku postupka.

Neujednačena sudska praksa u primeni zakona u procesuiranju ratnih zločina u **Bosni i Hercegovini** ozbiljno ugrožava jednakost osumnjičenih, optuženih i osuđenih pred zakonom. U postupcima za ratne zločine, na nivou entiteta i Brčko distrikta, primjenjuju se Krivični zakon SFRJ, a Krivični zakon BiH pri Sudu BiH. Zbog protivljenja Republike Srpske, koja se poziva na Dejtonski sporazum, nema Vrhovnog suda BiH, zbog čega je žalbeni postupak u nadležnosti Suda BiH, koji sudi u prvostepenom postupku.

10 | Prenošenje nadležnosti za suđenja za ratne zločine na niže sudove ide sporo. U periodu od 2006. do kraja 2011. godine, ukupno je 83 predmeta prenijeto na mesno nadležne sudove. Od toga su ukupno 52 predmeta ustupljena sudovima u FBiH, 27 sudovima u RS, i jedan predmet Osnovnom sudu Brčko distrikt BiH. Nove obaveze kantonalnim i okružnim sudovima zahtjevaju odgovarajuću tehničku, stručnu i finansijsku podršku, kako bi se suđenja odvijala profesionalno i bez povreda prava na fer i pravična suđenja.

Institut priznanja krivice, uz učešće udruženja žrtava u donošenju odluke o primjeni u konkretnom slučaju, pokazuje se kao odgovarajući instrument krivične pravde u odnosu na veliki protok vremena od izvršenja ratnih zločina, starost žrtava i svjedoka, i potrebu žrtava da dožive javno kajanje i izvinjenje počinitelaca.

Suđenja su najintenzivnija pri Sudu BiH, koji je od osnivanja do kraja 2011. godine pravosnažno osudio 88 osoba i okončao ukupno 78 slučajeva za kaznena dela ratnog zločina, zločina protiv čovečnosti, genocida i drugih teških povreda međunarodnog ratnog prava.

Zatvaranje pregovora o poglavlju 23, o pravosuđu i temeljnim pravima, dovelo je, sinergijom kritike međunarodnih institucija i organizacija za ljudska prava, te preporuka Evropske komisije, do poboljšanja pravnog okvira u kojem se odvija procesuiranje ratnih zločina u Republici **Hrvatskoj**. Izmenama Zakona o primeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju uvedena je isključiva nadležnost županijskih sudova u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu, kao i mogućnost korištenja dokaza prikupljenih od strane MKSJ u kaznenim postupcima u Republici Hrvatskoj.

U 2011. godini je napravljen progres u procesuiranju ratnih zločina. Pritisak Amnesty International i domaćih organizacija za ljudska prava, tokom 2011. godine doprinjeo je da Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) podigne optužnice protiv Tomislava Merčepa, ratnog savetnika u MUP-u Republike Hrvatske, i Vladimira Milankovića, zapovednika svih aktivnih i rezervnih jedinica u sastavu PU Sisak tokom 1991. i 1992. godine. Međutim, osim tih nekoliko primera i dalje nema istraga i optužnica protiv politički i vojno nadređenih

u slučaju kaznenih djela protiv pripadnika manjinske nacionalne grupe. Uprkos postojanju javno dostupnih informacija i dokaza, korištenih u okončanim krivičnim postupcima, još uvijek nije pokrenut postupak protiv Vladimira Šeksa, u vrijeme rata predsjednika Kriznog štaba za Istočnu Slavoniju, koji je navodno umješan u zločine u Osijeku 1991. godine.

U slučajevima žrtava silovanja/seksualnog nasilja, sudovi niti u jednom slučaju nisu primenili mere zaštite identiteta žrtve – svedočenje iz druge prostorije putem video linka, promenu lica i glasa, upotrebu pseudonima, i dr. Jedino je u nekim predmetima tokom svedočenja žrtve s glavne rasprave bila isključena javnost.

Obrazloženja koja prate niske zatvorske kazne i oslobađajuće presude otkrivaju pristrasnost sudija prema pripadnicima Hrvatske vojske i policije. Sudija Županijskog suda u Sisku, Snježana Mrkoci, rekla je prilikom obrazloženja oslobađajuće presude u odnosu na četvoricu pripadnika HV, u novembru 2010. godine: „Jako mi je žao što moram suditi pripadnicima Hrvatske vojske za kaznena djela za koja smo navikli da ih je činila suprotna strana, pogotovo sada kada palimo svijeće za Vukovar.“

Objavu prvostepene haške presude generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču pratili su paušalni politički komentari, uzdizanje osuđenih na pijedestal nacionalnih heroja, organizovanje protesta podrške širom Hrvatske, ignorisanje činjeničnih nalaza i patnje i nepravde koji su počinjeni prema žrtvama.

Zakonodavstvo Republike **Srbije** nije u skladu sa standardima koje je MKSJ uspostavio u pogledu komandne odgovornosti. U krivičnom zakonodavstvu Srbije nema instituta komandne odgovornosti. Nema ni političke volje da se generalima sudi. Iako je MKSJ prvostepenom presudom osudio gotovo cijeli nekadašnji državni vrh Republike Srbije, to nije dovelo do pokretanja krivičnih postupaka protiv visokih oficira vojske i MUP-a u čijim zonama odgovornosti je bilo masovnih ratnih zločina.

Istrage koje priprema i pokreće Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije (TRZ) traju dugo i u relevantnom broju slučajeva ne rezultiraju optužnicom. U vezi sa masovnim zločinima, počinjenim u KPZ Dubrava na Kosovu, TRZ je počelo da postupa 2008. godine ali do kraja 2011. godine nije otvorilo istragu. U vezi sa krivičnom prijavom FHP-a protiv komandanta Desetog diverzantskog voda Vojske Republike Srpske, Milorada Pelemiša, od avgusta 2010. godine, TRZ je javno najavilo pokretanje krivičnog postupka, ali se to nije dogodilo do kraja 2011. godine.

TRZ je tokom 2011. godine optužilo svega devet lica. Od toga, samo jedna optužnica predstavlja novi postupak, a optužnice protiv ostalih šest su proizašle iz dva ranija postupka pred Odjeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu.

U predmetima ratnih zločina, počinjenih na Kosovu, TRZ često podiže optužnice na osnovu djelimično sprovedene istrage, kao u predmetima Suva Reka/Suharekë i Čuška/Qushk.

Praksa TRZ je da mijenja optužnicu uoči donošenja presude, umanjujući odgovornost optuženih na komandnim pozicijama, kao u predmetu *Zvornik II* [optuženi Popović i Grujić]. I u 2011. godini, ustupljenih predmeta je bilo više nego novih postupaka, kako pred Odjeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu tako i pred Apelacionim sudom u Beogradu.

Kao i u 2010. godini, Apelacioni sud u Beogradu je i u 2011. godini nastavio da potvrđuje niske zatvorske kazne prvostepenog suda. Najnegativniji primjer je predmet *Zvornik II*, u kojem je okrivljeni Branko Popović osuđen na 15 godina zatvora, a okrivljeni Branko Grujić na kaznu zatvora u trajanju od šest godina. Imajući u vidu da su njih dvojica, u vrijeme zločina, kao nosioci civilne i vojne vlasti u opštini Zvornik, po prirodi svojih funkcija najodgovorniji, da su bili aktivni učesnici u realizaciji ili čak organizatori plana o progonu muslimanskog stanovništva sa teritorije opštine Zvornik, visina kazni koje su im izrečene su krajnje neprimjerene.

Zaštita svjedoka insajdera izaziva veliku zabrinutost, posebno imajući u vidu izvještaj o nezakonitostima u procesuiranju ratnih zločina, koji je FHP uputio državnim institucijama u novembru 2010. godine, i reagovanje TRZ na navode iz tog izvještaja.⁴ Jedinica za zaštitu svjedoka funkcioniše kao grupa za pritisak, koja ima zadatak da spriječi pripadnike vojske i policije da svjedoče o ratnim zločinima. Posebno uznemiravaju navodi svjedoka insajdera da ih je TRZ odvrtao da svjedoče protiv okrivljenog generala policije, kao i navodi TRZ da svjedoci insajderi fabrikuju laži o toj instituciji.

Krivični zakon **Kosova** više odgovara zahtjevima međunarodnog prava nego Krivični zakon SFRJ. Kosovski zakon uključuje silovanje i komandnu odgovornost vojnog komandanta ili osobe koja efektivno djeluje kao vojni komandant, i koji može, u izvjesnim okolnostima, da bude odgovoran za postupke svih pod njegovom efektivnom kontrolom, za razliku od Krivičnog zakona SFRJ koji poznaje samo krivičnu odgovornost za naređivanje i izvršenje ratnog zločina.

U sudovina na Kosovu na postupanje čeka više od 200.000 zaostalih predmeta. Sudski Savjet Kosova je u novembru 2010. godine usvojio Nacionalnu strategiju za smanjenje nerješениh predmeta, ali primjena te strategije još uvijek nije dala vidljive rezultate. Problemi, kao što su politički pritisci, nedostatak i neprofesionalnost domaćih tužilaca i sudija, i dalje su aktuelni.

U 2010. godini, EULEX, koji je nadležan za suđenja za ratne zločine, bio je više angažovan u predmetima organizovanog kriminala, korupcije, zloupotrebe službenog položaja, i u postupanju po vanrednim pravnim lijekovima, a manje u suđenjima za ratne zločine. U 2011. godini je bilo više završenih istraga koje su rezultirale potvrđivanjem optužnica, prvostepenim i pravnosnažnim presudama. Značajno je da su domaći tužioci bili angažovani u dva predmeta ratnih zločina. U predmetu *Tužilac protiv Slobodana Martinovića i drugih*, domaći tužilac je preuzeo predmet u fazi glavnog pretresa, a u predmetu *Tužilac protiv Zorana Kolića*, domaći tužilac je rukovodio istragom.

1/2
Zaštita svjedoka je najveći problem u procesuiranju ratnih zločina na Kosovu. U julu 2011. godine Parlament Kosova je usvojio Zakon o zaštiti svjedoka, koji predviđa osnivanje Odbora za zaštitu svjedoka koji odlučuje o početku, trajanju i završetku programa zaštite. Veliku zabrinutost izaziva odredba koja predviđa "specijalni režim za zaštićene svjedoke u zatvorima i kazneno-popravnim domovima".

EULEX, a prije toga i UNMIK, procesuirao i istražuje otmice kosovskih Albanaca od strane OVK, zbog sumnje da su saradivali sa srpskim vlastima, ali se još uvijek ne bavi otmicama Srba, Roma i drugih ne-Albanaca. U junu 2011. godine, EULEX je osnovao Specijalnu istraživačku operativnu grupu, sa sjedištem u Briselu, koja ima zadatak da sprovede istragu o nestancima na Kosovu, prebacivanju kidnapovanih lica u Albaniju i vađenju ljudskih organa. To je šansa da se o sudbini nestalih Srba, Roma i drugih ne-Albanaca govori u kontekstu krivične odgovornosti, ali i humanitarne i ljudske potrebe za izražavanjem solidarnosti i saosjećanja sa svim žrtvama.

Izmenama Krivičnog zakona **Crne Gore**, usvojenim 2003. godine, komandna odgovornost je predviđena kao posebno krivično delo. Do kraja 2011. godine nije bilo optuženih po komandnoj odgovornosti.

Karakteristično za sva četiri krivična postupka za ratne zločine je da su optuženi neposredni izvršioци krivičnih dela. Tužilaštvo je okrivljenima predložilo, a sud odredio pritvor, tek uz podizanje optužnice, što je dovelo do toga da se gotovo polovini optuženih za deportaciju, kao i prvooptuženom u slučaju *Kaluđerski laz* i jednom od optuženih u slučaju *Morinj*, sudilo u odsustvu.

Viši sud u Podgorici je donio 29. marta 2011. godine oslobađajuću presudu za svih devet optuženih u predmetu *Deportacija izbjeglica*, sa obrazloženjem da "optuženi svojim nezakonitim postupanjem, koje je utvrđeno da su

---

4 „Primjedbe na izveštaje Fonda za humanitarno pravo”, Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, 14.11.2011. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2011/S_2011_11_14_LAT.pdf.

izvršili, nisu učinili ratni zločin jer nisu pripadali oružanim formacijama, niti su bili u službi neke od strana u sukobu.” U predmetu *Bukovica*, presuda je ukinuta u junu 2011. godine i predmet je vraćen na ponovno suđenje. Druga, oslobađajuća presuda, u ovom predmetu je doneta početkom oktobra 2011. godine. Obje presude izazvale su žestoku kritiku nevladinih organizacija za ljudska prava.

U **Makedoniji** nema suđenja za ratne zločine. Zakon o amnestiji usvojen je 2002. godine, čime je omogućena amnestija svih pripadnika albanskih oružanih formacija za koje je bilo sumnje da su počinili ratne zločine, zaključno sa 26. septembrom 2001. godine. Po tom zakonu, amnestija se nije odnosila na okrivljene protiv kojih je pokrenut postupak pred MKSJ. Na inicijativu albanskih političkih stranaka (Demokratska stranka Albanaca - DPA, i Demokratska unija za integracije - DUI), 19. jula 2011. godine pokrenut je postupak glasanja u Parlamentu Makedonije za većinsku podršku autentičnom tumačenju Zakona o amnestiji. Istog dana, inicijativa je usvojena sa 63 glasa *za* i 29 *protiv*, čime se odustalo od krivične pravde za teške povrede ljudskih prava u toku oružanog sukoba u Makedoniji.⁵

Autentično tumačenje Zakona o amnestiji omogućilo je da se amnestija primjeni i na osumnjičene u predmetima koje je MKSJ vratio Makedoniji na postupanje.

Zločini nad Albancima još uvijek nisu procesuirani. Predmet *Jama* nalazi se već godinama u Osnovnom javnom tužilaštvu i prema Zakonu o amnestiji biće zatvoren. U oblasti Jama, između Kičeva i Debra, pronađena je grobnica sa posmrtnim ostacima osoba koje su nestale tokom konflikta 2001. godine: Radoslav Ginov, bugarski državljanin, i troje Albanaca iz Makedonije - Islam Veliju, Hajredin Halimi i Ibrahim Veliju. Tužilaštvo nije podiglo optužnicu. Osumnjičeni za ubistvo ovih žrtava su neimenovani pripadnici regularnih bezbjednosnih organa.

U **Sloveniji** ne postoje sudovi i tužilaštva koja su posebno nadležna za ratne zločine, a ne postoje ni posebne službe za podršku svjedocima.

U toku je devet postupaka za ratne zločine protiv civilnog stanovništva i povreda Ženevskih konvencija. Postupci traju gotovo 20 godina, u odsustvu optuženih. Najpoznatiji slučaj je krivični postupak, pred sudom u Murskoj Soboti, a protiv oficira nekadašnje JNA, pukovnika Berislava Popova i generala Vlade Trifunovića, državljanina Republike Srbije. Obje optužnice su u aprilu 2008. godine spojene u jednu. Tužilaštvo u Murskoj Soboti optužilo je Trifunovića i Popova po osnovu komandne odgovornosti za ratni zločin nad civilnim stanovništvom prilikom intervencije JNA u Sloveniji 1991. godine.⁶

U toku je 15 istraga protiv pripadnika JNA, koje su započete odmah nakon okončanja oružanog sukoba u Sloveniji.

Sudovi u Sloveniji donijeli su pet oslobađajućih presuda. Posljednja je donijeta 1999. godine. Četiri oslobađajuće presude su izrečene pripadnicima bivše JNA, ne-slovenačke nacionalnosti, i jednom oficiru JNA, slovenačke nacionalnosti, “zbog službovanja u stranoj vojsci”.

Optužnice na snazi i istražni predmeti zahtjevaju ozbiljno stručno preispitivanje jer pripadaju vremenu koje je karakterisao i politički pristup prema pripadnicima bivše JNA, a ne samo pravni. Između drugih, to pokazuje i primjer oslobađajuće presude vozaču JNA koji je bio optužen da je ugrožavao bezbjednost jer je pod uticajem alkohola „velikom brzinom vozio prema djeci“.

U **okviru regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina**, do kraja 2011. godine potpisano je nekoliko bilateralnih sporazuma između tužilaštava BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Ti sporazumi značajno su doprinijeli efikasnijem rešavanju zahteva za razmenu informacija i saslušanje svedoka izvan granica države, jer omogućavaju

5 Oružani sukob u Makedoniji trajao je od januara do novembra 2001. godine.

6 “General Trifunović: Neću otići na suđenje”, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 14. jul 2010. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/general_trifunovic_optuzen_za_ratni_zlocin_u_sloveniji/2099828.html.

tužilaštvima da upućuju i odgovaraju na molbe, bez korištenja diplomatskih kanala.

Sporazum o saradnji u progonu učinilaca krivičnih djela ratnih zločina, koje su Hrvatska i Srbija potpisale 2006. godine, pokazao se kao dobar instrument u otklanjanju problema u procesuiranju ratnih zločina, nagomilanih tokom poslijeratnih godina, u kojima se u Hrvatskoj sudilo uglavnom počiniocima srpske nacionalnosti, dok u Srbiji nije bilo suđenja za ratne zločine.

BiH i Hrvatska su u februaru 2010. godine potpisale izmenjeni Sporazum o međusobnom izvršavanju sudskih odluka u krivičnim stvarima, koji sprečavaju beg osuđenih osoba iz jedne u drugu državu. Rezultat tog sporazuma je da osuđeni bjegunac Branimir Glavaš danas izdržava kaznu u zatvoru u Zenici.

Pozitivno je da su pravosudni organi Srbije i Hrvatske nastavili da razmjenjuju dokaze i sudske predmete uprkos pogoršanim uslovima, uzrokovanim hapšenjem hrvatskog državljanina Tihomira Purde u BiH po potjernici Republike Srbije, odbijanjem TRZ Republike Srbije da hrvatskom pravosuđu ustupi optužnicu i dokaze protiv hrvatskog državljanina Veljka Marića, objavljivanjem optužnice Vojnog tužilaštva nekadašnje JNA protiv Vladimira Šeksa i još 33 državljanina Hrvatske, kao i donošenjem Zakona o ništetnosti, koji je Hrvatski sabor usvojio 21. novembra 2011. godine.

Potpisivanje Protokola između BiH i Srbije o saradnji u progonu počilaca ratnih zločina, kojim je, između ostalog, dogovoreno ulaganje zajedničkih napora na sprječavanju paralelnih istraga, zakazano za 30. novembar 2011. godine u Briselu, otkazano je uoči potpisivanja. Misija OSCE smatra da je „vođenje postupka od strane srbijanskih vlasti u predmetima ratnih zločina, koji se odnose na oružani sukob u BiH, iako legitimno po međunarodnom pravu, bilo razlog povećanjanapetosti između BiH i Srbije“. Poboljšanje odnosa između tužilaštava BiH i Srbije zavisi od odustajanja TRZ Republike Srbije da zloupotrebljava institut univerzalne nadležnosti.

U oktobru 2010. godine, Srbija i Crna Gora su potpisale Sporazum o izručenju koji predviđa izručenje za krivična djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, uključujući i ratne zločine, koji do kraja 2011. godine nije primjenjen u odnosu na prvooptuženog u predmetu *Kaluđerski Laz*, Predraga Strugara.

Iako postoji velika potreba za snažnom saradnjom sa kosovskim institucijama, zbog stradanja 13.500 ljudi tokom oružanih sukoba 1998. i 1999. godine, i neposredno nakon okončanja rata, pravosuđe Republike Srbije saraduje isključivo sa Jedinicom EULEX-a za istraživanje ratnih zločina.

2. Bosna i Hercegovina

U procesuiranju ratnih zločina primjenjuju se dva krivična zakona – Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine i Krivični zakon BiH iz 2003. godine. Sud BiH primjenjuje Krivični zakon BiH⁷, a kantonalni i okružni sudovi, kao i Osnovni sud u Brčko distriktu, primjenjuju Krivični zakon SFRJ, koji se u predmetima ratnih zločina također primjenjuje u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu. Prema tumačenju Suda BiH⁸, domaći sudovi imaju pravo da sami odluče prema kojem će zakonu procesuirati ratne zločine. Osnovni princip je da se optuženoj osobi sudi na osnovu zakona koji je važio u vrijeme kada su zločini počinjeni, ali taj princip se može zanemariti ako postoji rizik da će osumnjičeni/optuženi izbjeći suđenje za ratne zločine. U tim slučajevima primjenjivaće se noviji krivični zakon.⁹ Prema Krivičnom zakonu SFRJ, maksimalna zatvorska kazna je 15 godina, a minimalna pet godina. Krivični zakon BiH propisuje maksimalnu kaznu u visini od 45 godina, a minimalnu od 10 godina.

7 Sud BiH je u dva slučaja sudio prema Krivičnom zakonu SFRJ.

8 "Jedan ratni zločin, dva zakona", internet stranica IWPR, 16.februar 2012. godine, <http://iwpr.net/sr/report-news/bosna-i-hercegovina-jedan-ratni-zlo%C4%8D-dva-zakona>.

9 Prema izjavi pomoćnika ministra pravde BiH, Nika Grubješića novinaru IWPR-u: „Jedna osoba kojoj se sudilo za ratne zločine na Sudu BiH podnijela je žalbu sudu u Strazburu. Ta osoba tvrdi da su njena osnovna ljudska prava ugrožena, jer joj je presuđeno na osnovu novog krivičnog zakona.“ *Isto*.

2.1. Kapaciteti

Posebni Odjel za ratne zločine Suda BiH (Odjel I) je osnovan 6. januara 2005. godine, kao zajednička inicijativa kancelarije Visokog predstavnika Evropske unije u BiH i MKSJ, radi procesuiranja počinitelaca srednjeg i nižeg ranga u komandnoj hijerarhiji i odgovornosti. Osnivanjem Odjela I, i nizom promjena koje su uslijedile, Sud BiH preuzeo je dio nadležnosti kantonalnih i okružnih sudova u procesuiranju ratnih zločina.

Krajem 2011. godine, u Odjelu I, pored 9 domaćih, bila su angažovana i 4 internacionalna suca.¹⁰ U Apelacionom odjeljenju Suda BiH aktivno je 14 sudija koji postupaju i u drugim predmetima osim ratnih zločina. Sa sudijama Odjela I i Apelacionog odjeljenja direktno saraduje 26 pravnih savjetnika i stručnih saradnika. U drugim odjeljenjima koja direktno ili indirektno pružaju podršku u procesuiranju ratnih zločina (Odjel sudske uprave) radi 27 zaposlenih.¹¹ Na nivou BiH internacionalizovana je i tužiteljska funkcija, te su pri Odjelu I od ukupno 19, do kraja 2011. godine, bila angažovana i 4 internacionalna tužitelja. Mandat stranim tužiocima i sudijama pri Odjelu za kriminal i Odjelu za ratne zločine istekao je krajem 2009. godine, no produžen je na još tri godine.

Prema nadležnosti za vođenje postupka, postoje dvije grupe predmeta ratnih zločina. Prva grupa obuhvata predmete ratnih zločina koji su primljeni u rad nakon stupanja na snagu Zakona o krivičnom postupku (ZKP) BiH. Za procesuiranje te prve grupe predmeta nadležan je Sud BiH: u prvom stepenu odluku donosi Odjel I Krivičnog Odjeljenja Suda BiH, a u drugom stepenu Odjel I Apelacionog Odjeljenja Suda BiH. Druga grupa obuhvata predmete ratnih zločina koji su primljeni u rad sudova i tužilaštava u entitetima i Brčko distriktu prije stupanja na snagu ZKP BiH, a u kojima optužnica nije bila stupila na snagu, odnosno nije bila potvrđena. Ti sudovi i tužilaštva dužni su da završe ove predmete, s tim što Sud BiH ima pravo po članu 449. ZKP BiH da preuzme bilo koji od tih predmeta.

Postoje dva entitetska vrhovna suda (Vrhovni sud FBiH i Vrhovni sud RS), Državni sud BiH koji nema nadležnosti vrhovnog suda, Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, deset kantonalnih sudova, kao i šest okružnih sudova u dvije različite državno-pravne jedinice.¹² Pred svima od 20 navedenih sudova se sudi za ratne zločine, u različitom stepenu.¹³ Isti slučaj je i sa tužilaštvima: četiri tužilaštva višeg nivoa (entitetski, distrikt i nacionalni), 15 tužilaštava srednjeg ranga (okružni/kantonalni nivo) kao i jedno specijalno tužilaštvo, i osam tužilačkih odjeljenja. Svih 28 tužilaštava imaju nadležnost da istražuju i gone krivična djela ratnih zločina.

15

2.2. Prenosnje nadležnosti na niže sudove

Odmah po osnivanju Suda BiH ispostavilo se da taj sud neće biti u mogućnosti da preuzme sve slučajeve koji mu po osnivačkom aktu pripadaju. Pitanje prenosa nadležnosti za procesuiranje ratnih zločina na niže sudove stoga je do danas jedan od centralnih problema u procesuiranju ratnih zločina u BiH.

Pored toga, procesuiranje ratnih zločina je opterećeno i nedostatkom preciznih podataka o nerješanim predmetima. Na primjer, u aprilu 2010. godine, Tužilaštvo BiH izvjestilo je o postojanju 1.381 predmeta ratnih zločina u istražnoj fazi u odnosu na 8.249 osumnjičenih lica, koji su u radu 17 tužilaštava, što je neuporedivo manji broj od procjene istih organa iz 2007. godine, koja se kretala od 13.000 do 17.000 počinitelaca. Prema tumačenju misije OEES-a, uzrok velike razlike mogu da budu paralelno vođeni predmeti u različitim tužilaštvima i nedovoljna

10 Spisak sudija suda Bosne i Hercegovine, 27. januar 2012. godine, internet stranica Suda BiH, <http://www.sudbih.gov.ba/?opcija=bio&jezik=b>.

11 Informacija dobijena od Suda BiH, 27. januar 2012. godine.

12 U BiH rade i dva Ustavna suda, tri ministarstva pravde i jedna pravosudna komisija koja ima nadležnosti ministarstva.

13 Za procesuiranje druge grupe predmeta ratnih zločina, u Federaciji BiH je nadležno ukupno 11 sudova (10 kantonalnih sudova kao prvostepeni sudovi i Vrhovni sud Federacije BiH kao drugostepeni sud), u Republici Srpskoj ukupno 6 sudova (5 okružnih sudova kao prvostepeni sudovi i Vrhovni sud RS kao drugostepeni sud), te u Brčko distriktu BiH ukupno 2 suda (Osnovni sud Brčko distrikta kao prvostepeni i Apelacioni sud Brčko distrikta BiH kao drugostepeni sud).

koordinacija između tužilaštava u razmjeni podataka.¹⁴

Odluku o prenošenju postupka na druge sudove (mjesno nadležne), Sud BiH donosi na osnovu kriterijuma propisanih u članu 27a Zakonika o krivičnom postupku BiH, tačnije prema težini krivičnog djela, svojstvu počinioca i ostalim okolnostima vezanim za ocjenu složenosti predmeta. Isti kriterijumi propisani su i detaljno razrađeni u Državnoj strategiji za rad na predmetima ratnih zločina, donijetoj 2008. godine.¹⁵ Strategijom su definisani vremenski rokovi, kapaciteti, kriterijumi i mehanizmi upravljanja predmetima, ujednačavanje sudske prakse, pitanja regionalne saradnje, zaštite i podrške žrtvama i svjedocima, te finansijski aspekti i nadzor nad sprovođenjem Strategije. Na nivou Suda i Tužilaštva BiH predviđeno je uspostavljanje centralne evidencije podataka o svim predmetima ratnih zločina u BiH. Određeno je da će najodgovorniji za ratne zločine prioritarno biti procesuirani pred Sudom BiH. Također, predviđeno je i usaglašavanje sudske prakse, kako bi se osigurala pravna sigurnost i jednakost građana pred zakonom.¹⁶ Strategija naglašava potrebu procesuiranja najsloženijih i najprioritetnijih predmeta ratnih zločina u roku od sedam godina, te procesuiranje ostalih predmeta ratnih zločina u periodu od 15 godina. Kako bi se olakšalo prebacivanje predmeta u druge sudove, Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH je u septembru 2010. godine usvojio izmjene i dopune ZKP BiH. Međutim, ima stručnih mišljenja da je zacrtani plan, ipak, preambiciozan.¹⁷

U periodu od 2006. do kraja 2011. godine, odlukom Suda BiH ukupno 83 predmeta je prenijeto na mjesno nadležne sudove. Od toga su 52 predmeta ustupljena sudovima u FBiH, 27 sudovima u RS i jedan predmet Osnovnom sudu Brčko distrikt BiH.¹⁸ Misija OESS-a u BiH ocjenjuje da pravosudni sistem u BiH još uvijek nije omogućio efikasno prenošenje manje kompleksnih predmeta na niže nivoe prema propisanim kriterijumima, kao i da je broj prenesenih predmeta nedovoljan.¹⁹

Državna strategija predviđa da se suđenja za ratne zločine odvijaju na svim nivoima, te da se primjenjuje jedan te isti zakon – Krivični zakon BiH. Kao jedan od načina ujednačavanja sudskih praksi na teritoriji cijele BiH, OESS je preporučio uspostavljanje Vrhovnog suda BiH. Za to ne postoji izričit ustavni osnov, na šta se pozivaju vlasti Republike Srpske, ali ne postoji ni izričita ustavna zabrana, što ističu vlasti u FBiH. Međutim, svi zahtjevaju da se pronade rješenje da Sud BiH ne bi donosio prvostepene presude, a zatim odlučivao i u drugostepenom postupku.

Visoki tužilački i sudski savjet BiH je u novembru 2011. godine predložio osnivanje Apelacionog suda BiH, ali se tome protivi Republika Srpska, sa obrazloženjem da osnivanje tog tijela nije predviđeno Ustavom BiH, kao ni entitetskim ustavima. Za RS je prihvatljivo osnivanje Apelacionog vijeća pri Sudu BiH, koje bi bilo nadležno za krivična djela iz Krivičnog zakona BiH, ali ne i entiteta.²⁰

2.3. Federacija BiH

Ukupan broj tužilaca za ratne zločine u Federaciji BiH je 12. Od ukupno 10 kantonalnih tužilaštava, samo 5 ima specijalizovano odjeljenje za predmete ratnih zločina, koja su osnovana nakon usvajanja Državne strategije za procesuiranje ratnih zločina. Samo 4 tužilaštva imaju tužioce koji rade isključivo na predmetima ratnih zločina.²¹ Efikasnija preraspodjela tužilačkog kadra uveliko zavisi i od donošenja Zakona o Tužilaštvu FBiH koji je još uvijek

14 Postizanje pravde u Bosni i Hercegovini: procesuiranje predmeta ratnih zločina od 2005. do 2010. godine, OSCE BiH, 2011, str. 24-25.

15 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str.7.

16 Drugi periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, oktobar 2010. godine.

17 Intervju sa Brankom Mitrovićem, tužiocem Okružnog tužilaštva Banjaluka, 20. decembar 2011. godine.

18 Informacija dobijena od Suda BiH, 27. januar 2012. godine.

19 Informacija dobijena od Misije OSCE-a, 27. januar 2012. godine.

20 "VSTS predlaže osnivanje Apelacionog suda BiH", internet stranica *Glas Srpske*, 9. novembar 2011. godine, http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/VSTS-predlaze-osnivanje-apelacionog-suda-BiH/lat/66019.html.

21 Informacija o broju tužilaca dobijena od Visokog Sudskog i Tužilačkog Vijeća Bosne i Hercegovine, 6. januar 2012. godine.

u proceduri. Njime bi se uspostavio jedan zakonski okvir za svih 10 kantonalnih i jedan federalni sud. Nacrtom pomenutog zakona predviđeno je upošljavanje savetnika kao i pomoćnika tužitelja koji bi povećali kapacitete i efikasnost entitetskih tužilaštava.²²

2.4. Republika Srpska BiH

U Republici Srpskoj, suđenja za ratne zločine se odvijaju pred pet okružnih sudova (Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Istočno Sarajevo i Trebinje) i pred Vrhovnim sudom RS. Vrhovni sud RS odlučuje o pravnim lijekovima protiv odluka okružnih sudova i donosi pravnosnažne presude.²³ Tužilačku strukturu čine Tužilaštvo RS, pet okružnih tužilaštava i, u okviru Okružnog tužilaštva Banja Luka, Specijalno tužilaštvo za ratne zločine.

U šest sudova, 21 sudija radi na predmetima ratnih zločina. U svim tužilaštvima, istragom i krivičnim gonjenjem bavi se 12 tužilaca. U MUP-u RS, istraživanjem ratnih zločina bavi se Odjeljenje za istraživanje ratnih zločina, ali se broj zaposlenih u skladu sa Pravilnikom o zaštiti tajnih podataka MUP RS, smatra tajnim.²⁴ U Specijalnom tužilaštvu za ratne zločine, u okviru Okružnog tužilaštva u Banja Luci, formiran je tim od 11 istražilaca, iz redova pripadnika Centra javne bezbjednosti Banja Luka.²⁵ Tužilaštvu često stižu krivične prijave protiv N.N. počinitelja i za teška ubistva, za koje tek istraga pokaže da li su u pitanju ratni zločini.²⁶

U procesuiranju ratnih zločina primjenjuje se Krivični zakon i ZKP SFRJ, koji je važio u vrijeme oružanog sukoba.²⁷

2.5. Brčko distrikt BiH

U Brčko distriktu BiH za ratne zločine se sudi pred Osnovnim i Apelacionim sudom Brčko distrikta BiH. Primjenjuje se Krivični zakon SFRJ.

2.5.1. Statistika

Od početka 2011. do 31. decembra 2011. godine ukupan broj predmeta u sudovima u BiH bio je 115²⁸: od toga u Sudu BiH 64, Federaciji BiH 22, Republici Srpskoj 21, i u Brčko distriktu 8.²⁹

Tokom 2010. godine bilo je ukupno 108 predmeta u svim sudovima u BiH. Suđenja za ratne zločine su bila najbrojnija u Sudu BiH, gdje ih je bilo ukupno 47. Vrhovni sud FBiH imao je ukupno 14 predmeta, a Vrhovni sud RS ukupno 7 predmeta. Kantonalni sudovi imali su 22 predmeta, okružni 12, a Osnovni sud Brčko distrikta 2 predmeta.³⁰ U 2011. godini pokrenuta su ukupno 52 postupka, od čega 27 u Sudu BiH, 8 u okružnim sudovima u RS-u, 13 u FBiH i 4 u Sudu Brčko distrikta. Okončana su 33 predmeta, od čega 19 u Sudu BiH, 4 u okružnim sudovima, 10 u kantonalnim sudovima i nijedan u Brčko distriktu BiH.³¹

---

22 Informacija dobijena od Misije OSCE-a, 27. januar 2012. godine.

23 Zakon o sudovima, član 28, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 111/04, br. 109/05, br. 37/06, br. 119/08, br. 58/09, br. 116/09.

24 Informacija dobijena od Mirne Šoja, službenice za odnose sa javnošću MUP-a Republike Srpske, 13. januara 2012. godine.

25 Intervju sa Brankom Mitrovićem, tužiocem Okružnog tužilaštva Banja Luka, 20. decembar 2011. godine.

26 Prema riječima tužioca Mitrovića, bilo je primjera da se prvobitna krivična prijava odnosila na teška ubistva i izazivanje opšte opasnosti, ali je kasnije djelo preinačeno u ratni zločin. *Isto*.

27 Sudovi u Republici Srpskoj primjenjuju Krivični Zakon i Zakon o krivičnom postupku SFRJ, koji ne dozvoljavaju prihvatanje zapisnika iz istrage kao dokaza, što omogućuje Zakon o krivičnom postupku, koji primjenjuje Sud BiH, „Banja Luka: Zaostavštine vremena u kojem smo živjeli“, internet stranica *BIRN*, 27. decembar 2007. godine, <http://www.bim.ba/bh/95/10/7151/>.

28 Visoko Sudsko i Tužilačko Vijeće Bosne i Hercegovine, jedino tijelo nadležno za prikupljanje i obradu svih statističkih podataka u vezi sa radom svih Sudova i Tužilaštava u Bosni i Hercegovini, odbilo je da ustupi statističke podatke za ovaj izvještaj, uz obrazloženje da te podatke ne posjeduje.

29 Informacija dobijena od Misije OSCE-a, 27. januar 2012. godine.

30 Informacija dobijena od Visokog Sudskog i Tužilačkog Vijeća BiH, 6. januar 2011. godine.

31 Informacija dobijena od Misije OSCE-a, 27. januar 2012. godine.

U 2010. godini je pokrenuto ukupno 39 postupaka vezanih za djela ratnih zločina, zločine protiv čovječnosti i ostale zločine po međunarodnom ratnom pravu. Od toga, u Sudu BiH pokrenuto je 26 postupaka, u sudovima u Republici Srpskoj šest, u FBiH pet, te u Brčko distriktu BiH dva. Završenih je predmeta ukupno 23, od toga na Sudu BiH 13, u sudovima u RS četiri, FBiH pet i u Brčko distriktu BiH jedan.³²

Pred Osnovnim sudom Brčko distrikta BiH u 2010. godini vodila su se četiri suđenja za ratne zločine, a u 2011. godini sedam suđenja. Apelacioni sud Brčko distrikta BiH imao je jedan predmet ratnih zločina u 2010. godini i jedna osoba je pravnosnažno osuđena. U 2011. godini nije bilo predmeta ratnih zločina pred ovim sudom.³³

Kada su u pitanju istrage, tokom 2010. godine Tužilaštvo BiH vodilo je 365 istraga za ratne zločine, kantonalna tužilaštva 320, okružna tužilaštva 437 i Tužilaštvo Brčko distrikta 28.³⁴ Centar za istraživanje ratnih zločina Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) u 2010. godini postupao je po 480 naredbi Tužilaštva BiH, od čega šest naredbi entitetskog tužilaštva, a završeno je 197 istraga. SIPA je u prvih devet mjeseci 2011. godine postupala po 317 naredbi Tužilaštva BiH, od čega 5 naredbi entitetskog tužilaštva, a završeno je 211 istraga. U periodu od 2006. godine do 2011. godine SIPA je lišila slobode ukupno 137 osoba osumnjičenih za ratne zločine.³⁵

Tužilaštvo BiH je u 2010. godini podiglo 26 optužnica za ratne zločine protiv 42 lica³⁶, a u 2011. godini 25 optužnica protiv 40 osoba.³⁷

Tužilaštvo Osnovnog suda Brčko distrikta je u 2010. godini podiglo tri optužnice protiv sedam lica, a u 2011. godini tri optužnice protiv pet lica.³⁸

2.6. Učinak Suda BiH

Sud BiH je od osnivanja do kraja 2011. godine pravnosnažno osudio 88 osoba i okončao ukupno 78 predmeta za kaznena djela ratnog zločina, zločina protiv čovječnosti, genocida i drugih teških povreda međunarodnog ratnog prava. Sud BiH je od početka rada izrekao ukupno 91 prvostepenu presudu protiv 133 optužena lica, uključujući 23 presude na osnovu sporazuma o priznanju krivice protiv 23 osobe.³⁹ Od ukupnog broja osuđenih lica, Sud BiH je šest osoba pustio na uslovni otpust: Dušana Fuštara,⁴⁰ Mitra Raševića, Vasu Todorovića, Momčila Grubana, Paška Ljubičića i Ivicu Vrdoljaka, dok je Abduladhim Maktouf pravnosnažno osuđen na 5 godina i izdržao je kaznu.⁴¹

U toku 2010. godine Sud BiH je u rad primio 106 novih predmeta u KPP fazi (faza prethodnog postupka, istraga), odnosno 12 novih predmeta u KPS fazi (faza prethodnog saslušanja, podignuta optužnica). Pravnosnažno je osudio 16 osoba. Pred Odjelom I izrečeno je 13 prvostepenih presuda, uključujući pet na osnovu sporazuma o priznanju krivice, a Apelaciono odjeljenje za ratne zločine donijelo je 10 presuda koje su postale pravnosnažne.⁴²

Zaključno sa 26. decembrom 2011. godine, Sud BiH je imao 117 predmeta u fazi istrage, i 11 novih predmeta sa

32 Okončani slučajevi ratnih zločina 2004-2010. godine, internet stranica OSCE BiH, <http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=70&lang=BS>.

33 Email komunikacija sa Amelom Perezović, službenicom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH, 15. decembar 2011. godine.

34 Godišnji izvještaj Visokog Sudskog i Tužilačkog Vijeća za 2010 godinu, tabela 16, str. 267.

35 Informacija dobijena od Državne agencije za istrage i zaštitu SIPA-e, 6. januara 2012. godine.

36 Ured registara Suda BiH i Tužilaštva BiH, Godišnji izvještaj za 2010. godinu, str. 37.

37 „Državni sud u 2011: 31 presuda za ratne zločine“, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 08. januar 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/drzavni_sud_u_2011_33_presude_za_ratne_zlocine/24444988.html.

38 Internet stranica Tužilaštvo Brčko distrikta BiH, <http://jt-brckodistriktbih.pravosudje.ba/>.

39 Informacija dobijena od Suda BiH, 27. januar 2012. godine.

40 Uslovni otpust Dušana Fuštara koji se predao Hagu i priznao zločine nad Bošnjacima i Hrvatima počinjenim u Keratermu trajao je do 29. marta 2011. godine, kada je istekla pravnosnažno izrečena kazna zatvora. U pritvoru MKSJ nalazio se od 2002. do 2006. godine. Vrijeme provedeno u pritvorskoj jedinici MKSJ mu je uračunato u kaznu koju je izrekao Sud BiH.

41 Informacija dobijena od Suda BiH, 4. i 25. januar 2012. godine.

42 Informacija dobijena od Suda BiH, 4. januar 2012. godine.

podignutom optužnicom. Krajem 2011. godine se u fazi pripreme za glavni pretres i u glavnom pretresu nalazilo 25 predmeta, a 9 u žalbenom postupku. Pravosnažno je osuđeno 15 osoba. Pred Odjelom I izrečeno je 18 prvostepenih presuda. Apelaciono odjeljenje je donijelo 13 pravosnažnih presuda.⁴³ Tokom 2011. godine postignut je najveći broj sporazuma o priznanju krivice od početka rada Odjela za ratne zločine, koje je Sud BiH prihvatio i izrekao 70 godina zatvora osudivši 7 osoba.⁴⁴ Sporazumi o priznanju krivice jedan su od ključnih instituta u okviru kaznenog postupka u BiH.⁴⁵

Za 33 osuđene osobe izrečene su ukupno 436 godine zatvora. Najveća kazna izrečena je Miloradu Trbiću - 30 godina zatvora, zbog zločina u Srebrenici. Najniža pravosnažna kazna izrečena je nekadašnjem pomoćniku komandanta za bezbjednost u bataljonu *Hamze* pri petom korpusu Armije Republike BiH Šefiku Aliću, koji je osuđen na 10 godina zatvora.⁴⁶

2.7. Izručenja iz BiH i u BiH

Izručenja osumnjičenih iz i u BiH uglavnom funkcionišu po osnovu međunarodnih potjernica. Tokom 2010. i 2011. godine, države izvan regiona bivše Jugoslavije izručile su pravosudnim institucijama BiH veći broj osumnjičenih za ratne zločine.

Ministarstvo pravosuđa SAD je pravosuđu BiH 12. januara 2010. godine predalo Edina Džeku i Rasemu Handanović na osnovu međunarodne potjernice pravosudnih organa BiH.⁴⁷ Tužilaštvo BiH sumnjiči Edina Džeku da je kao pripadnik specijalne jedinice *Zulfikar*, koja je djelovala pri glavnom štabu Armije BiH, sudjelovao u napadu na Trusinu u aprilu 1993. godine, kada je ubijeno 18 hrvatskih civila i četiri zarobljena pripadnika Hrvatskog vijeća obrane (HVO).⁴⁸

Rasemu Handanović zvanu Zolja, pripadnicu iste jedinice, Tužilaštvo BiH također sumnjiči za učešće u napadu na selo Trusina, 16. aprila 1993. godine, kada je ubijeno 18 civila i četiri zarobljenika, te je ranjeno više osoba, među kojima je bilo dvoje djece. Rasema Handanović je osumnjičena da je lično sudjelovala u strijeljanju tri zarobljenika i tri civila.⁴⁹

Marko Boškić, bivši pripadnik Desetog diverzantskog odreda Vojske RS, osumnjičen za krivično djelo genocida u Srebrenici u julu 1995. godine, izručen je BiH 24. aprila 2010. godine iz SAD, gdje je izdržavao zatvorsku kaznu zbog krivičnog djela imigracione prevare. Dana 19. jula 2010. godine, u Sarajevu, sa Tužilaštvom BiH potpisao je Sporazum o priznanju krivice, koji su podržala i udruženja žrtava. Osuđen je 27. jula 2010. godine na 10 godina zatvora za zločine protiv čovječnosti.

Na osnovu međunarodne potjernice, izdate od strane Tužilaštva BiH, Španija je 26. avgusta 2010. godine izručila Veselina Vlahovića zvanog Batko. Tužilaštvo tereti Veselina Vlahovića da je od maja do avgusta 1992. godine na

---

43 Informacija dobijena od Suda BiH, 4. januar 2012.

44 „Državni sud u 2011: 31 presuda za ratne zločine“, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 08. januar 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/drzavni_sud_u_2011_33_presude_za_ratne_zlocine/24444988.html.

45 Kao dio sveobuhvatne reforme kazneno-pravnog sistema, ovaj institut zasnovan na anglosaksonskom običajnom pravu omogućava tužiteljima i osumnjičenim, odnosno optuženim da pregovaraju o vrsti i dužini kazneno-pravnih sankcija, uz uslov da osumnjičeni, odnosno optuženi prizna da je počinio kazneno djelo i pristane da se odrekne određenih osnovnih prava kao što su pravo na javnu raspravu pred sudom, na osiguranje javnog sudskog postupka i pravo na žalbu. Slučajevi se na taj način rješavaju neuporedivo brže, jer ne dolazi do samog sudskog postupka. Ipak, problem koji ističu žrtve je da zauzvrat osuđeni dobijaju manju kaznu te da stoga, s njihovog stajališta, pravda nije zadovoljena.

46 „Državni sud u 2011: 31 presuda za ratne zločine“, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 08. januar 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/drzavni_sud_u_2011_33_presude_za_ratne_zlocine/24444988.html.

47 *Isto*.

48 „BiH: Osumnjičeni za ratni zločin izručen iz SAD-a“, internet stranica portala *Dnevno*, 20. decembar 2011. godine, http://www.dnevno.hr/vijesti/regija/bih_osumnjiceni_za_ratni_zlocin_izrucen_iz_sada/498431.html.

49 „Rasema Handanović izručena pravosuđu BiH“, internet stranica *BIRN*, 27. decembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/302/10/34130/>.

području Grbavice, Vraca i Kovačića, u opštini Sarajevo, ubio i sudjelovao u ubistvu više od 30 osoba, kao i da je sam, ili u grupi s drugim naoružanim osobama, zlostavljao, premlaćivao i oduzimao novac i vrijednosti od građana hrvatske i bošnjačke nacionalnosti. Suđenje okrivljenom Vlahoviću nastavljeno je u 2012. godini.

Državljanica Hrvatske Azra Bašić, koja je u martu 2011. godine uhapšena u SAD na osnovu međunarodne potjernice pravosudnih organa BiH, još uvijek nije izručena pravosudnim institucijama te države. Bašićeva se sumnjiči za mučenje i ubistva zarobljenih Srba u tri logora u Derventi od aprila do juna 1992. godine, dok je bila zapovjednik 108. Riječke brigade Vojske Republike Hrvatske. Savezni američki sud je odobrio izručenje, na osnovu dokumentacije koju je dostavilo Ministarstvo pravosuđa BiH. Tužilaštvo BiH je nakon analize dokaza, predmet predalo u nadležnost Okružnom sudu u Doboju.

Advokat okrivljene Azre Bašić, Patrick Nash, međutim smatra da nema sporazuma između BiH i SAD koji omogućuju ekstradiciju, posebno zbog toga što je Bašićeva naturalizovana američka državljanka, dok sudija saveznog američkog suda smatra da postojeći sporazumi omogućuju vraćanje Bašićeve u Evropu.⁵⁰

2.8. Suđenja za seksualno nasilje u ratu

Do kraja 2011. godine u Sudu BiH⁵¹ se odvijalo oko 20 postupaka sa elementima ratnog seksualnog nasilja, u kojima je oko 100 žena žrtava svjedočilo. UN Komitet protiv torture smatra da „silovanje nije definirano kao zaseban zločin, te definicija ratnog seksualnog nasilja u BiH nije u skladu sa međunarodnim definicijama, zbog čega optužnice po ovim članovima lako mogu biti odbačene a optuženi nekažnjeni.“⁵² U Krivičnom zakonu BiH, samo dva člana navode silovanje kao ratni zločin protiv čovječnosti (član 172) i kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva (član 173). U 2010. godini se ratni zločin silovanja spominje u devet presuda Suda BiH, od čega su tri bile oslobađajuće (Savić Miomir, Savić Krsto i Hodžić Ferid), a šest osuđujućih.⁵³ Krajem 2011. godine, od ukupno 27 presuda donesenih pri Odjelu I, sedam ih je bilo osuđujućih.⁵⁴

Među postupcima pri Sudu BiH koji su „obilježili“ 2011. godinu svakako je suđenje Albinu Terzić⁵⁵, prvoj ženi koja je, između drugih krivičnih djela, optužena i za ratno seksualno nasilje. Okrivljenu Albinu Terzić, Tužilaštvo tereti da je u periodu od maja 1992. godine do sredine jula iste godine, kao pripadnica Vojne policije Hrvatskog vijeća obrane (HVO), sama ili zajedno sa drugim pripadnicima/cama HVO-a, učestvovala u nečovječnom postupanju prema srpskim civilima. Ona ih je tukla, mučila psihički i fizički, organizovala „logorske svadbe“ i prisiljavala zatvorenike da siluju jednu zatvorenicu sa mentalnim invaliditetom, vršeći tako više oblika seksualnog nasilja i nad zatvorenicima i nad zatvorenicom. Suđenje je počelo 4. oktobra 2011. godine.

2.9. Suđenje za zločine u logoru *Silos*, osnovnoj školi i kasarni *Krupa*

Tužilac Posebnog odjela za ratni zločin Tužilaštva BiH podigao je 30. decembra 2012. godine optužnicu protiv

50 „Azra Bašić traži suđenje u SAD“, internet stranica B92, 9. jul 2011. godine, http://www.b92.co.rs/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=07&dd=09&nav_category=64&nav_id=524340.

51 Organizacije preživjelih žrtava seksualnog nasilja insistiraju na tome da svi slučajevi ratnog seksualnog nasilja treba da budu procesuirani na Sudu BiH, budući da žrtve nemaju povjerenja u sudove nižeg stepena iz različitih razloga, a najčešće je u pitanju problem neadekvatne zaštite svjedoka.

52 Komitet protiv torture (CAT), zaključne opservacije (CAT/C/SR.978). na kombinovani 2-5 izvještaj BiH CAT/C/BIH/2-5 (član. 1 and 4), <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/uncom.nsf/804bb175b68baaf7c125667f004cb333/3fa9a2542602ec44c12578730046b79e?OpenDocument>.

53 Bastah Predrag – prvostepenom presudom osuđen na 18 godina, Radić Marko – 25 godina, Čerim Novalić – sedam godina, Nikačević Miodrag – 10 godina, Kovač Ante – 13 godina i Krsto Savić osuđen na 17 godina zatvora.

54 Novica Tripković – prvostepenom presudom osuđen na osam godina zatvora, Saša Barićanin – 18 godina, Slavko Lalović – pet godina, Velibor Bogdanović – šest godina (u bekstvu), Čerim Novalić – drugostepenom presudom osuđen na osam godina i šest mjeseci, Miodrag Marković – sedam godina, Bastah Predrag – drugostepenom presudom osuđen na 22 godine, i jedna oslobađajuća presuda (Dolić Darko), dok je sedam procesa u toku (Vlahović Veselin, Albina Terzić, Oliver Krsmanović (*Vilina vlas*), Jasko Gazdić (*Kuća za silovanje*), Jukić Željko, Lipovac Damir, Jarak Vlatko).

55 Više o predmetu na internet stranici Suda BiH, <http://www.sudbih.gov.ba>.

osam lica koje tereti da su od maja 1992. do januara 1996. godine učestvovala u udruženom zločinačkom poduhvatu u okviru kojeg su planiranjem, naređivanjem, počinjenjem, podstrekavanjem, podržavanjem i pomaganjem počinili krivično djelo ratni zločin protiv civila i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika srpske i hrvatske nacionalnosti u objektima *Silos* u Tarčinu, osnovnoj školi 9. maj u Pazariću i u magacinu kasarne *Krupa* u Zoviku.⁵⁶ Optuženi Mustafa Đelilović je u vrijeme događaja bio predsjednik Skupštine opštine Hadžići, predsjednik Kriznog štaba i Ratnog predsjedništva opštine Hadžići. Optuženi Fadil Čović je bio načelnik Stanice javne bezbjednosti Hadžići, a Mirsad Šabić policajac u istoj stanici. Nezir Kazić je bio komandant Devete brdske brigade Armije Bosne i Hercegovine, Bećir Hujić upravnik logora *Silosa*, Halid Čović i Šerif Mešanović njegovi zamjenici, a Nermin Kalember stražar u logoru *Silos*.⁵⁷

Tužilac Marjan Pogačnik tereti optužene da su činili "lanac" međusobno povezanih uloga čiji je cilj bilo sistematsko hapšenje srpskog i hrvatskog stanovništva iz Pazarića, Hadžića i Tarčina, i njihovo zatvaranje u mjesta zatočenja u logoru *Silos*, te objektima za zatočenje u prostorijama Osnovne škole 9. maj u Pazariću, kao i logoru u magacinima kasarne *Krupa*.

Prema optužnici, u logoru *Silos*, u različitom vremenskom trajanju od jednog do 1334 dana, bilo je protivpravno zatvoreno najmanje 500 civila srpske nacionalnosti i najmanje 90 osoba hrvatske nacionalnosti. U osnovnoj školi 9. maj u Pazariću, koja je također bila organizovani logor, bilo je zatočeno bar 140 osoba srpske nacionalnosti, a u magacinima kasarne *Krupa* u Zoviku najmanje 150 osoba srpske i najmanje 30 osoba hrvatske nacionalnosti. Zatočeni civili su bili izloženi nečovječnom postupanju, mučenju, namjernom nanošenju snažnog tjelesnog i duševnog bola ili patnje, nanošenju velikih patnji i povreda tjelesnog integriteta ili zdravlja, oduzimanju prava na pravično suđenje, kao i prisiljavanju na prinudni rad.⁵⁸ Kao posljedica navedenih radnji više osoba je smrtno stradalo.⁵⁹

Optuženi su u pritvoru od 23. novembra 2011. godine. Tužilac je javno upozorio i da se vrši uticaj na svjedoke tužilaštva.⁶⁰ Glavni pretres nije počeo do kraja 2011. godine.⁶¹

2.10. Suđenje pripadnicima Desetog diverzantskog odreda Vojske RS

Suđenje komandiru Prvog Bijeljinskog voda Desetog diverzantskog odreda Glavnog štaba VRS Francu Kosu, i pripadnicima tog odreda Stanku Kojiću, Vlastimiru Golijanu i Zoranu Goronji, počelo je 8. septembra 2010. godine, izjašnjavanjem o krivici pred Sudom BiH.⁶² Golijan je jedini priznao krivicu. Optužnica Tužilaštva BiH tereti ih za krivično djelo genocida. Optuženi se terete da su učestvovali u strijeljanju više od 800 bošnjačkih muškaraca i dječaka iz Srebrenice, koji su u grupama dovoženi na farmu Branjevo. Optuženi Kos i drugi optuženi su kao saizvršioци "vršili ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti i nanosili im teške tjelesne i duševne povrede, s ciljem potpunog ili djelimičnog istrebljenja nacionalne, etničke i vjerske grupe Bošnjaka". Optuženi Kos je bio komandir Prvog voda Desetog diverzantskog odreda, a Kojić, Golijan i Goronja pripadnici istog odreda. Svi zajedno su strijeljali zarobljenike, od kojih su neki imali poveze na rukama i očima.⁶³ To je potvrdio i sam

56 Predmet S1 1 K 007914 KRI - Đelilović Mustafa i dr, dostupan na internet stranici Suda BiH, <http://www.sudbih.gov.ba/?opcija=predmeti&id=683&jezik=b>.

57 "Uhapšeno osam osumnjičenih za zločine u Tarčinu", internet stranica *BIRN*, 22. novembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/297/10/33848/>.

58 "Slučaj 'Silos': Podignuta optužnica za ratni zločin", internet stranica *Oslobodjenje*, 30. decembar 2011. godine, <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/sud-bih-potvrdena-optuznica-za-zlocine-u-silosu>.

59 "Osam uhapšenih zbog mučenja u logoru Silos", internet stranica *Nezavisne novine*, 22. novembar 2011. godine, <http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Osam-uhapšenih-zbog-mučenja-u-logoru-Silos-116097.html>.

60 "Zatraženo produženje pritvora osmorici osumnjičenih", internet stranica *BIRN*, 20. decembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/301/10/34079/>.

61 Sud BiH je potvrdio optužnicu Tužilaštva 12. januara 2012. godine.

62 Predmet S1 1 K 003372 10 KRI - Kos Franc i dr, dostupan na internet stranici Suda BiH, <http://www.sudbih.gov.ba/index.php?opcija=predmeti&id=316&jezik=b>.

63 "Kos i ostali: Metak u potiljak", internet stranica *BIRN*, 2. septembar 2011. <http://www.bim.ba/bh/285/10/33232/?tpl=30>.

prvooptuženi Kos. Rekao je da su “svi optuženi učestvovali u strijeljanju na Branjevu”.⁶⁴ Drugooptuženi Stanko Kojić jedini je tvrdio da “nije ubio nikoga”, On je “ovjeravanje” strijeljanih zarobljenika, koje je obavljao Kos, okarakterisao kao “humani akt”, jer su “ljudi vrištali nakon što je na njih pucano iz mitraljeza”.⁶⁵

Suđenje je u 2011. godini obilježilo svjedočenje zaštićenog svjedoka tužilaštva Z-1, koji je potvrdio da su pripadnici Desetog diverzantskog odreda znali za plan ubijanja Bošnjaka u Branjevu. Z-1 je također bio član istog odreda. Z-1 je iznio podatak da su “pripadnici njegovog odreda naredbu za ubijanje civila na Vojnoj ekonomiji Branjevo (opština Zvornik) dobili od Milorada Pelemiša”.⁶⁶ “Pelemiš je rekao ko ide u tu akciju, nije tražio dobrovoljce. [...] Ubijali smo ih jednim metkom u potiljak, a neki su ih poslije ovjeravali. Vojni policajci su dolazili u autobusima sa zarobljenicima. Oni su nam rekli da smo završili svoj posao jer nema više autobusa”, rekao je Z1.⁶⁷

Iste navode iznio je i svjedok odbrane prvooptuženog Kosa, Velibor Popović, također pripadnik Desetog diverzantskog odreda. Popović je kazao da pripadnici tog odreda “nisu znali gdje idu niti su imali mogućnost da odbiju bilo kakvo naređenje”, i da su “sva naređenja dolazila od Miše Pelemiša”, te da ni jednom pripadniku odreda “nije padalo na pamet da njegovo naređenje odbije, niti je za to postojala mogućnost”.⁶⁸

Na suđenju je svjedočilo više bivših pripadnika Desetog diverzantskog odreda, kao svjedoci i odbrane i tužilaštva.⁶⁹ Zijad Žigić, kao jedan od njih, također je svjedočio da su pripadnici Desetog diverzantskog odreda VRS-a “morali izvršiti svaku naredbu, jer bi u suprotnom bili ubijeni”. Prvooptuženi Kos je rekao da “nikada nije krio da je učestvovao u strijeljanju Bošnjaka na Vojnoj ekonomiji Branjevo u julu 1995. godine, ali da nije učestvovao u istrebljenju bošnjačkog stanovništva, već da je samo radio po naređenjima”.⁷⁰ Odbrana je negirala da se djela opisana u optužnici mogu okarakterisati kao genocid, i u vođenju postupka (tokom 2011. godine) bila fokusirana na izvođenje dokaza koji ukazuju da Kos i ostali nisu mogli odbiti naređenje, i da nisu znali za plan o izvršenju genocida, kao ni za cilj strijeljanja u kojem su učestvovali.⁷¹

Franc Kos, slovenački državljani, bio je pripadnik Hrvatske vojske, potom Armije BiH, a u Vojsku RS je regrutovan iz logora *Batković* kod Bijeljine. Dražen Erdemović, prvi pripadnik Desetog diverzantskog odreda kome je bilo suđeno u MKSJ i koji je priznao krivicu, identifikovao je Kosa kao jednog od komandanata i izvršioca.⁷² Kos je godinama bio u bjekstvu i krio se pod lažnim imenom u Bijeljini. Uhapšen je po međunarodnoj potjernici na granici Hrvatske i Srbije, i izručen vlastima u BiH. Svi ostali optuženi nalazili su se u BiH u trenutku hapšenja. Suđenje nije završeno do kraja 2011.⁷³

64 “Kos i ostali: Viša sila u Branjevu”, internet stranica *BIRN*, 22. novembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/297/10/33857/>.

65 “Kos i ostali: Ubijanje kao humani akt”, internet stranica *BIRN*, 09. decembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/299/10/33994/>.

66 “Kos i ostali: Svjesni zločina”, internet stranica *BIRN*, 23. avgust 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/284/10/33184/>.

67 “Kos i ostali: Metak u potiljak”, internet stranica *BIRN*, 2. septembar 2011. <http://www.bim.ba/bh/285/10/33232/?tpl=30>.

68 “Kos i ostali: Utučeni i nervozni vojnici”, internet stranica *BIRN*, 27. septembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/289/10/33434/>.

69 “Kos i ostali: Suočavanje svjedoka”, internet stranica *BIRN*, 23. decembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/301/10/34110/>.

70 “Kos i ostali: Strijeljanje po naređenju”, internet stranica *BIRN*, 08. novembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/295/10/33770/>.

71 “Kos i ostali: Viša sila u Branjevu”, internet stranica *BIRN*, 22. novembar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/297/10/33857/>.

72 Osim Erdemovića, samo još jedan pripadnik Desetog diverzantskog odreda, Marko Boškić, pravnosnažno je osuđen na deset godina zatvora (19. jula 2010), za učešće u egzekucijama u Srebrenici. Boškić je također priznao krivicu, i sklopio sporazum o priznanju krivice kojim se obavezao da će svjedočiti u procesima pred Sudom BiH i MKSJ. Boškić je izručen iz SAD 28. aprila 2010. godine.

73 FHP podnio je Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije 11. avgusta 2010. godine krivičnu prijavu protiv više pripadnika Desetog diverzantskog odreda zbog učešća u genocidu počinjenom u Srebrenici. Među licima obuhvaćenim ovom krivičnom prijavom su Milorad Pelemiš, Petar Salapura, Radoslav Janković, Milo Petrović, Radoslav Kremenović, Franc Kos, Dragan Pećanac, Brano Gojković, Vlastimir Golijan, Aleksandar Cvetković, Stanko Savanović i Zoran Obrenović, od kojih se, prema saznanjima FHP, bar šest lica nalazi u Srbiji. FHP je u septembru 2011. objavio dosije o Desetom diverzantskom odredu u kojem se iznose činjenice o učešću ovih lica u genocidu u Srebrenici. Do kraja 2011. godine Tužilaštvo Srbije još uvijek nije podiglo optužnicu protiv komandanta Milorada Pelemiša i ostalih pripadnika Desetog diverzantskog voda.

2.11. Slučaj Dobrovoljačka⁷⁴

Tužilaštvo BiH vodi istragu o Dobrovoljačkoj ulici od 2006. godine. U posljednje tri godine, istragu je vodio međunarodni tužilac Jude Romano. Istraga je intenzivirana nakon što je britanski sud odbio zahtjev Republike Srbije za izručenje nekadašnjeg člana Predsjedništva BiH Ejupa Ganića, 27. jula 2010. godine, protiv koga je, kao i protiv Stjepana Kljujića, takođe nekadašnjeg člana Predsjedništva BiH, zatim, generala Jovana Divjaka, i još 16 državljana BiH, Tužilaštvo Republike Srbije 2008. godine pokrenulo istragu zbog sumnje da su 2. i 3. maja 1992. godine u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu počinili ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika, protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja [pripadnika JNA] i upotrebljavali nedozvoljena sredstva borbe. Do kraja 2011. godine, Tužilaštvo BiH nije okončalo istragu.⁷⁵ Tužilaštvo Republike Srbije također do kraja 2011. godine nije završilo istragu.

Tužilaštvo MKSJ je 2003. godine donijelo odluku da nema dovoljno dokaza da Ejup Ganić bude optužen – i tu je odluku prosljedilo kancelariji državnog tužioca BiH. “Naša ocjena ne može se uzeti kao konačno mišljenje o ovom slučaju, jer to nije pravosudna odluka zasnovana na svim činjenicama”, rekao je predstavnik Tužilaštva u Hagu⁷⁶.

BiH, Srbija i Hrvatska potpisale su 1996. godine Rimski sporazum, odnosno, “Pravila puta”, koja su bila na snazi do 2004. godine i nalagala im da prije podizanja optužnice za ratne zločine od Tužilaštva MKSJ zatraže mišljenje o prikupljenim dokazima.

Republika Srpska je u julu 2002. godine Tužilaštvu MKSJ poslala svoju evidenciju o stradalima u Dobrovoljačkoj ulici i zatražila ocjenu opravdanosti podizanja optužnice, uključujući i one protiv Ejupa Ganića. Godinu dana kasnije MKSJ je obavjestilo RS da nema dovoljno dokaza da se Ganić optuži za teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava.

Osim u slučaju Dobrovoljačke, Srbija i BiH su do kraja 2011. godine vodile paralelne istrage i u slučaju *Tuzlanska kolona*.

3. Hrvatska

U procesuiranju ratnih zločina u Hrvatskoj primjenjuju se Kazneni zakon SFRJ iz 1976. godine i Osnovni Kazneni zakon Republike Hrvatske iz 1993. godine. Usvajanjem izmjena i dopuna Osnovnog Kaznenog zakona iz 2004. godine stvorena je pravna osnova za primjenu principa zapovjedne odgovornosti. Izmjenama Zakona o primjeni Statuta MKSJ, koje su stupile na snagu u lipnju 2011. godine, omogućeno je u kaznenim postupcima za ratne zločine korištenje dokaza prikupljenih od strane tijela MKSJ, a u kojima će sudovi činjenice ocjenjivati prema Zakonu o kaznenom postupku. Navedene izmjene omogućit će korištenje dokaza MKSJ u svim kaznenim postupcima koji su započeti nakon što su izmjene stupile na snagu, odnosno za predmete koji su bili u fazi rasprave prije njihovog stupanja na snagu.

74 Srpski izvori, uključujući TRZ RS, tvrde da je 2. i 3. maja 1992. godine, ubijeno 42, ranjeno 73, a zarobljeno 215 vojnika JNA. Tužilaštvo BiH, kao i nezavisni izvori, navode da je prilikom povlačenja kolone JNA, 3. maja 1992. godine, poginulo sedam osoba i ranjeno 14 osoba.

75 17. januara 2012. Tužilaštvo BiH donijelo je odluku o obustavi istrage protiv 14 osumnjičenih na temelju 352 izjave i 412 materijalna dokaza. Istragom je utvrđeno da je tokom napada u Dobrovoljačkoj ulici, 3. maja 1992. godine, ubijeno sedam osoba i ranjeno 14, nakon što su onesposobljeni za borbu. Međutim, kako je navelo Tužilaštvo BiH, „istraga se nastavlja zbog postojanja osnova[ne] sumnje da je počinjeno krivično djelo ratnog zločina, jer je na žrtve otvarana vatra nakon što su bile onesposobljene za borbu ili dok su se nalazile u sanitetskom vozilu”. Dalje je navedeno da se nastavlja istraga o odvođenju dijela zarobljenih vojnika iz kolone JNA u prostorije FIS-a, Centralnog zatvora i štaba Teritorijalne odbrane gdje su, kako se ukazuje, zlostavljani i maltretirani. “Nema optužnice za Dobrovoljačku”, internet stranica *Novi magazin*, 17. januar 2012. godine, <http://www.novimagazin.rs/svet/nema-optuznice-za-dobrovoljacku>.

76 “Srbija nastavlja istragu o Dobrovoljačkoj”, internet stranica *Tanjug*, 18. januar 2012. godine, <http://www.tanjug.rs/novosti/30432/srbija-nastavlja-istragu-o-dobrovolja%C4%8Dkoj.htm>.

Zakon o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije donešen je 21. listopada 2011. godine, neposredno prije raspuštanja Hrvatskog sabora.⁷⁷ Donošenje ovog Zakona argumentirano je time da se njime želi zaustaviti zahvat pravosudnih organa Republike Srbije na teritorij RH. Zakon je napisan i usvojen po hitnom postupku kao reakcija na optužnicu Vojnog tužilaštva bivše JNA protiv 44 građana Hrvatske, koju je Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije prosljedilo Državnom Odvjetništvu Republike Hrvatske. Optužnica je obuhvatila visoko pozicionirane predstavnike državnih institucija i članove vladajuće Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), Vladimira Šeksa, potpredsjednika Hrvatskog sabora, Ivana Vekića, nekadašnjeg ministra unutrašnjih poslova RH, Branimira Glavaša (na izdržavanju zatvorske kazne u BiH), Tomislava Merčepa, nekadašnjeg sekretara narodne obrane u općini Vukovar i savjetnika ministra unutrašnjih poslova RH tijekom 1990. i 1991) i još 40 hrvatskih branitelja za kaznena dela ratnog zločina i genocida.

Predsjednik Republike Hrvatske Ivo Josipović je 27. prosinca 2011. godine Ustavnom sudu RH uputio zahtjev za ocjenu ustavnosti s obrazloženjem da doneseni Zakon krši ustavno pravo na obranu hrvatskih branitelja u mogućem kaznenom postupku za ratne zločine i da ih izlaže pravnoj nesigurnosti⁷⁸ „te da ne doprinosi načelu da svaki zločin treba biti kažnjen.“⁷⁹ Također je problematično i to što kao organski zakon nije izglasan zakonom propisanom većinom⁸⁰ te da je „njime protivno Ustavu dana ovlast ministru pravosuđa da odlučuje hoće li se ili neće provesti neka od radnji iz nadležnosti redovnih sudova“.⁸¹ Nova Vlada Hrvatske, koja je formirana 24. prosinca 2011. godine, najavila je ukidanje ovog zakona po hitnom postupku.

3.1 Kapaciteti

U 2010. godini MUP i Državno odvjetništvo (DORH) donijeli su listu prioriternih zločina u kojima počinitelji još uvek nisu otkriveni. 127 zločina određeno je prioriteta, od toga 8 na nacionalnoj razini, ostali na regionalnoj razini. MUP je formirao 20 istražnih timova, a DORH je zadužio 15 zamjenika državnih odvjetnika za procesuiranje nacionalnih prioriteta, a 34 zamjenika državnih odvjetnika za regionalne prioritete.

U veljači 2011. godine, DORH i MUP Republike Hrvatske donijeli su Strategiju za istraživanje i procesuiranje ratnih zločina počinjenih u razdoblju od 1991. do 1995. godine.

U svibnju 2011. godine, u posljednjoj fazi zatvaranja pristupnih pregovora za priključenje Europskoj uniji,⁸² Hrvatski sabor je usvojio izmjene i dopune Zakona o primjeni Statuta MKS(J), koji definira korištenje dokaza MKSJ-a u kaznenim postupcima u Republici Hrvatskoj, koji su započeti nakon što su izmjene stupile na snagu.⁸³ Izmjenama je regulirana isključiva nadležnost županijskih sudova u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu [specijalizirana odjeljenja za ratne zločine], u svim novim kaznenim postupcima ratnih zločina, čime je osigurano da novi postupci neće započinjati pred manjim sudovima. Specijalizirana odjeljenja imaju 16 istražnih sudaca i 38 sudaca

77 Zakon o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, *Narodne novine Republike Hrvatske* 124/11.

78 Predsjednik Josipović uputio zahtjev Ustavnom sudu za ocjenu ustavnosti Zakona o ništetnosti s Ustavom RH, priopćenje, internet stranica Predsjednika Republike Hrvatske, 27. prosinac 2012. godine, <http://www.predsjednik.hr/27122012>.

79 Odgovor Predsjednika Josipovića na dopis Amnesty International i Inicijative mladih za ljudska prava od 27. listopada 2011. godine.

80 Predsjednik Josipović uputio zahtjev Ustavnom sudu za ocjenu ustavnosti Zakona o ništetnosti s Ustavom RH, priopćenje, internet stranica Predsjednika Republike Hrvatske, 27. prosinac 2012. godine, <http://www.predsjednik.hr/27122012>.

81 *Isto*.

82 Poglavlje 23 u pregovorima za pristupanje Europskoj uniji odnosi se na pravosuđe i temeljna prava, u okviru kojeg je najvažnije uspostavljanje nezavisnog i efikasnog pravosuđa. U okviru ove faze pregovora, Europska komisija naložila je Hrvatskoj formiranje specijaliziranih sudova za ratne zločine, a Hrvatska je taj zadatak riješila osnivanjem odjeljenja za ratne zločine pri županijskim sudovima u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu.

83 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 55/2011. U lipnju 2011. godine, nakon što su izmjene stupile na snagu, Županijski sud u Osijeku je, u ponovljenom postupku protiv Damira Kufnera i dr., odbio koristiti iskaze svedoka koje su uzeli istražitelji Tužiteljstva MKSJ. Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

raspravnih i izvanraspravnih vijeća.⁸⁴ Suđenja se odvijaju i na drugim županijskim sudovima, ukoliko su bila u fazi rasprave prije usvajanja izmjena zakona.⁸⁵

Isti suci koji sude u odjeljenjima za ratne zločine, također sude i za druga kaznena djela⁸⁶. Za njihov povećan opseg posla nisu osigurana posebna financijska sredstva, a nisu ni angažirani posebni savjetnici koji bi im pomogli u pripremi i vođenju postupka.

Određeni broj državnih odvjetnika, angažiranih u specijaliziranim odjeljenjima za ratne zločine, prošli su specijalnu obuku za progon kaznenih djela ratnih zločina. Glavni državni odvjetnik Mladen Bajić je na osnovu „godišnjeg rasporeda poslova“ odredio zamjenicu Jasminu Dolmagić nadležnom za progon ratnih zločina.⁸⁷

Vrhovni sud Hrvatske (VSRH), na obrazloženi prijedlog Glavnog državnog odvjetnika, može odobriti delegaciju za vođenje postupka na jedan od četiri specijalizirana suda. U 2010. prenijeto je devet kaznenih predmeta, a u 2011. trideset predmeta.⁸⁸

Udruge za ljudska prava ukazuju na problem istraga i suđenja u malim sredinama. Prema njihovom mišljenju, primarno je premještanje predmeta iz ŽDO i sudova u manjim sredinama na jedan od četiri specijalizirana suda, koji imaju veće stručne kapacitete, tehničke mogućnosti i manje su podložni pritiscima lokalnih institucija. Inicijativa mladih za ljudska prava u Hrvatskoj (Inicijativa mladih) navodi primjer istrage ubojstva srpskih civila u Sisku koja ni poslije 19 godina od počinjenja zločina nije rezultirala optužnicom. Na prijedlog Glavnog državnog odvjetnika, Mladena Bajića, VSRH je slučaj preneo na ŽDO u Osijeku, što, kako ocijenjuje Inicijativa mladih, može biti primjer nove prakse u izbjegavanju političkih pritisaka na istražne institucije. S druge strane, Glavni državni odvjetnik Mladen Bajić smatra kako se sudska presuda treba dogoditi u lokalnoj sredini jer to onda šalje poruku cijeloj zajednici. Međutim, Zoran Pusić, predsjednik Građanskog odbora za ljudska prava (GOLJP), smatra kako je moguće osigurati zaštitu sudionika procesa samo u malom broju slučajeva.⁸⁹

3.2. Dostupnost podataka o procesuiranju ratnih zločina

Nevladine udruge ocijenjuju da je u 2011. godini postignut napredak u dostupnosti podataka o procesuiranju ratnih zločina. Državno odvjetništvo RH objavljuje statističke podatke iz Baze podataka ratnih zločina o broju osoba protiv kojih je pokrenut kazneni postupak, broju optuženih, broju osoba u odnosu na koje su postupci dovršeni te o broju procesuiranih osoba po pripadnosti stranama u sukobu. No, navedeni podaci nisu dovoljni kako bi se pratio napredak u procesuiranju ratnih zločina, smatraju nevladine udruge koje prate suđenja za ratne zločine.

3.3. Statistika

Zaključno s prosincom 2011. godine, DORH je evidentirao 490 ratnih zločina, u kojima je smrtno stradalo 5.987 osoba. Od toga 393 zločina počinili su pripadnici bivše JNA ili formacije tzv. SAO Krajine, 86 pripadnici Hrvatske vojske i policije, dva pripadnici tzv. Narodne obrane Autonomne pokrajine zapadna Bosna i sedam pripadnici nei-

84 Nevladina udruženja i organizacije ukazuju na izostanak donošenja implementacijske strategije, koja bi pratila osnivanje specijaliziranih odjeljenja za ratne zločine.

85 Nakon usvajanja izmjena zakona, na redovnim županijskim sudovima aktivirano je najmanje osam postupaka, od kojih najveći broj na Županijskom sudu u Vukovaru. Radi se o optužnicama koje su u manje od godinu dana izdvojene iz drugih procesa, ili naknadno izmijenjene, ili o obnovama postupka.

86 Predsjednik Odjela za ratne zločine u Županijskom sudu u Osijeku Zvonko Vekić obavlja istovremeno i funkcije predsjednika Kaznenog odjela Prvog stupnja i suca u Odjelu za predmete Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK).

87

88 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

89 Intervju sa Zoranom Pusićem, Građanski odbor za ljudska prava, 17. siječnja 2012. godine.

identificiranih jedinica.⁹⁰ Od 316 zločina sa poznatim počiniteljima, 103 je riješeno. Kazneni postupci su pokrenuti protiv 3.432 osobe, od kojih su 104 pripadnici hrvatskih jedinica. U odnosu na 2.998 navodnih počinitelja kazneni postupak je pokrenut u njihovoj odsutnosti. Nepravomoćno je 704 osoba oslobođeno ili je obustavljen postupak ili je prekvalificirana optužnica, a 554 osobe su nepravomoćno osuđene.⁹¹

Tijekom 2011. godine istrage protiv 370 navodnih počinitelja su bile u tijeku. Oko 540 slučajeva je bilo u pre-distražnoj fazi u kojoj navodni počinitelji nisu bili identificirani.⁹²

Prema podacima nevladinih udruga,⁹³ tijekom 2011. godine optuženo je 29 osoba – 18 pripadnika hrvatskih i 11 pripadnika srpskih jedinica. Gotovo svi optuženi pripadnici srpskih jedinica nedostupni su pravosudnim tijelima RH. U tijeku je bilo 28 prvostupajskih postupaka, na 10 županijskih sudova, u kojima je optuženo 65 osoba. Na Županijskom sudu u Splitu, iako se radi o specijaliziranom sudu, nije bilo suđenja. Iako su zakazivane, rasprave nisu održavane u 11 kaznenih predmeta, uglavnom zbog nedostupnosti optuženika, u odnosu na koje nisu donesena rješenja o suđenju u odsutnosti. Županijski sudovi donijeli su prvostupajške presude u 17 kaznenih predmeta protiv 36 okrivljenika. U šest kaznenih postupaka, 14 osoba je pravomoćno osuđeno za ratne zločine protiv civilnog stanovništva.⁹⁴ Od toga su devet osoba pripadnici hrvatskih jedinica, četiri pripadnici srpskih jedinica, a jedan je pripadnik jedinica tzv. Autonomne pokrajine Zapadne Bosne. To su predmeti sa relativno malim brojem (12) žrtava. VSRH je u 2011. godini donijeo presude u odnosu na 23 okrivljenika: ukinuo je prvostupajške osuđujuće presude protiv četiri pripadnika hrvatskih i pet pripadnika srpskih jedinica i predmete vratio na ponovno raspravljanje; u odnosu na šest okrivljenika (tri pripadnika hrvatskih jedinica i tri pripadnika srpskih jedinica) potvrdio je prvostupajšku oslobađajuću presudu; u odnosu na dva pripadnika hrvatskih jedinica i jednog pripadnika srpskih jedinica je potvrdio prvostupajšku osuđujuću presudu, dok je u odnosu na dva okrivljenika smanjio zatvorsku kaznu, a u odnosu na jednog okrivljenika je potvrdio prvostupajšku odbijajuću presudu⁹⁵.

26 | DORH je u 2010. godini zaprimio 58 kaznenih prijava radi ratnog zločina, zločina protiv čovječnosti i drugih kaznenih dela koja predstavljaju kršenje međunarodnog humanitarnog i ratnog prava. Kako je od prethodne godine ostalo neriješeno 44 prijave, ukupno je u radu bilo 102 prijave.⁹⁶ Prema istom izvoru, u 2010. godini podignuta je optužnica protiv 71 osobe.⁹⁷ Podaci Državnog zavoda za statistiku (DZS)⁹⁸ pokazuju da je u 2010. godini prijavljeno ukupno 120 osoba za kaznena dela ratnog zločina (108 za ratni zločin protiv civilnog stanovništva), 14 osoba za zločin protiv čovečnosti i 10 osoba za genocid. Po podacima DZS-a, u 2010. godini ukupno je 12 osoba osuđeno zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, dok je jedna osoba osuđena zbog protupravnog ubijanja i ranjavanja neprijatelja. Za isto razdoblje, OEES je evidentirao 60 optuženika, od toga 42 srpske nacionalnosti (38 optuženih u odsustvu) i 18 hrvatske nacionalnosti (jedan u odsustvu).⁹⁹

Prema evidenciji nevladinih udruga, u 2010. godini županijski sudovi donijeli su 15 prvostupajskih presuda, od toga 11 osuđujućih. U osam predmeta 11 osuđenih su pripadnici srpskih jedinica; u tri predmeta četvorica

90 Izvješće o ispunjavanju obveza iz Poglavlja 23. Pravosuđe i temeljna prava, Vlada RH, 12. svibnja 2011.

91 Za pravomoćno osuđene nema točnog podatka. Informacija dobijena od DORH-a na zahtjev YIHR prema Zakonu o pravu na pristup informacijama, 2. studeni 2011. godine.

92 Internet stranica DORH, <http://www.dorh.hr>.

93 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

94 Osim u predmetu protiv Branimira Glavaša i njegovih suradnika, gde je kazna potvrđena i preinačena, odnosno smanjena.

95 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

96 Izvješće DORH-a za 2010. godinu, internet stranica DORH, <http://www.dorh.hr/IzvjescjeORadu>.

97 *Isto*.

98 Informacija dobijena od Državnog zavoda za statistiku, 13. prosinac 2011. godine.

99 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, koji su pratili 22 suđenja, evidentirali su 55 optuženika.

osuđenih su bili pripadnici hrvatskih jedinica; jedna oslobađajuća presuda je protiv jednog pripadnika srpskih jedinica.

3.4. Suđenja u odsutnosti

Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske je u srpnju 2010. godine dostavilo Ministarstvu pravosuđa Srbije popis 1.543 osobe protiv kojih je u Hrvatskoj pokrenut kazneni postupak zbog počinjenja ratnih zločina. Nema preciznih podataka o broju osoba osuđenih u odsutnosti. Lokalne i međunarodne organizacije za ljudska prava se slažu da je većina od ukupno 554 pravomoćno osuđenih zapravo osuđena u odsutnosti.

Prema podacima DORH-a, državna odvjetništva su zahtijevala obnovu postupka u odnosu na 94 osuđene osobe, pripadnike srpskih jedinica. VSRH je pozitivno ocijenio zahtjeve državnih odvjetništva, pa su u obnovljenim postupcima, izmjenom optužnice i primjenom zakona o oprost, obustavljeni postupci u odnosu na 69 pravomoćno osuđenih.¹⁰⁰ Zahtjevi za obnovom postupka od strane osuđenika su rijetki. DORH navodi da su do kraja 2011. godine 22 osuđene osobe zatražile obnovu postupka.

Nevladine udruge ukazuju da su reviziju postupaka u najvećem broju slučajeva vršila ista županijska odvjetništva koja su podizala optužnice ne poštujući standarde objektivnosti i nepristranosti.¹⁰¹

3.5. Dugo trajanje postupaka

Neki kazneni postupci traju 10 i više godina. Postupak protiv Muhajla Hrastova za ratne zločine na Koranskom mostu¹⁰², vodi se od 1992. godine. VSRH je dva puta ukidao oslobađajuću presudu Županijskog suda u Karlovcu, a potom je nakon treće oslobađajuće sam proveo raspravu i osudio Hrastova na 8 godina zatvora. Ustavni sud je 2010. godine ukinuo osuđujuću presudu i vratio predmet Vrhovnom sudu na ponovno postupanje. Do kraja 2011. godine, rasprava nije započeta.

U studenom 2011. godine, VSRH je po četvrti put ukinuo osuđujuću prvostupanjsku presudu Županijskog suda u Osijeku okrivljenom Petru Mamuli. Postupak protiv okrivljenog Enesa Viteškića, pripadnika hrvatskih jedinica, za likvidaciju 18 srpskih civila u Paulin Dvoru traje od 2002. godine. Vrhovni sud je dva puta ukidao oslobađajuću presudu Županijskog suda u Osijeku.

Od 90-ih godina se vodi postupak u odsutnosti protiv okrivljenog Radoslava Čubrila za ubojstvo šest hrvatskih civila.

3.6. Pristranost sudova

Nevladine udruge ukazuju na pristranost sudova u slučajevima suđenja bivšim pripadnicima hrvatskih snaga. Na Županijskom sudu u Karlovcu u postupku protiv Mihajla Hrastova za ubojstvo 13 pripadnika bivše JNA (slučaj Koranski most), pripadnici braniteljskih udruženja glasno su komentirali postupak, vrijeđajući žrtve i svjedoke.¹⁰³ Na automobilu županijske državne odvjetnice izbušene su gume, a upućena joj je poruka da vodi računa „jer ima djecu“.¹⁰⁴

---

100 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

101 Intervju sa Zoranom Pusićem, Građanski odbor za ljudska prava, 17. siječnja 2012. godine.

102 Hrastov je optužen da je kao pripadnik specijalne policije RH na Koranskom mostu u Karlovcu ubio 13 a ranio dvojicu zarobljenih pripadnika JNA.

103 Intervju sa Zoranom Pusićem, Građanski odbor za ljudska prava, 17. siječnja 2012. godine.

104 *Isto*.

U postupcima protiv bivših pripadnika hrvatskih snaga, pristranost Županijskog suda u Sisku je vidljiva kroz primjenu olakotnih okolnosti u odnosu na optužene pripadnike HV i u tretmanu svjedoka. Srbi su smatrani nepouzdanim svjedocima prilikom svjedočenja u korist optuženih Srba, a Hrvati, koji su svjedočili u korist počinitelja, pouzdanim svjedocima. Sutkinja Županijskog suda u Sisku, Snježana Mrkoci, izjavila je prilikom obrazloženja presude, u studenom 2010. godine, kojom je odbijena optužnica u odnosu na četvoricu pripadnika HV: „Jako mi je žao što moram suditi pripadnicima Hrvatske vojske za kaznena djela za koja smo navikli da ih je činila suprotna strana, pogotovo sada kad palimo svijeće za Vukovar.“¹⁰⁵

Inicijativa mladih navodi kako je VSRH u nekoliko navrata prilikom određivanja visine zatvorske kazne u obzir uzeo činjenicu da su optuženici nagrađeni odlikovanjima¹⁰⁵ ili da su imali „domovinski zanos“.¹⁰⁶

3.7. (Ne)Procesuiranje zločina hrvatskih snaga

U 2011. godini je postignut napredak u procesuiranju ratnih zločina. U lipnju 2011. godine otvorena je istraga protiv tri osobe za ratne zločine u Sisku, među kojima je i Đuro Brodarac, načelnik Policijske Uprave u Sisku 1991. godine. Brodarac je u srpnju 2011. godine umro u pritvoru. U prosincu 2011. godine ŽDO u Osijeku podiglo je optužnicu protiv Vladimira Milankovića, zapovjednika policijskih snaga na širem području Siska i Banovine i zamjenika načelnika Policijske uprave Sisak i protiv Drage Bošnjaka, pripadnika specijalne jedinice „Vukovi“ Policijske uprave Sisak. Terete se za nasilne ulaske u kuće i stanove, te protupravno zlostavljanje većeg broja srpskih civila, pri čemu su usmrćena 24.¹⁰⁷

Početak lipnja 2011. godine podignuta je optužnica protiv Tomislava Merčepa, kao zapovjednika rezervnog sastava MUP-a stacioniranog u Pakračkoj Poljani i na Zagrebačkom velesajmu, zbog toga što je osobno naređivao nezakonita lišavanja slobode, mučenja i ubojstva civila te da je, iako je znao da njegovi podređeni čine kaznena dela, propustio spriječiti takva nezakonita postupanja. Njegovi podređeni tako su na području Kutine, Pakraca i Zagreba lišili slobode 52 osobe, od kojih su 43 ubijene.

Inicijativa mladih ukazuje kako brojni zločini prema srpskim civilima ostaju nekažnjeni. U već spomenutom izveštaju *Protiv imuniteta moći*, Inicijativa navodi ubojstva i uništavanje imovine Srba u Vukovaru u 1991. godini¹⁰⁸, kao i da su članovi porodica žrtava koji su podnijele zahtjeve za nakandu štete odbijeni zbog toga što nema pravomoćne krivične presude, te su im naplaćeni sudski troškovi. Inicijativa navodi i evakuaciju 26 srpskih sela u općini Požega, u listopadu 1991. tijekom koje su hrvatske snage ubile više desetaka civila i uništeno je više stotina stambenih i gospodarskih objekata.

U tijeku vojno-redarstvene akcije *Bljesak*, 1. i 2. svibnja 1995. godine, oslobođen je dio okupiranog teritorija RH, ali je akcija imala za posjedicu i iseljavanje srpskog stanovništva. Prema podacima Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava, pripadnici hrvatskih snaga ubili su 83 srpska civila tijekom i neposredno nakon akcije.

Vojno-redarstvena operacija *Oluja* je započela 4. kolovoza 1995. godine, a službeno je završila 7. kolovoza 1995. godine. Prema podacima Hrvatskog helsinškog odbora (HHO), tijekom operacije i pet tjedana nakon operacije najmanje 677 osoba je izgubilo život.¹⁰⁹ Za razliku od podataka HHO, evidencija DORH-a sadrži podatke o 214

105 Presuda kojom je potvrđena presuda Županijskog suda u Osijeku, izrečena Tomislavu Dilberu i Fredu Margušu. Inicijativa mladih za ljudska prava Hrvatska, *Protiv imuniteta moći: procesuiranje ratnih zločina u Hrvatskoj*, ožujak 2011.

106 Presuda Mirku Norcu i Rahimu Ademiju, Vrhovni sud Republike Hrvatske, br. I Kž 1008/08-13.

107 Prema službenim policijskim izvorima radilo se o ubojstvu oko 40 civila, dok drugi izvori, među kojima Zajednica Srba u Hrvatskoj, ukazuju na 600 srpskih civila ubijenih u Sisku od strane policijskih, vojnih i paravojnih jedinica Republike Hrvatske. Inicijativa mladih za ljudska prava Hrvatska, *Protiv imuniteta moći: procesuiranje ratnih zločina u Hrvatskoj*, ožujak 2011.

108 U prosincu 2010. godine, otvorena je istraga protiv Tomislava Merčepa, bivšeg savjetnika ministra unutarnjih poslova i zapovjednika specijalne policijske jedinice, koja se popularno zvala „Merčepovci“, za ubojstva i nestanke Srba na teritoriju Zagreba i Pakračke Poljane. U lipnju 2011. godine, protiv Merčepa je podignuta optužnica.

109 Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, *Izveštaj: Vojna operacija "Oluja" i poslije*, Zagreb, 8. travanj 1999.

smrtno stradalih osoba, od kojih su 167 stradale kao žrtve ratnih zločina, a 47 kao žrtve kaznenog djela ubojstva. Zbog ubojstva 21 osobe procesuirano je 33 osobe, od kojih je 14 i osuđeno.¹¹⁰ Nema nijedne pravomoćne presude za ratne zločine u tijeku i nakon vojno-redarstvenih akcija/operacija *Bljesak* i *Oluja*.

3.8. Neprocesuiranje vojnih i civilnih zapovjednika visokog profila

Do kraja 2011. godine brza, temeljita, nezavisna i nepristrana istraga, u skladu s međunarodnim standardima, kako bi identificirala osobe koje su imale zapovjednu odgovornost, uključujući one koje mogu biti optuženi za ratne zločine, nije provedena u Hrvatskoj. Procesuiranje osoba koje su imale zapovjednu odgovornost u vrijeme počinjenja ratnih zločina spriječava neodgovarajuće zakonodavstvo i nedostatak političke volje.¹¹¹ Uprkos postojanju javno dostupnih informacija i dokaza, korištenih u okončanim kaznenim postupcima, AI upozorava da još uvijek nije pokrenut postupak protiv Vladimira Šeksa, u vrijeme rata predsjednika Kriznog štaba za Istočnu Slavoniju, koji je navodno umiješan u zločine u Osijeku 1991. godine.¹¹²

Inicijativa mladih ukazuje i na druge visoko pozicionirane osobe koje još uvijek uživaju zaštitu od kaznene odgovornosti. U svom izvještaju navodi ime Ivana Vekića, tijekom 1991. godine ministra unutarnjih poslova, uz čiju suglasnost je Tomislav Merčep osnovao rezervni sastav MUP-a. Zatim, spominje generala bojnika Karla Gorniškera koji je izdao zapovijed za evakuaciju požeških sela koja je rezultirala ubojstvom desetina srpskih civila. Istrazne institucije do danas nisu ispitale odgovornost doktora Darka Milinovića koji se povezuje sa zločinima nad srpskim civilima u Gospiću. I pored toga što je VSRH donio presudu kojom je Mirko Norac osuđen za ratne zločine počinjene tijekom i neposredno nakon akcije, provedene 1993. godine u Medačkom džepu, nedaleko od Gospića, a Rahim Ademi oslobođen na temelju utvrđenih činjenica o postojanju paralelnog lanca zapovjedanja kojeg su činili Davor Domazet, Željko Sačić i pokojni general Janko Bobetko, još uvek nije pokrenut postupak protiv Domazeta i Sačića. Mate Laušić, koji je tijekom rata vršio dužnost načelnika Uprave vojne policije, dovodi se u vezu s ratnim zločinima u vojnim zatvorima *Lora* i *Kuline*, kao i sa zločinima koje su počinili pripadnici Vojne policije nakon *Oluje*.

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava također ocjenjuju da je izostao kazneni progon osoba politički i vojno nadređenih, pogotovo u slučaju kaznenih djela protiv pripadnika manjinske nacionalne grupe. Ova nevladina udruženja ukazuju kako je u predmetima protiv optuženih Rahima Ademija i Mirka Norca, te protiv optuženog Branimira Glavaša kombinirana zakonska osnova iz čl. 28 OKZRH s elementima odgovornosti vojnih zapovjednika za djela svojih podređenih, definiranih međunarodnim pravom, što predstavlja začetak nove prakse u odnosu na koncept zapovjedne odgovornosti.¹¹³

3.9. Žrtve seksualnog nasilja

AI ukazuje na neadekvatnost pravnog okvira, zbog čega se seksualno nasilje ne procesuiru u skladu s međunarodnim standardima i praksom međunarodnih sudova. Glavni problem vidi u primjeni Osnovnog Kaznenog zakona iz 1993. godine, koji propisuje da upotreba sile mora biti dokazana kao element silovanja, što je u suprotnosti sa postojećim međunarodnim standardima. Takva praksa, prema AI, doprinosi nekažnjavanju za ratne zločine seksualnog nasilja. AI upozorava da prema standardima MKSJ žrtva seksualnog nasilja ne treba dokazivati da se aktivno suprotstavljala napadaču.

110 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*. Podatke su iznele predstavnice DORH-a na *Javnoj tribini o neprocesuiranim zločinima u tijeku i nakon vojno-redarstvene akcije Oluja*, 28. travnja 2011. godine.

111 Informiranje EK o zabrinutosti zbog nekažnjavanja za ratne zločine u Hrvatskoj [Briefing to the European Commission on the ongoing over impunity for war crimes in Croatia], Amnesty International, October 2011.

112 Informiranje EK o zabrinutosti zbog nekažnjavanja za ratne zločine u Hrvatskoj [Briefing to the European Commission on the ongoing over impunity for war crimes in Croatia], Amnesty International, October 2011.

113 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava analizirali su 17 predmeta u kojima je optuženo 28 osoba, od kojih je samo manji broj optuženih isključivo za silovanje. U analiziranim predmetima 27 je žrtava silovanja/seksualnog nasilja. Spomenute udruge su primijetile kako sudovi ni u jednom slučaju nisu primijenili mjere zaštite identiteta žrtve – svjedočenje iz druge prostorije putem video linka, promjena lica i glasa, upotreba pseudonima, i dr. Jedino je u nekim predmetima tijekom svjedočenja žrtve s glavne rasprave bila isključena javnost.¹¹⁴

3.10. Uvjetno otpuštanje s izdržavanja zatvorske kazne

Nevladine udruge nisu uspjele prikupiti podatke o broju osuđenih ratnih zločinaca uvjetno otpuštenih s izdržavanja kazne zatvora, jer Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa te podatke tretira kao povjerljive informacije.¹¹⁵

3.11. Pravomoćna presuda Branimiru Glavašu

Branimiru Glavašu, za vrijeme rata sekretaru narodne obrane i zapovjedniku obrane Osijeka, Prizivno vijeće Suda BiH donijelo je 14. prosinca 2010. godine pravomoćnu presudu po kojoj mu je potvrđena kazna od osam godina zatvora koju mu već izrekao Županijski sud u Zagrebu.¹¹⁶

Po prvoj točki optužnice u predmetu, *Garaža Glavaš* je osuđen zbog nespriječavanja mučenja i ubojstva Čedomira Vučkovića i nespriječavanja mučenja Nikole Vasića. U predmetu *Selotejp* osuđen je zbog naređivanja hapšenja, provođenja mučenja i ubijanja sedam civila srpske narodnosti čija su tijela bačena u Savu.

3.12.1. Novi kazneni postupci

3.12.2. Optužnica protiv Tomislava Merčepa

Tomislav Merčep, bivši saborski zastupnik, sekretar narodne obrane u općini Vukovar i savjetnik ministra unutarnjih poslova Hrvatske tijekom 1990. i 1991., uhapšen je 10. prosinca 2010. godine, samo dva dana nakon što je Amnesty International u svom izvještaju objavio svoju zabrinutost što Vladimir Šeks, Ivan Domazet Lošo i Tomislav Merčep nisu procesuirani za ratne zločine.¹¹⁷

Optužnica je podignuta 9. lipnja 2011. godine.¹¹⁸ Tereti ga se da je osobno naređivao nezakonita lišavanja slobode, mučenja i ubojstva civila, te da je, iako je znao da njegovi nadređeni nezakonito postupaju, propustio to spriječiti. Obuhvaćeni su samo zločini na području Kutine, Pakraca i Zagreba, gdje su njegovi podređeni nezakonito lišili slobode 52 osobe, od kojih su 43 ubijene, dok se tri vode kao nestale. Također, ova jedinica je sudjelovala i u ubojstvu članova obitelji Zec.¹¹⁹

114 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

115 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

116 Branimir Glavaš je umirovljeni general bojnik, jedan od osnivača HDZ-a, kontinuirani zastupnik HDZ-a i Hrvatskog demokratskog saveza Slavonije i Baranje (HDSSB) u svim dosadašnjim sazivima Sabora, te župan Osječko-baranjske županije u dva mandata.

117 Informiranje EK o zabrinutosti zbog nekažnjavanja za ratne zločine u Hrvatskoj [Briefing to the European Commission on the ongoing over impunity for war crimes in Croatia], Amnesty International, October 2011.

118 Suđenje Tomislavu Merčepu počelo je 10. veljače 2012. godine na Županijskom sudu u Zagrebu.

119 Ubojstvo obitelji Zec je počinjeno u prosincu 1991. godine, a počinitelji, koji su nedugo nakon toga uhapšeni, pušteni su na slobodu zbog proceduralne greške prilikom uzimanja iskaza od počinitelja (nisu dali iskaze u prisustvu odvjetnika).

3.12.3. Optužnica protiv Brodarca, Milankovića i Bošnjaka

Đuro Brodarac¹²⁰, visoki dužnosnik HDZ-a i umirovljeni general Hrvatske Vojske (HV)¹²¹, priveden je 20. lipnja 2011. godine istražnom sucu Županijskog suda u Osijeku zbog sumnje da je zajedno s Vladimirom Milankovićem i Dragom Bošnjakom¹²², tijekom 1991. i 1992. na području Siska i okolice, protuzakonito zatvorio i mučio 69 civila srpske narodnosti, od kojih je 31 osoba usmrćena.

U međuvremenu, 13. srpnja 2011., Đuro Brodarac je preminuo od posljedica sepse. ŽDO u Osijeku podiglo je 16. prosinca 2011. optužnicu protiv Milankovića i Bošnjaka zbog kaznenih djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika. Milankovića se tereti da je znao, a nije spriječio i kaznio pripadnike podređenih jedinica u nezakonitim ulascima u stanove, nezakonitim hapšenjima i pritvaranjima te zbog zlostavljanja civila i likvidacije barem 24 osobe. U optužnici se navodi kako je neka zlostavljanja civila osobno zapovjedio i sudjelovao u njima. Dragu Bošnjaka se u optužnici tereti da je organizirao i predvodio skupinu pripadnika *Vukova* koja je protuzakonito lišavala slobode, zlostavljala i počinila ubojstvo osam osoba. Ukupni broj žrtava smanjen je s 31 žrtve, koliko je stajalo u istražnom zahtevu iz lipnja 2011. godine, na 24.

3.12.4. Optužnica protiv Aleksandra Vasiljevića i Miroslava Živanovića

Županijsko *državno* odvjetništvo u Osijeku podiglo je u travnju 2011. godine optužnicu protiv Aleksandra Vasiljevića, nekadašnjeg načelnika Uprave bezbednosti Saveznog sekretarijata za narodnu obranu, i Miroslava Živanovića, potpukovnika bivše JNA, za zločine nad hrvatskim civilima i zarobljenicima u logorima na području Republike Srbije. Optuženi nisu dostupni pravosudnim tijelima Republike Hrvatske.

3.13. Prvostupanijska presuda generalima Gotovini i Markaču

MKSJ je 15. travnja 2011. godine donijeo prvostupanijsku presudu dvojici hrvatskih generala, Anti Gotovini i Mladenu Markaču, kojom ih je proglasio zapovjedno odgovornim za zločine protiv čovječnosti u oružanim sukobima u Hrvatskoj. MKSJ je utvrdio odgovornost generala za sudjelovanje u zajedničkom zločinačkom pothvatu za vrijeme i poslije operacije *Oluja*, koji je imao cilj da prinudno i trajno raseli srpsko stanovništvo iz regije Krajina u Hrvatskoj. Odmah po objavljivanju presude, predstavnici hrvatske vlasti su u svojim javnim nastupima i izjavama odbili prihvatiti nalaze haškog suda, negirajući zločine počinjene od strane hrvatskih oružanih snaga.¹²³ Predsjednica Vlade, Jadranka Kosor, među drugim visokim predstavnicima Vlade, javno je rekla da je presuda neprihvatljiva, i da Hrvatska treba biti ponosna na sve one koji su sudjelovali u operaciji i doprinijeli hrvatskoj pobjedi¹²⁴. Predsjednik Socijal Demokratske stranke (SDP), Zoran Milanović, ocijenio je presudu kao političku.¹²⁵

Objavu presude pratili su paušalni politički komentari, uzdizanje osuđenih na pijedestal nacionalnih heroja, organiziranje protesta potpore širom Hrvatske, ignoriranje činjeničnih nalaza i žrtava, kako su to ocijenili Centar za

120 Đuro Brodarac je u vrijeme počinjenja kaznenog dela bio načelnik Policijske uprave (PU) Sisak, načelnik štaba Zapovjedništva banijsko-kordunskog područja i član Regionalnog kriznog štaba za Sisak i Baniju, zapovijedao svim aktivnim i rezervnim jedinicama u sastavu PU Sisak, Narodne zaštite i pričuvnog sastava Zbora narodne garde

121 Vršio je funkciju saborskog zastupnika, župana Sisačko-moslavačke županije, predsjednika Hrvatskog nogometnog saveza i vladinog savetnika za razminiranje u vladi Ive Sanadera.

122 Vladimir Milanković je bio zapovjednik svih aktivnih i rezervnih jedinica u sastavu PU Sisak tijekom 1991. i 1992., dok je Drago Bošnjak bio pripadnik rezervnog sastava PU Sisak *Vukovi*.

123 "Predsjednik Josipović i premijerka Kosor šokirani presudom", internet stranica *Večernji list*, 15. aprila 2011. godine, <http://vecernji.hr/vijesti/predsjednik-josipovic-premijerka-kosor-sokirani-presudama-clanak-276870>.

124 „Presuda je neprihvatljiva“, internet stranica *Tportal*, 15. travnja 2011. godine, <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/122662/presuda-je-neprihvatljiva>.

125 „Presuda je politička“, internet stranica *Dalmacija News*, 15. travnja 2011. godine, <http://dalmacijanews.com/vijesti/Milanovic-optuznica-protiv-Gotovine-politicka-inkriminacija.aspx>.

mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava.¹²⁶

4. Srbija

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine utvrdio je nadležnost više državnih organa u otkrivanju i procesuiranju učinilaca ratnih zločina.¹²⁷ Na osnovu tog zakona osnovano je, 1. jula 2003. godine, Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije (TRZ), zatim, Služba za otkrivanje ratnih zločina u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, Služba za pomoć i podršku oštećenima i svedocima u okviru Odeljenja za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu/Višeg suda u Beogradu (koje obavlja administrativno-tehničke poslove vezane za zaštitu svedoka i oštećenih), i Posebna pritvorska jedinica, u okviru Okružnog zatvora u Beogradu.

Ovaj zakon primenjuje se radi otkrivanja i krivičnog gonjenja učinilaca krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava (glava XVI Osnovnog krivičnog zakona) i krivičnih dela predviđenih članom 5 Statuta Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. U članu 3. zakona precizirano je da su državni organi Republike Srbije nadležni za vođenje postupka za navedena krivična dela izvršena na teritoriji bivše SFRJ, "bez obzira na državljanstvo učinioca ili žrtve".¹²⁸ Ima mišljenja da Republika Srbija zloupotrebljava institut univerzalne nadležnosti kako bi optužnicama i suđenjima stranim državljanima [građanima država naslednica SFRJ] korigovala "hašku istinu".

Kao i u Hrvatskoj, Crnoj Gori i Kosovu, sudski organi Republike Srbije primenjuju Krivični zakon SFRJ.¹²⁹ Krivični zakonik Republike Srbije propisuje zatvorsku (6 meseci) i novčanu kaznu za svakoga „ko za vreme trajanja postupka pred sudom, a pre donošenja pravnosnažne sudske odluke, u nameri da povredi pretpostavku nevinosti ili nezavisnosti suda, daje javne izjave u sredstvima javnog informisanja.”¹³⁰

Zakon o parničnom postupku Republike Srbije ograničava pristup pravdi pojedincima, organizacijama, nezavisnim telima, asocijacijama i medijima. Članovima 499 i 500, zakonodavac visokim novčanim naknadama preti svakome ko bi hteo da iznese kritički stav o javnim stvarima.¹³¹

Za postupanje u predmetima krivičnih dela, koja propisuje zakon, nadležno je Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, u prvom stepenu, a u drugom, Apelacioni sud u Beogradu.

4.1. Kapaciteti¹³²

Tužioca za ratne zločine bira Skupština Republike Srbije, i njegov mandat je šest godina. Od osnivanja TRZ na

126 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

127 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007 i 104/2009.

128 *Isto*.

129 Od 15. januara 2012. godine, primenjuju se odredbe novog Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije, kojima je u predmetima ratnih zločina uvedena tužilačka istraga i institut priznavanja krivice. Novi Zakonik uspostavlja advokatski monopol u zastupanju interesa žrtava krivičnih dela i ukida njihovo pravo da sebi izaberu zastupnika koji nije advokat. Time je u predmetima ratnih zločina ekspertima ljudskih prava/braniteljima ljudskih prava onemogućeno da zastupaju žrtve ratnih zločina, osim ako nisu advokati. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/2011.

130 Krivični zakonik Republike Srbije, čl.336a, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/2009.

131 Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/2011, primenjuje se od 1.02.2012.

132 Kroz projekat "Pravda i ratni zločini" koji je tokom 2010-2011 godine sprovodio OEBS-ODIHR zajedno sa misijom OEBS u Srbiji i koji je finansirala EU, u periodu od preko godinu dana zaposleno je 12 saradnika (na mestima pravnika, analitičara i saradnika) u Tužilaštvu za ratne zločine, od čega je nakon završetka projekta u oktobru 2011. godine, njih šestoro ostalo na radu u ovoj instituciji. Zaposleno je i osam stručnih saradnika (pravnika) u odeljenjima za ratne zločine Višeg suda i Apelacionog suda u Beogradu, od kojih je nakon završetka projekta petoro ljudi ostalo u stalnom radnom odnosu. U periodu 2010. i 2011. godine, Odeljenje za ljudska prava i vladavinu prava Misije OEBS u Srbiji, kroz rad svog Odseka za ratne zločine, i pomenuti projekat OEBS/ODIHR organizovali su studijsko-radne posete 13 sudija za ratne zločine (iz Višeg i Apelacionog suda) Haškom Tribunalu, kao i obuke, sprovedene u više navrata - u Beogradu i Hagu, iz međunarodnog humanitarnog i krivičnog prava i prakse i iskustva rada MKSJ za 15 stručnih saradnika iz Tužilaštva i Odeljenja za ratne zločine. Email komunikacija sa Ivanom Jovanovićem, šefom Odseka za ratne zločine OEBS-a u Beogradu, 21. decembar 2012. godine.

toj funkciji je Vladimir Vukčević. Zamenike tužioca bira sam Tužilac, i to na period od četiri godine. Tužilac za ratne zločine ima osam zamenika tužioca.¹³³

Odeljenje za ratne zločine ima dva sudska veća, koja sude u prvom stepenu u tročlanom sastavu. Ukupno sedam sudija sude za ratne zločine u prvostepenom postupku.¹³⁴ Apelacioni sud u Beogradu ima Veće za ratne zločine, koje čine tri sudije. Ukoliko se prvostepeni postupak odvijao pred Višim sudom izvan Beograda, onda se drugostepeni postupak odvija pred mesno nadležnim Apelacioniom sudom.

U manjem broju, suđenja za ratne zločine se odvijaju i pred sudovima opšte nadležnosti. Ta suđenja su započeta pre formiranja TRZ u tzv. izmeštenim sudovima sa Kosova, koja su nosila nazive sudova na Kosovu, pod nadležnošću UNMIK-a. U tim sudovima bili su zaposleni tužioci i sudije koji su pre juna 1999. godine radili u pravosuđu na Kosovu. Nakon ukidanja tih sudova, predmeti ratnih zločina su prebačeni višim sudovima u Nišu, Kraljevu, Požarevcu i Prokuplju.

4.2. Statistika

Od osnivanja Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu do kraja 2011. godine, donete su pravnosnažne presude u 23 predmeta protiv 54 lica, i prvostepene presude u pet predmeta protiv 17 lica. Podignuto je ukupno 145 optužnica, a još 100 istraga je u toku.¹³⁵

U 2010. godini, TRZ je podiglo devet optužnica protiv 32 lica, i u 2011. godini devet optužnica protiv 55 lica.¹³⁶ Od toga, optužnica protiv tri lica u predmetu *Bijeljina* otvara novi postupak, dok su optužnice protiv šest optuženih proizašle iz dva predmeta koji se odvijaju pred sudskim većima Odeljenja za ratne zločine.¹³⁷

Istrage traju dugo. U vezi sa masovnim zločinima, počinjenim u KPZ Dubrava na Kosovu, TRZ je počelo da postupa 2008. godine ali do kraja 2011. godine nije otvorilo istragu. U predmetima ratnih zločina, počinjenih na Kosovu, TRZ često podiže optužnice na osnovu delimično sprovedene istrage, kao u slučaju optužnice za ratne zločine u Suvoj Reci/Suharekë koja je podignuta za zločine počinjene 26. marta 1999. godine, iako su iste jedinice srpske policije, u tom gradu, i 22. i 25. marta 1999. godine ubijale albanske civile. Isto se može reći i za istragu u vezi sa ratnim zločinima u selima Čuška/Qushk, Pavljane/Pavjan i Zahać/Zahaq, 14. maja 1999. godine. TRZ je 2010. godine podiglo optužnicu za ratne zločine u selu Čuška/Qushk, najavljujući proširenje istrage, što do kraja 2011. godine nije učinjeno. Praksa TRZ je da menja optužnicu uoči donošenja presude, umanjujući odgovornost optuženih na komandnim pozicijama, kao u slučaju optuženog komandanta 37. Odreda PJP MUP Srbije Radoslava Mitrovića i optuženog Branka Grujića, nekadašnjeg predsednika opštine Zvornik.

Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu (u daljem tekstu Odeljenje za ratne zločine) donelo je u 2010. godini devet prvostepenih presuda, kojima je 13 optuženih osuđeno i jedan oslobođen krivične odgovornosti. Apelacioni sud u Beogradu doneo je sedam presuda, kojima je 21 optuženi pravnosnažno osuđen, trojica su oslobođeni krivice dok je u odnosu na petoricu optuženih ukinuo prvostepenu presudu i predmet vratio na ponovno suđenje. U slučaju *Tuzlanska kolona*, Apelacioni sud u Beogradu je otvorio pretres, i nakon saslušanja svedoka odbrane predmet je vratio prvostepenom sudu na ponovno suđenje pred novim većem. U predmetu *Suva Reka* Apelacioni sud je potvrdio presudu i kaznu zatvora na 20 godina optuženom Repanoviću, bivšem komandiru policijske stanice u Suvoj Reci/Suharekë na Kosovu.

U 2010. godini, većina predmeta pred sudskim većima Odeljenja za ratne zločine odnosila se na ratne zločine

---

133 Email komunikacija sa Tužilaštvom za ratne zločine, 23. decembar 2011. godine.

134 Informacija dobijena od Višeg suda u Beogradu, 10. februar 2012. godine.

135 Email komunikacija sa Tužilaštvom za ratne zločine, 23. decembar 2011. godine. Svi podaci potvrđeni i u više intervju sa zamenikom tužioca za ratne zločine, Brunom Vekarićem tokom marta 2012. godine.

136 Email komunikacija sa Tužilaštvom za ratne zločine, 23. decembar 2011. godine.

137 Predmeti *Skočić* i *Čuška/Qushk*.

prema hrvatskim civilima u oružanim sukobima u Hrvatskoj, koje je Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske ustupilo Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije, zbog toga što osumnjičeni nisu dostupni policijskim i sudskim organima Republike Hrvatske [borave u Srbiji].¹³⁸ Jedan predmet je Ministarstvo pravde BiH ustupilo Tužilaštvu za ratne zločine, a drugi postupak, takođe za ratne zločine u BiH, pokrenut je na osnovu dogovora Tužilaštva za ratne zločine i Vrhovnog suda Republike Srpske, koji je doneo presudu optuženom (koji boravi u Srbiji) u odsustvu. Šest predmeta, preuzetih iz Republike Hrvatske, završeni su u 2010. godini, kao i dva predmeta iz BiH. Reč je o predmetima s manjim brojem žrtava.

U 2011. godini, pred Odeljenjem za ratne zločine vođeno je 13 postupaka. U šest predmeta donete su presude kojima je 17 optuženih osuđeno i dvoje oslobođeno krivične odgovornosti, a preostalih sedam postupaka su još u toku. Apelacioni sud u Beogradu, 2011. godine je doneo 11 odluka po žalbama izjavljenim na presude Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, kojima je pravnosnažno osudilo 12 optuženih, a u odnosu na 15 optuženih ukinulo prvostepene presude i predmete vratilo na ponovno suđenje.

Tokom 2011. godine, od ukupno 20 postupaka pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu i Apelacionim sudom u Beogradu, sedam predmeta je Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) ustupilo TRZ-u Republike Srbije,¹³⁹ a dva pravosudni organi Republike Srpske BiH.¹⁴⁰

U 2010. i 2011. godini za ratne zločine i etnički motivisana krivična dela, počinjena tokom oružanih sukoba na Kosovu, sudilo se i pred sudovima opšte nadležnosti u Nišu, Požarevcu, Kraljevu i Sremskoj Mitrovici. Za postupke pred tim sudovima je karakteristično da traju duže od 10 godina, da su sudije blagonaklone prema okrivljenima, da neprimereni istupi branilaca prolaze nekažnjeno, da se odvijaju bez učešća preživelih žrtava i oštećenih, i bez prisustva javnosti¹⁴¹.

4.3. Niske kazne

Kao i u 2010. godini, Apelacioni sud u Beogradu je i u 2011. godini potvrđivao niske zatvorske kazne koje je izreklo Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu.¹⁴²

Najnegativniji primer je predmet *Zvornik II*, u kojem je okrivljeni Branko Popović osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina, a okrivljeni Branko Grujić na kaznu zatvora u trajanju od 6 godina. Imajući u vidu da su njih dvojica, u vreme zločina, kao nosioci civilne i vojne vlasti u opštini Zvornik, po prirodi svojih funkcija najodgovorniji, da su bili aktivni učesnici u realizaciji ili čak organizatori plana o progonu muslimanskog stanovništva sa teritorije opštine Zvornik, da je ovo samo jedan od 5 postupaka pokrenutih i vođenih zbog ratnih zločina na području opštine Zvornik a da su počinjeni zločini koji su predmet preostalih postupaka, posledica okolnosti i uslova stvorenih delovanjem osuđenih Popovića i Grujića – visina kazni koje su im izrečene je krajnje neprimerna.¹⁴³

138 *Predmeti su ustupljeni na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, potpisanog između Republike Srbije i Republike Hrvatske, 2006. godine.*

139 *Predmeti Stara Gradiška, Vukovar, Lički Osik, Tenja, Medak, Banski Kovačevac i Beli Manastir.*

140 *Predmeti Bijeljina i Prijedor.*

141 O tim suđenjima nema javne informacije.

142 *Fond za humanitarno pravo, Suđenja za ratne zločine i etnički motivisana krivična dela u Srbiji u 2010. – Izveštaj, str. 7.*

143 Pored navedenog pravnosnažno je okončan postupak u predmetu *Zvornik I*, a u toku su postupci u predmetima *Zvornik III* i *IV*, kao i u predmetu *Skočić*.

4.4. Suđenja za ratne zločine u toku

4.4.1. Slučaj Lovas

Suđenje nosiocima srpske vlasti u selu Lovas, u Republici Hrvatskoj, u periodu oktobar – novembar 1991. godine, Ljubanu Devetaku, Milanu Devčiću, Milanu Radojčiću i Željku Krnjajiću, oficirima bivše JNA Miodragu Dimitrijeviću, Darku Periću, Radovanu Vlajkoviću i Radosavu Josipoviću, kao i pripadnicima dobrovoljačke jedinice *Dušan Silni* Saši Stojanoviću, Draganu Bačiću, Jovanu Dimitrijeviću, Zoranu Kosijeru, Petroniju Stevanoviću i Aleksandru Nikolaidisu za ratni zločin prema hrvatskim civilima, u kome je ubijeno 69 Hrvata meštana tog sela, počelo je 17. aprila 2008. godine, pred sudskim većem kojim predsedava sudija Olivera Anđelković¹⁴⁴.

Do kraja 2011. godine održano je ukupno 167 dana suđenja. Sud je ispitaio 192 svedoka, među kojima 32 oštećenih putem video-konferencijske veze iz županijskih sudova u Hrvatskoj, i sedmoricu oficira bivše JNA, koji su u vreme izvršenja ratnih zločina zauzimali komandne pozicije, bili upoznati sa događajima i ništa nisu preduzeli da spreče zločine, niti da kazne počinioce. Pet svedoka je predložio FHP, čiji su predstavnici zastupali oštećene. Suđenje je redovno pratilo sedam članova porodica oštećenih, u organizaciji FHP-a. Reč je o prvom suđenju oficirima bivše JNA. Optužnicom nisu obuhvaćeni visoko rangirani oficiri bivše JNA, na čiju odgovornost nedvosmileno ukazuju izvedeni dokazi tokom dokaznog postupka.

4.4.2. Slučaj Skočić

Na osnovu krivične prijave koju je podneo FHP¹⁴⁵, TRZ je 30. aprila 2010. godine podiglo optužnicu protiv Sime Bogdanovića, Damira Bogdanovića, Zorana Stojanovića, Tomislava Gavrića, Đorđa Ševića i Zorana Alića, pripadnika dobrovoljačke jedinice *Simini četnici*, zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142 stav 1 KZ SRJ, u saizvršilaštvu u vezi sa članom 22 KZ SRJ.

Optuženi se terete da su pod komandom optuženog Sime Bogdanovića, dana 12. jula 1992. godine u selu Skočić, opština Zvornik, u BiH, u jednoj praznoj kući sakupili 27 Roma, među kojima je bilo dece, žena i odraslih muškaraca, od kojih su oduzeli sve vredne stvari, zatim ih tukli rukama, nogama, kundacima pušaka i drugim predmetima, jednog muškarca ubili, jednom broju muškaraca naredili da se svuku i vrše među sobom oralni seks iako su svi bili bliži i dalji srodnici, tri devojke, od kojih su dve bile maloletne, više puta silovali, a zatim ih sve kamionom odvezli u susedno selo Malešić. U Malešiću su izdvojili tri devojke i u narednom periodu ih seksualno iskorišćavali i primoravali na ropski rad. Ostale su odvezli do jame u naselju Hamzići, te ih pojedinačno izvodili iz vozila i ubijali iz vatrenog oružja i upotrebom noževa, a leševe bacali u jamu. Na tom mestu ubili su 22 ljudi, od kojih i jednu ženu u vidnoj trudnoći, i ranili oštećenog Ziju Ribića, rođenog 16.02.1984. godine, koji je jedini preživio, iako su na njega pucali i uboli ga nožem, a zatim ga bacili u jamu.

Za isti zločin, TRZ je 23. februara 2011. godine podiglo optužnicu protiv Zorana Alića, pa je postupak protiv njega spojen sa postupkom protiv optuženog Sime Bogdanovića i dr. Krajem godine, 22. decembra 2011. godine, Tužilaštvo za ratne zločine je za isto krivično delo optužilo Zorana Đurđevića i Draganu Đekić, takođe pripadnike dobrovoljačke grupe *Simini četnici*.¹⁴⁶

Kao i u drugim predmetima, i u ovom postupku svedoci srpske nacionalnosti ne znaju ništa o ubistvima suseda. Jedan svedok je kategorički odbio svaku mogućnost da je bilo kada susedu Muslimanu ispričao da su „četnici ubili Rome“, koji je na glavnom pretresu detaljno opisao nekoliko situacija u kojima su razgovarali o zločinu nad Romima.

144 Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije je podiglo optužnicu 28. novembra 2007.

145 FHP je 2008. godine podneo Tužilaštvu za ratne zločine krivičnu prijavu protiv Sime Bogdanovića i dr. zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, uz koju je dostavio i izjavu jedinog preživelog – oštećenog Zije Ribića.

146 Protiv Zorana Đurđevića pred istim sudom, po optužnici TRZ od 5. juna 2011. godine u predmetu *Bijeljina*, vodi se postupak zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142, stav, 1 KZ SRJ u vezi sa članom 22. KZ SRJ.

Tri zaštićene svedokinje su svedočile iz drugih prostorija i pod pseudonimima. Njihova iskustva su bolna i zbog toga što im nikada niko nije pružio stručnu podršku, ni u vezi sa suđenjem. Jedna svedokinja je imala loše iskustvo i sa sudskom Službom za zaštitu svedoka. U hotelu, u kojem je boravila kao zaštićena svedokinja, nije dobila ručak jer je sudska Služba rezervisala sobu samo sa doručkom.

4.4.3. Slučaj Čuška/Qushk

Optužnicom TRZ od 10. septembra 2010. godine okrivljenima je stavljeno na teret da su, za vreme oružanog sukoba između snaga SRJ – VJ/MUP RS sa jedne strane, i koalicije NATO snaga i pripadnika OVK sa druge strane, u cilju proterivanja albanskog stanovništva, uspostavljanja potpune kontrole nad celom teritorijom Kosova i stvaranju etnički čistog područja, naredili i 14. maja 1999. godine izvršili oružani napad na civilno stanovništvo sela Čuška/Qushk. Tom prilikom su vršili pojedinačna i grupna ubistva, primenjivali mere zastrašivanja i terora, paljenjem uništavajući kuće, prateće objekte i motorna vozila. Lišeno je života ukupno 44 civila i uništeno više od 40 porodičnih kuća i više od 40 pratećih objekata, 3 kamiona, 5 putničkih vozila i 3 traktora. Prisvajali su imovinu albanskih civila oduzimajući od njih novac (ukupno više od 125.000 DM), nakit i dragocenosti u neutvrđenoj vrednosti i oduzeli više putničkih vozila i dva kamiona, bez opravdane vojne potrebe. Izvršili su i raseljavanje preživelog civilnog stanovništva, sa ciljem da se ono preseli u Republiku Albaniju, proteravši na taj način iz sela Čuška/Qushk više od 400 žena, dece i staraca. Za ta dela optuženi su Toplica Miladinović, komandant 177. VTO Peć/Pejë, pokojni Nebojša Minić, komandir prvog voda 177. VTO, zvanog *Šakali*, kao i pripadnici te jedinice, Srećko Popović, Slaviša Kastratović, Zvonimir Cvetković, Boban Bogičević, Ranko Momić, Zoran Obradović, Miloško Nikolić, Siniša Mišić, Siniša Dunder i Predrag Vuković, i pripadnici rezervnog i aktivnog sastava policije među kojima i Vidoje Korićanin i Radoslav Brnović, koji su se dobrovoljno pridružili jedinici *Šakali*.

TRZ je odustalo od krivičnog gonjenja Saše Džudovića, pripadnika Operativno-poterne grupe (OPG), i Vidoja i Zorana Jašovića, meštana Čuške/Qushk, srpske nacionalnosti, pa je sud 2. septembra 2011. godine u odnosu na njih rešenjem obustavio postupak.

Tokom dokaznog postupka, kod svedoka iz redova MUP Srbije i VJ bilo je posebno upadljivo „kratko pamćenje“, strah i želja da se otkloni bilo kakva mogućnost sopstvene umešanosti i eventualne odgovornosti za počinjene zločine. Ovo je posebno bilo uočljivo kod svedoka Borislava Vlahovića, tadašnjeg načelnika SUP-a Peć, Milička Jankovića, tadašnjeg komandanta Oklopnog bataljona 125. motorizovane brigade VJ i Duška Antića, tadašnjeg komandanta Vojnog odseka Peć/Pejë.

Najznačajni i najubedljiviji svedok je svakako zaštićeni svedok PS - Zoran Rašković. Na početku svog šestodnevno svedočenja, u decembru 2011. godine, Zoran Rašković je zahtevao da svedoči bez mera zaštite, pod punim imenom i prezimenom, uz obrazloženje da želi da gleda okrivljene u oči i da svima kaže šta misli o njima i zločinima koje su počinili. Svedok je slikovito objasnio da je 14. maja 1999. godine komandant jedinice, pokojni Nebojša Minić, naredio pokret rečima da idu da „love Nemce“. Svedok je posebno naglasio da u tom trenutku u selu Čuška/Qushk nije bilo „terorista“, niti je iko pucao na njih. Žene, deca i starci skupljaju se u centru sela i, po rečima svedoka, „počinje ratište“. U trenutku kada su stigli u selo, video je kako okrivljeni Sokić ubija dva Albanca, koji su krenuli ka njima i pitali ih „treba li nešto“. Nešto kasnije video je okrivljenog Popovića kako strelja tri Albanca ispred jedne kuće, a video je i 25 muškaraca koji stoje u vrsti na drugom kraju sela i nakon toga čuo pucnjavu. Svedok je video i okrivljenog Momića, Nikolića i Mađa Vukovića kako uvode 15 Albanaca u jednu kuću, nakon čega su se iz iste čuli rafali. Nakon što su im pripadnici jedinice *Šakali* oduzeli novac i druge dragocenosti, albanski civili bivaju prisiljeni da pakuju stvari na traktore i druga vozila i napuste selo. Iz sela Čuška/Qushk *Šakali* se upućuju u selo Pavljane/Pavlan, gde na ulazu u samo selo sreću jednog Albanca kome okrivljeni Popović, uz reči „za Srbiju“, puca u glavu. U istom selu, okrivljeni Momić siluje i ubija jednu Albanku, za koju svedok pretpostavlja da je bila trudna. Posle 40 minuta napuštaju selo Pavljane/Pavlan i stižu u selo Zahać/Zahaq, gde se ponovo dele u više grupa, ulaze u kuće, pljačkaju, ubijaju, pale ih i pro-

teruju zatečeno stanovništvo¹⁴⁷. Reagujući na njegovo svedočenje, okrivljeni Mišić nazvao je svedoka „Vukom Brankovićem“. Svedok mu je odgovorio da će uvek biti izdajnik takvog Srbina.

Glavni pretres u 2011. godini obeležili su neprofesionalni istupi branilaca koji su na sve načine, protivno zakonu i kodeksu profesionalne etike advokata, pokušavali da ospore pravo punomoćnicima oštećenih da učestvuju u postupku.¹⁴⁸

Predsednica veća, sudija Snežana Garotić-Nikolić je dobrim i sigurnim rukovođenjem, sprečavala ometanje postupka.

Za isti događaj, švedsko tužilaštvo podiglo je 11. septembra 2011. godine optužnicu protiv Milića Martinovića, pripadnika Operativno-poternih grupa Posebnih jedinica Policije (OPG PJP) MUP-a Republike Srbije, kojima je komandovao Goran Radosavljević zvani Guri, za zločine protiv čovečnosti. Na glavnom pretresu, pred Okružnim sudom u Štokholmu, svedočili su zamenik tužioca za ratne zločine Republike Srbije, Dragoljub Stanković, na poziv odbrane optuženog Martinovića, i Nataša Kandić, u svojstvu eksperta ljudskih prava, na poziv Tužilaštva.

4.5. Komandna odgovornost

FHP je imao ozbiljne primedbe na visinu zatvorske kazne pravosnažno osuđenima u predmetu *Zvornik II*,¹⁴⁹ ukazujući da je sud trebalo da ima u vidu pozicije optuženih, Branka Grujića, nekadašnjeg predsednika opštine Zvornik (BiH) i Branka Popovića, nekadašnjeg komandanta TO opštine Zvornik, pre svega, jer su se u toj opštini, pod njihovom kontrolom dogodili zločini,¹⁵⁰ čija težina odgovara zločinima protiv čovečnosti, koje ne sankcioniše Krivični zakon SFRJ/SRJ koji primenjuju sudski organi u Srbiji.

U svom izveštaju o suđenjima za ratne zločine u 2011. godini, FHP navodi da se kazna zatvora u trajanju od 15 godina, osuđenom Branku Popoviću, a osuđenom Branku Grujiću kazna zatvora u trajanju od 6 godina, nikako ne može ceniti kao odluka koja je srazmerna težini izvršenog zločina, jer je sud trebalo da ima u vidu institut komandne odgovornosti, iako nije mogao da ga primeni. Radnje okrivljenih koje čine ubistva, mučenja, nečovečna postupanja, povrede telesnog integriteta, prinudno raseljavanje i preseljavanje, uzimanje talaca, lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje, pljačkanje imovine stanovništva¹⁵¹, u datim okolnostima i na utvrđeni način predstavljaju progon kao najteži oblik zločina protiv čovečnosti, koji, nažalost, nije predviđen u domaćem krivičnom zakonu.

5. Kosovo

U 2010. godini, Parlament Kosova je usvojio četiri zakona, koji sadrže mere za jačanje nezavisnosti sudova: Zakon

147 Zločini, počinjeni u selima Paljane/Pavlan i Zahać/Zahaq, nisu obuhvaćeni optužnicom. FHP je podneo krivičnu prijavu za ratne zločine u pomenutim selima, kao i zahtev za proširenje istrage, ali do kraja 2011. godine, TRZ nije pokrenulo istragu.

148 U ime FHP-a, punomoćnici oštećenih bili su Nataša Kandić, advokat Mustafa Radoniq i Slavica Jovanović. Kako FHP navodi u svom izveštaju o suđenjima za ratne zločine u 2011: „Iako za to nisu imali zakonsko utemeljenje, insistirali su da se punomoćnicima onemoguću dalje zastupanje oštećenih. Postavljanjem pitanja njihove stručnosti pokušavali su da omalovaže njihov rad, tražili da im se ograniči pravo postavljanja pitanja, pa čak i nepristojno dobacivali, koristeći se vulgarnim jezikom i uvredama. Ovakvo ponašanje branilaca navelo je punomoćnika oštećenih, advokata Mustafu Radoniq, da kaže kako oseća neprijateljstvo od strane svojih kolega. Isto tako, upadljiva su i nastojanja određenih branilaca da unošenjem politike u ovaj postupak, skrenu fokus pažnje sa teških zločina i pretvore sudnicu u poligon za odbranu *nacionalnih interesa*“. Fond za humanitarno pravo, *Suđenja za ratne zločine i etnički motivisana krivična dela u Srbiji u 2010. – Izveštaj*, str. 101-102.

149 Fond za humanitarno pravo, *Suđenja za ratne zločine i etnički motivisana krivična dela u Srbiji u 2010. – Izveštaj*, str. 10.

150 Apelacioni sud u Beogradu objavio je 3. oktobra 2010. godine pravosnažnu presudu okrivljenima Branku Grujiću i Branku Popoviću za uzimanje talaca, ubistvo više od 700 Muslimana i deportaciju 1.800 Muslimana. *Isto*.

151 O ulozu osuđenih najbolje govori svedok Milorad Davidović, komandant Savezne brigade Saveznog SUP-a SRJ, objašnjavajući da je politika stranke SDS, čiji je predsednik u opštini Zvornik bio Branko Grujić, bila da se Muslimani „organizovano, planski i sistematski iseše sa prostora Republike Srpske“, kao i da je „alfa i omega“ svih zbivanja u Zvorniku bio Branko Popović. *Isto*.

o sudovima, Zakon o državnom tužiocu, Zakon o kosovskom pravnom savetu, i Zakon o tužilačkom veću. Puna primena ovih zakona predviđena je u 2013. godini. U 2011. godini, Parlament Kosova je usvojio Zakon o nestalim osobama.

U predmetima ratnih zločina primenjuje se Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine (KZJ). Od aprila 2004. godine, kada je kao UNMIK Regulativa br. 2003/26 stupio na snagu, primenjuje se Zakon o krivičnom postupku Kosova (ZKPK), koji je Parlament Kosova usvojio u novembru 2008. Prema odredbama tog zakona, u slučajevima optužnica koje su podignute pre stupanja na snagu tog zakona, primenjuje se Zakon o krivičnom postupku SFRJ (ZKPJ), osim što se kosovski zakon primenjuje u odnosu na vanredne pravne lekove¹⁵².

5.1. Kapaciteti

Suđenja za ratne zločine na Kosovu u prvostepenom postupku odvijaju se u pet okružnih sudova,¹⁵³ a Vrhovni sud Kosova je nadležan u drugostepenom postupku. Sudska veća za ratne zločine su mešovita, čine ih dvojica međunarodnih sudija i jedan domaći. Većem uvek predsedava međunarodni sudija. Izuzetak je Okružni sud Mitrovica/Mitrovicë, u kojem su svi članovi sudskog veća isključivo međunarodne sudije.¹⁵⁴

Istraživanje ratnih zločina je u nadležnosti EULEX Jedinice za istraživanje ratnih zločina (JIRZ), koja broji 28 međunarodnih istražitelja. JIRZ je pomogao u uspostavljanju Jedinice za ratne zločine u okviru Kosovske policije, koja broji 9 lokalnih istražitelja. Odgovornost za istraživanje ratnih zločina, u saradnji sa JIRZ, i za krivični progon ratnih zločina leži na Specijalnom tužilaštvu Republike Kosova (STRK)¹⁵⁵, kojim upravlja Ministarstvo pravde Kosova i EULEX, na čelu sa EULEX tužiocem. STRK je specijalizovana tužilačka kancelarija u okviru Kancelarije Državnog tužioca Kosova. Samo dva međunarodna tužioca se bave isključivo ratnim zločinima.¹⁵⁶ U 2011. godini, dva lokalna tužioca počela su da rade na slučajevima ratnih zločina.

Na osnovu Zakona o jurisdikciji,¹⁵⁷ sudije EULEX-a imaju primarnu (isključivu) i sekundarnu (supsidijarnu) nadležnost nad krivičnim delima koje istražuju ili krivično gone opštinski i okružni sudovi.¹⁵⁸

U sudovima na postupanje čeka više od 200.000 zaostalih predmeta. Najopterećeniji je Okružni sud u Mitrovici/Mitrovicë sa preko 10.000 nerešenih predmeta.

Sudski Savet Kosova je u novembru 2010. godine usvojio Nacionalnu strategiju za smanjenje nerešenih predmeta, kao deo strateškog plana za unapređenje pravosuđa u periodu 2007-2012. godine. Primena Strategije još uvek nije dala vidljive rezultate, i problemi kao što su politički pritisci, nedostatak i neprofesionalnost domaćih tužilaca i sudija, i dalje su aktuelni.¹⁵⁹ Sudski savet Kosova i Ministarstvo pravde ocenjuju primenu Strategije kao uspešnu, ali uvid u statistiku ukazuje da se broj nerešenih predmeta ne smanjuje, nego raste.¹⁶⁰

152 Amnesty International, u svojim izveštajima, ističe da Kosovski krivični zakon više odgovara zahtevima međunarodnog prava nego Krivični zakon SFRJ. Kosovski zakon uključuje silovanje i komandnu odgovornost vojnog komandanta ili osobe koje efektivno deluje kao vojni komandant, koji može, u izvesnim okolnostima, da bude odgovoran za postupke svih pod njegovom efektivnom kontrolom, za razliku od Krivičnog zakona SFRJ koji poznaje samo krivičnu odgovornost za naređivanje i izvršenje ratnog zločina.

153 Ima ih pet: Okružni sud Gnjilane/Gjilan, Okružni sud Prizren/Prizren, Okružni Sud Peć/Pejë, Okružni Sud Priština/Prishtinë, i Okružni sud Mitrovica/Mitrovicë.

154 Fond za humanitarno pravo Kosovo, *Suđenja za ratne zločine i etnički i politički motivisana krivična dela na Kosovu u 2010 izveštaj*, Priština, 2011, str. 51.

155 STRK je osnovan Zakonom o specijalnom tužilaštvu Kosova, br. 03/L-052, koji je donet u martu 2008. godine.

156 Misija OEBS-a, Odeljenje za ljudska prava i zajednice, *Kosovska suđenja za ratne zločine: Ocena posle 10 godina 1999-2009*, maj 2010, str.14.

157 Zakon br.03/L-053 o jurisdikciji, selekciji i dodeli predmeta sudijama i tužiocima EULEKS-a na Kosovu, usvojen 13. marta 2008. godine, <http://www.eulex-kosovo.eu/training/?id=139>.

158 Zakon br.03/L-053 o jurisdikciji, član 3, stav 1

159 Neuspeh Sudova, internet stranica *Kosova Sot*, 18 jun 2011. godine, http://www.kosova-sot.info/te_tjera/kronika_e_zeze/deshtojne-gjykatat.

160 Statistički izveštaj Sudskog Saveta Kosovo, statistike redovnih sudova, http://kgjk-ks.org/repository/docs/RAPORTI-I-PERGJITHSHEM--TREM-III-2011-SERBISHt_Final_5424.pdf.

5.2. Statistika

EULEX je primio od UNMIK administracije 1.187 slučajeva ratnih zločina, koji su nakon pregleda svedeni na oko 750. Prema proceni FHP, na osnovu razgovora sa EULEX istražiteljima, STRK je tokom 2010. i 2011. godine pokrenuo nekoliko desetina preliminarnih istraga i desetak zvaničnih.¹⁶¹ Prema podacima EULEX-a, međunarodne sudije su, u prvostepenom i drugostepenom postupku, donele 10 presuda u 2009. godini, četiri u 2010. godini,¹⁶² i u 2011. godini tri prvostepene i dve pravnosnažne presude.¹⁶³ U junu 2011. godine STRZ je objavio da je 27 predmeta pravnosnažno okončano, da su četiri postupka u toku i da je pet u žalbenom postupku.¹⁶⁴

U 2010. i 2011. godini sve optužnice su zastupali međunarodni tužioci. Nekoliko izuzetaka je bilo u predmetima ponovljenog suđenja, u kojima su po odluci STRK optužnicu zastupali lokalni tužioci.¹⁶⁵ Reč je o predmetima *Tužilac protiv Slobodana Martinovića i drugih* i *Tužilac protiv Zorana Kolića*.

U 2010. godini EULEKS je bio više angažovan u predmetima organizovanog kriminala, korupcije, zloupotrebe službenog položaja, i u postupanju po vanrednim pravnim lekovima, a manje u suđenjima za ratne zločine.

U novembru 2010. godine, Okružni sud u Peći/Pejë osudio je nekadašnjeg pripadnika rezervnog sastava MUP-a Srbije, Vukmira Cvetkovića na sedam godina zatvora zbog učešća u iseljavanju albanskog civilnog stanovništva iz Kline/Klinë, naređujući ljudima da napuste grad, i paljenju najmanje dve albanske kuće, u martu 1999. godine¹⁶⁶.

Postupak protiv Idriza Gashija, pripadnika OVK, za ubistvo Albanke Sanije Balaj, 12.08.1998. godine, zbog sumnje da saraduje sa srpskim vlastima, pravnosnažno je okončan u novembru 2010. godine. Vrhovni sud Kosova je potvrdio presudu Okružnog suda u Peći/Pejë, kojom je Gashi osuđen na kaznu zatvora od 14 godina.

U oktobru 2010. godine, pred Okružnim sudom u Mitrovici/Mitrovicë počeo je krivični postupak protiv Sabita Gecija i Rezaka Aliu, pripadnika OVK koji su imali značajne pozicije tokom rata, zbog zlostavljanja kosovskih Albanaca u dva kampa u severnoj Albaniji. Zbog zaštite svedoka, potvrđivanje optužnice, na dve sednice suda, bilo je zatvoreno za javnost. Iako član 330. ZKPK predviđa mogućnost prisustva stručne javnosti na sednicama zatvorenim za javnost, ni predstavnici FHP Kosovo, jedine nevladine organizacije koja prati suđenja, nisu dobili dozvolu EULEX-a da prate sednice.

Problem zaštite svedoka je aktualizovan u predmetu Gjergj Luli i drugi, pred Opštinskim sudom u Peći/Pejë. Bekim, Engjell, Prenk i Gjergj Luli su osuđeni uslovno na pet meseci zatvora za davanje lažnog iskaza na suđenju Gjeloshu Krasniqi, za nezakonito hapšenje Albanca Pashka Lulija, oca Gjregja Lulija, 24. marta 1999. godine, kome se od tada gubi svaki trag. Međunarodni sudija Malcolm Sammons je u obrazloženju presude kao

161 U 2010. godini, FHP je ustupio JIRZ-u svoju dokumentaciju o ratnim zločinima u KPZ Dubrava na Kosovu, na osnovu koje je JIRZ kontaktirao svedoke i preživle, a u cilju podrške predistražnim radnjama Tužilaštva za ratne zločine, intervju sa Natašom Kandić, izvršnom direktorkom FHP, 15. decembar 2011. godine.

162 Godišnji izveštaj o pravnim aktivnostima sudija EULEX-a (*Annual Report On The Judicial Activities Of EULEX Judges*), 2010. godine, <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/annual-report2010/Judges%20Annual%20Report%202010.pdf>.

163 Prema evidenciji Okružnog suda u Peći/Pejë, predmet Veselina Bešovića je takođe pravnosnažno okončan, odustankom međunarodnog tužioca od krivičnog progona, izjavom od 5.07.2005. godine u fazi pripreme ponovljenog suđenja. Fond za humanitarno pravo Kosovo, *Suđenja za ratne zločine i etnički i politički motivisana krivična dela na Kosovu u 2010 izveštaj*, Priština, 2011.

164 Broj objavljenih presuda od starne opštinskih i okružnih sudova, i Vrhovnog suda prema krivičnim delima. Godišnji izveštaj o pravnim aktivnostima sudija EULEX-a (*Annual Report On The Judicial Activities Of EULEX Judges*), 2010. godine, <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/annual-report2010/Judges%20Annual%20Report%202010.pdf>.

165 Fond za humanitarno pravo Kosovo, *Suđenja za ratne zločine i etnički i politički motivisana krivična dela na Kosovu u 2010 izveštaj*, Priština, 2011.

166 Vrhovni sud Kosova je 16. avgusta 2011. godine potvrdio odluku o visini kazne, s tim da je preinačio krivično delo. Umesto za krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142 KZ SFRJ (KZJ), u vezi sa članom 22. KZ SFRJ, Vrhovni sud je okrivljenom stavio na teret ratni zločin protiv civilnog stanovništva u skladu sa članom 142 stav 1 KZ SFRJ (SRJ), članom 3. Ženevskih konvencija i članovima 1. i 17. Drugog dodatnog protokola Ženevskih konvencija.

olakšavajuće okolnosti u odnosu na Gjergja Lulija naveo da je sud stekao utisak da je optuženi Gjergj odustao od ranijih izjava,¹⁶⁷ kako bi svoju porodicu i sebe zaštitio od osвете Gjelosha Krasniqija.

U 2011. godini je bilo više završenih istraga koje su rezultirale potvrđivanjem optužnica, prvostepenih i pravnosnažnih presuda.¹⁶⁸ Domaći tužioci bili su angažovani u dva predmeta ratnih zločina. U predmetu *Tužilac protiv Slobodana Martinovića i drugih*, domaći tužilac je preuzeo predmet u fazi glavnog pretresa, a u predmetu *Tužilac protiv Zorana Kolića*, domaći tužilac je rukovodio istragom¹⁶⁹.

Vrhovni sud Kosova, u mešovitom sudskom veću kojim je predsedavao međunarodni sudija Charles Louis Smith III, potvrdio je 14. juna 2011. godine presudu Okružnog suda u Peći/Pejë, koji je osudio Gjelosha Krasniqija na sedam godina zatvora zbog toga što je 24. marta 1999. godine u selu Doblbare/Doblibarë na Kosovu za taoca uzeo Pashka Lulija, kome se od tada gubi svaki trag.

5.3. Suđenja za ratne zločine u toku

5.3.1. Slučaj Sabit Geçi

U julu 2011. godine, Sabit Geçi i još tri pripadnika OVK su pred Okružnim sudom u Mitrovici/Mitrovicë osuđeni na kazne zatvora od sedam do petnaest godina zbog zlostavljanja kosovskih Albanaca u kampovima OVK-a u Kuksu i Cahanu, u severnoj Albaniji.¹⁷⁰ U ovom postupku, međunarodni tužilac Maurizio Salustra koristio je pravo tužioca, u skladu sa članom 322 ZKPK, da nastavi sa prikupljanjem i predlaganjem novih dokaza i svedoka, i nakon podizanja optužnice. Sudsko veće, kojim je predsedavala međunarodni sudija Joanthan Welfor Caroll, je na samom početku postupka potvrdilo svoju nadležnost za krivična dela koja su se desila na teritoriji druge zemlje, pozivajući se na član 105. KZ SFRJ, koji je bio na snazi u vreme izvršenja krivičnog dela, i na član 135. KZK koji predviđa da se KZK primenjuje na državljane Kosova koji počine krivična dela u suprotnosti sa Ženevskim konvencijama. U ovom postupku 20 svedoka je imalo status zaštićenih svedoka. Tokom suđenja, veći broj tih svedoka je sa svojim familijama bilo izmešteno iz svojih kuća na tajnim lokacijama unutar Kosova.

5.3.2. Slučaj Klečka/Klečkë

U avgustu 2011. godine, pred mešovitim većem Okružnog suda u Prištini/Prishtinë počeo je glavni pretres protiv deseterice optuženih za ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. Slučaj je u široj javnosti poznat kao slučaj Klečka/Klečkë ili slučaj Limaj i drugi. Optužnicom je obuhvaćen i Fatmir Limaj, bivši ministar infrastrukture i visoki politički funkcioner vladajuće Demokratske partije Kosova. Limaj se nalazi u kućnom pritvoru od 22. septembra 2011. godine. Prethodno, Limaj je bio oslobođen u procesu pred MKSJ, gde mu se sudilo za zločine počinjene u 1998. godini. Okrivljeni se terete za ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, po više tačaka, i to da su u svojstvu pripadnika ili komandanata OVK u pritvorskom centru Klečka/Klečkë učestvovali u batinanju i ubistvu zatvorenika, među kojima pripadnika MUP-a Srbije Nebojše Đuričića i civila Veljka Markovića, Arbena Avdyli, Bojana Cvtekovića, Žarka Filipovića, Živote Todorovića i drugih pritvorenika, neutvrđenog identiteta. Nakon čitanja optužnice, odbrana optuženih je iznela brojne prigovore na postupke tužioca, posebno osporavajući prihvatljivost izjava i dnevnika anonimnog svedoka X, koji je ključni svedok u postupku. On je vodio detaljan dnevnik o događajima u pritvorskom centru Klečka/Klečkë, gde je radio kao zatvorski čuvar. Telo svedoka X je 28.09.2011. godine nađeno u parku u Duisburgu, u Nemačkoj. Tada je javnost saznala da je u pitanju kosovski Albanac Agim Zogaj. Policijska istraga je pokazala da je Zogaj izvršio samoubistvo. Ostavio je pismo u kojem je optužio EULEX za psihičku torturu. Početak glavnog

167 Optuženi Gjergj Luli je u više izjava policiji i istražiteljima MKSJ i UNMIK-a tvrdio da je 24.03.1999. godine, iz dvorišta njegovog strica Prenka, njegovog oca odveo Gjelosh Krasniqi sa grupom uniformisanih pripadnika OVK.

168 Fond za humanitarno pravo Kosovo, *Suđenja za ratne zločine i etnički i politički motivisana krivična dela na Kosovu u 2010. - izveštaj*, Priština, 2011..

169 *Isto*.

170 *Isto*.

pretresa je odložen za 30. januar 2012. godine, kada će sudsko veće, kojim predsedava međunarodni sudija Jonathan Welford-Carrol, razmatrati prihvatljivost izjava i dnevnika svedoka X.

5.4. *Procesuiranje otmica Srba, Roma i pripadnika drugih etničkih zajednica*

Stotine Srba, Roma i pripadnika drugih etničkih manjina su kidnapovali pripadnici OVK, za vreme i neposredno nakon rata na Kosovu, u periodu od 1. januara 1998. do kraja decembra 2000. godine. Samo je mali broj slučajeva istražen. UNMIK, kasnije EULEX, procesuirali su, i nastavljaju da istražuju, slučajeve otmice kosovskih Albanaca od strane OVK, zbog sumnje da su saradivali sa srpskim vlastima, ali se još uvek ne bave slučajevima otmice Srba, Roma i drugih ne-Albanaca. Procesuiranje otmica je u nadležnosti okružnih tužilaštava, čemu se, s pravom, veoma protivi Amnesty International. Ta organizacija smatra da STRK treba da istražuje slučajeve post-konfliktnih otmica, za koje smatra da sadrže karakteristike zločina protiv čovečnosti. AI zaključuje da kvalifikacija otmica kao običnih zločina doprinosi održavanju kulture nekažnjivosti na Kosovu. Ta organizacija ističe tri razloga, koji snažno podupiru zalaganje da procesuiranje otmica i nestanaka u vezi sa ratom bude u nadležnosti STRK: formiranje EULEX Specijalnog istraživačkog tima za post-konfliktni transfer kidnapovanih Srba u Albaniju; Baza podataka MKCK nestalih u ratu i u vezi sa ratom koja sadrži informacije o nestalim do kraja 2000. godine, i Zakon o nestalim osobama, koji je Parlament Kosova usvojio u 2011. godini i koji ističe pravo porodica da znaju o sudbini nestalih u periodu 1. januara 1998 – 31. decembra 2000. godine, u vezi sa ratom na Kosovu tokom 1998. i 1999. godine.

Veliko nezadovoljstvo među porodicama srpskih žrtava izazvala je presuda Vrhovnog suda Kosova od 26. aprila 2011. godine o oslobađanju Besima Berishe od krivične odgovornosti za smrt Momčila Milenkovića i nestanak njegovog sina Svetomira, 2. avgusta 1999. godine u Prištini/Prihtinë. Besim Berisha je u novembru 1999. godine bio optužen za krivično delo ubistva iz člana 30. stav 2 tačka 2 KZK i nezakonito pritvaranje po članu 63, stav 4, u vezi sa članom 1 Krivičnog zakona Srbije.¹⁷¹ Suđenje je počelo 20. marta 2000. godine, trajalo je jedan dan, i istog dana domaći sudija je doneo presudu kojom je optuženog oslobodio optužbi. Na osnovu žalbe tužioca, Vrhovni sud Kosova je ukinuo presudu i predmet vratio na ponovno suđenje. Zbog odsustva Berishe, novo suđenje je počelo tek 28. jula 2009. godine. Sud nije uspeo da utvrdi uzrok smrti Momčila Milenkovića, koji je preminuo nakon odlaska napadača iz njegove kuće, i šta se desilo sa Svetomirom Momčilovićem, koji je u prisustvu napadača iskočio kroz prozor kuće, ispred koje su stražarila dvojica iz grupe napadača. Zbog toga je tužilac izmenio optužnicu tako što je optuženom stavio na teret krivično delo izlaganja opasnosti, koje predviđa kažnjavanje lica koje drugu osobu ostavi bez pomoći u prilikama opasnim po život. Optuženi je kažnjen sa šest godina zatvora, ali je Vrhovni sud ukinuo presudu i optuženog oslobodio, sa obrazloženjem da prvostepeni sud nije u dovoljnoj meri dokazao povezanost Besima Berishe sa krivičnim delom za koje je osuđen.

41

5.5. *Istraga navoda o trgovini ljudskim organima (izveštaj Dicka Martija)*

Parlamentarna skupština Saveta Evrope (PSSE) je 25. januara 2011. godine usvojila Izveštaj izvestioca Dicka Martija u kojem se kosovski premijer Hashim Thaçi dovodi u vezu sa otmicama, mučenjem i ubistvima srpskih i albanskih civila prebačenih u zatvorske kampove u Albaniji. Prema tom izveštaju, u jednom kampu zatvorenici su ubijani i njima su vađeni organi radi prodaje. Taj izveštaj je prvi put pokrenuo istragu otmica i nestanka Srba u kontekstu međunarodnih zločina. U junu 2011. godine, EULEX je objavio da je osnovao Specijalnu istraživačku operativnu grupu, lociranu u Briselu, da sprovede istragu o nestancima na Kosovu, prebacivanju kidnapovanih lica u Albaniju i vađenju ljudskih organa. U avgustu 2011. godine, EULEX je imenovao John Clint Williamsona za vodećeg tužioca Specijalne istraživačke operativne grupe. U oktobru 2011. godine, šef misije EULEX-a, Javier Bout De Marnhac je potpisao sporazum o saradnji sa ministrom policije Albanije Bujarom Nishani, što omogućuje sprovođenje istrage o navodnim zatvorskim kampovima u Albaniji.

---

171 Presuda Okružnog suda u Prištini, internet stranica misije EULEX, <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/DCPrishtina/Besim-Berisha2/Judgment%20Besim%20Berisha%20aka%20Burim%20Dibrani%20Serbian.pdf>.

6. Crna Gora

Krivični zakonik (KZ) Crne Gore dopunjen je 2003. godine krivičnim djelima zločin protiv čovječnosti (čl. 427) i nepreduzimanje mjera za sprečavanje vršenja krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (čl. 440). Ovim posljednjim djelom komandna odgovornost je predviđena kao posebno krivično djelo.¹⁷²

U avgustu 2010. godine je započela djelimična primjena novog Zakonika o krivičnom postupku, i to članova i odredbi koje se odnose na tužilačku istragu i institut sporazuma o priznavanju krivice, a od septembra 2011. godine, Zakonik se u potpunosti primjenjuje.¹⁷³

6.1. Kapaciteti

U Vrhovnom državnom tužilaštvu obrazovano je 2008. godine Odjeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, kojim rukovodi Specijalni tužilac. Pri višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju, takođe od 2008. godine, postoje specijalizovana odjeljenja za suđenja za krivična djela organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, u kojima radi ukupno osam specijalizovanih sudija i troje istražnih sudija. I Specijalni tužilac i zamjenici, kao i sudije u specijalizovanim odjeljenjima stimulisani su specijalnim dodacima na osnovnu mjesečnu zaradu. U drugostepenom postupku nadležan je Apelacioni sud u Podgorici, dok Vrhovni sud Crne Gore odlučuje u trećem stepenu, i o vanrednim pravnim lijekovima.

Uprava policije nema posebno odjeljenje za otkrivanje ratnih zločina, a u Odsjeku za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije je sistematizovano radno mjesto višeg policijskog komesara čije su aktivnosti, između ostalog, usmjerene i na otkrivanje teških zločina protiv života i tijela.¹⁷⁴

6.2. Suđenja za ratne zločine

U toku 2010. i 2011. godine u toku su bila četiri suđenja za ratne zločine: protiv ratnih zarobljenika i civila u logoru *Morinj*; protiv civilnog stanovništva – izbjeglica iz Bosne i Hercegovine (*slučaj Deportacija izbjeglica*); protiv civilnog stanovništva u području Bukovica (*slučaj Bukovica*), i protiv civilnog stanovništva, izbjeglica sa Kosova (*slučaj Kaluđerski Laz*). Donijete su tri prvostepene presude, od kojih jedna osuđujuća, u slučaju *Morinj*, i dvije oslobađajuće za sve optužene u predmetima *Bukovica* i *Deportacija izbjeglica*. Apelacioni sud je 25. novembra 2011. godine ukinuo prvostepenu presudu u slučaju *Morinj* i predmet vratio na ponovno suđenje, koje do kraja 2011. godine nije završeno.

Takođe, u predmetu *Bukovica*, presuda je ukinuta u junu 2011. godine i predmet je vraćen na ponovno suđenje. Druga, oslobađajuća presuda, u ovom predmetu je donijeta početkom oktobra 2011. godine.

Karakteristično za sve predmete je da su optuženi neposredni izvršioци krivičnih djela.

U svim postupcima za ratne zločine tužilaštvo je predložilo određivanje pritvora tek uz podizanje optužnice, pošto su istrage okončane. To je dovelo do toga da se gotovo polovini optuženih za deportaciju, kao i prvooptuženom

172 Po osnovu komandne odgovornosti, zbog nesprečavanja i/ili nekažnjavanja za izvršene zločine do sada još niko nije optužen u Crnoj Gori.

173 Nevladina organizacija Akcija za ljudska prava smatra da rješenje o tužilačkoj istrazi može dovesti do nejednake primjene zakona, jer tužilac sam odlučuje da li se radi o krivičnom djelu organizovanog kriminala, korupcije, terorizma, ratnih zločina ili je u pitanju neko krivično djelo koje ne spada ni u jednu od navedenih grupa. Akcija za ljudska prava, *Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011*, Podgorica 2011, str.198.

174 Email komunikacija sa direktorom Uprave policije Crne Gore Božidarom Vuksanovićem, 17. januar 2012. godine.

u slučaju *Kaluđerski Laz*,¹⁷⁵ i jednom od optuženih u slučaju *Morinj*, sudilo u odsustvu.

6.2.1. Slučaj Bukovica

Vrhovno državno tužilaštvo podiglo je 21. aprila 2010. optužnicu protiv pet pripadnika rezervnog sastava JNA (Radmilo Đuković, Radiša Đuković, Slobodan Cvetković, Đorđe Gogić, Milorad Brković) i dva pripadnika rezervnog sastava policije (Slaviša Svrkota i Radoman Šubarić) zbog krivičnog djela zločin protiv čovječnosti. Oni su optuženi da su „u vrijeme međunarodnog oružanog sukoba u BiH u toku 1992–1995. godine, kao pripadnici graničnog bataljona Vojske Jugoslavije u Pljevljima i MUP-a – Centra bezbjednosti u Pljevljima, kršeći pravila međunarodnog prava, na području mjesne zajednice Bukovica, opština Pljevlja, nehumano postupali prema civilnom stanovništvu bošnjačko-muslimanske nacionalnosti, uslijed čega je došlo do iseljavanja dijela stanovništva sa tog područja”.¹⁷⁶ Suđenje je počelo 28. juna 2010. godine pred Višim sudom u Bijelom Polju.¹⁷⁷ Na glavnom pretresu svjedočio je direktor Uprave policije Crne Gore Veselin Veljović, koji je u vrijeme obuhvaćeno optužnicom bio komandir Stanice milicije u Pljevljima i po nekim svjedočenjima predvodio pretrese kuća u Bukovici. On je tvrdio da tokom ratnih dešavanja u rejonu Bukovice nije počinjen ratni zločin, i da je sve rađeno po pravilima službe. Kazao je da poznaje optužene policajce Svrkotu i Šubarića i da za sve vrijeme dešavanja na tom području nije dobio nijednu primjedbu na njihov rad. Sudsko vijeće Višeg suda donijelo je 31. decembra 2010. godine presudu kojom je okrivljene oslobodilo krivične odgovornosti za krivično djelo ratni zločin protiv čovječnosti jer „nije dokazano da su optuženi samoinicijativno otišli u Bukovicu radi zastrašivanja, torture i nehumanog postupanja prema tamošnjem stanovništvu bošnjačko-muslimanske nacionalnosti, već da su, u okviru svojih zakonskih ovlašćenja, kao pripadnici policije djelovali radi obezbjeđenja reda i mira, odnosno da su kao pripadnici Vojske Jugoslavije djelovali radi obezbjeđenja granice kako se ratna dešavanja iz Bosne i Republike Srpske ne bi proširila na područje Pljevalja”.¹⁷⁸ Apelacioni sud je 29. juna 2011. godine poništio presudu i predmet vratio na ponovno suđenje.¹⁷⁹ Viši sud u Bijelom Polju je 3. oktobra 2011. godine ponovo donio oslobađajuću presudu.¹⁸⁰ Povodom oslobađajuće presude, advokat i predsjednik crnogorskog Komiteta pravnik za ljudska prava Velija Murić izjavio je da „nijesu optuženi najodgovorniji ljudi za posljedice koje su nastale u tom slučaju [...] jer se radilo o etničkom čišćenju. Karakteristično je da na tom području nije bilo ratnih dejstava. To područje je bilo pod kontrolom crnogorske policije i Vojske Jugoslavije”.¹⁸¹

6.2.2. Slučaj Deportacija izbjeglica

Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore, Odjeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, podiglo je u januaru 2009. godine optužnicu protiv devetorice bivših i sadašnjih pripadnika MUP-a Crne Gore: Bojović Boška – pomoćnika ministra Unutrašnjih poslova RCG za Službu državne bezbjednosti (SDB); Marković Milisava – pomoćnika ministra Unutrašnjih poslova RCG za Službu javne bezbjednosti; Radunović Radoja, načelnika Sektora za poslove SDB-a u Herceg Novom; Bakrač Duška – operativnog radnika Sektora za poslove SDB-a u Herceg Novom; Stojović Božidara – rukovodioca Sektora za poslove SDB-a u Ulcinju; Ivanović Milorada – načelnika Centra bezbjednosti Herceg Novi; Šljivančanin Milorada – komandira Stanice milicije u Herceg Novom; Bujić Branka – načelnika Centra bezbjednosti Bar i Glendža Sretena – načelnika Odjeljenja bezbjednosti Ulcinj¹⁸². Oni se terete da su u maju 1992. godine u Podgorici, Herceg Novom, Baru i Ulcinju, vršili nezakonito preseljavanje civilnog stanovništva – državljana BiH, muslimanske i srpske naciona-

175 Predragu Strugaru se sudilo u odsustvu.

176 Saopštenje Višeg suda u Bijelom Polju, 22. april 2010. godine.

177 Saopštenje Višeg suda u Bijelom Polju, 30. jun 2010. godine.

178 Saopštenje Višeg suda u Bijelom Polju, 31. decembar 2010. godine.

179 Inicijativa mladih za ljudska prava Crne Gore, *II kvartalni izvještaj o stanju ljudskih prava*, str. 5.

180 Saopštenje Višeg suda u Bijelom Polju, 3. oktobar 2011. godine

181 „Murić: Slučaj Bukovica još jedan poraz crnogorskog pravosuđa”, internet stranica *Portala Analitika*, 4. oktobar 2011. godine.

182 U vrijeme deportacija, predsjednik Republike Crne Gore bio je Momir Bulatović, predsjednik Vlade bio je Milo Đukanović, potpredsjednik Vlade za unutrašnju politiku, direktno nadležan za kontrolu rada MUP-a bio je Zoran Žižić, a zamjenik ministra unutrašnjih poslova pok. Pavla Bulatovića, Nikola Pejaković.

lnosti koji su imali status izbjeglica. Optuženi se terete da su izvršili ratni zločin protiv civilnog stanovništva, tako što su protivpravno lišili slobode 79 lica, državljana BiH, i predali ih radnicima SUP Sokolac, SUP i KPD Foča i SUP Srebrenica, izvršavajući naredbu ministra Unutrašnjih poslova RCG, sada pok. Pavla Bulatovića, da se postupi po zahtjevima MUP-a Republike Srpske (u to vrijeme službeni naziv je bio Srpska Republika BiH), te da se lica koja su došla sa teritorije BiH u Crnu Goru liše slobode i vrate u BiH.

Suđenje je počelo 26. novembra 2009. godine u Višem sudu u Podgorici, pred sudijom Milenkom Žižić i dvojicom porotnika. U odsustvu se sudilo Dušku Bakraču, Bošku Bojoviću, Miloradu Ivanoviću, Milisavu Markoviću i Radoju Radunoviću, koji su bili u bjekstvu, u Srbiji. Na suđenju je svjedočio veliki broj svjedoka, među kojima i preživjeli oštećeni, rodbina stradalih i pripadnici MUP-a Crne Gore. Svjedočio je i Momir Bulatović.¹⁸³

Okrivljeni su se branili da su samo izvršavali naređenja, postupajući po naredbi iz telegrama br. 14–101 od 23. maja 1992. godine, kojim je traženo da se postupi u skladu sa zahtjevom MUP-a Republike Srpske da se sva lica sa područja BiH, starosti od 18–65 godina, privedu radi preuzimanja i vraćanja u BiH.

Bulatović je prilikom svjedočenja, 12. novembra 2010. godine, izjavio da deportacija nije bila izdvojena akcija, već redovno postupanje policije. Predao je sudu desetak dokumenata, među kojima i originalnu depešu kojom se naređuje da se uhapsi 161 osoba iz BiH, za koje je postojao podatak da mogu biti potencijalni teroristi. On je rekao da je „izručenje izbjeglica bilo državna greška, a ne pojedinačna“ i potvrdio da su policija i vrhovni državni tužilac Šušović „u to vrijeme kontaktirali non-stop“.

Viši sud u Podgorici donio je 29. marta 2011. godine oslobađajuću presudu za svih devet optuženih, sa obrazloženjem da „optuženi svojim nezakonitim postupanjem, koje je utvrđeno da su izvršili, nisu učinili ratni zločin jer nisu pripadali oružanim formacijama, niti su bili u službi neke od strana u sukobu.“¹⁸⁴ Akcija za ljudska prava (HRA) je ocijenila da je presuda kontradiktorna, „a njena pravna kvalifikacija konfuzna i neutemeljena u izvorima ili relevantnim tumačenjima međunarodnog prava“.¹⁸⁵ Takođe nesumnjivim HRA smatra da je „u ovom slučaju izvršen ratni zločin protiv civilnog stanovništva u vezi sa oružanim sukobom u BiH“.¹⁸⁶ Državno tužilaštvo uložilo je 15. juna 2011. godine žalbu na presudu Višeg suda u Podgorici,¹⁸⁷ a trenutno se ovaj predmet nalazi pred Apelacionim sudom Crne Gore.

Povodom oslobađajuće presude uslijedile su brojne javne kritike predstavnika pojedinih političkih partija i nevladinih organizacija. Akcija za ljudska prava, u svom izvještaju o suđenjima za ratne zločine smatra da je presuda kontradiktorna, a njena pravna kvalifikacija konfuzna i neutemeljena u izvorima ili relevantnim tumačenjima međunarodnog prava.¹⁸⁸

183 Sudija je odbila predloge odbrane da svjedoče Milo Đukanović, Zoran Žižić, u to vrijeme potpredsjednik vlade Crne Gore zadužen za unutrašnju politiku i Vladimir Šušović na funkciji vrhovnog državnog tužioca, kao i Svetozar Marović i Milica Pejanović – Đurišić, koji su u vrijeme deportacija bili članovi Predsjedništva Crne Gore, na čijem je čelu bio Momir Bulatović. Akcija za ljudska prava, *Suđenja za ratne zločine*, Podgorica 2011.

184 Prikaz odluke Suda, http://sudovi.me/odluka_prikaz.php?id=623.

185 Akcija za ljudska prava, *Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011*, Podgorica 2011, str. 566.

186 *Isto*, str.568.

187 Inicijativa mladih za ljudska prava, *Izveštaj o stanju ljudskih prava za treći kvartal 2011*, str. 6.

188 Kako se navodi u izvještaju Akcije za ljudska prava: „Primjera radi, stav na strani 72, gdje sud utvrđuje da se u BiH radilo o oružanom sukobu između pripadnika naroda koji su živjeli na njoj teritoriji Srba, Hrvata i Muslimana, zbog čega ovaj sukob nema karakter međunarodnog oružanog sukoba, u suprotnosti je s onim na strani 90: Za period posle 19. maja 1992. godine, kada su se snage SRJ povukle kao takve sa teritorije BiH, oružane snage Republike Srpske djelovale su pod opštom kontrolom i za račun SRJ, a koje činjenice su utvrđene i presudama Međunarodnog suda, iz kojih činjenica proizlazi da je i SRJ bila u oružanom sukobu sa Vladinim snagama BiH, a ovo nasuprot stavu odbrane. Naime, ako su oružane snage RS „djelovale pod opštom kontrolom i za račun SRJ, sukob u BiH je samim tim bio međunarodni, iako je sud na kraju zaključio suprotno.“ Akcija za ljudska prava, *Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori*, Podgorica 2011.

6.2.3. Slučaj Kaluđerski Laz

Istraga je otvorena početkom marta 2007. godine protiv aktivnog oficira Vojske Jugoslavije Predraga Strugara, iz Beograda, sa prebivalištem u Podgorici, i deseterice pripadnika rezervnog sastava Podgoričkog korpusa VJ sa područja opštine Berane. Zahtjevom za sprovođenje istrage bila su obuhvaćena četvorica koja nikakve veze sa zločinom nisu imala, pa je kasnije tužilac i odustao od krivičnog gonjenja u odnosu na njih.

Na teritoriji Kaluđerskog Laza i okolnih sela, gdje nije bilo sukoba, pripadnici VJ ubili su 21 civila albanske nacionalnosti, koje su snage MUP-a Srbije/VJ protjerali s Kosova. Šestoro je ubijeno u Kaluđerskom Lazu, a ostali na drugim lokacijama opštine Rožaje. Četiri žrtve tog zločina tužilac nije uvrstio u žrtve, prema optužnici na osnovu koje je u toku suđenje pred Višim sudom u Bijelom Polju. Optuženom Predragu Strugaru, sinu generala Pavla Strugara, koji je osuđen u Haškom tribunalu zbog opsade Dubrovnika, zločin u Kaluđerskom Lazu stavlja se na teret po komandnoj odgovornosti, jer je u to vrijeme jedini bio aktivni oficir VJ, dok se preostalih sedam pripadnika rezervnog sastava Podgoričkog korpusa nekadašnje VJ terete kao izvršioци. Teritorija na kojoj su se zločini dogodili bila je u zoni odgovornosti Druge armije VJ, na čijem je čelu bio Milorad Obradović. Kako navodi Akcija za ljudska prava, komandna odgovornost preko njega išla je ka komandantu Podgoričkog korpusa Savu Obradoviću, sve do osumnjičenog komandanta bataljona Predraga Strugara. Milorad Obradović i Savo Obradović u istrazi se spominju jedino kao svjedoci, iako su bili nadređeni Strugaru. Viši sud u Bijelom Polju tvrdi da nije u mogućnosti da sazna adrese ove dvojice visokih oficira VJ zato što im je prebivalište u Republici Srbiji.

Suđenje je počelo 19. marta 2009. godine. Na dosadašnjim pretresima saslušano je oko 100 svjedoka. Svi su tvrdili da optužene nisu vidjeli i da skoro ništa ne znaju. Vanpretresno vijeće Višeg suda u Bijelom Polju ukinulo je 1. avgusta 2011. godine pritvor optuženima Barjaktaroviću, Labudoviću, Novakoviću, Bojoviću i Đuraškoviću, jer prvostepena presuda nije donijeta u roku od tri godine od određivanja pritvora.

Optuženi Predrag Strugar je 30. oktobra 2010. godine uhapšen u Srbiji, po međunarodnoj potjernici Interpola Podgorica, u skladu sa Ugovorom između Srbije i Crne Gore o izručenju sopstvenih državljana. Saslušan je i pušten na slobodu.¹⁸⁹

Zastupnik porodica žrtava Velija Murić smatra da je istraga bila površna, da su najmanje četvorica osumnjičenih „nasumično imenovani, iako se znalo da oni nemaju veze sa zločinom”. On ukazuje da je pretres trajao neuobičajeno dugo „uz usporavanje vlasti iz Srbije od kojih su traženi brojni dokazi”, a da je „odbrana optuženih uspjela da više puta ponovljenu laž pretvori u osnovnu tezu - da su navodno žrtve pobijene na Kosovu i da su donijete na mjesto zločina”.¹⁹⁰ Do kraja 2011. godine, dokazni postupak je još uvijek bio u toku.

6.2.4. Slučaj Morinj¹⁹¹

Optužnica je podignuta 15. avgusta 2008. godine protiv šestorice bivših pripadnika rezervnog sastava JNA: Mladena Govedarice, načelnika službe bezbjednosti Komande pozadinske mornaričke baze i isljednika, Zlatka Tarlea, isljednika, Iva Gojnića, rezervnog oficira zaduženog za administrativne i intendantske poslove, Špira Lucića, vojnog policajca, Iva Menzalina, kuvara i Bora Gligića, stražara. Optuženi se terete da su od 3. oktobra 1991. do 18. avgusta 1992. godine, a za vrijeme oružanog sukoba u Republici Hrvatskoj, u „centru za prihvat zarobljenika” naredili i vršili mučenja, nečovječna postupanja, povrede tjelesnog integriteta prema šest lica dovedenih sa

189 Viši sud u Beogradu je 24. januara 2011. godine donio odluku da se Strugar izruči Crnoj Gori, ali je Apelacioni sud u Beogradu poništio tu odluku. U ponovljenom postupku, Viši sud u Beogradu je 25. oktobra 2011. godine presudio da nema dokaza za izručenje. „Viši sud odbio izručenje Crnoj Gori optuženog za ratne zločine”, internet stranica *Blic*, 3. novembar 2011. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/287401/Visi-sud-odbio-izrucenje-Crnnoj-Gori-optuzenog-za-ratne-zlocine>.

190 Email komunikacija sa advokatom porodice žrtava Velijom Murićem, 12. decembar 2011. godine.

191 Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) dostavilo je Vrhovnom državnom tužiocu Crne Gore dokazni materijal protiv deseterice državljana Crne Gore, osumnjičenih da su počinili ratne zločine protiv civila i ratnih zarobljenika u Morinju u periodu od 3. oktobra 1991. do 2. jula 1992. Akcija za ljudska prava, *Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori*, Podgorica 2011.

područja Dubrovnika. Nakon podizanja optužnice, optuženima je određen pritvor, osim Ivu Menzalinu, koji se nalazio u bjekstvu, i kome je suđeno u odsustvu¹⁹².

Suđenje je počelo 12. marta 2010. godine pred Višim sudom u Podgorici. Presuda je izrečena 15. maja 2010. godine. Sud je proglasio krivim i osudio za krivično djelo ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, Mladena Govedaricu na dvije godine zatvora, Zlatka Tarlea na godinu i po, Iva Gojnić na dvije i po godine, Špira Lucića na tri i po godine, Bora Gligića na tri godine, a Iva Menzalina na četiri godine zatvora. Okrivljenima je ukinut pritvor. Menzalinu, koji je bio u bjekstvu, sud je odredio pritvor koji se računa od dana kada je naknadno uhapšen. Presuda je u Dubrovniku dočekana s ogorčenjem, jer su optuženi osuđeni na niske kazne, „kao da im se sudilo za neke saobraćajne prekršaje, a ne za zločine počinjene u odbrani SFRJ“. Oštećeni su presudu doživjeli kao sramotno izrugivanje ratnim zarobljenicima i civilima koje su šestorica bivših pripadnika JNA svakodnevno batinala, maltretirala i ponižavala.¹⁹³

Apelacioni sud je krajem novembra 2010. godine ukinuo prvostepenu presudu i postupak vratio na ponovno suđenje. Apelacioni sud je utvrdio da je presuda zasnovana na neovjerenim kopijama zapisnika sa iskazima svjedoka datim u istrazi pred županijskim sudovima u Hrvatskoj, kao i na neovjerenim kopijama medicinske dokumentacije oštećenih, pa je naloženo da se svi ovi dokumenti izuzmu iz spisa predmeta u ponovljenom postupku.

Prvostepeni sud je okrivljene osudio samo za ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, a ne i za ratni zločin protiv civilnog stanovništva, kako se zahtijevalo optužnicom, jer je smatrao da je odlučujuće to što su okrivljeni sve oštećene smatrali ratnim zarobljenicima. Državni tužilac je propustio da se žali protiv takve odluke suda, pa se u ponovljenom suđenju optuženima sudilo samo za zločin protiv ratnih zarobljenika. Ponovljeno suđenje počelo je 12. aprila 2011. godine. U završnoj riječi, 11. novembra 2011. godine, zamjenica specijalnog tužioca Lidija Vukčević, izmijenila je optužnicu tako što su Mladen Govedarica, Bora Gligić, Špiro Lucić i Ivo Menzalin optuženi da su počinili ratni zločin protiv civilnog stanovništva u sticaju sa krivičnim djelom „ratni zločin protiv ratnih zarobljenika“. Branioci okrivljenih zatražili su izuzeće zamjenice specijalnog tužioca Vukčević, tvrdeći da nije imala pravo da izmjeni optužnicu, jer je u rješenju Apelacionog suda navedeno da se u ponovljenom procesu neće suditi za zločine protiv civilnog stanovništva, zbog toga što se tužilac nije žalio na taj dio prvostepene presude. Do kraja 2011. godine presuda nije postala pravosnažna.

46

7. Makedonija

Makedonija je 1996. godine donela Krivični zakonik, koji se odnosi i na ratne zločine.

7.1. Kapaciteti

Za procesuiranje ratnih zločina¹⁹⁴ nadležno je Specijalno sudsko odeljenje za dela organizovanog kriminala i korupcije, u okviru Osnovnog suda 1 Skoplje.¹⁹⁵ Za drugostepene odluke nadležni su Vrhovni i Apelacioni sud Makedonije. Osnovni sud 1 Skoplje nadležan je i za postupanje po delima koji su u nadležnosti MKSJ.¹⁹⁶ Osnovni

192 „Kao nadređene vojne starješine, tj. odgovorni za sabirni centar Morinj u JNA, u tom periodu navođeni su: komandant Ratne mornarice JNA, admiral Mile Kandić; komandanti 9. vojno-pomorskog sektora (9. VPS) mornarički pukovnik Krsto Đurović (poginuo 5. oktobra 1991) i njegov nasljednik viceadmiral Miodrag Jokić; načelnik štaba 9. VPS-a mornarički pukovnik Milan Zec; zapovjednik 2. operativne grupe general potpukovnik Pavle Strugar; načelnici Uprave bezbjednosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu – generali Marko Negovanović, Aleksandar Vasiljević i Nedeljko Bošković; kao rukovodilac specijalne kontraobavještajne grupe za ispitivanje u Morinju navodio se oficir vojne bezbjednosti Mirsad Krluč. Viša državna tužiteljka Ranka Čarapić, saopštila je da tužilaštvo nije imalo dokaze protiv osoba koje su bile u komandnim strukturama. Zec, Jokić i Strugar su optuženi, a Jokić i Strugar i osuđeni za ratne zločine izvršene za vrijeme opsade Dubrovnika pred Haškim tribunalom, ali ta optužnica nije obuhvatila i dešavanja u Morinju“. Akcija za ljudska prava, *Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori*, Podgorica 2011.

193 Akcija za ljudska prava, *Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori*, Podgorica 2011.

194 Ratni zločini u Makedoniji se procesuiraju po Krivičnom Zakoniku Republike Makedonije usvojenom 1996. godine.

195 Zakon o izmenama i dopunama zakona o sudovima, član 2, *Službeni glasnik Republike Makedonije*, br.35/2008. .

196 Zakon o saradnji Republike Makedonije i Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), član 26, stav 2, *Službeni glasnik Republike Makedonije*, br.73/2007.

sud 1 Skoplje je specijalno opremljen i raspolaže sudnicom koja ispunjava najviše tehničke standarde. Za predmete ratnih zločina, organizovanog kriminala i korupcije zaduženo je 11 sudija i 24 civilna službenika.¹⁹⁷ Nema zaposlenih u pravosuđu koji su isključivo nadležni za ratne zločine.

Ingerencije za istraživanje i krivično gonjenje ratnih zločina ima Specijalno odeljenje za praćenje i otkrivanje kriminalnih aktivnosti pri Osnovnom javnom tužilaštvu, koje je zaduženo i za organizovani kriminal i korupciju. Tužilaštvo je sa sedištem u Skoplju, i nadležno je za celu Makedoniju.¹⁹⁸ U predmetima po optužbama za ratne zločine postupalo je ukupno 11 tužilaca, u isto vreme i u predmetima organizovanog kriminala i korupcije.¹⁹⁹

7.2. Statistika

Nakon potpisivanja Ohridskog Sporazuma 13. avgusta 2001. godine, kojim je zvanično okončan oružani sukob, tokom 2002. godine pokrenuta su četiri postupka za ratne zločine.²⁰⁰ U svim tim postupcima, Tužilaštvo je teretilo pripadnike Oslobođilačke narodne armije (ONA).

Predmet *Građevinski radnici* odnosi se na kidnapovanje pet radnika građevinskog preduzeća *Mavrovo* 7. avgusta 2001. godine, koje su pripadnici ONA osam sati maltretirali i mučili. Predmet *Lipkovska brana* odnosi se na četrdesetodnevno obustavljanje dotoka vode za piće gradu Kumanovu, zatvaranje ventila kumanovskog vodovoda kod Lipkovskog jezera, koje je u tom periodu bilo pod kontrolom ONA.

Predmet *Neprošteno* je takođe slučaj kidnapovanja, i to 12 civila u julu 2001. godine, koje su pripadnici ONA oteli sa više lokacija u području Tetova.

U predmetu *Vodstvo na ONA* primenjen je princip komandne odgovornosti i objedinjenom optužnicom koja je obuhvatila 10-20 osoba, optužen je kompletni vrh ONA za više ratnih zločina.²⁰¹

U septembru 2002. godine, tužilaštvo MKSJ preuzelo je nadležnost za vođenje sva četiri predmeta.

Osim predmeta preuzetih tokom 2004. godine, Tužilaštvo MKSJ je otvorilo istragu protiv bivšeg ministra policije Ljube Boškovskog i tadašnjeg pripadnika MUP-a Johana Tarčulovskog, za ratne zločine u selu Ljubotena, u avgustu 2001.²⁰² Tim povodom, u januaru 2005. godine, tadašnji premijer Vlado Bučkovski izjavio je da će "skorija makedonska istorija biti iskrivljena ukoliko MKSJ pokrene istragu samo za jedan predmet".²⁰³ Ali Ahmeti, predsednik albanske stranke Demokratska unija za integracije (DUI) izjavio je da bi bilo dobro da MKSJ okonča te predmete, ali je istakao da zapravo samo jedan slučaj "zaslužuje istragu", i to predmet iz Mavrova, dok ostala tri potpadaju pod Zakon o amnestiji.²⁰⁴

Nakon tri godine, MKSJ je obustavio istragu, i u februaru 2008. godine sve predmete je ponovo vratio makedonskom pravosuđu na postupanje. Tadašnja glavna tužiteljka MKSJ Karla Del Ponte je objasnila da Tribunal nije imao drugog izbora, budući da je Savet bezbednosti UN-a zahtevao da svi istražni postupci budu završeni do kraja 2007. godine.²⁰⁵

---

197 Zvanični podaci Osnovnog suda 1 Skoplje, http://oskopje1.mk/cms/FCKEditor_Upload/File/WVr/osn.html.

198 Javno tužilaštvo Makedonije je koncipirano na sledeći način: Javno tužilaštvo Republike Makedonije, Više javno tužilaštvo, Osnovno javno tužilaštvo za gonjenja organiziranog kriminala i korupcije, i Osnovno javno tužilaštvo. Zakon o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik R.Makedonije* br.150, 12.12.2007, član 15, stav 2.

199 Informacija dobijena od Osnovnog javnog tužilaštva za gonjenja organizovanog kriminala i korupcije, 28. decembar 2011. godine.

200 Fond za humanitarno pravo, BIRN i Documenta, *Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str.17.

201 Predmet *Vejce* - ubistvo pripadnika makedonskih bezbednosnih snaga; predmet *Brioni* - miniranje hotela zajedno sa dvoje vezanih čuvara, i predmet *Čelopek* - ubistvo dva civila.

202 Tužilac MKSJ protiv Boškovskog i Tarčulovskog, internet stranica MKSJ, http://www.icty.org/case/boskoski_tarculovski/4.

203 Međunarodna krizna grupa, *Izveštaj za Evropu br. 41 – Makedonija: tetaravenje kon Evropu*, str. 3.

204 *Isto*.

205 "Хашкиот трибунал ги врати четирите случаи во Македонија", internet stranica *SE Times*, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/mk/features/setimes/features/2005/04/27/feature-02>.

Vraćeni predmeti su najpre prevedeni sa engleskog i makedonskog na albanski jezik, a potom je Ministarstvo pravde predalo sva četiri predmeta Tužilaštvu (juni/juli 2008).²⁰⁶ Osnovno javno tužilaštvo je, nakon obavljene procedure i zavođenja predmeta, prosledilo materijal istražnom odeljenju Osnovnog suda 1 Skoplje.

Osnovni sud 1 Skoplje tvrdi da su mu iz Osnovnog tužilaštva dostavljena samo tri predmeta (*Građevinski radnici*, *Lipkovska brana* i *Neprošteno*) a da im nikada nije dostavljen predmet *Vodstvo na ONA*.²⁰⁷ S druge strane, Tužilaštvo tvrdi da se predmet *Vodstvo na ONA* nalazi u istražnoj fazi, u Osnovnom sudu 1 Skoplje.²⁰⁸ Tužilaštvo je podiglo optužnicu samo u predmetu *Građevinski radnici*. Ostale dva predmeta ostala su u istražnoj fazi, dok se predmet *Vodstvo na ONA* „izgubio“ na putu između tužilaštva i istražnih organa. Na kraju su sva četiri predmeta stavljena *ad acta* amnestijom za optuženike, u julu 2011. godine.

Zločini nad Albancima još uvek nisu procesuirani. Predmet *Jama* nalazi se već godinama u Osnovnom javnom tužilaštvu i prema Zakonu o amnestiji biće zatvoren.²⁰⁹ U oblasti *Jama* (između Kičeva i Debra) pronađena je grobnica sa četiri tela osoba koje su nestale tokom konflikta 2001. godine: Radoslav Ginov, bugarski državljanin, i troje Albanaca iz Makedonije - Islam Veliju, Hajredin Halimi i Ibrahim Veliju. Tužilaštvo nije podiglo optužnicu. Osumnjičeni za ubistvo ovih osoba su neimenovani pripadnici regularnih bezbednosnih organa.

7.3. Amnestija za ratne zločine

Na inicijativu albanskih političkih stranaka (Demokratska stranka Albanaca - DPA, i Demokratska unija za integracije - DUI), 19. jula 2011. godine pokrenut je postupak glasanja u Parlamentu Makedonije za većinsku podršku autentičnom tumačenju Zakona o amnestiji. Istog dana, inicijativa je usvojena sa 63 glasa *za* i 29 *protiv*, čime se odustalo od krivične pravde za teške povrede ljudskih prava u toku oružanog sukoba u Makedoniji.²¹⁰

Zakon o amnestiji usvojen je 2002. godine, sedam meseci nakon potpisivanja Ohridskog sporazuma, čime je omogućena amnestija svih pripadnika albanskih oružanih formacija za koje je bilo sumnje da su počinili ratne zločine, zaključno sa 26. septembrom 2001. godine.²¹¹ Po ovom Zakonu, amnestija se nije odnosila na okrivljene protiv kojih je pokrenut postupak pred MKSJ. DPA je 2009. godine podneo zahtev Vladi Makedonije za autentično tumačenje Zakona o amnestiji, ali u tom trenutku Vlada nije prihvatila taj predlog.²¹² Isti zahtev, 2011. godine podneo je DUI, i on dobija pozitivan odgovor, prvo od Vlade, a potom i u Parlamentu.

Autentično tumačenje Zakona o amnestiji omogućilo je da se amnestije primene i na osumnjičene u predmetima koje je MKSJ vratio Makedoniji na postupanje.

Amnesty International oštro je osudio takvu primenu Zakona o amnestiji kao kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Pravo žrtava na pravdu ne sme biti predmet političke pogodbe, i rodbina svih nestalih osoba mora doznati kakva je bila sudbina njihovih najbližih.²¹³

Među onima koji su oslobođeni krivične odgovornosti na osnovu primene autentičnog tumačenja Zakona o amnestiji ima i visokih političkih funkcionera. Ali Ahmeti, predsednik DUI, političke partije koja je pokrenula inicijativu za primenu amnestije i na počiniocima zločina u tzv. haškim predmetima, bio je među okrivljenima u

206 Intervju sa Biserom Lazarovom, stručnom saradnicom u Javnom tužilaštvu Makedonije, 23. decembar 2011. godine.

207 Telefonski razgovor sa Vladimirom Tufegđićem, potparolom i istražnim sudijom Odeljenja za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije, Osnovni sud 1 Skoplje, 23. decembar 2011. godine.

208 „Каде залута предметот со водството на ОНА?“, internet stranica *Dnevnik*, 15.septembar 2011. <http://www.utrinski.com.mk/default.asp?ItemID=05E04FE092AE6B4C934690E20E0F752D>.

209 „По хашките случаи, ќе се закопа и „Јама“?“, internet stranica *Dnevnik* 29. juli 2011., <http://www.dnevnik.com.mk/?ItemID=F46D93FB5374CB448DC5E8085CA87B71>.

210 Stenografske beleške četvrtе седнице Собрание на R Makedonije, 19. juli 2011. godine, str. 53. .

211 Zakon o amnestiji, član 1 *Službeni glasnik R.Makedonije*, br.18/2002. .

212 Stenografske beleške četvrtе седнице Собрание на R.Makedonije, 19.jul 2011. godine, str.3.

213 Amnesty International, “Macedonia: Time to deliver justice to the victims of war crimes”, PR 1 September 2011, <http://www.amnesty.org/en/for-media/press-releases/macedonia-time-deliver-justice-victims-war-crimes-2011-09-01>.

predmetu *Vodstvo na ONA*. DUI participira u vlasti od 2008. godine. Ahmeti je bio politički lider ONA. Visoki funkcioner iste partije je i Sadula Duraku, koji je u jednom sazivu vlade obavljao i funkciju ministra za poljoprivredu. Duraku je bio među okrivljenima u predmetu *Lipkovska brana*, i član parlamenta u trenutku kada se usvajalo autentično tumačenje zakona o amnestiji. Danas je gradonačelnik Lipkova.

Amnestiran je i Daut Ređepi, okrivljeni za zločine obuhvaćene predmetom *Neprošteno*, koji je aktivni političar.

8. Slovenija

Za ratne zločine u Sloveniji se sudi po Krivičnom zakonu SFRJ.

8.1. Kapaciteti

U Sloveniji je posle osamostaljenja ukinuto vojno sudstvo, i sva suđenja za ratne zločine prebaćena su u nadležnost redovnih sudova, i to 11 okružnih sudova (okružna sudišća), 4 viša suda (viša sudišća) te jedan Vrhovni sud (Vrhovno sudišće). Suđenja za ratne zločine se u prvostepenom postupku odvijaju u okružnim sudovima, a u drugom stepenu u nadležnom višem sudu. U Sloveniji ne postoje sudovi i tužilaštva koja su nadležna za ratne zločine, a ne postoje ni posebne službe za podršku svedocima. Rečju, nema ni posebnih službi za zaštitu svedoka, njihovo relociranje ili izmenu identiteta.

8.2. Statistika suđenja

Po okončanju oružanog sukoba u Sloveniji,²¹⁴ zbog različitih kršenja međunarodnog prava i domaćih propisa nadležnim organima podnete su 104 krivične prijave.²¹⁵ Od toga je 70 prijava podneto protiv pripadnika JNA a jedna protiv pripadnika Teritorijalne odbrane (TO). Samo 10 kaznenih prijava je pretočeno u optužnice. Doneto je pet pravosnažnih presuda, od toga četiri oslobađajuće, dok je jedna optužnica odbačena zbog zastarevanja. Sudovi su u 46 slučajeva odbacili zahtev Tužilaštva za pokretanje krivičnog postupka.

8.3. Suđenja za ratne zločine u toku

Pred sudom u Murskoj Soboti, vodi se krivični postupak protiv oficira nekadašnje JNA, pukovnika Berislava Popova i generala Vlade Trifunovića zbog delovanja oklopno-mehanizovane jedinice 32. brigade Varaždinskog korpusa koja je imala zadatak „obezbeđenja i nadzora graničnog prelaza“, koje je optužnicom okvalifikovano kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva.²¹⁶ Pojedinačne optužnice su u aprilu 2008. godine spojene u zajedničku optužnicu. Tužilaštvo u Murskoj Soboti optužilo je Trifunovića i Popova po osnovu komandne odgovornosti za ratni zločin nad civilnim stanovništvom prilikom intervencije JNA u Sloveniji 1991. godine.²¹⁷ Obojici optuženih se sudi u odsustvu.

Oba oficira bivše JNA su u Hrvatskoj pravosnažno osuđeni na po 15 godina zatvora. U Srbiji, Vrhovni sud je

---

214 Oružani sukob na tlu Slovenije počeo je posle proglašenja nezavisnosti Republike Slovenije 25. juna 1991. godine i trajao je 10 dana, od 27. juna 1991. do 7. jula 1991. godine. Sukob je izbio između snaga JNA i Oružanih snaga Republike Slovenije (OSRS) koje su činile jedinice policije i Teritorijalne odbrane (TO). Sukob je okončan Brionskim sporazumom, kojim je dogovoren „moratorijum“ na sve jednostrane odluke. Predsedništvo SFRJ je 18. jula 1991. prihvatilo odluku da se JNA zajedno sa opremom i oružjem povuče sa teritorije Slovenije. Poslednji vojnici JNA napustili su Sloveniju 25. i 26. oktobra 1991. godine. U tom sukobu bilo je 76 žrtava - 8 na strani Slovenije (4 policajca i 4 teritorijalca), 45 na strani JNA, a ubijeno je i 12 stranih građana i 10 slovenačkih civila.

215 Podaci su dobijeni na osnovu 181. člana Zakona o državnom tužilaštvu RS, iz podataka pojedinih okružnih državnih tužilaštava (ODT) RS uz posredovanje Ureda generalnog državnog tužilaštva Republike Slovenije i generalnog sekretara Vrhovnog suda Slovenije, provereni pomoću javno objavljenih podataka u medijima i aplikacije Statističkog ureda Slovenije na: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp#13.

216 Obojica optuženih su građani Republike Srbije.

217 “General Trifunović: Neću otići na suđenje”, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 14. Jul 2010. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/general_Trifunovic_optuzen_za_ratni_zlocin_u_sloveniji/2099828.html.

poništio presudu kojom su Popov i Trifunović bili osuđeni “zbog podrivanja vojne i odbrambene moći zemlje”, zbog čega su u zatvoru proveli 547 dana (Trifunović) odnosno 446 dana (Popov).²¹⁸ U međuvremenu, na osnovu odluke Ministarstva pravde Srbije, Popovu i Trifunoviću su isplaćene novčane odštete za nezakonit pritvor.

8.3.1. *Predmet Radovanović*²¹⁹

Dana 27. juna 1991. godine je 1. bataljon 1. oklopne brigade 14. korpusa JNA zauzeo južni deo aerodroma Brnik kod Ljubljane. Pripadnici OSRS ostali su na severnom delu aerodroma. Narednog dana su dva novinara-fotoreportera, inače građani Austrije, po drugi put svojim terenskim vozilom ušla na aerodromsku pistu odnosno brisan prostor. Blizu njih se nalazio još jedan novinar, kao i vatrogasci. Na vozilo je otvorena vatra iz pravca jedinice JNA. Automobil, natovaren kanistrima benzina, zapalio se a novinari-fotoreporteri su poginuli. Slovenačko tužilaštvo je protiv komandanta jedinice, majora JNA, zatražilo istragu zbog „nedozvoljenog načina borbe“ i naređenja da se otvori vatra. Sud je 24. juna 1992. doneo oslobađajuću presudu za optuženog oficira JNA, pošto je utvrđeno da je optuženi naredio paljbu samo „u znak upozorenja“. Presuda nije pravnosnažna.

8.3.2. *Predmet Grujović*²²⁰

Skladište goriva kod Puščave u blizini Mokronoga čuvao je kapetan JNA zajedno sa dva vodnika. Kapetan je hteo da pređe u slovenačku TO, a porodica jednog od dvojice vodnika živela je u Mokronogu, pa je i on hteo da se preda. Ali Grujović, drugi vodnik JNA, odbio je predaju skladišta. Usledio je oružani sukob između kapetana i vodnika Grujovića. Kapetan je bio ranjen ali je uspeo da pobegne, dok je vodnik Grujović organizovao odbranu goriva i zapretio da će skladište dići u vazduh u slučaju da TO pokuša da ga zauzme. Sud je 15. jula 1993. godine pokrenuo istragu zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Protiv Grujovića je 28. oktobra 1994. godine podignuta optužnica. Sredinom 2007. godine sud je obnovio međunarodnu poternicu za optuženim Grujovićem.

8.4. Nezavršene istrage

U Sloveniji je u toku 15 istraga za ratne zločine.

Slučaj *Češča vas/Češče selo* se odnosi na ubistvo civila 5. jula 1991. godine, na koga je pucao nepoznati vozač automobila, pored skladišta JNA. Policija još uvek traga za počinioem.

Još uvek se vodi istraga i u slučaju *Medvedjek*. Snage OSRS zaustavile su artiljerijsku bateriju protivvazdušne odbrane 306. lakog protivavionskog puka JNA, posle čega je iz aviona JNA izvršen napad na barikade i ljudstvo OSRS. Stradalo je osam civila, među kojima je bilo pet bugarskih državljana, a ranjen je veći broj vojnih i civilnih lica. Slovenačko tužilaštvo je 29. januara 1992. godine podnelo zahtev sudu za sprovođenje istrage zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Bugarska se u maju 1992. godine obratila Ministarstvu pravosuđa Slovenije s pitanjem „da li su pozvana na odgovornost lica kriva za učinjene kažnjive radnje?“²²¹ Odgovor slovenačkog tužilaštva je bio da „lica, odgovorna za napad na civile nisu otkrivena, isto tako nisu ni neposredni izvršiooci, zbog čega nije sproveden ni kazneni postupak“.²²²

Istraga nije završena ni u slučaju avionskog napada raketama koje su pogodile zgradu preduzeća *AR Holding*. Tužilaštvo je 1999. godine još uvek bilo u fazi prikupljanja podataka o počinioocu.

218 Penzionisani pukovnik Berislav Popov i general Vladimir Trifunović pravnosnažno su osuđeni u Hrvatskoj na po 15 godina zatvora. Ministarstvo pravde Srbije je maja 2011. sa oficirima Trifunovićem, Popovom i Sretenom Raduškim potpisalo sporazum o odšteti zbog boravka u zatvoru koja im je ubrzo i isplaćena, a nekoliko nevladinih organizacija je pokrenulo inicijativu za njihovu rehabilitaciju.

219 Oznaka spisa: Ktr 66/98, ODT u Kranju; Sabrani dokumenti - ratni zločini u junskom ratu 1991: godina 1992. (9 spisa) oznaka: Ktr 62/92.

220 Oznaka spisa: Kt 629/91, ODT u Novom mestu.

221 Pom 5/2006, 7.03.2006.

222 Ktn 328/91-JF/vj, 27.03.2006.

Zbog avionskog napada na barikade pored kasarne u Murskoj soboti 28. juna 1991. godine, u kome je ubijen jedan vojnik JNA, a drugi ranjen, slovenačko tužilaštvo traži počinioce zbog „ratnog zločina protiv civilnog stanovništva“.

U slučaju *Gibina* policija traga za počiniocima iz redova JNA zbog „otvaranja vatre bez izbora ciljeva“.

U slučaju *Ljutomer* policija još uvek traga za pilotima JNA koje su napali barikadu OSRS u gradu Ljutomer.

U slučaju *Boč*, avijacija JNA je 2. jula 1991. godine greškom izvela avionski napad na telekomunikacioni toranj na planini Boč koji je obezbeđivala jedinica JNA. Nijedna raketa nije pogodila cilj. Posle toga su pripadnici OSRS minobacačima kalibra 82 mm napali isti toranj, a vojnicima JNA je saopšteno da ih ponovo napada avijacija JNA. Posledično, vojnici JNA su se predali pripadnicima OSRS. Slovenačko tužilaštvo je 19. avgusta 1991. godine zatražilo istragu protiv oficira JNA koji je zatražio bombardovanje pripadnika OSRS jer je to učinio „u suprotnosti sa pravilima međunarodnog prava“ i uz to pričinio veću štetu.

U slučaju *Šentilj*, policija traga za oficirom JNA koji je naredio vatru iz topova, zbog čega je došlo do uništavanja prostorija policije, carine, objekta firme *Kompasa* i benzinske pumpe, što je Tužilaštvo okvalifikovalo kao ratni zločin.

Istraga se vodi i u slučaju *Začević*, protiv kapetana JNA, jer je kao pomoćnik komandanta oklopnog bataljona „naredio uništavanje imovine u velikom opsegu“ i tako uništio jednu kuću u Štrihovcu. Slični su i slučajevi *Savić*, *Dučan Šentilj*, *Središče ob Dravi*, *slučaj Mašanović*, kao i istrage u premetu *Jurić* i *Lukić* i *Vujović*.

8.5. Pravnosnažno okončani predmeti

8.5.1. *Predmet Arsim i dr.*²²³

Radnik preduzeća *Elektro Maribor*, poslovne jedinice u Ptuj, po instrukcijama nadređenih je, 24. maja 1991. godine po drugi put isključio struju kasarni JNA. Kada je zaključao trafo stanicu, u nogu ga je pogodio metak koji je ispalio stražar iz kasarne JNA. Slovenačko tužilaštvo je prijavu ustupilo Vojnom sudu u Zagrebu, jer je u to vreme na snazi bio „moratorijum“ u vezi sa osamostaljivanjem Slovenije. Vojni sud u Zagrebu je zaključio da se nije radilo o protivpravnom činu. Kasnije je tužilaštvo u Ptuj ipak podiglo optužnicu za krivično delo nanošenja teške telesne povrede. Viši sud u Mariboru je 14. juna 1994. godine doneo oslobađajuću presudu.

8.5.2. *Predmet Koder*²²⁴

Major JNA (rodom Slovenac) koji je uoči sukoba u Sloveniji službovao kao pilot-učitelj letenja na vojnom aerodromu u Puli u Hrvatskoj, radio je 2001. godine u Podgorici (kao građanin SRJ). Tu je prekomandovan još u vreme konflikta u Sloveniji. Slovenačko tužilaštvo je 8. decembra 1994. godine pokrenulo istragu zbog „službovanja u stranoj vojsci“ i jer „nije poslušao proziv Predsedništva Slovenije (1991.) o izlasku iz te vojske“. Slovenačko tužilaštvo je podiglo optužnicu, ali je Okružni sud u Novoj Gorici 17. decembra 2001. godine doneo oslobađajuću presudu.

8.5.3. *Predmet Velić*²²⁵

U selu Crni Vrh iznad Idrije nalazilo se skladište oružja i opreme Teritorijalne odbrane severnoprivoborskih opština. Obezbeđivao ga je vod pripadnika JNA. Pripadnici slovenačke TO su 25. juna 1991. odvezli deo opreme. Pošto se

---

223 Oznaka spisa: I KT 710/91, ODT u Ptuj.

224 Oznaka spisa: Kt 188/94, ODT u Novoj Gorici.

225 Oznaka spisa: KT 79/92), ODT u Novoj Gorici.

i grupa civila nakanila da zauzme skladište, komandant straže je zajedno sa svojom jedinicom (vojnicima JNA), podjeljenom u dve grupe, napustio skladište. Skladište je iste noći raznela snažna eksplozija. Stradalo je 178 kuća Crnog Vrha. Slovenačko tužilaštvo je zatražilo istragu protiv vodnika JNA pod optužbom da je minirao skladište i postupao po naređenju da detonira skladište u slučaju „da se čuje pucnjava“. Sud je 29. aprila 1992. godine doneo oslobađajuću presudu sa obrazloženjem da je „namera optuženog bila samo da spreči da neoštećena ubojita sredstva dođu u ruke suprotne strane“. Presuda je pravosnažna.

8.5.4. *Predmet Štrihovec I*²²⁶

Tenkovska četa JNA iz kasarne *Franc Rozman Stane* u Mariboru, prodirala je prema graničnom prelazu Šentilj, na granici sa Austrijom, 27. juna 1991. godine; zaustavila ju je barikada OSRS u Štrihovcu. OSRS je napao kolonu JNA u trenutku kada je pokušala proboj barikade. Tenkovskoj koloni JNA priskočila je u pomoć avijacija JNA. Tokom napada su ubijena četiri vozača civilnih kamiona (koji su bili zadržani u koloni), dok je nekoliko civila i pripadnika OSRS ranjeno. Slovenački kriminalisti su istraživali i utvrdili identitet dva vojna pilota JNA. Slovenačka policija je jednog od njih, zahvaljujući poternici, uhapsila 3. septembra 1998. godine na slovenačkom graničnom prelazu. Krajem 1998. godine, Tužilaštvo je podiglo optužnicu protiv pukovnika JNA zbog „upotrebe nedozvoljenih bojnih sredstava“ i kršenja običaja rata. Sud je 18. februara 1999. godine doneo oslobađajuću presudu jer nije bilo dokaza da je uhapšeni pilot JNA uopšte leteo iznad Štrihovca u navedenom tipu aviona i tamo borbeno djelovao.

Sud je odbacio optužbu slovenačkog tužilaštva i u slučaju *Kolenović*. Vozač kombija JNA neosnovano je optužen da je ugrožavao bezbednost jer je pod uticajem alkohola „velikom brzinom vozio prema deci“.²²⁷

9. Zaštita i podrška svjedocima

9.1. Bosna i Hercegovina

9.1.1. Zaštita svjedoka

BiH ima dva zakona koji regulišu zaštitu svjedoka: Zakon o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom²²⁸ usvojen 2003. godine i sa nadležnošću za cijelu teritoriju BiH, i Zakon o programu za zaštitu svjedoka u BiH,²²⁹ kojim se utvrđuju konkretne mjere zaštite, ali koji važi isključivo na nacionalnom nivou.²³⁰ Državna agencija za istraživanje i zaštitu (SIPA) koja sprovodi Program zaštite, nadležna je za zaštitu svjedoka isključivo u postupcima pred Državnim sudom BiH. Odjel za zaštitu svjedoka (OZS)²³¹ SIPA-e ima isključivu nadležnost u sprovođenju Zakona o programu zaštite svjedoka u BiH, te pruža odgovarajući vid podrške i specijalističke zaštite zaštićenim svjedocima pred Sudom BiH. Od novembra 2004. do kraja 2011. godine, OZS je pružio zaštitu i podršku za 560 osoba sa statusom *zaštićeni svjedok*, od čega se u 95 odsto slučajeva zaštita odnosila na svjedoke u postupcima za ratne zločine. U 2010. godini, OZS je brinuo o zaštiti 49 zaštićenih svjedoka, u 2011. godini o 102 zaštićena svjedoka u predmetima ratnih zločina.²³²

226 Oznaka spisa: I Kt 1472/98, ODT u Mariboru.

227 Oznaka spisa: KT 137/91, ODT u Kopru.

228 Zakon o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom, *Službeni glasnik BiH* 21/03, 61/04, 55/05.

229 Zakon o Programu za zaštitu svjedoka u BiH, *Službeni glasnik BiH* br. 29/04. http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/zakon_o_programu_zastite_svjedoka_29_04_-_bos.pdf.

230 Protiv zakonskog prijedloga koji je predviđao proširenje jurisdikcije Programa zaštite i na entitete glasali su predstavnici Republike Srpske.

231 Odjel za zaštitu svjedoka je potpisnik Sporazuma o saradnji i razumjevanju u oblasti zaštite svjedoka sa Srbijom, Crnom Gorom, Bugarskom i Makedonijom. Za operativno djelovanje na području teritorije BiH ovaj Odjel je uspostavio vrlo dobru saradnju sa Odjelom za potporu svjedocima Suda BiH, gdje se na bazi svakodnevnih ili sedmičnih kontakata razmjenjuju odgovarajuće informacije, vrše odgovarajuće koordinacije na polju uzajamne potpore i određenih vidova pomoći ovom Odjelu.

232 Informacija dobijena od SIPA; 06. januar 2012. godine.

U BiH je konstatovan izuzetno veliki broj slučajeva u kojima se svjedocima u postupcima ratnih zločina prijeti i spram njih se nerijetko koriste metode zastrašivanja.²³³ Milojka Antić, koja je bila zatvorena u logoru u selu Čelebići gdje je bila izložena silovanju, svjedočila je pred MKSJ protiv više počinitelja.²³⁴ Jedan od njih, Hazim Delić, koji je odslužio kaznu zatvora, zvaio je Milojku Antić 6. januara 2009. godine, i prijetio joj da će „proživjeti i gore od onog što je proživjela 1992. godine“. Od tada ona živi u neprestanom strahu. Prijavila je ono što se desilo policiji u Višegradu. Do oktobra 2011. godine nije dobila obavještenje od policije o istrazi koja je preduzeta i ne zna ni da li su bilo kakvi koraci poduzeti. Delić nikada nije priveden na ispitivanje.²³⁵

OESS u svom izvještaju o praksi zaštite i podrške svjedoka u predmetima ratnih zločina u BiH navodi da se propusti u obezbjeđenju istih svode na sistemski neuspjeh u pogledu osiguravanja zaštite žrtava i svjedoka zbog kojih žrtve svjedoci sve manje žele da sarađuju u krivičnim postupcima, te sve manje vjeruju da suđenja mogu da dovedu do zadovoljenja pravde.²³⁶ Efikasnost zaštite svjedoka nerijetko se kompromituje manjkom koordinacije. Svjedoci kojima su dodjeljeni pseudonimi da bi se njihov identitet zaštitio žalili su se na to što primaju sudske pozive putem redovne pošte čime se mjere za njihovu zaštitu drastično umanjuju. Lokalna zajednica može lako da dođe do podatka da su pozvani da svjedoče.²³⁷ Optuženici ili oni koji ih zastupaju javno razotkrivaju identitet zaštićenih svjedoka.²³⁸ Do kraja 2011. godine podignuta je samo jedna optužnica za otkrivanje identiteta zaštićenog svjedoka pred državnim organima u BiH.²³⁹

U entitetima ne postoji adekvatan zakonski okvir, niti su uspostavljene specijalizovane policijske ili druge službe za sprovođenje mjera zaštite i podrške svjedocima koje odredi sud, kao što je to urađeno na državnom nivou BiH.²⁴⁰

9.1.2. Podrška svjedocima i žrtvama

Iako je zakonom predviđena podrška svjedocima žrtvama pri svim sudovima i tužilaštvima, jedino Sud BiH ima Odjeljenje za podršku svjedocima u predmetima ratnih zločina. Odjeljenje ima ukupno 7 zaposlenih, od čega su 4 psihologa, 1 socijalni radnik i 2 administrativna asistenta.²⁴¹ Prema Izjavi Alme Taso–Deljković, ovo je odjeljenje specifično u odnosu na druge službe u regiji jer je orijentirano ka pružanju psihološke podrške.²⁴² Akcenat je stavljen na profesionalnu podršku i individualan pristup svakom od svjedoka, jer je u pitanju rad sa ljudima koji imaju izuzetno teška iskustva.

---

233 Doc. 12440 rev Committee on Legal Affairs and Human Rights Report: The protection of witnesses as a cornerstone for justice and reconciliation in the Balkans Rapporteur: Mr Jean-Charles GARDETTO, Monaco, Group of the European People's Party, 12 January 2011.

234 *Tužilac protiv Mucića i ostalih*. (IT-96-21), presuda MKSJ, 16. novembar 1998. godine.

235 Preuzeto iz: Written information for the follow-up to the concluding observations of the Committee against torture on Bosnia and Herzegovina's combined second to fifth periodic reports (CAT/C/BIH/CO/2-5). Submitted by TRIAL and 19 war victim organizations of Bosnia and Herzegovina (par. 75.) http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/followup/ngos/TRIAL_1_BosniaHerzegovina45.pdf

236 OSCE Misija u BiH, *Zaštita i podrška svjedoka u predmetima ratnih zločina u Bosni i Hercegovini: Prepreke i preporuke godinu dana nakon usvajanja Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina*, januar 2010. godine, Str.8.

237 Doc. 12440 rev Committee on Legal Affairs and Human Rights Report The protection of witnesses as a cornerstone for justice and reconciliation in the Balkans Rapporteur: Mr Jean-Charles GARDETTO, Monaco, Group of the European People's Party, 12 January 2011. Par. 52.

238 Preuzeto iz: Written information for the follow-up to the concluding observations of the Committee against torture on Bosnia and Herzegovina's combined second to fifth periodic reports (CAT/C/BIH/CO/2-5). Submitted by TRIAL and 19 war victim organizations of Bosnia and Herzegovina (par. 76.), http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/followup/ngos/TRIAL_1_BosniaHerzegovina45.pdf

239 "Državni sud u 2011: 31 presuda za ratne zločine", internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 08. januar 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/drzavni_sud_u_2011_33_presude_za_ratne_zlocine/24444988.html.

240 Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina, decembar 2008. godine, str. 29.

241 Informacija dobijena od Odjeljenja za zaštitu svjedoka Suda BiH, 5. januar 2012. godine.

242 Email komunikacija sa Almom Taso – Deljković, rukovoditeljicom Odjeljenja za podršku svjedocima Suda BiH, 12. i 13. januara 2012. godine.

Odjeljenje za podršku svjedocima Suda BiH je od maja 2005. godine kada je počelo sa radom do 31.12.2011. godine pružilo podršku za 4.305 svjedoka na predmetima Odjela I.²⁴³

Tokom 2010. i 2011. osnovana su još tri odjeljenja: Odjeljenje za podršku svjedocima Kantonalnog suda u Sarajevu i Kantonalnog tužilaštva u Sarajevu, i odjeljenje u Okružnom sudu i tužilaštvu u Banjaluci. Odjeljenje za podršku svjedocima Suda BiH ima koordinatorsku ulogu kada je u pitanju rad novoosnovanih odjeljenja, a u planu je da se nastavi sa otvaranjem novih odjeljenja.²⁴⁴

Zbog očekivanih psiholoških reakcija prilikom svjedočenja u predmetima ratnih zločina, a uz saglasnost sudskih vijeća, psihologu OPS-a je dozvoljeno da bude u sudnici zajedno sa svjedokom kako bi mogao/la pravovremeno reagovati. Uloga psihologa u sudnici je da upozori sudije ukoliko svjedok pokazuje psihološke reakcije zbog kojih bi bilo potrebno napraviti pauzu.²⁴⁵ U praksi, žrtve su često prilikom svjedočenja suočene sa otvorenim ruganjem optuženih. Hasna Čusto, bivša zatvorenica logora Kalinovnik, verbalno je napadnuta dok je davala iskaz pred Sudom BiH, u slučaju *Milan Perić i ostali*. Kada je ušla u sudnicu, verbalno je napadnuta i izvrjeđana od strane glavnooptuženog. Dok je Čusto zamoljena da napusti sudnicu, bez mogućnosti da se odbrani, Perić nije primio nikakvo upozorenje. Ovaj je slučaj kod Čusto izazvao ozbiljnu psihološku traumu i ona ne želi više da svjedoči pred sudovima jer ne vjeruje institucijama. Udruženje "Istina-Kalinovik 92" ovaj je slučaj podnijelo vlastima, no nikada nije primilo bilo kakav značajan odgovor.²⁴⁶

Žrtve ratnog silovanja i seksualnog nasilja nisu motivisane da javno svjedoče, „zbog straha ili nepovjerenja u pravosudni sistem i sistem zaštite svjedoka/inja“.²⁴⁷ Istraživanje koje je sproveo Amnesty International pokazalo je da bi većina žrtava bila spremna svjedočiti o svom, ma kako traumatičnom iskustvu, kada bi sistem podrške žrtvama bio osjetljiviji za njihove potrebe.²⁴⁸

9.2. Hrvatska

9.2.1. Zaštita svjedoka

Otkrivanje identiteta zaštićenog ili ugroženog svjedoka kazneno se sankcionira u Hrvatskoj.²⁴⁹ Zakonom o zaštiti svjedoka (usvojenom 2004. godine) formirane su Jedinica za zaštitu (koja je u sastavu Ravnateljstva policije Ministarstva unutarnjih poslova) i zadužena je za provođenje Programa zaštite, kao i Povjerenstvo koje je ovlašteno za donošenje odluke o uključivanju i prekidu provođenja Programa zaštite, te drugih poslova određenih ovim Zakonom. U sastavu Povjerenstva su predstavnici Vrhovnog suda Republike Hrvatske, DORH-a, zatvorskog sustava, ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa, Ravnateljstva policije, kao i rukovoditelj Jedinice za zaštitu.²⁵⁰

Sustav zaštite svjedoka u Republici Hrvatskoj ipak još uvijek ima značajnih manjkavosti. Jedan od gorućih problema je pitanje zaštite identiteta žrtava i svjedoka u predistražnoj i istražnoj fazi.

Godine 2011. Inicijativa mladih za ljudska prava je dostavila DORH-u više izjava članova obitelji žrtava ratnih zločina protiv civilnog stanovništva počinjenih u Vukovaru u ljeto 1991. godine od strane hrvatskih sigurnosnih

243 *Isto*.

244 Informacija dobijena od Odjeljenja za zaštitu svjedoka Suda BiH, 5. januar 2012. godine.

245 UNDP, *Procjena potreba na polju podrške svjedoka/žrtava u BiH*, januar 2010. str. 31-32.

246 Preuzeto iz: Written information for the follow-up to the concluding observations of the Committee against torture on Bosnia and Herzegovina's combined second to fifth periodic reports (CAT/C/BIH/CO/2-5). Submitted by TRIAL and 19 war victim organizations of Bosnia and Herzegovina (par. 74.), http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/followup/ngos/TRIAL_1_BosniaHerzegovina45.pdf

247 Intervju sa Jasminom Čaušević, posmatračicom suđenja u okviru ACIPS-ovog projekta "Uvođenje rodno-senzitivnog praćenja suđenja slučajeva ratnog seksualnog nasilja na Sudu BiH", 28. decembra 2012. godine.

248 Amnesty International, *Čija pravda? Žene Bosne i Hercegovine još čekaju*, septembar 2009. godine, str.39.

249 Kazneni zakon, član 305, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 11/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11.

250 Zakon o zaštiti svjedoka, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 163/03, 18/11.

snaga. U ovim su izjavama osobe iznijele svoja saznanja o ubojstvima i prisilnim nestancima članova svojih obitelji; o okolnostima nestanaka te, ukoliko su imali neka saznanja, o počiniteljima. Iz jedne od ovih izjava proizlazilo je kako je tadašnji Šef Kriznog stožera za Istočnu Slavoniju i Baranju, a sadašnji potpredsjednik Hrvatskog sabora, Vladimir Šeks, znao za ubojstva i otmice civila srpske nacionalnosti na području Vukovara. Šeks je dva dana po dostavljanju ove dokumentacije DORH-u dao iskaz istražiteljima i na uvid dobio cijelu dostavljenu dokumentaciju. Potom je u informativnoj emisiji Hrvatske radio-televizije izrekao ime i prezime jedne od osoba koje su Inicijativi dale izjavu.

Iz ovoga se vidi kako su manjkavi mehanizmi zaštite svjedoka (ili osoba koje o zločinima imaju saznanja) u predistražnoj i istražnoj fazi. Mehanizmi su manjkavi utoliko što zaštitu predviđaju tek u fazi suđenja, gdje svjedoci, ovisno o riziku, mogu dobiti različite razine zaštite. Ovo je okolnost koja u velikoj mjeri otežava svjedocima davanje iskaza o ratnim zločinima. U okolnostima kada osumnjičeni ili optuženi dobije na uvid identitete svjedoka prije suđenja, zaštita identiteta svjedoka tijekom suđenja nema smisla jer je njihov identitet tada već poznat. Tako je optuženi Branimir Glavaš pokazivao novinarima imena i prezimena zaštićenih svjedoka.

9.2.2. Podrška svjedocima

Nevladine udruge koje prate suđenja za ratne zločine smatraju da su žrtve i svjedoci u postupcima bile godinama zapostavljane, te kako je rezultat toga sada nezainteresiranost za svjedočenje i odbijanje da se u njemu sudjeluje.²⁵¹ Konstatiraju da je mreža podrške unaprijeđena, ali da je potrebno proširiti raspon podrške.²⁵²

Podrška žrtava i svjedoka spada u domenu odgovornosti Ministarstva pravosuđa i njome rukovodi Uprava za probaciju i podršku žrtvama i svjedocima, a postoje odjeljenja i pri županijskim sudovima.²⁵³ Unutar navedene Uprave ustanovljen je Sektor za podršku žrtvama i svjedocima (SPŽS) unutar kojeg su formirana dva odjeljenja: Odjel za organizaciju podrške žrtvama i svjedocima i Odjel za razvoj i koordinaciju sustava podrške žrtvama i svjedocima.

Odjel za organizaciju podrške žrtvama i svjedocima organizira psihosocijalnu pomoć, pruža opću pravnu informaciju o pravima žrtava i svjedoka, te posreduje u osiguranju fizičke zaštite kad je to potrebno. Isto tako, Odjel pruža logističku podršku u organizaciji putovanja i boravka osoba. Odjel za razvoj i koordinaciju sustava podrške žrtvama i svjedocima sudjeluje u izradi strateških dokumenata za zaštitu i unapređenje prava žrtava i svjedoka i prati njihovu primjenu u području pravosuđa, sudjeluje u izradi propisa i davanju mišljenja na propise iz područja podrške žrtvama i svjedocima, izrađuje preporuke za ujednačavanje prakse postupanja sa žrtvama i svjedocima, prikuplja podatke, izrađuje izvještaje i analize o sustavu podrške žrtvama i svjedocima, te obavlja stručne i administrativne poslove za Vladino povjerenstvo za praćenje i unapređenje sustava podrške žrtvama i svjedocima. Odjel koordinira rad i vrši nadzor nad radom odjeljenja za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama na sudovima, organizira i provodi edukacije i psihološki nadzor zaposlenih u odjeljenjima i volontera.

Pri županijskim sudovima osnovani su odjeli za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama.²⁵⁴ Zadaci ovih Odjela su pružanje emocionalne podrške i praktičnih informacija svjedocima i žrtvama koje svjedoče na navedenim sudovima u fazi istrage i glavne rasprave.²⁵⁵ Podrška je osigurana i osobama koje dolaze u pratnji svjedoka i žrtava. Pri svakom odjeljenju zaposlena su po dva službenika koji uz pomoć volontera pružaju podršku svjedocima i na prekršajnim i općinskim sudovima.

251 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Documenta i Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine - izvještaj za 2011. godinu*.

252 *Isto*.

253 Podatke o podršci žrtvama i svjedocima dobili smo u dokumentu poslanom iz Uprave za probaciju i podršku žrtvama i svjedocima pri MP-u.

254 Na Županijskim sudovima u Zagrebu, Zadru, Osijeku, Sisku, Splitu, Rijeci i Vukovaru.

255 Podršku pružaju svjedocima svih kaznenih dela, uključujući i predmete ratnih zločina.

U okviru službe za podršku svjedocima pri županijskim sudovima angažirano je i 180 volontera; zaposleni su psiholozi i socijalni radnici, kao i tjelohranitelji. Služba ima proračun u iznosu od 300.000 eura. Zaposleno je 20 ljudi, a planirano je povećanje broja zaposlenih u 2012. godini, s tim da će biti angažirani psiholozi i socijalni radnici, a ne administracija.

9.3. Srbija

9.3.1. Zaštita svjedoka

Zaštita svjedoka u Srbiji regulisana je od 2005. godine, Zakonom o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku (²⁵⁶). Zakon se odnosi na sve učesnike u krivičnom postupku koji su izloženi opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu. Za obezbeđivanje zaštite navedenih lica obavezne su, po zakonu, Jedinica za zaštitu, koja je u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, i Komisija za sprovođenje programa zaštite, koju čine tri člana, iz tri institucije – Vrhovnog suda Srbije (koji je i predsednik Komisije), Republičkog tužilaštva i iz MUP-a (rukovodilac Jedinice).

Jedinica MUP Srbije za zaštitu svjedoka [u daljem tekstu Jedinica] saraduje sa policijskim jedinicama za zaštitu svjedoka u Hrvatskoj i BH, i sa Jedinicom EULEX-a za istragu ratnih zločina. Nema primedbi na ponašanje Jedinice prema oštećenima. Prema podacima FHP-a, odnos Jedinice i TRZ prema zaštićenim svjedocima, uglavnom svjedocima insajderima, je potpuno drugačiji. Podaci do kojih je došao FHP pokazuju da je u 2010. godini zaštićeni svjedok u predmetu *Podujevo II* napustio program zaštite zbog maltretiranja i mera dezorijentacije koje je prema njemu primenjivala Jedinica. Jednog zaštićenog svjedoka iz predmeta *37. odred PJP*, Jedinica je u julu 2010. godine isključila iz programa zaštite tako što su pripadnici te Jedinice došli u njegov stan, koji koristi u programu zaštite, saopštili mu da mu je ukinuta zaštita, i odmah zatim ga sa porodicom vratili u njegovo ranije mesto prebivališta.²⁵⁷ O tom svjedoku, na svojoj Internet stranici, TRZ kaže²⁵⁸ da je taj svjedok vršio pritisak na tužioca da ga zaposli u Tužilaštvu i da mu isplaćuje dnevnice, a potom je „počeo je da iskazuje svoje nezadovoljstvo lansiranjem lažnih optužbi“. O drugom svjedoku, TRZ kaže da je taj „sve vreme ucenjivao postupajućeg tužioca, jer nije hteo da svedoči dok mu tužilac ne ishodi ponovno zapošljavanje u MUP-u [...] Zato se svjedok nije odazivao u toku istrage na više poziva istražnog sudije da svedoči, pa na kraju ni o čemu nije ni želeo da posvedoči.“²⁵⁹ Treći zaštićeni svjedok, iz istog predmeta, uputio je 6 pritužbi najvišim državnim organima RS zbog maltretiranja od strane TRZ i Jedinice. U julu 2011. godine, u teškom psihičkom stanju, napustio je program zaštite.²⁶⁰

Dramatičan položaj svjedoka-insajdera pokazuje se i u predmetu *Čuška/Qushk*. Na glavnom pretresu u decembru 2011. godine, zaštićeni svjedok Zoran Rašković, bivši pripadnik 177. Vojno-teritorijalnog odreda VJ zatražio je zaštitu od sudskog veća, ukazujući da su članovi njegove porodice izloženi pritiscima i maltretiranju od strane policije, te da od TRZ nije dobio nikakvu pomoć osim verbalne podrške.

Nakon objavljivanja izveštaja specijalnog izvestioca Parlamentarne skupštine Saveta Evrope Jean-Charles Gardetta²⁶¹ u kome se iznose veoma oštre kritike na račun državnih organa odgovornih za zaštitu svjedoka, TRZ je organizovalo analizu stanja i na osnovu toga pripremlilo internu belešku u kojoj zaključuje da su „uočene slabosti

256 Zakonom o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/05.

257 Fond za humanitarno pravo, *Nezakonitosti u procesuiranju ratnih zločina u Republici Srbiji*, septembar 2011. godine.

258 TRZ RS, Primedbe na izveštaje FHP-a, 14. novembar 2011. godine, internet stranica TRZ - http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2011/S_2011_11_14_CIR.pdf.

259 Reč je o zaštićenom svjedoku K-79, koji je svedočio u dva suđenja pred Haškim tribunalom: u predmetu br. IT-02-54, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, i u predmetu br. IT-05-87/1, *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*. U presudi V. Đorđeviću, Pretresno veće se poziva na svedočenje ovog svjedoka, koje ocenjuje veoma pouzdanim. U izjavi FHP-u, ovaj svjedok tvrdi da ga je tužilac Stanković odvrtao da svedoči.

260 Svjedok je u međuvremenu dobio politički azil u jednoj državi u Evropi.

261 Jean Charles Gardetto, Report to the Council of Europe's Parliamentary Assembly on Witness Protection and Support at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia..report 12440 rev, objavljen 12. januara 2011. godine.

u funkcionisanju sistema zaštite svedoka“, ali se izražava i nezadovoljstvo zbog oglašavanja svedoka u medijima koji su „iznosili optužbe na račun Jedinice i Tužilaštva koje su dovele do negativne slike o radu Tužilaštva u javnosti“.²⁶²

Mera koja je više puta najavljena iz Ministarstva pravde i tužilaštva, a koja bi trebala da donese poboljšanje u ovoj oblasti, je promena nadležnosti nad zaštitom svedoka koja bi iz MUP-a trebalo da pređe u nadležnost Ministarstva pravde. Istovetna preporuka navedena je kao „hitna potreba“ i u Gardettovom izveštaju.

U 2010. godini, u programu zaštite je bilo pet svedoka ratnih zločina, i njima bliskih sedam lica. U 2011. godini bilo je ukupno pet svedoka i njima bliskih osam lica, dok ih je trenutno četvorica u programu zaštite, kao i petoro njihovih srodnika. Od osnivanja Jedinice za zaštitu, u programu zaštite bilo je ukupno osam ljudi, i 18 lica iz njihove uže porodice.²⁶³

9.3.2. Podrška svedocima

Pri Višem sudu u Beogradu, u Odeljenju za ratne zločine, formirana je Služba za pomoć i podršku oštećenima i svedocima (Služba suda), i to na osnovu odredbe člana 11. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine (“Službeni glasnik RS” 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007 i 104/2009). Iako je formirana i radi od 2006. godine, Služba suda nije postojala u sistematizaciji radnih mesta pri Višem sudu sve do stupanja na snagu Zakona o uređenju sudova, 1. januara 2010. godine. Služba suda nema pravilnik o radu, osim internog pravilnika u kojem su popisana osnovna pravila procedure. Dalje, ona nema ni svoj budžet, i potraživanje sredstava obavlja se preko Višeg suda, u čijoj su nadležnosti. Služba nema zaposlenih psihologa, a tri zaposlene službenice (jedna je pravnica) prošle su treninge za rad sa svedocima, uključujući i trening u MKSJ i u organizaciji OEBS-a.

Služba suda ima nadležnost za postupanje od dolaska svedoka u zgradu Višeg suda u Beogradu, do odlaska svedoka iz zgrade suda, nakon završenog svedočenja. Služba suda pruža svedoku informacije koje se odnose na proceduru postupka (gde treba da stoji svedok dok svedoči, kakav je redosled postupaka), i upućuje ga na pravo da može da zahteva da sedne, zatraži vodu, prekine svedočenje. Pre dolaska na suđenje, služba kontaktira svedoka (iz Srbije) i obaveštava o postupku i proceduri, raspituje se o potrebama svedoka, od posebnih potreba do logističkih potreba u vezi sa putovanjem, odsustvovanjem sa posla, i sl. Dolazak svedoka sa Kosova prvi put je organizovan u saradnji sa EULEKS-om u postupku za zločine u selu Qushka/Čuška, koji je počeo u decembru 2010. godine. Pre toga, kompletnu logistiku za veliki broj svedoka oštećenih u procesima za ratne zločine iz zemalja u regionu organizovao je Fond za humanitarno pravo. U slučaju zaštićenih svedoka, Jedinica ih dovodi „do vrata“, a Služba suda ga „preuzima“ unutar zgrade, i ponovo „predaje“ Jedinici nakon što se svedočenje završi. Od formiranja juna meseca 2006. godine, do 21.12.2011, Služba je bila angažovana u 154 predmeta, i pružila podršku za 1.888 svedoka od kojih su njih 566 oštećeni.

U 2010, pružena je podrška za 348 (od čega je 117 oštećenih lica), u 49 predmeta. Zaključno sa 21.12.2011, Služba je radila sa 447 svedoka (199 svedoka su oštećena lica), i bila angažovana u 57 predmeta.²⁶⁴ Služba pruža podršku svedocima u istražnim postupcima, postupcima po zamolnicama, predistražnim radnjama, i svedocima u glavnim pretresima.

---

262 Informacija dobijena od Tužilaštva za ratne zločine, novembra 2011. godine.

263 Podaci zaključno sa 2011. godinom. *Isto*.

264 Email komunikacija sa Slavicom Peković, saradnicom za podršku svedocima Višeg suda u Beogradu, 21. decembar 2011. godine.

9.4. Kosovo

9.4.1. Zaštita svedoka

EULEX ima ima Jedinicu za zaštitu svedoka i program zaštite, koji prema nalazima izvestioca Parlamentarne skupštine Saveta Evrope Jean-Charles Gardetta, slabo funkcioniše zbog nedostatka finansijskih sredstava, kao i nepriznavanja Kosova, što smanjuje broj država spremnih da prihvate svedoke sa Kosova, tradicionalno velike familije svedoka koji značajno povećavaju troškove relokacije, i dr.²⁶⁵ Izvestilac Gardeto je u svom izveštaju ukazao da je relokacija svedoka i njihovih familija sa Kosova jedina efikasna mera njihove zaštite.

U julu 2011. godine Parlament Kosova je usvojio Zakon o zaštiti svedoka, koji predviđa osnivanje Odbora za zaštitu svedoka koji odlučuje o početku, trajanju i završetku programa zaštite. Zakon predviđa fizičku zaštitu, promenu mesta boravka, izmenu identiteta, uključujući plastičnu operaciju, finansijsku pomoć, i dr. Amnesty International je izrazio zabrinutost zbog odredbe koja predviđa "specijalni režim za zaštićene svedoke u zatvorima i kazneno-popravnim domovima".

Veoma ozbiljan problem koji prati suđenja za ratne zločine na Kosovu odnosi se na svedoke u procesima, koji se osećaju nebezbedno i koji su često odustajali od pojavljivanja na suđenju, ili menjali ranije dati iskaz.²⁶⁶ To se odnosi i na zaštićene svedoke, bilo iz procesa pred kosovskim sudovima ili pred MKSJ, čija zaštita i dalje predstavlja jedan od velikih problema za EULEX, u čijem mandatu je ovaj posao. Specijalni izvestilac Saveta Evrope Jean-Charles Gardetto u svom izveštaju o Balkanu kaže da su teškoće sa zaštitom svedoka "naročito akutne na Kosovu, gde su svedoci ubijani".²⁶⁷

Šef misije EULEX-a Xavier Bout de Marnhac, u otvorenom pismu kosovskim medijima posle samoubistva Agima Zogaja, zaštićenog svedoka u slučaju za počinjene ratne zločine u selu Klečka koji se vodi protiv Fatmira Limaja na Kosovu, poručio je da "situacija na Kosovu nije na zadovoljavajućem nivou", da "treba da [se] poboljša" stanje u ovoj oblasti, "ali to zahteva vreme".²⁶⁸

Detalji o Programu zaštite svedoka koji sprovodi EULEX su poverljivi, i nije bilo moguće dobiti nikakve informacije o njemu.²⁶⁹ De Marnhac je rekao u svom pismu medijima da u radu programa učestvuju "oficiri sa ogromnim iskustvom" i da je on za EULEX "veoma osetljiv i važan". Kao ključne probleme u procesuiranju ratnih zločina EULEX izdvaja obezbeđivanje svedoka za procese, koji su u nedostatku svih drugih dokaza sada ključni za dalji napredak u ovoj oblasti. Svedoci retko pristaju da svedoče, pogotovo protiv počinilaca koji pripadaju istoj strani u konfliktu.²⁷⁰

Konačno je uspostavljena i saradnja između Specijalnog Tužilaštva Republike Kosova (STRK) i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije. Nju EULEX ocenjuje kao "dobru", ali je činjenica da je ta saradnja za sada realizovana samo u predmetu *Čuška/Qushk*, koji se vodi u Beogradu. EULEX je organizovao dolazak oštećenih da daju svoje izjave u istrazi, a potom i na glavnom pretresu. Bilo je redovnih radnih sastanaka sa srpskim tužiocima u poslednje tri godine sa ciljem razmene informacija.²⁷¹

265 Jean Charles Gardetto, Report to the Council of Europe's Parliamentary Assembly on Witness Protection and Support at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia..report 12440 rev, objavljen 12. januara 2011. godine, para.155.

266 Fond za humanitarno pravo Kosovo, *Suđenja za ratne zločine i etnički i politički motivisana krivična dela na Kosovu u 2010*, Priština, 2011, strana 52.

267 Jean-Charles Gardetto, report 12440 rev, objavljen 12. januara 2011.

268 Otvoreno pismo Ksavijera Bout de Marnjaka, Šefa misije EULEKS-a, upućeno Kosovskim medijima 1. decembra 2011. godine, <http://www.eulex-kosovo.eu/images/news/2011/november/open-letter.pdf>.

269 Intervju sa Anne Blanksma, portparolkom EULEKS Priština/Prishtina, 05. januar 2012. godine,

270 *Isto.*

271 *Isto.*

Parlament Kosova usvojio je 29. jula 2011. godine Zakon o zaštiti svjedoka, koji će stupiti na snagu godinu dana nakon usvajanja. Na javnoj raspravi o Zakonu najavljeno je da program neće početi pre kraja 2014. godine “zbog visokih troškova”, jer je za njegovu primenu potrebno sedam miliona evra godišnje.²⁷²

9.5. Crna Gora

9.5.1. Zaštita svjedoka

Zaštitu svjedocima pruža Jedinica za zaštitu svjedoka, u okviru sektora Kriminalističke policije Uprave policije Crne Gore, koja po Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta ima šestoro zaposlenih.²⁷³ Zakon o zaštiti svjedoka u Crnoj Gori usvojen je 2004. godine, a odredbe o zaštiti svjedoka prisutne su i u Krivičnom zakoniku, Zakoniku o krivičnom postupku, Zakonu o policiji i Zakonu o Agenciji za nacionalnu bezbjednost. Primjenjuje se na krivična djela ratnih zločina i organizovanog kriminala. Po sadržaju i po načinu na koji obrazuje sistem zaštite svjedoka, gotovo je identičan Zakonu o zaštiti svjedoka koji je na snazi u Srbiji.

Zaštita svjedoka ili bliskog mu lica obezbjeđuje se primjenom Programa zaštite svjedoka. O njegovoj primjeni odlučuje Komisija, čiji su članovi sudija Vrhovnog suda Crne Gore, zamjenik Vrhovnog državnog tužioca i rukovodilac Jedinice za zaštitu.²⁷⁴ Svjedoci imaju mogućnost da daju iskaz uz izmjenu glasa i slike, a mogu biti primijenjene mjere isključenja javnosti i davanja iskaza pod pseudonimom. Takođe, svjedoci mogu dati iskaz preko video i konferencijske veze iz zgrade suda, koji se nalazi u mjestu najbližem njihovom mjestu boravka.²⁷⁵ Postojanje ovog sistema zaštite u Crnoj Gori veoma je važno i zbog regionalne saradnje na procesuiranju ratnih zločina.

Komisija je krajem 2010. donijela odluku o programu zaštite za Slobodana Pejovića, bivšeg policijskog inspektora iz Herceg Novog, svjedoka optužnice u predmetu *Deportacija izbjeglica*. Pejoviću je nudeno premještanje van mjesta prebivališta, što je on odbio, ali jeste pristao na pojačani nadzor porodične kuće.²⁷⁶ Izvjestilac Savjeta Evrope Jean-Charles Gardetto je u svom izvještaju o zaštiti svjedoka pozvao crnogorske vlasti da temeljno istraže sve napade na Slobodana Pejovića.²⁷⁷

OEBS je u svom izvještaju „Projekat praćenja suđenja (jun 2009 - avgust 2010)” preporučio da se u Crnoj Gori koristi video link, posebno kada su svjedoci locirani izvan teritorije Crne Gore.²⁷⁸

9.5.2. Podrška svjedocima

Oba Viša suda, u Bijelom Polju i Podgorici, pred kojima se sudi za ratne zločine, imaju odjeljenja za podršku svjedocima, a u svakom sudu zaposleno je po jedno lice.²⁷⁹ U Višem sudu u Bijelom Polju u službi za podršku svjedocima radi jedno lice, koje je po profesiji pravnik i podrška svjedocima nije jedini posao koji obavlja. Ne postoji pravilnik o radu odjeljenja za podršku svjedocima, a nema tačne evidencije koliko je svjedoka zatražilo podršku na suđenjima. Procjena je da je riječ o oko 20 svjedoka. Služba nema psihologa, a u sali za suđenja prisutni su ljekar za pružanje hitne pomoći i pripadnici policije. Zaposleno lice u službi za podršku sve vrijeme je sa svjedocima tokom njihovog prisustva u Sudu, a svjedoci dobijaju i brošuru s informacijama o svjedočenju.

272 “Zakon o zaštiti svjedoka u 2014.”, internet stranica *Koha Ditore*, 2. jul 2011. godine, <http://www.koha.net/?page=1,13,60874>.

273 Email komunikacija s predstavnikom Uprave policije Crne Gore, pristup 17. januar 2012. godine.

274 Zakon o zaštiti svjedoka, *Službeni list Crne Gore* 65/04.

275 Informator za svjedoke/oštećene, internet stranica sudova u Crnoj Gori, <http://sudovi.me/osba/sluzba-za-podrsku/>.

276 Akcija za ljudska prava, *Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011*, Podgorica 2011. godine, str. 216.

277 Jean Charles Gardetto, Report to the Council of Europe’s Parliamentary Assembly on Witness Protection and Support at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. report 12440 rev, objavljen 12. januara 2011. godine.

278 Projekat praćenja suđenja (jun 2009 - avgust 2010); Misija OEBS-a u Crnoj Gori, Podgorica 2011; <http://www.osce.org/me/montenegro/81979>.

279 Intervju sa Andrijanom Bulatović, Služba za podršku svjedocima, Viši sud u Bijelom Polju 13. januar 2012. godine

Zaposleni kontaktira s ljekarima, policijom i graničnom policijom i organizuje transport svjedoka do Suda, pošto je dosta svjedoka s Kosova i iz Bosne i Hercegovine.²⁸⁰

Misija OEBS-a u Crnoj Gori smatra dobrom praksu podrške svjedocima oštećenima u predmetima ratnih zločina i preporučuje i dalje primjenu ovakve prakse, kao što je kreiranje i distribucija informativnih brošura za svjedoke oštećene u svim relevantnim slučajevima.²⁸¹

9.6. Makedonija

Zaštita svedoka regulisana je Zakonom o zaštiti svedoka (2005). Ovim zakonom uređuje se procedura i mere zaštite svedoka i pružanja podrške svedocima, a primenjuje se za postupke po svim vrstama krivičnih dela kod kojih postoji realan osnov za ugroženost osobe u postupku.

Zakonom je ustanovljeno Veće za zaštitu svedoka, koje čine predstavnici Vrhovnog suda, Javnog tužilaštva i Ministarstva unutrašnjih poslova, direktor Uprave za izvršenje sankcija Ministarstva pravde, i rukovodilac Odeljenja za zaštitu svedoka (Odeljenje).²⁸² Jedna od mogućih mera zaštite predviđenih Zakonom je i promena identiteta.²⁸³

U vezi sa ratnim zločinima, četiri osobe su bile potencijalni svedoci u predmetu *Građevinski radnici*, ali je taj slučaj zatvoren aktom amnestije.²⁸⁴

10. Regionalna saradnja u procesuiranju ratnih zločina

Do kraja 2011. godine, potpisano je nekoliko bilateralnih sporazuma između tužilaštava BiH, Hrvatske, Srbije²⁸⁵ i Crne Gore, koji se odnose na predmete ratnih zločina. Ti sporazumi značajno su doprineli efikasnijem rešavanju zahtjeva za razmenu informacija i saslušanje svedoka izvan granica države,²⁸⁶ jer omogućavaju tužilaštvima da upućuju i odgovaraju na molbe, bez korištenja diplomatskih kanala.²⁸⁷

Saradnja tužilaštava Hrvatske i Srbije doprinela je, pre svega, povećanju broja suđenja u Srbiji za ratne zločine prema Hrvatima i smanjenju broja suđenja u odsustvu, u Hrvatskoj. Sporazum o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, koje su dve države potpisale 2006. godine, pokazao se kao dobar instrument u otklanjanju problema u procesuiranju ratnih zločina, nagomilanih tokom posleratnih godina, u kojima se u Hrvatskoj sudilo uglavnom počinocima srpske nacionalnosti, dok u Srbiji nije bilo suđenja za ratne zločine.

BiH i Hrvatska su u februaru 2010. godine potpisale izmenjeni Sporazum o međusobnom izvršavanju sudskih odluka u krivičnim stvarima, koji sprečavaju beg osuđenih osoba iz jedne u drugu državu. Sporazum je omogućio Hrvatskoj da pokrene postupak da osuđeni Branimir Glavaš odsluži kaznu u BiH.²⁸⁸ Glavaš služi kaznu u zatvoru u Zenici.

U 2011. godini pravosudni organi Srbije i Hrvatske nastavili su da razmenjuju dokaze i sudske predmete u

---

280 Isto.

281 Projekat praćenja suđenja (jun 2009 - avgust 2010); Misija OEBS-a u Crnoj Gori, Podgorica 2011. godine

282 Zakon o zaštiti svedoka, član 6, Službeni glasnik R.Makedonije br. 38/2005.

283 Isto, član 10.

284 Isto.

285 Memorandum o saglasnosti u ostvarivanju i unapređenju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala zaključen između Republičkog javnog tužilaštva i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Tužilaštva Bosne i Hercegovine potpisan je 1. jula 2005. godine. Tekst sporazuma dostupan na internet stranici TRZ, http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/saradnja_cir.htm.

286 Email komunikacija sa portparolkom Misije OSCE u BiH, Aidom Bešlić Delić, 3. februar 2012. godine.

287 Isto.

288 Internet stranica Suda BiH, <http://www.sudbih.gov.ba/index.php?id=1787&jezik=b>.

pogoršanim uslovima, uzrokovanim hapšenjem hrvatskog državljanina Tihomira Purde u BiH po poternici Republike Srbije na osnovu samooptužujućeg priznanja da je ubijao Srbe, datog tokom zatočeništva u Srbiji, odbijanjem TRZ Republike Srbije da hrvatskom pravosuđu ustupi optužnicu i dokaze protiv hrvatskog državljanina Veljka Marića, objavljivanjem optužnice Vojnog tužilaštva nekadašnje JNA protiv Vladimira Šeksa i još 33 državljanina Hrvatske, kao i donošenjem Zakona o ništetnosti, koji je Hrvatski sabor usvojio 21. novembra 2011. godine.

MUP BiH je 5. januara 2011. godine, na graničnom prelazu Orašje, prema Republici Hrvatskoj, uhapsio hrvatskog državljanina Tihomira Purdu, za kojim je Ministarstvo pravde Republike Srbije 2007. godine raspisalo poternicu zbog ratnih zločina, koje je priznao u izjavi datoj vojnim organima bivše JNA tokom zatočeništva u logoru u Srbiji. Okrivljeni Purda je saslušan 21. februara 2011. godine u Tužilaštvu BiH u Sarajevu, u prisustvu zamenika tužioca za ratne zločine RS i istražnog sudije Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. TRZ RS je krivilo Purdu za ubistvo nekoliko NN žrtava, što je u stručnoj javnosti stvorilo utisak da se radi o političkoj a ne pravnoj stvari. TRZ je 3. marta 2011. godine, donelo odluku o odustajanju od krivičnog gonjenja Purde, i još dvojice osumnjičenih hrvatskih branitelja, zbog nedostatka dokaza, što je u stručnoj javnosti ocenjeno kao zadovoljavajuće pravno razrešenje problema koji može da se ponovi ukoliko TRZ ne pristupi vrlo pažljivom pregledu optužnica, izjava zarobljenika i drugih dokaza iz arhive Vojnog tužilaštva bivše JNA.

Republika Srbija nije poštovala Sporazum o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, potpisan sa Hrvatskom 2006. godine, ni u slučaju hrvatskog državljanina Veljka Marića. Njemu se sudilo u Srbiji za ubistvo Petra Slijepčevića, tokom proterivanja Srba iz sela u opštini Požega, u oktobru 1991. godine²⁸⁹. Državno odvjetništvo RH se obraćalo TRZ RS sa zahtevom za ustupanje dokaza protiv okrivljenog Marića, ali je TRZ taj zahtev odbilo, sa obrazloženjem da je u toku nova istraga protiv osuđenog Marića.

TRZ RS je 10. avgusta 2011. godine predalo Ministarstvu pravosuđa Republike Hrvatske optužnicu Vojnog tužilaštva bivše JNA protiv 44 pripadnika hrvatskih oružanih snaga zbog krivičnog dela genocida i ratnih zločina izvršenih na području Vukovara 1991. godine. Optužnicom su, između ostalih, optuženi i tadašnji predsednik Kriznog stožera RH za Slavoniju i Baranju Vladimir Šeks²⁹⁰, ratni ministar unutrašnjih poslova Hrvatske Ivan Vekić, šef Kriznog štaba Osijeka Branimir Glavaš i ratni pomoćnik ministra unutrašnjih poslova Hrvatske Tomislav Merčep. Dana 14. septembra 2011. godine, hrvatski ministar pravosuđa je optužnicu prosledio Županijskom sudu u Osijeku.

Vlada Republike Hrvatske je ubrzo po dostavljanju optužnice protiv *Šeksa i dr.*, i nakon prvostepene presude Veljku Mariću, uputila Saboru na usvajanje Prijedlog zakona o ništetnosti, koji je Sabor usvojio 21. novembra 2011. godine. Zakonom su proglašeni ništavnim pravni akti pravosudnih tela bivše JNA, SFRJ i Republike Srbije, kojima su osumnjičeni, optuženi i/ili osuđeni državljani RH za krivična dela protiv vrednosti zaštićenih međunarodnim pravom koja su počinjena na području RH. Njime su predviđeni i izuzeci od ništavnosti – “ništetnost se ne odnosi na akte za koje pravosudna tijela Republike Hrvatske utvrde da udovoljavaju pravnim standardima iz kaznenog zakonodavstva Republike Hrvatske”. Prema čl. 3 Zakona, „Pravosudna tijela Republike Hrvatske neće postupati po zamolnicama pravosudnih tijela Republike Srbije za pravnu pomoć u kaznenim postupcima ako je postupanje po takvim zamolnicama u suprotnosti s pravnim poretkom Republike Hrvatske i šteti njezinoj suverenosti i sigurnosti. Odluku o postupanju po takvim zamolnicama donosi ministar pravosuđa Republike Hrvatske.”²⁹¹

Predsednik Republike Hrvatske Ivo Josipović, Glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske Mladen Bajić, opo-

289 Veljko Marić je osuđen u prvostepenom postupku 31. oktobra 2011, na 12 godina zatvora.

290 U oktobru 2011. godine, u vreme kada je optužnica protiv 44 državljana Hrvatske obelodanjena, Šeks je obavljao dužnosti potpredsednika tada vladajućeg HDZ-a i Hrvatskog sabora.

291 Zakon o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, SFRJ i Republike Srbije, *Narodne novine Republike Hrvatske* 124/11; Predsednik RH Ivo Josipović, u skladu sa svojim ovlašćenjima, zatražio je od Ustavnog suda RH ocenu ustavnosti ovog zakona. Isto je, u martu 2012, učinila i nova Vlada RH. Ustavni sud RH još uvek nije doneo odluku po ovim zahtevima.

zicioni političari i nevladine organizacije su ocenile da Zakon o ništetnosti ugrožava državljane RH koji su eventualno neutemeljeno optuženi u Republici Srbiji, jer te optužnice egzistiraju nezavisno od toga što nisu priznate u hrvatskom pravnom sistemu. Ipak ne treba prenebregnuti činjenicu da je TRZ, nepoštovanjem Sporazuma o saradnji u progonu počinitelaca ratnih zločina i stavom da je nadležno za procesuiranje zločina počinjenih prema svim srpskim žrtvama, dovelo u pitanje dobru saradnju sa DORH-om, posebno u razmeni dokaza u predmetima u kojima su optuženi nedostupni pravosudnim tijelima Hrvatske ili Srbije.

Odnosi između Srbije i BiH upadljivo su pogoršani povodom slučaja Ejupa Ganića, nekadašnjeg člana Predsedništva BiH, za kojim je, na osnovu zahteva MUP-a Srbije, Interpol izdao međunarodnu poternicu. On je uhapšen na aerodromu u Londonu 1. marta 2010. godine. Britanski sud u Vestminsteru je 27. jula 2010. godine doneo presudu u postupku za izručenje Ejupa Ganića, konstatujući da već „prvog dana ovog saslušanja, postoje *prima facie* (na prvi pogled) dokazi o zloupotrebi procesa“. U tački 38 presude, sud konstatuje da „ukoliko je Vlada Srbije zaista bila spremna da odustane od ekstradicionog postupka u zamenu za bosansku saradnju, to je već dovoljno da se konstatuje zloupotreba procesa na ovom sudu“. U tački 39 presude „sud zaključuje da je reč o zloupotrebi procesa za izručenje jer je, prema zaključku suda, motiv za gonjenje Ejupa Ganića zasnovan na politici, rasi ili religiji“.²⁹²

Austrijska policija je 3. marta 2011. godine u Beču uhapsila penzionisanog generala Armije BiH Jovana Divjaka, na osnovu poternice koju je za njim raspisala Republika Srbija 2009. godine, okrivljujući ga da je učestvovao u izvršenju ratnog zločina u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu, prilikom povlačenja kolone JNA, u maju 1992. godine. Austrijski sud je 29. jula 2011. godine odbio zahtev Republike Srbije za izručenje, sa obrazloženjem da se „u Beogradu ne bi moglo očekivati pošteno suđenje“.

Potpisivanje Protokola između BiH i Srbije o saradnji u progonu počinitelaca ratnih zločina, kojim je između ostalog dogovoreno ulaganje zajedničkih napora na sprečavanju paralelnih istraga, zakazano za 30. novembar 2011. godine u Briselu, otkazano je uoči potpisivanja.²⁹³ Protiv potpisivanja protokola izjasnila se i Predsjednica Suda BiH Meddžida Kreso: „Protokol ne bi donio ništa novo u odnosu na trajni problem koji imamo sa srbijanskim tužilaštvom, a to je bezuslovno ustupanje svih istraga protiv naših državljana za djela ratnog zločina počinjenog na teritoriji BiH koje su otvorene na osnovu prijave bivše JNA ili naknadno dostavljene od raznih udruženja iz BiH.“²⁹⁴

Misija OESS u BiH smatra da je „vođenje postupka od strane srbijanskih vlasti u predmetima ratnih zločina, koji se odnose na oružani sukob u BiH, iako legitimno, po međunarodnom pravu, bilo razlog povećanja napetosti između BiH i Srbije. Takve tenzije nesumnjivo predstavljaju rizik da će pomaci u suradnji na radnom nivou, kao što su razmjena dokaza i saslušanje svjedoka, nazadovati“, smatra OESS.

U oktobru 2010. godine, Srbija i Crna Gora potpisale su Sporazum o izručenju koji predviđa izručenje za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, uključujući i ratne zločine. U skladu sa sporazumom, pripadnici MUP Srbije su 30. oktobra 2010. godine priveli istražnom sudiji Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu Predraga Strugara, optuženog u predmetu *Kaluđerski Laz* radi određivanja pritvora do odluke o izručenju. Međutim, istražni sudija je odbio da mu odredi pritvor, nalazeći da iz dokumentacije koja je dostavljena sudu ne proizlazi osnovana sumnja da je izvršio krivično delo. Do kraja 2011. godine, Predrag Strugar, potpukovnik Vojske Jugoslavije koja je počinila zločin u Kaluđerskom Lazu, nije isporučen Crnoj Gori.

292 Snežana Čongradin, "Falsifikati i ucene", internet stranica portala *Peščanik*, 8. avgust 2010. godine, <http://pescanik.net/2010/08/falsifikati-i-ucene/>.

293 „Komšić blokirao potpisivanje sporazuma“, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 30. novembar 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/komsic_blokirao_sporazum_sa_srbijom_o_ratnim_zlocinima/24407425.html.

294 Milica Jovanović, Usporavanje procesa za ratne zločine, internet stranica *E-novine*, <http://www.e-novine.com/feed/srbija/srbija-tema/63636-Usporavanje-procesa-ratne-zloine.txt>.

Povodom sporazuma o izručenju vlastitih državljana, potpisanog 1. oktobra 2010. godine, koji ne uključuje ratne zločine, crnogorske i hrvatske organizacije za ljudska prava izrazile su zabrinutost zbog ograničenog karaktera Sporazuma o izručenju između Crne Gore i Hrvatske, koji ne omogućava izručenje vlastitih državljana okrivljenih i za ratne zločine.

TRZ RS ne saraduje sa kosovskim sudovima, kao ni sa lokalnim tužiocima i sudijama. Ima dobru saradnju sa Jedinicom EULEX-a za istraživanje ratnih zločina. Istražitelji te jedinice, uz podršku FHP-a i kosovskog političara Agima Ćeku, organizovali su učešće 15 albanskih žrtava u postupku pred sudskim većem Odeljenja za ratne zločine u Beogradu za ubistvo 44 Albanaca i proterivanje Albanaca iz sela Čuška/Qushk 14. maja 1999. godine. U drugoj polovini 2011. godine, albanske žrtve su bile manje spremne da putuju u Srbiju, što je, dobrim delom, posledica pojačanog nepoverenja kosovske javnosti u državne institucije RS, nastalog zbog neispunjavanja dogovora u pregovorima Beograd – Priština i čestih proizvoljnih hapšenja Albanaca, prilikom prelaska u Srbiju.

III. Institucionalne reforme

1. Rezime

U većini post-jugoslovenskih država postoje zakonske odredbe koje sprečavaju lica osuđena za bilo koje krivično djelo na zatvorske kazne iznad određenog minimuma da obavljaju dužnost poslanika, čime su obuhvaćene i osobe koje su osuđene za ratne zločine.

U BiH su u periodu 2002-2004. godine sprovedene reforme policije (certifikacija) i pravosuđa (reimenovanje), međutim procesi provjere (vettinga) nisu bili dovoljno sveobuhvatni, jer lica koja su bila umješana u izvršenje ratnih zločina ili druga kršenja ljudskih prava i dalje obavljaju funkcije u državnim tijelima. Važeći zakonski okvir zabranjuje imenovanje kao i aktivna i pasivna biračka prava licima protiv kojih postoji potvrđena optužnica u predmetima ratnih zločina i licima koja se nalaze na izdržavanju kazne. Međutim, zakonom nisu obuhvaćena lica koja su izdržala zatvorsku kaznu za počinjene ratne zločine. Na Kosovu, normativni okvir ne precizira da li osoba koja je na izdržavanju kazne zatvora za ratne zločine, ili je tu kaznu odslužila, može biti kandidat na izborima, dok se osumnjičeni za ratne zločine mogu kandidovati na izborima. U praksi ima slučajeva da zauzimaju istaknute javne funkcije.

U Srbiji se i dalje ne primjenjuje Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava (Zakon o lustraciji) iz 2003. godine, ali je podniet Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, kojim bi se rok važenja tog zakona produžio na 20 godina. Ovaj prijedlog je i dalje u skupštinskoj proceduri. U Crnoj Gori i Hrvatskoj i dalje nema zahtjeva za lustracijom.

Slovenija je sprovedla reformu institucija još sredinom devedesetih, kada je jedan od kriterijuma za imenovanje sudija i tužilaca, odnosno zadržavanje u službi pripadnika policije, bila i neumješanost lica u kršenja ljudskih prava, odnosno ratne zločine. Dodatno je onemogućen reizbor sudija koji su donosili presude kojima su kršena ljudska prava.

Tokom 2011. godine, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o određivanju dopunskog uslova za obavljanje javne funkcije Komisija za verifikaciju činjenica u Makedoniji je proširila provjeru o saradnji sa tajnim službama na sveštenike, novinare, aktiviste nevladinih organizacija, advokate i naučnike. Krajem te godine pokrenut je postupak pred Ustavnim sudom za ispitivanje ustavnosti odredbi o proširenju istrage. Univerzitetski profesor i dugogodišnji aktivista za ljudska prava u Makedoniji, Vladimir Milčin je proglašen saradnikom komunističke tajne službe, što je izazvalo pitanje nezavisnosti rada ove Komisije u odnosu na političke pritiske.

U zemljama regiona je i dalje prisutna snažna politička i javna podrška optuženima za ratne zločine, veličanje njihove uloge tokom oružanih sukoba, i isticanje patnje žrtava sopstvenog naroda. Takav stav je dominirao u

Hrvatskoj nakon izricanja nepravomoćne presude hrvatskim generalima u aprilu 2011. godine, dok su politički predstavnici Srba u Bosni i Hercegovini i dalje isticali stradanje sopstvenog naroda, insistirajući na balansu među žrtvama, pogotovo u odnosu prema genocidu u Srebrenici. Srpski poslanici su imali najviše prigovora na rad institucija BiH koje se bave ratnim zločinima, pripisujući im pristrasnost i različite kriterijume u zavisnosti od etničke pripadnosti. Skupština Srbije je 2010. godine usvojila Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici, čime je napravljen značajan korak u procesu suočavanja sa prošlošću, ali su tekst deklaracije i njeno usvajanje naišli na kritike, pogotovo u BiH. Predstavnici udruženja žrtava Srebrenice su kritikovali deklaraciju, jer je izbjegnuto eksplicitno spominjanje riječi „genocid“, dok su predstavnici boračkih organizacija iz Republike Srpske usvajanje deklaracije protumačili kao nametanje kolektivne krivice srpskom narodu.

Teme u vezi sa ratnim zločinima veoma rijetko su zastupljene u medijima, dok je u većini post-jugoslovenskih zemalja još uvijek prisutno „patriotsko novinarstvo“, odnosno dominacija nacionalističke ideologije. U Srbiji se postavilo pitanje krivične odgovornosti novinara zbog podsticanja na ratne zločine tokom oružanih sukoba devedestih godina, dok su sličan zahtjev uputile i organizacije za ljudska prava u Crnoj Gori. Neprimjerena reakcija medija na nepravomoćnu presudu generalima u kojoj je dominirao stav o nepravdi i „drakonskim kaznama“, bez imalo prostora datog žrtvama, obilježila je medijsku sliku u 2011. godini u Hrvatskoj.

2. Lustracija

2.1. Bosna i Hercegovina

Samo je Bosna i Hercegovina od svih post-jugoslovenskih država preduzela konkretne korake ka izradi sveobuhvatne državne strategije tranzicijske pravde. Uz podršku Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP), Ministarstvo pravde BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, krajem 2011. godine privodili su kraju izradu strategije tranzicijske pravde. Odlukom Vijeća ministara BiH u januaru 2010. godine, formirana je Ekspertna radna grupa za izradu Strategije, kao koordinirajuće tijelo sa zadatkom da sprovede proces konsultacija sa svim zainteresiranim subjektima civilnog društva i lokalnih institucija.²⁹⁵ Radnu grupu je činilo 15 članova, od čega 10 predstavnika institucija vlasti, te pet predstavnika civilnog društva (tri organizacije civilnog društva i dva neovisna stručnjaka). Strategija obuhvata vansudske mehanizme tranzicijske pravde: utvrđivanje činjenica i kazivanje istine, reparacije i memorijala, te institucionalne reforme. Krivično procesuiranje odgovornih za kršenja ljudskih prava i ratne zločine nije obuhvaćeno, budući da tu oblast tranzicijske pravde razrađuje Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina, usvojena u decembru 2008. godine.²⁹⁶

U BiH i dalje funkcioniše nekoliko tijela čiji je zadatak sprječavanje lica koja su bila umješana u izvršenje ratnih zločina ili druga kršenja ljudskih prava da obavljaju funkcije u državnim tijelima, odnosno agencijama.

Sigurnosnu provjeru policijskih službenika, državnih službenika i uposlenika, prilikom njihovog prijema u radni odnos, vrši SIPA, na osnovu člana 33. stava (2) Zakona o zaštiti tajnih podataka.²⁹⁷ Tokom 2010. godine Odsjek za sigurnosne provjere SIPA-e zaprimio je 101 zahtjev za provjere ukupno 6.788 policijskih službenika, državnih službenika i uposlenika. U navedenom periodu SIPA je sačinila 73 izvještaja o izvršenim provjerama za ukupno 2.013 osoba, od kojih su za 93 osobe konstatirane određene činjenice koje bi podnositelj zahtjeva za provjeru mogao tretirati kao sigurnosne smetnje. Tokom 2011. godine Odsjek za sigurnosne provjere zaprimio je 78 zahtjeva za provjere ukupno 2.461 policijskog službenika, državnog službenika i uposlenika. U navedenom periodu sačinjeno je 49 izvještaja o izvršenim provjerama za ukupno 2.083 osobe. Kod stotinu osoba konstatirane su određene činjenice koje bi podnositelj zahtjeva za provjeru, prilikom procjene, eventualno mogao tretirati kao sigurnosne smetnje.²⁹⁸

295 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo pravde, Strategija tranzicijske pravde u Bosni i Hercegovini, 2012-2016 (Radni tekst), str. 9.

296 *Isto*, str.6.

297 Zakon o zaštiti tajnih podataka, *Službeni glasnik BiH*, br. 54/05 i br.12/09.

298 Informacija dobijena od Željke Kujundžija, glasnogovornica SIPA-e, 13. januar 2012. godine.

Po Izbornom zakonu BiH (član 1.6), "Nijedno lice koje je *na izdržavanju* kazne izrečene od Međunarodnog suda za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju, i nijedno lice koje je *pod optužnicom* Suda, a koje se nije povinovalo naredbi da se pojavi pred Sudom, ne može biti upisano u Centralni birački spisak, niti može biti kandidat (pojam kandidata u smislu ovog zakona odnosi se na lica oba spola), niti imati bilo koju imenovanu, izbornu ni drugu javnu funkciju na teritoriji Bosne i Hercegovine."²⁹⁹

Takođe, prema Zakonu o Vijeću ministara BiH, SIPA provjerava ratno djelovanje kandidata za predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH, odnosno za ministre i zamjenike ministara u Vijeću ministara.³⁰⁰ Nakon dobijanja [negativnih] informacija o ratnom djelovanju od SIPA-e, Predsjedništvo BiH ima diskreciono pravo da nastavi s postupkom imenovanja predsjedavajućeg Vijeća ministara, ili da to ne učini.³⁰¹ Takođe, predsjedavajući Vijeća ministara BiH istu proceduru primjenjuje u procesu imenovanja ministara i zamjenika ministara.³⁰² Parlament BiH može odbiti da potvrdi imenovanje kandidata, između ostalog, i na osnovu podataka o njegovim/njenim aktivnostima u periodu oružanog sukoba.³⁰³

Međutim, u praksi SIPA ne provjerava ratno djelovanje kandidata za poslanike u državnom parlamentu. Tako je Šemsudin Mehmedović, jedan od potpredsjednika Stranke demokratske akcije (SDA), višegodišnji poslanik u Parlamentu BiH, iako je protiv njega 2005. godine, MUP RS podigao krivičnu prijavu za zločine protiv čovječnosti u Tešnju, gdje je, u vrijeme rata, bio komandir policijske stanice. Predmet je iz Okružnog tužilaštva u Doboju, po nalogu Suda BiH, prebačen u Tužilaštvo BiH.³⁰⁴ Na mjestu načelnika Odjela za organizirani kriminal Obavještajno-sigurnosne agencije BiH (OSA) do kraja 2011. godine je bio Muhidin Bašić, iako je Tužiteljstvo BiH podiglo,³⁰⁵ a Sud Bosne i Hercegovine potvrdio 7. decembra 2011. godine, optužnicu koja ga tereti za krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva.³⁰⁶

Osnovni sud Brčko distrikta BiH, potvrdio je 28. novembra 2011. godine optužnicu protiv Asmira Tatarevića i Armina Omazića, za ratne zločine protiv civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika.³⁰⁷ Optuženi Asmir Tatarević i dalje je zaposlen u Vladi Brčko distrikta, u Odjeljenju za javnu bezbjednost, na mjestu šefa deminerskog tima.³⁰⁸ Ermin Džindić, šef Odjeljenja za javnu bezbjednost Vlade Brčko distrikta, izjavio je da „nema osnove za suspenziju Tatarevića“. Džindić se poziva na Zakon o državnoj službi Brčko distrikta gdje se u članu 104. definiše osnov za udaljenje iz službe: u slučaju da je potvrđena optužnica za krivično djelo počinjeno u vršenju službene dužnosti, ukoliko je pokrenut disciplinski postupak i ukoliko je određen pritvor u istražnom postupku.³⁰⁹ Džindić naglašava da je obavio konsultacije sa pravnikom i sa kancelarijom Visokog predstavnika BiH, i dobio informaciju da nema osnova za suspenziju Tatarevića.³¹⁰

299 Izborni zakon Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, br. 23/01, posljednje izmjene i dopune br. 37/08, član 1.6 i član 1.7.

300 Izborni zakon Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, br. 23/01, posljednje izmjene i dopune br. 37/08, član 10(d), stav 3, u vezi sa članom 10(d), stav 1, tačka a(4).

301 *Isto*, član 10(e).

302 *Isto*.

303 *Isto*, član 10(g) i član 10(h).

304 Nema podataka o sudbini predmeta.

305 Podignuta optužnica protiv Muhidina Bašića i Mirsada Šijka, saopštenje Tužilaštva BiH, internet stranica Tužilaštva BiH, 2. decembar 2011. godine, <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?id=1269&jezik=b>.

306 U optužnici se navodi da su, dana, 25. januara 1994. godine, optuženi Muhidin Bašić, kao načelnik Ratnog odjeljenja službe Državne bezbjednosti Olovo i optuženi Mirsad Šijak, kao vojni policajac, pripadnik 122. lake brigade Armije BiH, zajedno sa dva neidentifikovana pripadnika Armije BiH, prisilili na seksualni odnos žensku osobu, koja je bila u posjeti licu zatvorenom u zatvoru u Varešu. Vidi: Vijesti, internet stranica Suda BiH, 8. decembar 2011. godine, <http://www.sudbih.gov.ba/?id=2289&jezik=b>.

307 „Tatarević i Omazić: Negiranje krivice“, internet stranica *BIRN*, 11. januar 2012. godine, <http://www.bim.ba/bh/303/10/34204/>.

308 Telefonski intervju sa Slavicom Pavlović, portparolkom Vlade Brčko distrikta BiH, 25. januar 2012. godine.

309 Zakon o državnoj službi u organima uprave Brčko distrikta BiH, *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, br. 28/06 i 29/06, 19/07, 2/08, 9/08, 44/08, 25/09. i 26/09.

310 Telefonski intervju sa Erminom Džindićem, šefom Odjeljenja za javnu bezbjednost, Vlade Brčko distrikta BiH, 25. januar 2012. godine.

Na izbornim listama za opšte izbore u BiH koji su održani u oktobru 2010. godine, nalazilo se devet osumnjičenih za ratne zločine.³¹¹

Simo Zarić, koji je osuđen 2003. godine za zločine protiv čovječnosti pred MKSJ,³¹² izabran je februara 2010. za zamjenika načelnika opštine Šamac, gdje su počinjeni ratni zločini za koje je osuđen.³¹³ Zarić se zaključno sa 2011. godinom i dalje nalazio na toj funkciji.

2.2. Srbija

Kao ni prethodnih godina, vlasti nisu primenjivale Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, koji je Skupština Srbije usvojila u junu 2003. godine. Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV) je 10. novembra 2010. godine predložila Zakon o izmenama i dopunama Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava.³¹⁴ Ovim predlogom predviđena je izmena kojom bi rok važenja ovog zakona bio produžen na 20 godina, umesto dosadašnjih 10.³¹⁵ Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava usvojen je 2003. godine, sa ciljem da se otklone moguće smetnje i prepreke izgradnji demokratskog društva u Srbiji u procesu demokratizacije, posle promena na političkoj sceni Srbije ostvarenih 5. oktobra 2000. godine.

Predlagač je u obrazloženju istakao da je neophodno odmah preduzeti organizacione, finansijske, kadrovske i druge mere za primenu Zakona, i pokrenuti postupak izbora novog sastava Komisije.

U obrazloženju podnosioca, predstavnika LSV-a, navedeno je da je nepostojanje volje za primenu Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava stvorilo sumnju u pravni poredak države i kompetentnost njenih institucija, kao i u njenu spremnost da izvršava svoje obaveze iz međunarodnih ugovora, konvencija i drugih akata međunarodnih prava.

2.3. Kosovo

U 2011. godini u Parlamentu Kosova se vodila rasprava o imunitetu poslanika u slučajevima istraga za teška krivična dela, pa tako i dela ratnih zločina. Rasprava je usledila nakon što je misija EULEX-a Parlamentu Kosova uputila pismo sa razjašnjenjem procedure za oduzimanje imuniteta poslanicima protiv kojih se vodi istraga ili je protiv njih podignuta optužnica za krivična dela. Rasprava je zaključena bez usvojenih stavova. Predsednik Parlamenta Jakup Krasniqi smatra da parlament ne treba da se izjašnjava o imunitetu jer je „ta problematika regulisana Ustavom, a parlament ne može da tumači Ustav“.³¹⁶ Nakon zaključenja rasprave, Vlada Kosova je od Ustavnog suda zatražila objašnjenje uslova koje je potrebno ispuniti za oduzimanje imuniteta, uključujući predsednika, premijera, članove kabineta i poslanike. Ustavni sud Kosova je 20. septembra 2011. doneo odluku u kojoj se navodi da poslanici nemaju imunitet od krivičnog gonjenja. Dva dana nakon odluke Ustavnog Suda, 22. septembra 2011, EULEX je uhapsio Fatmira Limaja, poslanika i potpredsednika Pokreta za demokratsko Kosovo (PDK) zbog sumnji da je počinio ratne zločine u logoru u selu Klečka 1999. godine.³¹⁷

311 „Žrtve ponovo postaju žrtve“, Justice report, internet stranica *BIRN*, 30. septembar 2010. godine, <http://www.bim.ba/bh/238/10/30780/>.

312 Presuda u predmetu protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića, saopštenje za javnost MKSJ, 17. oktobar 2003. godine, internet stranica MKSJ, http://www.icty.org/x/cases/simic/tjug/bcs/031017bcs_summary.pdf.

313 „Bolji dio BiH: Osuđeni ratni zločinac Simo Zarić izabran za zamjenika načelnika Opštine Šamac“, internet stranica *24sata.info*, 7. februar 2010. godine, <http://www.24sata.info/vijesti/politika/25846-Bolji-dio-BiH-Osudjeni-ratni-zlocinac-Simo-Zaric-izabran-zamjenika-nacelnika-Opstine-Samac.html#ixzz1pB8BQmsn>.

314 Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, Narodna skupština Republike Srbije, zakoni u proceduri.

315 *Isto*, čl.7.

316 „Vlada Kosova traži tumačenje uslova za oduzimanje imuniteta“, internet stranica *Blic*, 20. jul 2011. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/267181/Vlada-Kosova-trazi-tumacenje-uslova-za-oduzimanje-imunitet>.

317 MKSJ je oslobodio Fatmira Limaja krivične odgovornosti za druge ratne zločine.

Zakon o opštim izborima na Kosovu ne precizira da li osoba koja je na odsluženju kazne zatvora za ratne zločine, ili je tu kaznu odslužila, može biti kandidat na izborima. Osoba koja nije osuđena ali jeste (ili je bila) osumnjičena za ratne zločine, može se kandidovati na izborima.

2.4. Crna Gora

Iako je 2007. godine opoziciona Liberalna partija predložila usvajanje Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, zakon se nikada nije našao na skupštinskom dnevnom redu. Predsjednik Liberalne partije Andrija Popović izjavio je na konferenciji „Rat za mir, dvadeset godina poslije”, održanoj 2. decembra 2011. u Podgorici, da uvođenje lustracije u Crnoj Gori „ne leži u želji za bilo kakvim progonima, koliko u želji da se skinje kolektivna ili apstraktna odgovornost za učinjeno”.³¹⁸

Na sličan način, ideju o lustraciji podržao je član opozicionog Pokreta za promjene Branko Radulović, koji je izjavio da su lustracija i krivična odgovornost za zločine iz prošlosti potrebni da bi se „došlo do tvrdih temelja na kojima se može izgraditi moralna crnogorska kuća”.³¹⁹

2.5. Makedonija

Izmenama i dopunama Zakona o određivanju dopunskog uslova za obavljanje javne funkcije iz 2011. godine uvedena je obaveza i za sveštenike, novinare, aktiviste nevladinih organizacija, advokate i naučnike da dostave izjave o saradnji sa službom bezbednosti Komisiji za proveru činjenica, u roku od 1. decembra 2011. do 31. januara 2012. godine.³²⁰ U međuvremenu, pred Ustavnim sudom je pokrenut postupak za ispitivanje ustavnosti novih odredbi, koji do kraja 2011. godine nije doneo odluku.

Komisiji je od njenog osnivanja do sredine jula 2011. godine dostavljeno ukupno 11.009 izjava.³²¹ Nosioci javnih funkcija podneli su 3.602 izjave, osobe koji su bile na javnim funkcijama (a još su žive) 5.113 izjave, a kandidati za javne funkcije 2.294 izjava.³²² Do kraja 2011. godine, Komisija je proverila oko 6.000 izjava, a za oko 40 osoba je utvrdila da su saradivali sa bezbednosnim službama.³²³ Ingerencije Komisije prestaju onog momenta kada utvrdi da li je osoba koja je podnela izjavu saradivala ili ne sa bezbednosnim službama. Nakon toga, sudski organi su nadležni da presude, odnosno da potvrde ili ne potvrde tu saradnju sa bezbednosnim organima, i da odrede sankcije, kao i da li te osobe imaju ili nemaju pravo da obavljaju javnu funkciju.³²⁴

Dve najveće albanske stranke, Demokratska partija Albanaca - Partia Demokratike Shqiptare (DPA) i Demokratska unija za integraciju - Bashkimi Demokratik për Integrim (DUI), 2010. godine su ušle u otvorenu političku konfrontaciju kada je uhapšen Hisen Musliu, bivši pripadnik državne bezbednosti. Musliu, koji je naklonjen DPA, optužen je za izrađivanje dosijea za pripadnike DUI (stranke na vlasti), za koje je Komisija ustanovila da su falsifikat.³²⁵ Kontroverze su pratile i slučaj Vladimira Milčina, univerzitetskog profesora i direktora Fondacije za otvoreno društvo. U toku odlučivanja o njegovom slučaju, troje članova Komisije (naklonjeni opozicionim strankama) napustili su sednicu sa obrazloženjem da “jedan informativni razgovor nije dovoljno moćan dokaz da neko bude proglašen za kodoša”. Milčin je uložio prigovor na odluku Komisije da ga proglasi saradnikom službe,

318 „Diskusija predsjednika LPCG Andrije Popovića na Konferenciji ‘Rat za mir, dvadeset godina poslije’ 2. 12. 2011. u Podgorici”, internet stranica Liberalne partije Crne Gore, 3. decembar 2011; http://www.lpcg.org/detail.php?module=2&news_id=1150.

319 „Možemo smijeniti DPS”, internet stranica *Monitor*, 10. septembar 2010. godine, http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=1985:moemo-smijeniti-dps&catid=1386:broj-1038&Itemid=2397.

320 Saopštenje Komisije za verifikovanje činjenica, 10. novembar 2011. godine, <http://www.kvf.org.mk/mk/soopstenija.html>.

321 Do kraja 2009. godine, Komisiji je bilo dostavljeno 250 izjava funkcionera (Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str.24), što znači da je u 2010. i 2011, Komisija obradila više od 10.700 izjava.

322 Izveštaj Komisije za verifikovanje činjenica, 15. januar 2011 -15. jul 2011, str.17.

323 Intervju sa Agim Mehmeti, zamenikom predsednika Komisije za verifikovanje činjenica, 22. decembar 2011. godine.

324 *Isto*.

325 „Нова рунда во ‘лустрациската војна’ ДУИ – ДПА”, internet stranica Radio Slobodna Evropa, 23. novembar 2010. godine, <http://www.makdenes.org/content/article/2228635.html>.

u kojoj je izjavio da nije bio saradnik tajne službe, nego njena žrtva.³²⁶

2.6. Slovenija

U Sloveniji su nekoliko puta podnošeni predlozi da se sprovede lustracija, međutim nijedan od predloga nikada nije dobio većinu u parlamentu.³²⁷ Jedini lustracioni propis je tzv. „Pučnikov amandman“. Ovaj amandman na član 8. Zakona o sudijama, koji je usvojen 1994. godine, propisao je da sudije koji su sudili ili učestvovali u sudskim i istražnim postupcima koji su rezultirali presudama kojima su kršena ljudska prava, ne ispunjavaju uslove za reizbor. Iako je podnet zahtev za ocenu ustavnosti ovog amandmana, Ustavni sud Slovenije je doneo odluku da je pobijana odredba u skladu sa ustavom.³²⁸

Sveobuhvatne reforme policije i pravosuđa sprovedene su u prvoj polovini devedesetih godina, pri čemu je kao jedan od kriterijuma za imenovanje vršioca pravosudnih dužnosti, odnosno zadržavanje u službi pripadnika policije, bila i neumešanost konkretne osobe u kršenju ljudskih prava, odnosno ratne zločine.³²⁹ Slovenačko zakonodavstvo za rad u državnim organima propisuje uslov da osoba nije kažnjavana, kao i uslov da se lice ne nalazi u kaznenom postupku.³³⁰

3. Podrška osuđenima i osumnjičenima za ratne zločine

3.1. Bosna i Hercegovina

Krajem novembra 2011. godine u Sarajevu je, po nalogu Tužilaštva BiH, uhićeno osam osoba,³³¹ osumnjičenih za ratne zločine u u logoru *Silos* u Tarčinu, te objektima za zatočenje u prostorijama osnovne škole *9. maj* u Pazariću, kao i u magacinima kasarne *Krupa*.

Skupština Kantona Sarajevo je u vezi njihovog uhićenja reagovala na sjednici 29. novembra 2011. godine tako što je „jednoglasno“ osudila „način i postupak hapšenja osumnjičenih pripadnika armije BiH kao da se radi o kriminalcima koji se skrivaju i izbjegavaju zakone BiH.“ Na inicijativu zastupnika SDA Eldara Čomora, Skupština je dala punu podršku Ministarstvu za boračka pitanja Kantona Sarajevo da u skladu sa zakonskim ovlaštenjima i svim drugim mogućnostima, „a u okviru predviđenih sredstava za sufinansiranje pravne pomoći branilaca BiH u budžetu KS-a, pruži sve vrste pomoći uhapšenima.“ Nekoliko javnih ličnosti je reagovalo ogorčenošću zbog izdvajanja novca za osumnjičene za ratne zločine. Oni su ukazali da se „ovakvim potezom doprinosi općoj relativizaciji događaja iz 90-ih, na način da svako štiti ‘svoje’ zločince, a da krivična djela i ratni zločini nekako ostaju zanemareni“³³² te da „ne žele finansirati odbranu osumnjičenih za ratne zločine.“³³³

Rasim Delić, bivši komandant Armije BiH, koga je MKSJ osudio na tri godine zatvora 2008. godine, umro je 16.

326 “Комисија за лустрација: Милчин бил соработник на тајните служби”, internet stranica *Dnevnik*, 4. avgust 2011. godine, <http://www.dnevnik.com.mk/default.asp?ItemID=0BFB6DA05A0AA94094DF461E82B8481C>.

327 Ideja sprovođenja lustracije u Sloveniji se nije odnosila na sprečavanje rada licima koja su odgovorna za masovno kršenje ljudskih prava (npr. u slučaju „izbrisanih“), kao ni drugih većih kršenja ljudskih prava. Predsednik demohrišćana (SKD) Alojz Peterle i predsednik socijaldemokratske stranke (SDS) Janez Janša dali su, na primer, 5. novembra 1997. godine u parlamentarnu proceduru Predlog rezolucije o protivpravnom delovanju komunističkog totalitarnog režima i Predlog zakona o ispravljanju posledica komunističkog totalitarnog režima. Oba predloga su propala. Više o tome na internet stranici Slovenske tiskovne agencije, <http://www.sta.si/vest.php?s=s&tid=307610>.

328 Ustavni sud Slovenije, Odluka, br.U-I-83/94, 14. jul 1994. godine.

329 Više o lustraciji u Sloveniji u: Andraž Zidar, *Lustracija*, (Nova Revija, Ljubljana, 1996. godine).

330 Zakon o državnim službenicima, Službeni list Republike Slovenije, br.56/2002, čl. 88.

331 Osumnjičeni su Mustafa Đelilović, Fadil Čović, Mirsad Šabić, Nezir Kazić, Bećir Huijić, Halid Čović, Šerif Mešanović i Nermin Kalelber.

332 “Sarajevo lišeno duše i morala”, Justice report, internet stranica *BIRN*, <http://www.bim.ba/bh/301/10/34092/?tpid=47>.

333 „Ne želim finansirati odbranu osumnjičenih za ratne zločine“, internet stranica *Radio Sarajevo*, 30. novembar 2012. odine, <http://www.radiosarajevo.ba/novost/68728/ne-zelim-finansirati-odbranu-osumnjiceniha-za-ratne-zlocine>.

aprila 2010. godine prije okončanja žalbenog postupka. Povodom njegove smrti, u Predsjedništvu BiH održana je komemorativna sjednica. Član Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović, ministar odbrane BiH Selmo Cikotić, dopredsjedavajući Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH Sulejman Tihić i niz drugih zvaničnika i predstavnika boračkih organizacija su na godišnjicu Delićeve smrti položili vijence na njegov grob, u okviru komemoracije koja je organizovana za tu priliku.³³⁴

Povodom donošenja Deklaracije o osudi zločina u Srebrenici u Skupštini Srbije krajem marta 2010. godine, reagovali su predstavnici političkih partija, udruženja žrtava i boračka udruženja, koji su kritikovali usvajanje Deklaracije.. Politički predstavnici Republike Srpske su navodili da je Srbija ovim činom navukla Republici Srpskoj „omču kolektivne krivice i zabila joj nož u leđa“.³³⁵ Očekivano, usvajanje Deklaracije o Srebrenici najveće ogorčenje izazvalo je u udruženjima žrtava rata. Predsjednik Saveza logoraša RS Branislav Dukić nazvao je donošenje Deklaracije licemjernim potezom. „Srbija je usvajanjem Deklaracije o Srebrenici pokazala još jedno licemjerstvo prema braći preko Drine da priznaju nešto u čemu nisu učestvovali, stavljajući tako omču oko vrata RS.“³³⁶ Različito mišljenje o ovom događaju imao je predsjednik Partije Demokratskog Progres (PDP), Mladen Ivanić, koji je u aprilu 2010. godine izjavio da se uvijek zalagao „da se donese jedna generalna deklaracija u kojoj bi glavni i najveći dio bio posvećen Srebrenici, najvećem zločinu koji se desio u proteklom ratu“.³³⁷

Reakcije javnosti u Republici Srpskoj na hapšenje Ratka Mladića u maju 2011. godine su bile burnije nego na hapšenje Radovana Karadžića.³³⁸ Pogotovo su oštre bile reakcije predstavnika boračkih organizacija. Predsjednik predsjedništva boračke organizacije *Ilidžanski Borac*, Goran Šehovac naglasio je da hapšenje generala Mladića predstavlja „sramotan čin matice Srbije i njenog predsednika Borisa Tadića“.³³⁹ Predsjednik organizacije porodica zarobljenih, poginulih boraca i nestalih civila RS, Nedeljko Mitrović izrazio je veliko razočaranje hapšenjem generala Ratka Mladića.³⁴⁰ Istovremeno, predsjednik saveza logoraša RS Branislav Dukić zapitao se da li je moguće da je Srbija stala na stranu onih koji su doveli do raspada bivše Jugoslavije i da hapsi one koji su stali u zaštitu srpskog naroda: „U ime 50 hiljada srpskih logoraša, Borise [Tadiću] i Srbijo, neka vam to služi na čast, a naša vam pokoljenja to nikada neće oprostiti“.³⁴¹

U periodu 2010 - 2011. godine, vodeći političari u Republici Srpskoj su jače nego ranije osporavali genocid u Srebrenici. Za samog premijera RS, Milorada Dodika, Srebrenica je isprovocirana djelovanjem muslimanskih snaga pre 1995. godine: „Srebrenica je osveta za stradanje Srba u selu Kravice 1993.“³⁴² Pored toga, naglašavalo se da priznanje genocida povlači i označavanje Srba kao 'genocidnog naroda' i RS kao genocidne tvorevine.³⁴³ O ovome je posebno govorio i predsjednik SDS-a, Mladen Bosić: „Nećemo dozvoliti da Republiku Srpsku jednog dana proglase genocidnom i zločinačkom tvorevinom i da se naša djeca stide onih koji su stvarali Republiku Srpsku“.³⁴⁴

---

334 „Obilježena prva godišnjica smrti generala Rasima Delića“, internet stranica *Vijesti*, 19. april 2011. godine, <http://beta.vijesti.ba/vijesti/svijet/37815-obiljezena-prva-godisnjica-smrti-general-a-rasima-delica.html>.

335 Srđan Puhalo, Nebojša Petrović, Neda Perišić, *Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini* (Fridrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2010. godine), str. 103.

336 „Dokaz genocidnosti Srpske i svih Srba: Deklaracija o Srebrenici kao nož u leđa i omča oko vrata“, internet stranica *24sata.info*, 1. april 2010. godine, <http://www.24sata.info/vijesti/dogadjaji/29539-Dokaz-genocidnosti-Srpske-svih-Srba-Deklaracija-Srebrenici-kao-noz-ledja-omca-oko-vrata.html#ixzz1fbWACe9z>.

337 Nada Diklić, „Podržao bih rezoluciju o Srebrenici“, *BH Dani*, 3 april 2010, (intervju sa Mladenom Ivanićem, predsjednikom PDP-a).

338 Intervju sa Tanjom Topić, političkom analitičarkom, Fridrich Ebert Stiftung Banjaluka, 17. novembar 2011. godine.

339 „Protesti širom RS“, internet stranica *B92*, 27. maj 2011. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=05&dd=27&nav_category=167&nav_id=515005.

340 „Reakcije na hapšenje Mladića podjeljene“, internet stranica *Deutsche Welle*, 26. maj 2011. godine, <http://www.dw.de/dw/article/0,,15109532,00.html>.

341 *Isto*.

342 *Isto*.

343 Intervju sa Tanjom Topić, političkom analitičarkom, Fridrich Ebert Stiftung Banjaluka, 17. novembar 2011. godine.

344 Srđan Puhalo, Nebojša Petrović, Neda Perišić, *Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini* (Fridrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2010. godine), str. 101.

3.2. Hrvatska

Izricanje nepravomoćne presude hrvatskim generalima Mladenu Markaču i Ante Gotovini u travnju 2011. godine od strane Petresnog vijeća MKSJ je u velikoj mjeri radikaliziralo hrvatsku javnost tijekom 2011. godine. Za predsjednika Hrvatske dr. Ivu Josipovića i tadašnju predsjednicu Vlade, Jadranku Kosor, navodi iz presude o udruženom zločinačkom poduhvatu su neprihvatljivi, dok je predsjednik Josipović dodatno naglasio da Hrvatska poštuje i poštivat će svoje heroje.³⁴⁵ Aktualni predsjednik Vlade Zoran Milanović, u vrijeme izricanja presude, predsjednik SDP-a, izjavio je da „udruženi zločinački pothvat ne priznaje i nikada ga neće priznati“.³⁴⁶ Drugi vladajući i oporbeni političari na sličan su način reagirali na ovu nepravomoćnu presudu od kojih su nacionalistički orijentirani problematizirali samu suradnju s MKSJ-om. Pored toga, čuli su se komentari kako je presuda rezultat tendencije Međunarodnog kaznenog suda u Haagu da izjednači agresora i žrtvu odnosno poraženog i pobjednika u ratu.

4. Parlamentarne rasprave

4.1. Bosna i Hercegovina

Tokom 2010. godine u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine (PSBiH) bilo je nekoliko rasprava na teme u vezi sa odnosom prema oružanim sukobima tokom devedesetih godina i ratnim zločinima. Razgovaralo se o genocidu u Srebrenici i zločinima u Sarajevu, o Prijedlogu zakona o zabrani negiranja, minimiziranja, opravdanja ili odobravanja holokausta, genocida i zločina protiv čovječnosti. Tema oružanih sukoba bila je dio rasprave u vezi prijedloga Zakona o popisu stanovništva u BiH 2011. godine.

Rasprava o Prijedlogu zakona o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2011. godine, obilježena je temeljnim neslaganjem srpske i bošnjačke strane. Predstavnici srpskih stranaka su tokom rasprave insistirali na izjašnjanju o etničkom, nacionalnom i religijskom opredjeljenju, dok su se predstavnici bošnjačkih stranaka zalagali za nepostojanje zakonske obaveze da se odgovori na tu vrsta pitanja. Burna polemika po etničkim linijama vodila se u vezi sa povratkom izbjeglica u prijeratna mjesta boravka, na čemu su posebno insistirali bošnjački poslanici, tražeći da popis bude obavljen tek po okončanju procesa povratka. Ovo pitanje otvorilo je raspravu o odgovornosti za zločine počinjene u toku rata u BiH. Protiveći se ovom prijedlogu Zakona, Remzija Kadrić, (Stranka za BiH, kandidat za Predstavnički dom PSBiH iz RS) je naglasio kako se „ovim zakonom pokušava legalizirati etničko čišćenje“,³⁴⁷ a takav stav je podržao i njegov partijski kolega, Sadik Bahtić (Stranka za BiH).³⁴⁸

Slaganja nije bilo ni oko broja povratnika u entitetima i pored postojećih službenih podataka o broju tzv. manjinskih povratnika na teritoriju Federacije BiH i Republike Srpske, kojima raspolaže Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.³⁴⁹ Slavko Jovičić, predstavnik u PSBiH iz RS (Savez nezavisnih socijaldemokrata – SNSD) je izjavio da se ponosi jer se u Prijedor vratilo 25.000, a u Foču 5.000 Bošnjaka, dok se u Janju kod Bijeljine vratilo 96 odsto bošnjačkog stanovništva. „Navedite mi jedno mjesto u Federaciji BiH gdje se vratilo 20 Srba. Ne, i danas se iseljavaju iz Sarajeva. Da vidimo koliko Srba živi danas na području Federacije BiH“, rekao je Jovičić.³⁵⁰ Izjava je izazvala osporavanja bošnjačkih poslanika.

Uprkos neslaganjima, prijedlog zakona je bez i jednog prihvaćenog amandmana u drugom čitanju prihvaćen i upućen na razmatranje u Dom naroda. Na sjednici Doma naroda održanoj u julu 2011. godine jednoglasno je

345 Milan Peh, "Josipović: Neprihvatljiva je teza o udruženom zločinačkom pothvatu", internet stranica *Jutarnji list*, objavljeno 15. travanj 2011. godine, <http://www.jutarnji.hr/presuda-gotovini--predsjednik-josipovic-sokiran-odlukom-haskog-suda/939183/>.

346 "Milanović: Gotovina i Markač su platili tuđi dug", internet stranica *Index*, objavljeno 15. travanj 2011. godine, <http://www.index.hr/vijesti/clanak/milanovic-gotovina-i-markac-su-platili-tudji-dug/547341.aspx>.

347 Transkript 70. sjednice Predstavničkog doma parlamentarne skupštine BiH održane 21. januara 2010. godine, str.27.

348 Transkript 79. sjednice Poslaničkog doma Parlamentarne skupštine BiH održane 16. juna 2010. godine, str.53.

349 Informacija o manjinskom povratku, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/INFORMACIJA%20O%20POVRATKU%20DO%202010.pdf>.

350 Transkript 70. sjednice Predstavničkog doma PS BiH održane 21. januara 2010. godine, str. 30.

odlučeno da se produži amandmanska faza rada na ovom zakonu do kraja 2011. godine.³⁵¹

Srpski i bošnjački poslanici se nisu složili ni prilikom rasprave o Prijedlogu rezolucije o važnosti osude genocida u Srebrenici i ratnih zločina u BiH za izgradnju trajnog mira, koju je predložio klub poslanika Socijaldemokratske partije (SDP) i podržala Zajednička komisija oba doma za ljudska prava u martu 2010. godine. Prema uvodnim riječima Denisa Bećirovića (Socijaldemokratska partija - SDP), Rezolucija predstavlja pokušaj da se suštinski osude svi ratni zločinci i iskaže počast svim žrtvama ratnih zločina.³⁵² Rezolucijom su, između ostalog, pozvani svi nadležni organi države da jasno osude i kroz svoj pravni sistem sankcionišu svaki pokušaj relativizacije genocida u Srebrenici i ratnih zločina počinjenih u BiH. Zatraženo je i da Parlamentarna skupština BiH nedvojbeno podrži i tekst Rezolucije o Srebrenici kako je usvojio Evropski parlament u januaru 2009. godine. Prijedlog su odbili poslanici iz redova bosanskih Srba.³⁵³ Bakir Izetbegović (SDA) je podržao Rezoluciju, ali i napomenuo da je ponavljanje cijelog procesa uzaludno i nepotrebno, te posebno bolno Bošnjacima jer je „očigledno da ova stvar, nažalost, još uvijek nije zrela da prođe.”³⁵⁴

Priznajući prethodno veličinu srebreničke tragedije, Slavko Jovičić (SNSD) je nastavio da insistira na potrebi da se na jednak način priznaju i zločini počinjeni nad srpskim narodom u srebreničkoj regiji: „Zar očekuje neko od mene da ja sad podržim ovo? Barem da je neko rekao, pet Srba je nevinih ubijeno na području Srebrenice i Bratunca. Nikada niko.“ Reagujući na Jovičićevo izlaganje, Azra Hadžiahmetović (Stranka za BiH) je rekla da svaka strana ima svoje žrtve, te da selektivno prebrajanje žrtava ne može poništiti činjenicu da je počinjen genocid.³⁵⁵ U nastavku svog izlaganja, Jovičić (SNSD) je istakao da razumije da se u Rezoluciji osuđuje stradanje svih, ali i da na pomen Srebrenice druge žrtve bivaju zasjenjene jer „čim pomenete Srebrenicu, svi su drugi tekstovi pali u vodu.”³⁵⁶ Zaključio je da nije moguće dobiti podršku od predstavnika SNSD-a „zato što je takva situacija i kod srpskog naroda i u RS, i nije vrijeme za ovu rezoluciju.”³⁵⁷ U aprilu 2010. godine, Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH nije prihvatio Prijedlog rezolucije o važnosti osude genocida u Srebrenici i ratnih zločina u BiH za izgradnju trajnog mira i ona od tada više nije vraćana u parlamentarnu proceduru.

Tokom 2011. godine raspravljalo se o Prijedlogu zakona o zabrani negiranja, minimiziranja, opravdanja ili odobravanja holokausta, genocida i zločina protiv čovječnosti. U parlamentarnoj skupštini BiH već je bilo rasprava na slične teme.³⁵⁸ Predlagači iz Stranke za BiH, Beriz Belkić i Azra Hadžiahmetović su insistirali na raspravi i pored negativnog mišljenja Zajedničke komisije oba doma za ljudska prava.³⁵⁹ Protivnici donošenja zakona, prije svega iz reda srpskih stranaka, (SNSD i SDS) su navodili da u BiH postoji više istina o ratu, potencirajući da je zakon pokušaj političkog manipuliranja događajima iz oružanih sukoba. Poslanica Dušanka Majkić (SNSD) je izrazila svoju zabrinutost za stvarni cilj koji se krije iza ovog zakona, odnosno namjeru predlagača. Majkić se osvrnula na navode o stradanju Srba u Sarajevu u periodu 1992. do 1995. godine i nikada sprovedenim istragama i postavila pitanje zašto vlasti u Sarajevu još uvijek odbijaju da formiraju komisiju za istragu zločina nad Srbima.³⁶⁰ Reagujući

351 Zakon je usvojen u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH 03. februara 2012. godine. Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, *Službeni glasnik BiH*, br.10/12.

352 Transkript 74. sjednice Poslaničkog doma Parlamentarne skupštine BiH održane 24. marta 2010. godine, str.76.

353 *Isto*, str.76.

354 *Isto*, str. 81.

355 Transkript 74. sjednice Poslaničkog doma Parlamentarne skupštine BiH održane 24. marta 2010. godine, str. 82.

356 Transkript 74. sjednice Poslaničkog doma Parlamentarne skupštine BiH održane 24. marta 2010. godine, str. 79.

357 Transkript 74. sjednice Poslaničkog doma Parlamentarne skupštine BiH održane 24. marta 2010. godine, str. 85.

358 Tokom 2010. godine, više puta se na sjednicama Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH raspravljalo o prijedlozima za inkriminisanje negiranja holokausta i genocida. Na 70. sjednici Predstavničkog doma, održanoj 21. januara 2010. godine, glasalo se o Izvještaju Komisije Kolegijuma o prijedlogu zaključka Kluba poslanika SDA sa 69. sjednice Doma, održane 30. decembra 2009. godine. U ovom Zaključku se traži od Vijeća ministara da u parlamentarnu proceduru uputi prijedlog zakonskog rješenja kojim se na nedvosmislen način kao krivično djelo sankcionira svako poricanje, umanjeње ili odobravanje zločina holokausta, genocida ili drugih zločina protiv čovječnosti. Ova inicijativa nije dobila potrebnu podršku. U drugom krugu glasanja, s 23 glasa „za“ (iz Federacije BiH 21, iz Republike Srpske dva), 11 glasova „protiv“ i bez „suzdržanih“ glasova, Dom nije usvojio zaključak Kluba poslanika SDA.

359 Pozitivno mišljenje o uskladenosti prijedloga sa Ustavom i pravnim sistemom BiH dali su Direkcija za Europske integracije i Ustavnopravno vijeće Parlamentarne skupštine BiH.

360 Audio snimak 15. sjednice Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH održane 15. decembra 2011.

na prijedlog ovog zakona Slavko Jovičić (SNSD) je pozvao bošnjačku stranu da prestane insistirati na donošenju ovog zakona jer srpski predstavnici to nikada neće prihvatiti.³⁶¹

Zagovornici donošenja zakona su kao argumente navodili potrebu sprječavanja manipuliranja žrtvama u dnevno-političke svrhe, ali i obavezu usklađivanja domaćih zakona sa međunarodno preuzetim obavezama. Nastojeći da obrazloži razloge predlagača, Beriz Belkić je istakao da se zakon u suštini temelji na jednom principu koji se odnosi na pitanje da li su zločini prihvatljivi ili ne. Na koncu rasprave o ovom prijedlogu Predsjedavajući Predstavničkog Doma Denis Bećirović (SDP) je istakao posebnu potrebu donošenja ovakvog zakona: „Ovaj zakon treba žrtvama, svim žrtvama, bez obzira bile one srpske, hrvatske, bošnjačke, jevrejske ili bilo koje druge.“³⁶²

4.1.1. *Parlament Federacije Bosne i Hercegovine*

Na trećoj redovnoj sjednici 14. jula 2011 godine, zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH u Sarajevu je jedno-glasno usvojio Rezoluciju Evropskog parlamenta o Srebrenici, na prijedlog predsjedatelja Doma Denisa Zvizdića. Istodobno je pozdravljeno hapšenje Ratka Mladića, optuženog između ostalog za genocid počinjen u julu 1995. godine u Srebrenici, te sa 70 glasova „za“ i dva suzdržana glasa data preporuka da Parlamentarna skupština BiH i Narodna skupština Republike Srpske također usvoje Rezoluciju o Srebrenici u njenom izvornom tekstu.³⁶³ Isti je tekst usvojen i u Domu naroda Federacije BiH, 18. jula 2011. godine. Članovi Kluba Srba u Federalnom Domu naroda, Peđa Kojović (Naša Stranka) i Mirjana Malić (SDP BiH) su se izjasnili potvrdno. Kojović je tražio i da uporedo s Rezolucijom bude izglasan zaključak prema kojem bi Dom naroda insistirao na donošenju zakona u Federaciji BiH koji bi propisao krivičnu odgovornost za svakog ko negira da se u BiH tokom proteklog rata dogodio genocid. Drago Puzigaća, također član Kluba Srba, nije bio prisutan na sjednici, ali je na novinarsko pitanje kako bi glasao u vezi rezolucije odgovorio potvrdno.³⁶⁴

Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH je iz drugog puta na šestoj redovnoj sjednici 28. septembra 2011. godine u formi nacrtu podržao dopune *Kaznenog zakona kojim se uvodi kažnjavanje negiranja genocida, holokausta, ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti*. Jasmin Duvnjak (SDA), ispred predlagača je zatražio i dopunu zakona kojom se propisuje zatvorska kazna za one koji negiraju ove zločine. Dom naroda Parlamenta Federacije BiH je na sjednici 10. novembra 2011. godine usvojio Nacrt zakona o dopunama Krivičnog zakona FBiH, kojim je predviđeno kažnjavanje negiranja genocida ili drugih ratnih zločina zatvorskom kaznom od tri mjeseca do tri godine.³⁶⁵

4.1.2. *Narodna skupština Republike Srpske*

O ratnim zločinima počinjenim u ratu u BiH, poslanici Narodne skupštine Republike Srpske su raspravljali pri likom predstavljanja izvještaja o traženju nestalih lica i istraživanju i procesuiranju ratnih zločina. Na raspravi 31. maja i 1. juna 2010. godine, srpski poslanici su kritikujući rad državnih institucija BiH, ukazivali da ne postoji politička volja za istraživanje i procesuiranje zločina počinjenih nad Srbima. Tako je Borislav Bojić (SDS) podsjetio da je Savjet ministara 25. maja 2006. godine usvojio prijedlog Parlamenta i osnovao Komisiju za Sarajevo, ali da ona suštinski nikad nije počela da funkcioniše, niti je zvanično ukinuta.³⁶⁶ Kostadin Vasić (SDS) se također zapitao zašto nije zaživjela zajednička komisija za Sarajevo, kao što je to bio slučaj sa komisijom za Srebrenicu, i zaključio: „Očigledno da se ovdje sve radi na štetu Srba. Sud, mogu slobodno reći, Tužilaštvo BiH, sudi i tuži prema mržnji, u odnosu na Srbe, a ne u odnosu na argumente i dokaze koji postoje.“³⁶⁷

361 *Isto.*

362 *Isto.*

363 Službena stranica Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, 14. jul 2011. godine. http://www.parlamentfbih.gov.ba/predstavnicki_dom/hr/page.php?id=106

364 Federalni parlament usvojio rezoluciju o Srebrenici, 18. juli 2011. godine. <http://www.radiosarajevo.ba/novost/58871/Burek%20i%20dimije>

365 Službena stranica Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, 10. novembar 2011. godine. http://www.parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/info/saopcenja.html

366 Transkript 37. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 31. maja 2010. godine, str. 119.

367 *Isto*, str. 102.

Bošnjački poslanici su imali takođe prigovore, ali na rad institucija u Republici Srpskoj, pogotovo Operativnog tima Republike Srpske za traženje nestalih lica. Naglašavalo se da ne postoji jednak tretman nestalih lica od strane institucija vlasti RS. Tako je Mirsad Duratović (Stranka za BiH) osporio podatke Izvještaja o traženju nestalih lica, istraživanja i procesuiranja ratnih zličina: "Nije tačan podatak da je krajem 1995. godine u RS evidentirano 5280 nestalih lica. U to vrijeme sa područja RS bilo je evidentirano negdje oko 22.000 nestalih lica. Očigledno je da izvještaj operiše isključivo sa nestalim osobama srpske nacionalnosti, dok su nestali građani RS nesrpske nacionalnosti izostavljeni iz ovog izvještaja".³⁶⁸ Sa njim se složio i Muharem Murselović (Stranka za BiH) koji je naveo da je u RS nestalo ukupno 21.729 civila i dodao: "U Prijedoru iz koga ja dolazim, ubijeno je 120 djece, ubijeno je 388 žena, ovo su podaci, koji su jako vjerodostojni i ja bih volio, kao i svi mi ovdje, bar što se tiče Bošnjaka, da je ovaj izvještaj o traženju nestalih obuhvatio sve građane i one koji žive u RS i oni koji su živjeli u ovom prostoru, koji se danas zove entitet."³⁶⁹ Nasuprot tome, poslanik Nenad Kesić (SNSD) je tvrdio da je evidentiranje broja nestalih teško, jer su porodice nestalih Srba prijavljivali svoje nestale u RS, a bošnjačke porodice federalnim organima.³⁷⁰

U martu 2011. godine, vlast u Republici Srpskoj je slučaj hapšenja generala Jovana Divjaka po zamolnici Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije iskoristila da još jednom pokrene pitanja u vezi rada pravosudnih institucija BiH. Posebna sjednica skupštine održana je 13. aprila 2011. godine, i imala je samo jednu tačku dnevnog reda - rad Tužilaštva i Suda BiH. Premijer Milorad Dodik je predstavio izvještaj o istraživanju i procesuiranju ratnih zločina i traženju nestalih lica, koji je pripremljen na zahtjev Vlade Republike Srpske. Dodik je u uvodnom izlaganju rekao da je samo osnivanje Suda BiH protivustavno i da ne postoji opravdanost postojanja Tužilaštva i Suda BiH. Pored toga, Dodik je rekao i da Tužilaštvo "ima za cilj da stvori sudsku istinu o Srbima kao zločincima koja će se koristiti kao činjenica u političkim strategijama Bošnjaka".³⁷¹ Takođe, on je iznio stav da obje ove institucije rade u korist bošnjačkih političkih interesa. "Nema Bošnjaka optuženih po komandnoj odgovornosti, nema ih osumnjičenih za organizovani zločinački poduhvat i sistematski napad. Takve pravne kvalifikacije su rezervisane samo za Srbe!"³⁷² Slobodan Popović (SDP) je ukazao na nepotrebnost rasprave o ovom pitanju: "Izvještaj Tužilaštva i Suda BiH za 2009. godinu usvojen je u državnom parlamentu, i ja se sada pitam ima li u tom državnom parlamentu predstavnika Republike Srpske, koji su mu dali legalitet i legitimitet. Ako je sve to usvojeno, a jeste, onda se postavlja pitanje o čemu mi to ovdje pričamo."³⁷³ Ramiz Salkić (SDA) je istakao da ni u bošnjačkoj zajednici nisu „pretjerano zadovoljni“, jer „umjesto da procesuiraju one koji su činili zločine genocida u zaštićenoj zoni UN-a, Sud u Bijeljini procesuirao šest Bošnjaka koji su nakon nekoliko mjeseci prešli preko šume i predali se u SFOR-ovoj bazi u Memićima".³⁷⁴

Narodna skupština Republike Srpske je nakon rasprave glasovima podržala Dodikovu inicijativu da se zbog takvog odnosa Suda i Tužilaštva BiH održi referendum u RS, na kojem bi se građani izjasnili o nametnutim zakonima (od kojih je jedan Zakon o Sudu BiH) i o kršenju konvencije o ljudskim pravima od strane Visokog predstavnika BiH. U zaključcima koji su pratili odluku Skupštine navedeno je da je "rad Suda i Tužilaštva BiH selektivnim pristupom u istraživanju i procesuiranju ratnih zločina bio na štetu srpskog naroda i sa jasnom političkom tendencijom stvaranja po Srbe negativne slike o ratnim dešavanjima u BiH".³⁷⁵ Zaključcima se također odbacuju nastojanja za uspostavljanjem Vrhovnog Suda BiH, te se insistira na izmjenama zakona o Visokom sudskom i tužilačkom savjetu, te uspostavljanju odvojenih tijela za oba entiteta.³⁷⁶ Nakon intervencije Catherine Ashton, visoke predstavnice EU za vanjsku politiku i sigurnost, Dodik je najavio da će zatražiti od Skupštine

---

368 *Isto*, str. 106.

369 *Isto*, str. 110.

370 *Isto*, str. 114.

371 Transkript 4. posebne sjednice Narodne skupštine Republike Srpske, 13. april 2011. godine, str. 16.

372 Transkript 4. posebne sjednice Narodne skupštine Republike Srpske, 13. april 2011. godine, str. 17.

373 *Isto*, str. 60.

374 *Isto*, str. 64.

375 Skupština RS podržala referendum o Sudu i Tužilaštvu BiH, internet stranica Radio Slobodna Evropa, 14. april 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/republika_srpska_ce_odrzati_referendum/3556606.html.

376 *Isto*.

povlačenje odluke o referendumu, a na osnovu obećanja EU da će zajedno sa pravosudnim institucijama BiH započeti "strukturni dijalog" o reformi pravosuđa BiH. Na sjednicama održanim krajem maja i početkom juna 2011. godine, Narodna Skupština RS je nakon rasprave usvojila Prijedlog odluke o stavljanju van snage Odluke o raspisivanju Republičkog referenduma.

4.2. Hrvatska

U Hrvatskom saboru, tijekom 2010. i početkom 2011. Godine rijetke su bile rasprave na temu odnosa prema događajima iz razdoblja oružanog sukoba u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine. Poruke na ovom tragu su se u saborskim raspravama javile tijekom donošenja Zakona o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije.³⁷⁷

Ovaj Zakon predložen je od strane Vlade, ali predstavlja inicijativu Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), a poznat je i kao „Šeksov zakon“. Potpredsjednik Sabora i HDZ-a, Vladimir Šeks, koji je vodio kampanju za izglasavanje zakona, jedan je od optuženih na optužnici koju je aktiviralo Tužilaštvo za ratne zločine Srbije. Pored Šeksa, optuženi su i Ivan Vekić, Branimir Glavaš i Tomislav Merčep, i još 40 osoba, i to da su počinili kaznena djela ratnog zločina i genocida. Saborska rasprava oko Zakona radikalizirala je izbornu kampanju koja je bila u tijeku. U raspravi o Zakonu oporbene stranke su sudjelovale samo na početku, osim Hrvatskog demokratskog saveza Slavonije i Baranje (HDSSB) koji je sudjelovao u čitavoj raspravi, osim u izglasavanju Zakona.

Ministar uprave Davorin Mlakar je prilikom predstavljanja Zakona istaknuo da je „Republika Srbija svojim internim zakonodavstvom proširila jurisdikciju Republike Srbije na područje suverene, samostalne i nezavisne Republike Hrvatske“, te da je to razlog donošenja ovog pravnog akta. Naglasio je da ovim zakonom RH ne dovodi u pitanje provođenje Ustavnog zakona o suradnji RH s međunarodnim kaznenim sudom u Haagu i ispunjavanje obveza proizašlih iz njega, već da se samo radi o tome da pravosudni organi RH štite njene propise.³⁷⁸

Zastupnik HDZ-a i potpredsjednik Sabora Vladimir Šeks istaknuo je da su optužnice protiv njega, bivšeg ministra unutarnjih poslova Ivana Vekića, pomoćnika ministra Ivana Vekića, Tomislava Merčepa i sekretara obrane u Osijeku, Branimira Glavaša podignute kako bi se izjednačila krivnja u operativnom smislu između hrvatskih i srpskih/srbijanskih snaga.³⁷⁹ Za neke zastupnike HDZ-a, poput Andrije Hebranga optužnica srbijanskog Tužilaštva za ratne zločine predstavljala drugu fazu srpske agresije na RH.³⁸⁰

Zastupnik HDSSB-a Dinko Burić je istaknuo kako ovaj zakon neće pružati učinkovitost u pružanju zaštite hrvatskih branitelja od progona pravosudnih organa RS. Tvrdio je da je već Zakonom o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda omogućeno da se drugim državama isporučuju vlastiti državljani, bez obzira na to da li su i na teritoriju RH, eventualno, počinili kazneno djelo. „Optužbama protiv hrvatskih branitelja koje dolaze iz Srbije, zemlje agresora na Hrvatsku, uistinu se treba stati na kraj, ali jednako velika, a često i veća opasnost po Domovinski rat i hrvatske branitelje dolazi od strane hrvatskih pravosudnih tijela i institucija. U tom pogledu posebno se ističu DORH i hrvatski sudovi“. Ocijenio je kao „sramotno“ suđenje generalima Mirku Norcu i Rahimu Ademiju, gdje je Županijsko državno odvjetništvo u Zagrebu za svjedoka optužbe predložilo Savu Štrbca. Osvrnuo se i na smrt Đure Brodarca u pritvoru, čije se 80 posto optužnice temeljilo na podacima Veritasa.³⁸¹

Više oporbenih zastupnika zaključilo je da je donošenje ovog zakona svojevrsni igrokaz i da neće donijeti efikasnu zaštitu hrvatskih građana kada napuste RH, već će samo donijeti pogoršanje u odnosima sa Srbijom, te oslabljenu i otežanu suradnju između DORH-a i Tužilaštva za ratne zločine RS. Tako je zastupnik Samostalne

377 Fonogram rasprave o Konačnom prijedlogu zakona o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P. Z. br 889, održane 6. i 21. listopada 2011.

378 Fonogram rasprave o Konačnom prijedlogu zakona o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P. Z. br 889, održane 6. i 21. listopada 2011., str. 1-2.

379 Fonogram rasprave o Konačnom prijedlogu zakona o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P. Z. br 889, održane 6. i 21. listopada 2011., str. 28.

380 Fonogram rasprave o Konačnom prijedlogu zakona o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P. Z. br 889, održane 6. i 21. listopada 2011., str. 33-34.

381 Fonogram rasprave o Konačnom prijedlogu zakona o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P. Z. br 889, održane 6. i 21. listopada 2011., str. 2-4.

demokratske srpske stranke (SDSS) Milorad Pupovac istaknuo da je ovaj zakon nepotreban, jer su i tako neke od ovih optužnica/tjeralica nišetne, jer se prema Sporazumu iz 2006. godine između DORH-a i Tužilaštva u Srbiji neće procesuirati ono za što nema valjanih dokaza, kao što je to bilo u slučaju Purde i Bosanac.³⁸²

S druge strane, zastupnik i predsjednik Hrvatske stranke prava (HSP), Daniel Srb, rekao je da će Prijedlog zakona podržati „zbog toga što u njemu vidim nadu da će doći do promjene jedne politike suradnje između tijela RH i RS, a koja neobično koristi RS kako bi ostvarivala svoje nacionalne interese, pa i temeljem korištenja ovim optužnicama“.³⁸³

Zakon je izglasan bez sudjelovanja oporbenih stranaka, tako da je kvorum u Saboru jedva ostvaren.³⁸⁴ Izglasan je sa 72 glasa „za“ i 5 glasova „suzdržan“.

4.3. Srbija

O predlogu Deklaracije o osudi zločina počinjenog u Srebrenici u Narodnoj skupštini Republike Srbije raspravljalo se po hitnom postupku 30. marta 2010. godine. Poslanica Nada Kolundžija je u ime predlagača (Koalicija „Za evropsku Srbiju“ – ZES) obrazložila da je deklaracija sastavljena polazeći od odluke Međunarodnog suda pravde u slučaju tužbe BiH za genocid počinjen u Srebrenici, kao i od činjenice da je Srbija ravnopravna članica Ujedinjenih nacija i potpisnica međunarodnih konvencija o ljudskim pravima, čime se obavezala da poštuje te akte. „Osuđujući stravičan zločin u Srebrenici nad bošnjačkim stanovništvom, odajući poštu nevinim žrtvama, izražavajući najdublje saosećanje sa njihovim porodicama, mi danas preuzimamo odgovornost da sa budućih generacija skinemo teško breme koje su nam ostavili pojedinci“, rekla je Kolundžija.³⁸⁵

Opozicioni poslanici iz nacionalističkih stranaka izneli su čitav niz kritika na račun predlagača deklaracije, ali i država u okruženju i naroda, pogotovo bošnjačkog. Kritikovan je hitan postupak, potom sadržaj deklaracije koji se odnosio isključivo na srebreničke žrtve, a ne i na žrtve drugih zločina i žrtve srpskog naroda. Veliki broj poslanika izneo je mišljenje da je deklaracija deo dogovora sa međunarodnom zajednicom i da je njen osnovni cilj da oslabi pozicije Republike Srpske. „Predloženi tekst je takav da deli žrtve građanskog rata na prostoru bivše Jugoslavije i svađa narode, zato što ovaj tekst nijednom rečju ne osuđuje zločine nad srpskim narodom koji je u tim ratovima najviše stradao i zato što i po svom sadržaju, a i po trenutku u kom se donosi, ovakva deklaracija protivna je i interesima Srbije, srpskog naroda i Republike Srpske“, rekao je poslanik Demokratske stranke Srbije (DSS) Jovan Palalić.

Slične stavove iznele su preko svojih poslanika i Nova Srbija i Srpska radikalna stranka (stranka Vojislava Šešelja, optuženika pred MKSJ).

Poslanik Liberalno demokratske partije (LDP) Čedomir Jovanović je rekao da Srbija ima licemeran odnos prema srpskom narodu u BiH, „jer ga je gurnula u rat a onda i žrtvovala kad je rešila da pobegne od sopstvene odgovornosti“, kao i da je „najbezobzirnija manipulacija i laž“ da se time vređaju srpske žrtve.³⁸⁶

Poslanik Socijalističke partije Srbije (SPS) Branko Ružić je obrazložio da je zahtev poslaničke grupe SPS-Jedinstvena Srbija bio da tekst deklaracije „ne sadrži pravne definicije nivoa zločina“, i da je potrebno „smognuti snagu“ da se postigne „što širi konsenzus u sveopštoj političkoj osudi zločina koji se dogodio u Srebrenici, a naravno i protiv pripadnika srpskog naroda“.³⁸⁷

382 Fonogram rasprave o Konačnom prijedlogu zakona o nišetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P. Z. br 889, održane 6. i 21. listopada 2011., str. 10-11.

383 Fonogram rasprave o Konačnom prijedlogu zakona o nišetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, hitni postupak, prvo i drugo čitanje, P. Z. br 889, održane 6. i 21. listopada 2011., str. 19-20.

384 Minimalni kvorum za izglasavanje zakona je 76 zastupnika, glasovanju prisustvovalo 77.

385 Druga i treća sednica prvog redovnog zasjedanja Narodne skupštine Republike Srbije, 25. i 30. mart 2010. godine; ISSN 0582-6926, Skupština Srbije, Beograd 2011, str. 102-103.

386 *Isto*, str. 118-123.

387 *Isto*, str.124.

Lider najjače opozicione partije, Srpske napredne stranke (SNS) Tomislav Nikolić je predstavio tekst deklaracije koji je pripremila ova partija. „U ime SNS najoštrije osuđujem sve zločine počinjene u građanskom ratu na teritoriji bivše Jugoslavije, kako zločine prema srpskom narodu, tako i zločine koje su pripadnici srpskog naroda počinili nad pripadnicima drugih naroda, a posebno zločin koji je izvršen nad muslimanima Srebrenice u julu 1995. godine i naveden u presudi Međunarodnog suda pravde“, rekao je Nikolić.³⁸⁸ Ova partija, međutim, nije podržala predloženi dokument vladajuće koalicije i njeni poslanici su napustili salu pred glasanje.

Poslanik Esad Džudžević, predstavnik Bošnjačke manjine, predložio je da Skupština proglaši 11. juli za dan sećanja na žrtve genocida u Srebrenici, što je deo obaveze koja proističe iz Rezolucije Saveta Evrope o genocidu u Srebrenici, ali je velika grupa poslanika burno i negativno reagovala na njegovo izlaganje.³⁸⁹

Deklaracija o Srebrenici izglasana je minimalnom većinom, sa 127 glasova za (od 250 poslanika parlamenta), 31. marta 2010. godine. U Deklaraciji se „najoštrije osuđuje zločin izvršen nad bošnjačkim stanovništvom u Srebrenici na način utvrđen presudom Međunarodnog suda pravde“, čime je izbegnuto pominjanje reči „genocid“ u samom tekstu Deklaracije. Pored toga, izraženo je saučešće i izvinjenje porodicama žrtava zbog toga što nije učinjeno sve da se spreči ova tragedija.³⁹⁰ U Deklaraciji se pozivaju i sve nekadašnje sukobljene strane u Bosni i Hercegovini i drugim državama bivše Jugoslavije da nastave proces pomirenja i jačanje uslova za zajednički život zasnovan na ravnopravnosti nacija i punom poštovanju ljudskih i manjinskih prava i sloboda, da učinjeni zločini više nikada ne bi bili ponovljeni. Takođe, izražava se i očekivanje da će i najviši organi drugih država s teritorije bivše Jugoslavije na ovaj način osuditi zločine izvršene protiv pripadnika srpskog naroda, kao i da će uputiti izvinjenje i izraziti saučešće porodicama srpskih žrtava.³⁹¹

Rasprava o nacrtu deklaracije Narodne skupštine Republike Srbije o osudi zločina učinjenih nad pripadnicima srpskog naroda i građanima Srbije vođena je 14. oktobra 2010. godine. Predlog je podnela grupa od 123 narodna poslanika, a u ime predlagača deklaraciju je obrazložila šefica poslaničke grupe ZES Nada Kolundžija, rekavši da su dve deklaracije rezultat rešenosti Skupštine Srbije da se „na neki način odredi prema prošlosti i tragičnim događajima 1990-ih godina, da na adekvatan način izjednači sve žrtve ratova na prostoru bivše Jugoslavije i da da institucionalnu podršku svim nadležnim institucijama da počinioce tih zločina izvedu pred lice pravde.“³⁹²

Slobodan Samardžić (DSS) optužio je vladajuću koaliciju da im je Deklaracija o Srebrenici „bila potrebna za spoljnu upotrebu, a deklaracija o Srbima za unutrašnju upotrebu“, kao i da se sadržajem deklaracija stvara „selekcija više vrsta žrtava“, od kojih su nižeg ranga srpske žrtve, a još nižeg žrtve NATO bombardovanja, jer se u deklaraciji ne koristi termin „zločin“ za intervenciju NATO.³⁹³

Najveća opoziciona partija SNS imala je najviše zamerki što je u predlogu deklaracije izostavljena kvalifikacija „zločin“ pored navođenja žrtava bombardovanja NATO-a. Tomislav Nikolić je optužio vladajuću većinu da ovom deklaracijom samo kupuje javno mnjenje, a da nije iskreno zainteresovana za zločine počinjene nad Srbima. „Posle Deklaracije o osudi zločina u Srebrenici, nijedna druga deklaracija više ne zavređuje pažnju“, zaključio je Nikolić.³⁹⁴

---

388 *Isto*, str.128.

389 *Isto*, str. 111.

390 Tekst Deklaracije o Srebrenici, internet stranica Narodne Skupštine Republike Srbije, <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-.872.html>.

391 Tekst Deklaracije o Srebrenici, internet stranica Narodne Skupštine Republike Srbije, <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-.872.html>.

392 Druga i treća sednica drugog redovnog zasedanja Narodne skupštine Republike Srbije, 14. i 19. oktobar 2010. godine; ISSN 0582-6926, Skupština Srbije, Beograd 2011, strana 12.

393 *Isto*, strana 19-21.

394 *Isto*, strane 28-30.

Poslanik Srpske radikalne stranke (SRS) Aleksandar Martinović rekao je da ova deklaracija „treba da predstavlja političku već-mašinu u kojoj treba da se opere savest onih narodnih poslanika koji su glasali pre nekoliko meseci za to da se u Srebrenici desilo nešto što se nije desilo“.³⁹⁵

Predstavnik LDP-a Zoran Ostojić podsetio je da je ova partija predlagala da se umesto dve deklaracije usvoji Rezolucija Evropskog parlamenta o genocidu u Srebrenici, gde se osuđuju svi zločini a ističe jedan, jer je zločin genocida.³⁹⁶

Deklaracija je usvojena glasovima 133 poslanika vladajuće koalicije i poslanika LDP-a, dok su poslanici opozicionih stranaka napustili salu skupštine pre glasanja. Deklaracijom su najoštrije osuđeni zločini nad pripadnicima srpskog naroda i građanima Srbije tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji i pozvani parlamenti pre svega zemalja sa prostora bivše Jugoslavije, da osude ove zločine i daju punu podršku svojim državnim organima i organima međunarodne zajednice u procesuiranju počinilaca, kao i da, jednako ceneći vrednost svakog ljudskog života, izraze poštovanje prema srpskim žrtvama.³⁹⁷

4.4. Kosovo

Povodom delimično ponovljenog suđenja Ramushu Haradinaju, Idrizu Balaju i Lahiju Ibrahimaju, u kosovskom parlamentu održana je krajem maja 2011. godine vanredna plenarna sednica.³⁹⁸ Zahtev za vanrednu sednicu podneo je Ahmet Isufi iz Alijanse za budućnost Kosova, uz podršku 40 poslanika različitih političkih partija. Na sednici su usvojene preporuke Alijanse za budućnost Kosova, koje sadrže zahtev MKSJ-u, da suđenje Haradinaju i drugima bude „jasno, fer i brzo“, i državnim institucijama, da hitno obezbede pravnu i materijalnu podršku optuženima u ovom procesu.

U tekstu usvojenih preporuka se navodi da, „verujući u nevinost gospodina Haradinaja i njegovih drugova, kao i u borbu Oslobođilačke vojske Kosova, Parlament Republike Kosova zahteva od Tribunala jasan, fer i brz proces protiv bivšeg premijera Kosova gospodina Haradinaja i njegovih drugova, da bi se gospodin Haradinaj i njegovi drugovi što pre vratili na Kosovo“.³⁹⁹

Premijer Kosova, Hashim Taçi prisustvovao je ovoj sednici i tim povodom izjavio da su Vlada Kosova i on lično spremni da pruže pomoć, i da su čekali da se stvore potrebne okolnosti da se pruži odgovarajuća pravna i zakonska podrška koju omogućavaju zakon i Ustav Republike Kosova. Premijer je istakao da Vlada veruje u potpunu nevinost optuženih, i da veruje da će proces protiv Haradinaja biti fer i transparentan.⁴⁰⁰

Tokom rasprave, poslanici opozicionih stranaka su izrazili sumnju u to da kosovska vlast pruža podršku optuženima u tom procesu, i navela da „za razliku od Srbije, Kosovo nije podnelo dovoljno dokaza Haškom tribunalu kojima bi dokazalo da je borba OVK-a bila pravedna“.⁴⁰¹ „Da je bilo ozbiljnijih zalaganja u odbrani naših vrednosti rata, danas se ne bi suočavali sa ovim izazovima, i UNMIK ili EULEX ne bi hapsio naše oslobođioce“, kazao je Rexhep Selimi iz pokreta Samoopredeljenje.⁴⁰² Jedina srpska politička stranka u aktuelnom

---

395 *Isto*, strana 38.

396 *Isto*, strana 49.

397 Tekst Deklaracije o osudi zločina učinjenih nad pripadnicima srpskog naroda i građanima Srbije, internet stranica Narodne Skupštine Republike Srbije, <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-.872.html>.

398 Ramuš Haradinaj je uhapšen 20. jula 2010. godine i prebačen u pritvor MKSJ u Hagu, kada je Apelaciono veće Tribunala poništilo oslobađajuću presudu i naložilo ponovljeni postupak po nekoliko tačaka optužnice.

399 Republika Kosovo - Skupština, „Preporuke“, 31. maj 2011. godine, internet stranica Skupštine Republike Kosovo, http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/2011_05_31_Preporuke.pdf.

400 Transkript vanredne plenarne sednice Skupštine republike Kosova, održane 31. maja 2011. godine. Transkript dobijen na zahtev iz Skupštine Kosova, 27. januara 2012. godine.

401 „Skupština traži od Haga ubrzanje suđenja Haradinaju“, internet stranica Radio Slobodna Evropa, 31. maj 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/skupstina_trazi_od_haga_ubrzanje_procesa_haradinaju/24211131.html.

402 *Isto*.

sazivu parlamenta, Samostalna liberalna stranka (SLS), nije učestvovala u debati, niti su poslanici te stranke glasali za preporuke.⁴⁰³

4.5. Crna Gora

U toku 2010. godine u Skupštini Crne Gore raspravljalo se o suočavanju sa ratnim sukobima iz devedesetih godina prilikom diskusije o Izvještaju o radu sudova za 2009. godinu i usvajanja predloga Zakona o potvrđivanju Evropske konvencije o neprimjenljivosti zastare na zločin protiv čovječnosti i ratnih zločina, 14. oktobra 2010. godine.⁴⁰⁴

Prilikom rasprave o Izvještaju o radu sudova za 2009. godinu u junu 2010. godine, predstavnik prosrpski orientisane opozicione Socijalističke narodne partije (SNP) Aleksandar Damjanović izjavio je da kod suđenja u predmetima za ratne zločine želi da vidi „potpunu autonomiju i nezavisnost suda” i sudove koji su imuni na sve pritiske. Deportacije bosanskih izbjeglica iz Crne Gore tokom oružanog sukoba u BiH nazvao je „takozvanim” a poručio je da ne „želi da vidi sudske presude za te takozvane zločine u funkciji budućih izvještaja nekih komisija iz inostranstva, koje će na bazi tih presuda i očekivanih presuda davati ovakve ili onakve ocjene”.⁴⁰⁵ Tadašnji ministar pravde Miraš Radović je naglasio da se Crna Gora, „kao demokratsko društvo i odgovorna država” potrudila da slučajevi kršenja normi koje propisuje humanitarno i ratno pravo, a koje datiraju iz perioda ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji „budu kvalitetno procesuirani ili pred našim nacionalnim sudovima ili pred Haškim sudom, sa kojim Crna Gora intenzivno i tijesno saraduje od njegovog osnivanja”. Radović je naveo i da su institucije Crne Gore dale puni doprinos tome da „nijedan slučaj ne bude prepušten niti zaboravu, niti opravdanju, kao ni da bilo koji počinitelj ostane van domašaja pravde, niti da ijedna žrtva ostane bez pijeteta i satisfakcije ne samo moralne prirode”.⁴⁰⁶

Prilikom rasprave o Predlogu zakona o potvrđivanju Evropske konvencije o neprimjenljivosti zastare na zločine protiv čovječnosti i ratne zločine, pokrenuta su pitanja isticanja zločina nad samo jednim narodom, kao i prilikom rasprave o prihvatanju rezolucije Evropskog parlamenta o Srebrenici. Poslanik Ervin Spahić (SDP) podržao je donošenje ovog Zakona, poručivši da je on „odvratanje i garancija da ratni zločini neće proći nekažnjeno, ma sa koje strane dolazili”.⁴⁰⁷

Slaven Radunović iz Nove srpske demokratije (NOVA) optužio je Spahića da se poziva samo na „zločine prema jednom narodu”. „Zašto onda niste pomenuli Bratunac? Priča se o nezastarijevanju”, rekao je Radunović. Upitao ga je zašto nije pomenuo ustaške zločine u Jasenovcu, gdje je mrtvih bilo „mnogo više nego u Srebrenici”.⁴⁰⁸

Predrag Bulatović (SNP) je postavio pitanje da li u državnim institucijama postoje dokumenta koja se odnose na tzv. akciju deportacija Muslimana tokom maja 1992, i da li neka od tih dokumenata imaju oznaku javnosti, te da li se neko iz Tužilaštva ili suda do sada obratio sa zahtjevom za dostavljanje tih dokumenata. Prema njegovim riječima, nije isključeno da je moguće da neko od pojedinaca ima neki dokument, koji Vlada nema, a koji je relevantan, a nosi odgovarajuće oznake tajnosti.⁴⁰⁹ Potpredsjednik Vlade Svetozar Marović potvrdio je da određena dokumenta postoje, i da neka od njih imaju oznaku tajnosti, kao i da jeste bilo nekoliko zahtjeva iz pravosudnih

403 U novom sazivu parlamenta, konstituisanom nakon izvora decembra 2010. godine, Demokratski pokret Kosova Hašima Tačija sa 34 poslanika ima većinu, pokret Samoopredeljenje 12 mandata, Liga za demokratsko Kosovo 27 mandata, Alijansa za budućnost Kosova ima 11 mandata, a Srpska liberalna stranka osam mandata.

404 Transkript 2. sjednice 2. redovnog zasjedanja, 14. oktobar 2010. godine, str.75. 2 dio. http://www.skupstina.me/cms/site_data/SKUPSTINA_CRNE_GORE/AUTORIZOVANI%20FONOGRAFSKI%20ZAPISI%20SA%20SJEDNICA/2-1%20DIO.pdf.

405 Transkript 8. sjednice 1. redovnog zasjedanja, 15. jun 2010. godine, str. 187; <http://www.skupstina.me/index.php?strana=sjednice&tipS=0&sjednicaid=664>.

406 Transkript 9. posebne sjednice 1. redovnog zasjedanja, 16. jun 2010. godine, str. 87; <http://www.skupstina.me/index.php?strana=sjednice&tipS=0&sjednicaid=663>.

407 Transkript 2. sjednice 2. redovnog zasjedanja, 13. oktobar 2010. godine, str. 58-59; <http://www.skupstina.me/index.php?strana=sjednice&tipS=0&sjednicaid=754>.

408 *Isto*, str. 60.

409 Transkript 3. sjednice 2. redovnog zasjedanja, 27. oktobar 2010. godine, str. 23-24; <http://www.skupstina.me/index.php?strana=sjednice&tipS=0&sjednicaid=784>.

organa na koje je Vlada odgovorila.⁴¹⁰ Predrag Bulatović je na to rekao da javnost Crne Gore treba da zna da je Skupština skinula oznaku tajnosti u vezi sa ovim slučajem. Suđenje za deportacije se tiče i Crne Gore, a ne samo optuženih, jer je, smatra on, „riječ o visokim policijskim funkcionerima od koji su neki sve do 2004. godine bili, čak, na značajnim državnim funkcijama, poslaničkim, saveznim.”⁴¹¹

U toku 2011. godine u Skupštini Crne Gore opet je najviše riječi o ratnim zločinima i žrtvama rata bilo nakon predstavljanja godišnjih izvještaja o radu sudova i tužilaštava, a u raspravama su, pored poslanika, uzeli učešća i predstavnici pravosuđa. Pojedini opozicioni poslanici kritikovali su rad sudova i tužilaštava, a mogla se čuti i osuda podizanja spomenika civilnim žrtvama rata u bivšoj Jugoslaviji u podgoričkom parku Pobrežje. Poslanici i ministri iz redova vladajuće Demokratske partije socijalista (DPS) isticali su pozitivnu ulogu Crne Gore u ratnim dešavanjima i u procesu suočavanja sa prošlošću.

Prilikom rasprave o Izvještaju Vrhovnog državnog tužioca Crne Gore o radu državnog tužilaštva za 2010. godinu, Suljo Mustafić (Bošnjačka stranka) zanimao se za angažman Tužilaštva u prikupljanju dokaza za pokretanje sudske postupaka u slučaju ratnih zločina. U pitanju su bile oslobađajuća presuda Višeg suda u Bijelom Polju u slučaju Bukovica i oslobađajuća presuda Višeg suda u Podgorici u slučaju deportacija bošnjačkih izbjeglica. Mustafić je istakao da ove oslobađajuće presude „na ozbiljan način dovode u pitanje rezultate rada i kredibilnost rada našeg Tužilaštva”. Presudu Višeg suda u Bijelom Polju, a na osnovu dokaza Tužilaštva, vidi kao epilog „farsičnog procesa”, u toku kojeg nije prikupljeno dovoljno dokaza. Prema njegovim riječima, Tužilaštvo nije na dobar način prikupljalo dokaze za deportacije, koje je okarakterisao kao „lov na ljude i slanje na gubilište” i istakao je da se potrebno pozabaviti i komandnom i političkom odgovornošću.⁴¹²

Prilikom rasprave o Godišnjem izvještaju o radu sudova za 2010. godinu, Ervin Spahić (SDP) je istakao da smatra da su sudske odluke u pitanju deportacija Muslimana „zaista zasnovane na neistinama, netačnostima, čak i lažima.”⁴¹³

Pitanje istrage o otmici putnika iz voza na liniji Beograd – Bar 1993. godine na stanici u Štrpcima, otvoreno je ponovo tokom 2011. godine. Koča Pavlović iz Pokreta za promjene (PZP) je upitao da li su crnogorska policija i Tužilaštvo stavili tačku na istraživanje zločina u Štrpcima i da li je spomenik, koji je premijer Lukšić otvorio 11. jula 2011. godine u parku Pobrežje u Podgorici, istovremeno i spomenik onima koji su prije 20 godina oti u Štrpcima.⁴¹⁴ Pavlović je istakao da se poslaničkom klubu Pokreta za promjene obratio Crnogorski komitet pravnička za zaštitu ljudskih prava, koji je poslanike PZP informisao o dugotrajnom naporu porodica kindnapovanih u Štrpcima da se negdje napravi neko spomen obilježje. „Oni nijesu zadovoljni sa ovim zajedničkim spomenikom na Pobrežju”, rekao je Pavlović, i dodao da „spomenik koji govori o zločinu treba da na sebi ima upisano ime zločina, o kom se zločinu tu radi”. On je iznio mišljenje da spomenik na Pobrežju „postaje antispomenik jer spomenik treba da svjedoči našoj djeci o tome da se zločin ne isplati, a on se ne isplati ako su zločinci jasno prepoznati i kažnjeni.”⁴¹⁵

Obrad Stanišić iz DPS-a je Pavlovićev stav oštro kritikovao, izjavivši da je time „uvrijedio ne samo one zbog kojih je i kojima je spomenik podignut nego i njihove porodice i građane Crne Gore.”⁴¹⁶

4.6. Makedonija

Dve najveće makedonske političke partije, Vnatrešna makedonska revolucionarna organizacija - Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo (VMRO-DPMNE) i Socijaldemokratski savez na Makedonija

---

410 *Isto*, str. 24-25.

411 *Isto*, str. 25-26.

412 Transkript 9. sjednice 1. redovnog zasjedanja, 23. jun 2011. godine, str. 14; <http://www.skupstina.me/index.php?strana=sjednice&tipS=0&sjednicaid=1110>.

413 *Isto*, str. 67.

414 Transkript 12. Posebne sjednice 1. redovnog zasjedanja, 26. jul 2011. godine, str. 41; <http://www.skupstina.me/index.php?strana=sjednice&tipS=0&sjednicaid=1160>

415 *Isto*, str. 42.

416 *Isto*, str. 43.

(SDSM), imala su krajnje suprotstavljene stavove o odluci makedonske skupštine o "autentičnom tumačenju Zakona o amnestiji". VMRO-DPMNE je snažno podržala proces amnestiranja predmeta koji su po pravilu 11bis Statuta MKSJ-a ustupljeni domaćem pravosuđu, smatrajući ga pozitivnim preduslovom za proces pomirenja u Makedoniji.⁴¹⁷ SDSM, budući opoziciona stranka, protivila se ovome smatrajući da je amnestija potpuno neprihvatljiva, i da tim činom počinioci dobijaju nagradu umesto kazne.⁴¹⁸

Samo nekoliko sati pre nego što je usvojen zakonski predlog koji će omogućiti širu primenu amnestije, jedan od poslanika SDSM-a, Andrej Petrov je izjavio da je to ugrožavanje pravne države u Makedoniji, te da će to ostaviti neizbrisiv trag u makedonskoj istoriji.⁴¹⁹

Skupštinske debate o ratnim zločinima počinjenim u Makedoniji intenzivirane su nakon usvajanja autentičnog tumačenja Zakona o amnestiji u julu 2011. godine, i na njima su predstavnici opozicije kritikovali amnestiranje ratnih zločina.

Poslanici SDSM-a, Vesna Bendevska i Marjančo Nikolov iznosili su stavove da je u pitanju politički dogovor Nikole Gruevskog (premijer Makedonije i lider VMRO-DPMNE) i Ali Ahmetija (lider Demokratske unije za integraciju - Bashkimi Demokratik për Integrim [DUI], vodeće albanske partije)⁴²⁰, dok je Nikolov otišao korak dalje i rekao da su tim dogovorom suspendovane institucije Republike Makedonije a politika i vlast stavljena ispred sudstva⁴²¹. Jani Makraduli, takođe iz SDSM-a, optužio je Vladu da je svojim pozitivnim mišljenjem o amnestiji (koje je prethodilo glasanju u parlamentu) pogazila pravo i amnestirala one koji su odgovorni za kidnapovanja i ubistva makedonskih građana 2001. godine.⁴²²

Albanski poslanici, posebno iz stranke DUI, koalicionog partnera VMRO-DPMNE u vladi, bili su aktivni u pokušajima da obrazlože zbog čega je bila neophodna amnestija slučajeva prebačenih makedonskom pravosuđu iz MKSJ-a. Suzana Saliu (DUI) je čak tvrdila da je "Haški sud završio svoj posao, procenio da u dosijeima koje smo im poslali nema elemenata za gonjenje za teška dela protiv čovečanstva, i doneo odluku koja je poznata u domaćoj i međunarodnoj javnosti."⁴²³

4.7. Slovenija

U 2010. i 2011. godini u slovenačkom parlamentu nisu vođene rasprave posebno posvećene događajima iz perioda oružanog sukoba u Sloveniji.

Umesto toga, tema o kojoj je slovenački parlament u prošlosti često diskutovao bio je odnos prema „izbrisanim“. Krajem 2008. godine, nakon što je objavljena informacija da je predsednik odbora za spoljnu politiku slovenačkog parlamenta Ivo Vajgl u Beogradu izjavio da će „izbrisani“ dobiti dokumente i biti oštećeni, u to vreme opoziciona Slovenska demokratska stranka (SDS) je Vajglu potez nazvala pokušajem „povećanja broja glasača tranzicijske levice, na štetu poreskih platiša“. To je bio povod za novo vanredno zasedanje parlamenta, tokom koga su opozicione političke partije opet oštro napadale bilo kakvo ispravljanje nepravdi učinjenih kategoriji „izbrisanih“.⁴²⁴

Poslanici stranaka sa desnog političkog krila na čelu sa Slovenskom demokratskom strankom (SDS), suprotstavili

417 Videti prvo poglavlje ovog izveštaja, gde je obrazložen proces amnestije i specifičnosti takozvanih Haških predmeta.

418 Intervju sa Danetom Taleskim, političkim analitičarem, 27. decembar 2011. godine.

419 Stenografske beleške 4. sednice Sobranie na R. Makedonije, 19. jul 2011. godine, str. 9.

420 Stenografske beleške 8. sednice Sobranie na R. Makedonije, 29. avgust 2011. godine, str. 8.

421 Stenografske beleške 12. sednice Sobranie na R. Makedonije, 15. oktobar 2011. godine, str. 30.

422 Stenografske beleške 15. sednice Sobranie na R. Makedonije, 25. novembar 2011. godine, str. 2.

423 Stenografske beleške 4. sednice Sobranie na R. Makedonije, 19. jul 2011. godine, str. 11.

424 Zahtev za održavanje vanredne Skupštine Slovenije, internet stranica Slovenske demokratske stranke: www.sds.si/media/sklic.izredne.seje.dz-vajglova.izjava.doc.

su se i novom podatku o broju izbrisanih, koji je slovenačko Ministarstvo unutrašnjih poslova utvrdilo 2009. godine. Poslanici ovih stranaka bili su uvereni da je pravi broj izbrisanih čak manji od 18.305 osoba, ili barem oko tog broja, umesto novog podatka o 25.671 lica. U 2011. godini ove stranke su ponavljale slične argumente i pozivale na odgovornost ministarku unutrašnjih poslova Katarinu Kresal zbog navodno pogrešno utvrđenog, i povećanog broja „izbrisanih“. Međutim, parlamentarni odbor koji se bavio izbrisanimima, većinom glasova članova vladajuće koalicije, potvrdio je povećanje broja izbrisanih.

Pored toga, tema je često bila i odšteta „izbrisanimima“, pogotovo u svetlu iščekivanja presude pred Evropskim sudom za ljudska prava, koji se vodio u slučaju nekoliko „izbrisanih“ građana protiv Slovenije. Tako je, na primer, Marijan Pojbič (SDS) poslanicima vladajuće koalicije prebacio da su „u ovom mandatu uspeli da na dugi rok opterete slovenačku državu odštetama za izbrisane“, dok je poslanik Slovenačke nacionalne partije (SNS) Srečko Prijatelj protestovao jer se parlament uopšte bavi „izbrisanimima, Ciganima i homoseksualcima“.⁴²⁵

5. Mediji i izveštavanje o ratnim zločinima

5.1. Bosna i Hercegovina

Kada su u pitanju teme u vezi sa ratnim zločinima u medijima je još uvijek prisutno „patriotsko novinarstvo“, odnosno dominacija nacionalističke ideologije.⁴²⁶ Takav način rada medija nije se mijenjao od ratnog sukoba. Postoje drastične razlike u izvještavanju u zavisnosti od sjedišta medijske kuće. U Analizi izvještavanja medija o suđenjima za ratne zločine: *Mediji i nacionalne ideologije* u izdanju Mediacentra iz Sarajeva 2011. godine, analizirano je izvještavanje medija u BiH o hapšenju Radovana Karadžića u julu 2008. godine. O hapšenju Karadžića su najviše izvještavali štampani mediji iz Sarajeva, koji su imali procentualno najveći broj članaka, najviše najava na naslovnoj stranici i visok procenat tekstova sa fotografijama, dok su u štampanim medijima iz Banja Luke svi ovi pokazatelji bili znatno niži nego u sarajevskim. U hrvatskim medijima iz Mostara ova tema bila je najmanje zastupljena. Također, razlike u izvještavanju medija poklapaju se i sa razlikama u etnonacionalnim stavovima političkih elita u BiH. Sarajevske novine su naglašavale ulogu Karadžića u ratnim zločinima, dok su banjalučki listovi to rijeđe činili. Dnevni list iz Mostara imao je uglavnom neutralan stav, uz neznatan broj negativnih interpretacija.

Publikacija „Spremnost na pomirenje u BiH“ bavila se također izvještavanjem medija o slučaju Karadžić, analizirajući kako i koliko su pažnje mediji posvećivali početku suđenja Karadžiću i ukazujući na različit pristup i način izvještavanja u zavisnosti od sjedišta medija u BiH, odnosno kom se dijelu javnosti u BiH obraća.⁴²⁷ Prema njihovim nalazima, u sarajevskim medijima je prednjačila novinarka Dnevnog Avaza, Almasa Hadžić, autorka 14 objava vezanih za suđenje Karadžiću, kojeg je najčešće nazivala 'paljanskim krvolokom'.⁴²⁸ U mostarskom Dnevnom listu nisu objavljivani komentari, već izvještaji povodom uvodne riječi Tužilaštva MKSJ-a i ispitivanje svjedoka. Banjalučki Press je sa druge strane izbjegavao da spomene zločine za koje se tereti Karadžić. O ovome je pisano samo u jednoj od tri objave.⁴²⁹

Kada je u pitanju ratno izvještavanje i negativna uloga koju su u toku ratnih sukoba odigrali mediji, u BiH nije bilo institucionaliziranih sankcija. Za ratno huškanje na nivou BiH nisu podizane optužnice pojedinim medijskim kućama niti novinarima.

5.2. Hrvatska

Istraživačko novinarstvo na temu ratnih zločina u Hrvatskoj je zapostavljeno i rijetki su slučajevi kada se objav-

425 Magnetogram 14. sednice slovenačkog parlamenta, 02.mart 2010. godine, internet stranica slovenačke skupštine: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=V&type=mag&uid=D76129EBCBD177D8C12576DA0032162B>.

426 „Mediji i nacionalne ideologije: Analiza izvještavanja o suđenjima za ratne zločine, Media centar“, Sarajevo, 2011. godine, http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/MEDIJI_I_NACIONALNE_IDEOLOGIJE_-_za_web_2_.pdf, str. 10.

427 Srđan Puhalo, Nebojša Petrović, Neda Perišić, Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini (Fridrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2010. godine).

428 *Isto*, str. 130.

429 *Isto*, str. 131.

ljuju ozbiljni tekstovi na ove teme.⁴³⁰ Medijska tišina se uglavnom prekida u slučaju uhićenja, pritvaranja ili suđenja.⁴³¹ Nakon rijetkih tekstova u kojima se iznose činjenice o ratnim zločinima, prijetnje koje dobijaju novinari su vrlo česte, a pogotovo kada su u pitanju teme koje dovode u vezu političare sa ratnim zločinima.⁴³²

U srpnju 2011. godine novinari *Aktuala* objavili su da je uhićen general Mladen Kruljac priznao da je zamjenik načelnika Glavnog stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske, Slavko Barić 2010. godine od njega tražio pomoć u likvidiranju novinara Drage Hedla. Drago Hedl je za tu informaciju saznao još u lipnju 2010. i sumnja da ima veze s pisanjima Hedla o ulozi generala Barića u Domovinskom ratu (slučaj *Požeških sela*) i o mogućem lažnom statusu ratnog invalida.⁴³³

Potpredsjednik Hrvatskog sabora, Vladimir Šeks je u siječnju 2011. godine u intervjuu Hrvatskom listu novinare i urednike nazvao „političkim podzemljem“, od kojih se „jedan dio njih istaknuo (...) zagovarajući, u biti, protuhrvatska stajališta“, te da pojedini „surađuju“ s Amnesty Internationalom i Inicijativom mladih za ljudska prava, sa Savom Štrbcem i Veritasom, te novinare nazvao „medijski kileri i pirane“.⁴³⁴ Šeks je također u kolovozu 2011. godine poslao urednicima medija pismo u kojem navodi da se u Hrvatskoj krše temeljna pravila o objektivnom i nepristrasnom izvještavanju, da se objavljuju članci koji imaju „ideoloških dvojbenosti“, te da „novinari i urednici – izmišljači nastavljaju svoj prljavi posao“. U pismu je pozvao Hrvatsko novinarsko društvo da reagira i optužio ga da ne ispunjava svoju važnu dužnost da medijski prostor u što je moguće većoj mjeri sačuva od kontaminacije lažima, insinucijama, politikanstvom i neprofesionalnim „novinarstvom“.⁴³⁵

Nekoliko novinara pripremilo je i objavilo izdanje „Bijela knjiga - Kronika prijetnji i napada na novinare 1990. – 2011.“, koja predstavlja jedinstven pregled 70 slučajeva prijetnji smrću, sustavnog zastrašivanja i fizičkih napada na hrvatske novinare, fotoreportere i snimatelje tijekom navedenog razdoblja.⁴³⁶ Od ovoga broja, 12 je slučajeva napada ili pritisaka na novinare i urednike koji su pisali ili izvještavali o problematici ratnih zločina i tranzicijske pravde.⁴³⁷ U ovoj knjizi dokumentirani su napadi na Dragu Hedla koji su trajali od 1992. do 2009. godine. Napadi su bili vezani uz njegovo izvještavanje o *slučaju Glavaš* i zločine na području Osijeka i okolice. Tako je od Branimira Glavaša, još 1992. godine, preko saborskog zastupnika Ivana Vrkića primio prijetnje smrću. Glavaš je poručio Hedlu da će ga pretvoriti u „prah i pepeo“ ako ne prestane pisati o navedenim zločinima. Prema mišljenju brojnih novinara, skoro da ne postoji mogućnost za lustraciju onih novinara koji su širili svojevrstnu ratnu propagandu i govor mržnje u Hrvatskoj tijekom devedesetih. Naime, vlada opće prihvaćeni konsenzus da su ti novinari i izvjestitelji odlično radili svoj posao i da je njihova uloga bila moralno opravdana.⁴³⁸

Presuda hrvatskim generalima Gotovini, Markaču i Čermaku, izrečena 15. travnja 2011. godine, zauzela je dobar dio medijskog prostora tih dana.⁴³⁹ Mediji su uglavnom o presudi izvještavali neobjektivno, uvjeravajući

430 Intervju sa novinarkom Jutarnjeg lista Slavicom Lukić i novinarom Hrvatske radio televizije Sašom Kosanovićem, prosinac 2011.

431 Slavica Lukić je pisala o Merčepovim zločinima tek kad je on uhićen i ponovno kada je podignuta optužnica protiv njega. O zločinima u Sisku pisala je isto tek kada je podignuta optužnica, a o eventualnoj odgovornosti Vladimira Šeksa nakon objavljenih izvješća od strane Amnesty Internationala.

432 Intervju sa Slavicom Lukić; ova novinarka dobila je niz pisama naslovljenih na „Četnikuša Slavica Lukić“ ili „VELE SRPKINJA Slavica Lukić“.

433 „Hedl: General Slavko Barić prijetio je da će me likvidirati! Barić: Tužit ću klevetnike“, 12. srpanj 2011. godine, internet stranica *Novi List*, <http://www.novilist.hr/Vijesti/Crna-kronika/Hedl-General-Slavko-Baric-prijetio-je-da-ce-me-likvidirati!-Baric-Tuzit-cu-klevetnike>.

434 Ovak intervju i akcije koje su ga slijedile nastupile su kao reakcija na prozivanja hrvatskih vlasti od strane Amnesty Internationala i Inicijative mladih za ljudska prava, u vezi s procesuiranjem Vladimira Šeksa radi njegove potencijalne odgovornosti za određene ratne zločine. Osim što su novinari objavili tu vijest, oni su onda i pisali tekstove koji su propitivali eventualnu odgovornost Vladimira Šeksa.

435 Istraživač iz Hrvatske imao je uvid u dopis Vladimira Šeksa redakcijama hrvatskih medija. Pismo je poslato medijima u kolovozu 2011.

436 Urednica „Bijele knjige“ Renata Ivanović navela je da „od 70 navedenih slučajeva, prijavljeno ih je 50, a riješeno 11, ali ne i svi pozitivno za novinare. Šest ih je u postupku, a u 28 slučajeva nije otkriven počinitelj. Slučajeva zapravo ukupno ima i više, 105, no 30-ak njih nije obrađeno jer su neki kolege izišli iz novinarstva, a neki nisu htjeli sudjelovati jer smatraju da su napadi na njih sastavni dio njihove profesije“. „Bijela knjiga - Kronika prijetnji i napada na novinare 1990. – 2011.“, Zagreb, 2011. godine.

437 Što čini otprilike 17 % od ukupnog broja napada i pritisaka.

438 Intervju sa novinarkom Jutarnjeg lista Slavicom Lukić i novinarom Hrvatske radio televizije Sašom Kosanovićem, prosinac 2011.

439 Prema istraživanju izvještavanja javne televizije o presudi MKSJ u predmetu Gotovina i ostali koje je provela Documenta, prvi središnji Dnevnik HRT-a nakon presude, 15. travnja 2011. godine, trajao je 41,07 minuta i bio je u potpunosti posvećen temi presude generalima. Istraživanje o sadržaju središnje informativne emisije javne televizije – „Dnevnika“ nakon presude generalima Gotovini, Markaču i Čermaku od 15. do 30. travnja 2011., internet stranica Documenta, http://www.documenta.hr/documenta/attachments/460_Istrazivanje%20sadrzaja%20Dnevnika%20javne%20televizije%2015%2004%20-%2030%2004%202011.pdf.

javnost kako ovakva presuda znači kriminalizaciju cjelokupnog sudjelovanja hrvatskih postrojbi u ratu 1991. – 1995. godine. Jasan primjer toga su naslovnice *Večernjeg lista* od 15. i 16. travnja gdje je na prvoj objavljen stiliziran portret Gotovine ispred hrvatske trobojnice s natpisom „Heroj“, a na drugoj je u vrhu naslovnice stajalo „Jučer smo objavili kako je Ante Gotovina heroj. I danas tako mislimo“.

U izvještavanju Hrvatske radio televizije (HRT) prevladala je reakcija građana, branitelja, suboraca, članova odvjetničkih timova okrivljenika, članova obitelji i osobnih prijatelja okrivljenika, političara i javnih osoba koje su u potpunosti izražavale stav negodovanja, bijesa i tuge sprama ovakve presude. Gotovo da su u potpunosti izostale izjave žrtava, i onih koji bi zastupali njihove stavove. Presuda je više puta nazvana drakonskom i nepravednom od strane novinara i izvjestitelja. Velika većina njih je konstatala da je ovo i presuda Domovinskom ratu i Republici Hrvatskoj kao takvoj. Reporteri su izneli više očitih neistina i bili izrazito pristrani.⁴⁴⁰ Objavljen je niz priloga iz cijele Hrvatske o građanima užasnutim presudom. U jednoj izjavi, anketirani građanin u Pakoštanima izjavljuje: „Za što smo se borili, za njih (glas sa strane: „sve ih treba protjerati, još više“), a oni su zaštićeni kao lički medvjedi. Mi riči ne smimo reć, a gledaj što rade od naših ljudi.“⁴⁴¹

Organizacija Documenta analizirala je sadržaj 16 središnjih Dnevnika HRT-a od 15. do 30 travnja 2011. godine, i utvrdila da je centralni večernji Dnevnik na dan izricanja presude bio u potpunosti posvećen presudi hrvatskim generalima, dok je sledećeg dana na tu temu utrošeno preko 72 odsto vremena najvažnije informativne emisije u zemlji. U prvom obrađenom Dnevniku 15. travnja, samo su tri osobe (sve tri u Beogradu) izrazile stav suprotan ostalima, odnosno nisu se zgražavali nad presudom. U svim obrađenim Dnevniciima od ukupno 184 nositelja poruka, samo je troje bilo pripadnika žrtava i udruga žrtava.

5.3. Srbija

NUNS je 8. jula 2009. godine podneo krivičnu prijavu protiv NN lica (odgovornih osoba i novinara u Radio-televiziji Beograd, Radio-televiziji Novi Sad, dnevnim listovima Politika, Večernje novosti i drugim) zbog krivičnog dela organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina iz čl. 145 Krivičnog zakona Savezne Republike Jugoslavije. U obrazloženju prijave se navodi da su u medijima, govorom mržnje i širenjem lažnih informacija vršene političko-propagandne pripreme radi stvaranja uverenja o opravdanosti oružanog sukoba i u njemu grubog kršenja normi međunarodnog humanitarnog prava, koje su imale snažan efekat i uticaj na širu javnost, pogotovo na pripadnike paravojnih formacija koje su se osvetnički ponašale u sukobima. Takve svesne medijske manipulacije “i subjektivno i objektivno predstavljaju radnje pozivanja i podsticanja na izvršenje ratnog zločina, čime je izvršeno krivično delo organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnog zločina iz čl. 145. KZ SRJ”⁴⁴²

U decembru 2011. godine, Tužilaštvo za ratne zločine Srbije promovisalo je publikaciju “Reči i nedela: pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991-1992“, u kojoj je izneta građa prikupljena u predistražnoj fazi postupka u predmetu *Mediji*. Tužilaštvo je ovo obrazložilo potrebom da se stručna i profesionalna javnost uključi u traženje odgovora na brojne dileme koje u vezi sa krivičnom odgovornošću medija ima srpsko pravosuđe.⁴⁴³ Predstavnici Tužilaštva za ratne zločine su istakli da odgovornost medija za ratne zločine mora biti ispitana do kraja, međutim, da Tužilaštvo o tome još nema jasno definisan stav, ali i da ni jedan sudski postupak neće najavljivati.⁴⁴⁴

Jedan od medija čija je uloga spomenuta u krivičnoj prijavi NUNS-a, Radio-televizija Srbije, izvinio se 18. aprila 2011. godine “onim građanima Srbije i onim građanima susednih zemalja koji su bili predmet uvreda, kleveta i

440 Istraživanje o sadržaju središnje informativne emisije javne televizije – „Dnevnika“ nakon presude generalima Gotovini, Markaču i Čermaku od 15. do 30. travnja 2011., internet stranica Documenta, http://www.documenta.hr/documenta/attachments/460_Istrazivanje%20sadrzaja%20dnevnika%20javne%20televizije%2015%2004%20-%2030%2004%202011.pdf.

441 Isto, str. 8.

442 Krivična tužba NUNS-a objavljena je u “Reči i nedela: pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991-1992“, Centar za tranzicione procese, Beograd, 2011. godine, str. 384.

443 Isto, str. 13.

444 “Uloga medija u ratnim zločinima mora biti ispitana”, Politika, 3.12.2012.

sadržaja koji bi odgovarali današnjem pravnom podređenju govora mržnje, a koji su emitovani u programima Radio-televizije Beograd i RTS tokom devedesetih godina.”⁴⁴⁵

5.4. Kosovo

Human Rights Watch je dokumentovao pretnje Vehbiju Kajtazi, novinaru dnevnog lista Koha Ditore koje je u februaru 2010. godine uputio Sabit Geci, nekadašnji član Oslobođilačke vojske Kosova (OVK). Pretnje Kajtaziju su usledile nakon teksta u kojem kritikuje amnestiranje grupe zatvorenika, među kojima je bio i Gecijev sin, Alban. Članovi kosovske policije su obeshrabrili Kajtazija kada je probao da podnese žalbu protiv Gecija.⁴⁴⁶ Prema Kajtazijevim rečima, izveštavanje sa suđenja za ratne zločine nije problem, ali je istraživanje ratnih zločina veoma otežano, a svi novinari „koji pišu o ratnim zločinima koje je počinila OVK rizikuju da budu proglašeni za izdajnike“.⁴⁴⁷

5.5. Crna Gora

Centar za građansko obrazovanje (CGO) iz Podgorice pozvao je 12. juna 2009. godine Vrhovno državno tužilaštvo da se posveti pitanju „odgovornosti novinara koji su tokom ratnih devedesetih godina revnosno promovisali govor mržnje što je imalo značajnog uticaja na oblik i angažman Crne Gore u ratnim dešavanjima u tom periodu na prostoru bivše SFRJ”.⁴⁴⁸ Predsjednica Vrhovnog suda Crne Gore Vesna Medenica ubrzo je izjavila da i novinari treba da odgovaraju ako su podsticali ratna dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije.⁴⁴⁹ Do kraja 2011. godine Vrhovno državno tužilaštvo još uvijek nije započelo istragu o odgovornosti novinara.⁴⁵⁰

5.6. Makedonija

U Makedoniji ne postoji slučaj koji novinare dovodi u vezu sa podstrekivanjem na mržnju po etničkoj osnovi i/ili u vezi sa negiranjem ratnih zločina.⁴⁵¹ Tekstovi u vezi sa ratnim zločinima i sukobom u Makedoniji su veoma retki, a kada ima izveštaja na ovu temu, mediji ih uvek stavljaju u kontekst političkih interesa.⁴⁵² Primetan je blagi porast interesovanja medija za ratne zločine u drugoj polovini 2011. godine, u vezi sa autentičnim tumačenjem Zakona o amnestiji, kojim su prekinute sve sudske i istražne radnje vezane za ratne zločine.

5.7. Slovenija

Uprkos tome što su mediji otvorili pitanje o nekoliko događaja iz oružanog sukoba u Sloveniji 1991. godine, oni do danas nisu istraženi niti procesuirani. U tu kategoriju spadaju incident na graničnom prelazu Holmec i *slučaj Škofije*, o kojima su mediji pisali kao o mogućim kršenjima humanitarnog prava.⁴⁵³

445 Programska izjava Upravnog odbora RTS, 23. maj 2011. godine, internet stranica Radio televizije Srbije, <http://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2011/05/23/1379756/Programska%20izjava%20UO%20RTS.pdf>.

446 Human Rights Watch World Report 2011, Country Report Kosovo, internet stranica Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/en/world-report-2011/serbia#kosovo>.

447 Email komunikacija sa Vehbijem Kajtazijem, novinarom Koha Ditore, 1. februar 2012. godine.

448 „Oformiti komisiju za ispitivanje uloge novinara”, saopštenje Centra za građansko obrazovanje, internet stranica CGO, 12. jun 2009. godine. <http://cgo-cce.org/saopstenja/CGO%20Oformiti%20komisiju%20za%20ispitivanje%20uloge%20novinara%2012062009.pdf>.

449 „Medenica: Riješeno 70 odsto svih predmeta”, internet stranica *Pobjeda*, 15. jul 2009 godine; <http://www.pobjeda.me/arhiva/?datum=2009-07-15&id=167652>.

450 Odgovor elektronskom poštom Mirele Rebronje, programske koordinatorke CGO, 10. januar 2011. godine.

451 Intervju sa Katerinom Neškovom, novinarkom Nove Makedonije, 13. decembar 2011. godine.

452 Intervju sa Katerinom Neškovskom, novinarkom Nove Makedonije, 20. februar 2012. godine.

453 Zbog članka o Holmecu i navodnom pucanju na vojnike JNA tokom njihove predaje, novinara Bojana Budje je Sud časti Društva novinara Slovenije osudio - zbog kršenja kodeksa časti. U Mladini se dosta pisalo o događaju na Škofijama, kada su navodno, posle prekida vatre, slovenački policajci 29. juna 1991. godine, ubili pripadnike JNA koji su se nalazili u kamionu. „Ali smo nedolžni? Neraziskane temne strani herojske osamosvojitve“, *Mladina*, 14. maj 2006.godine, vidi na internet stranici: <http://www.mladina.si/92583/ali-smo-nedolzni/>.

IV. Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine

1. Rezime

Tokom 2010-2011. godine, u regionu nije predstavljena nijedna zvanična inicijativa za formiranje državne (nacionalne) komisije za istinu.

U BiH je u ovom periodu Ekspertna radna grupa za izradu Strategije tranzicijske pravde u BiH sprovela konsultacijski proces, gdje se raspravljalo o modelu i prijedlozima za uspostavljanje vanskudskog tijela za utvrđivanje činjenica i kazivanje istine na nacionalnom nivou. Uprkos brojnim sudskim presudama, veliki dio građana BiH i dalje smatra da relevantne činjenice o oružanom sukobu još uvijek nisu utvrđene. Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, u BiH je realizovan veliki broj inicijativa u oblasti utvrđivanja činjenica i kazivanja istine, uglavnom unutar civilnog društva, ali su ove inicijative uglavnom bile međusobno nekoordinisane i fokusirane prvenstveno na urbane centre.

Nakon višegodišnjeg intenzivnog konsultativnog procesa u okviru Inicijative za REKOM, u martu 2011. godine, usvojen je Prijedlog Statuta REKOM-a, koji je zajedno sa više od pola miliona prikupljenih potpisa građana širom regiona predat predsjednicima država nastalih na teritoriji bivše Jugoslavije. Krajem 2011. godine, proces REKOM je ušao u fazu institucionalizacije, odnosno prenosa Inicijative REKOM sa civilnog na politički nivo.

Hrvatski državni Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, nastavio je sa prikupljanjem činjenica o događajima iz oružanih sukoba u Hrvatskoj, proširivši svoju djelatnost i na oružani sukob u BiH. Na Kosovu je 2011. godine u okviru Ministarstva pravde osnovan državni Institut za istraživanje ratnih zločina na Kosovu sa ciljem koordinacije, praćenja i istraživanja ratnih zločina. U Srbiji, Hrvatskoj i na Kosovu, organizacije za ljudska prava koje rade na dokumentovanju ratnih zločina (Fond za humanitarno pravo, Fond za humanitarno pravo Kosovo i Documenta) nastavile su da rade na utvrđivanju sveobuhvatnog popisa ljudskih gubitaka u oružanim sukobima u devedesetim godinama. U Sloveniji se istraživanjem i utvrđivanjem činjenica o „izbrisanim“ bavio Mirovni institut iz Ljubljane.

Regionalna koordinacija udruženja porodica nestalih sa područja bivše Jugoslavije pokrenuta je 2011. godine pod pokroviteljstvom Međunarodne komisije za nestala lica (ICMP), sa ciljem povezivanja udruženja i osnaživanja pritiska na vlade regiona radi efikasnijeg rješavanja sudbine nestalih osoba iz oružanih sukoba. Do kraja 2011. godine, prema podacima MKCK-a, sudbina oko 13.500 ljudi koji su nestali tokom oružanih sukoba od 1991. do 2001. godine na području bivše Jugoslavije još uvijek nije bila razrješena. Aktivnosti na pronalaženju i identifikaciji posmrtnih ostataka nestalih lica provodile su državne komisije za nestale osobe u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, odnosno Institut za nestale osobe u BiH. Na Kosovu, rješavanjem sudbine nestalih lica bave se vladina Komisija za nestala lica, Kancelarija za sudsku medicinu unutar kosovskog Ministarstva pravde i Odjeljenje za forenzičku medicinu EULEX-a.

U sadržaju najvećeg broja udžbenika, korištenih 2010-2011. godine u osnovnim i srednjim školama u dijelu BiH (Republici Srpskoj), Hrvatskoj, Srbiji, Kosovu, Crnoj Gori i Sloveniji primjetna je određena količina etničke prisrtrastnosti. Odgovornost i krivica za ratne zločine ili raspad Jugoslavije se uglavnom pripisuje drugoj strani, dok je primjetno prećutkivanje uloge sopstvene strane u zločinima. Nijedan udžbenik koji se koristi u osnovnim i srednjim školama u Makedoniji nema zastupljenih sadržaja koji govore o sukobu iz 2001. godine.

2. Komisije za istinu

2.1. Bosna i Hercegovina

Početakom 2010. godine, nakon osnivanja Ekspertne radne grupe (ERG) za izradu Strategije tranzicijske pravde u

BiH, članovi ERG su podijeljeni u tri tematske podgrupe, od kojih je jedna bila Podgrupa za utvrđivanje činjenica i kazivanje istine. Članovi ove podgrupe bili su predstavnici državnih institucija, civilnog društva i posebno u podgrupama, predstavnici udruženja žrtava. Oni su organizirali, učestvovali i izvještavali na tematskim konsultacijama. Kao što je navedeno u sažetku ovog izvještaja, do kraja 2011. godine, Strategija tranzicijske pravde u BiH se nalazila u završnoj fazi izrade.

2.2. Slovenija

Slovenija je od proglašenja nezavisnosti preuzela korake da reši pitanja iz prošlosti sa svojim zapadnim susedom, Italijom.

Na inicijativu Italije, Ministarstva spoljnih poslova Italije i Slovenije osnovala su 1993. godine Slovenačko-italijansku istorijsku i kulturnu komisiju sa zadatkom da utvrdi istorijske činjenice u odnosima dva naroda između 1880. i 1956. godine.⁴⁵⁴ Sastavljena od sedam slovenačkih i sedam italijanskih istoričara, komisija je objavila zajednički izveštaj 2000. godine. U izveštaju su analizirana i razjašnjena sporna istorijska slovenačko-italijanska pitanja, počev od odgovornosti za početak rata, preko odgovornosti za ubijanje slovenačkih civila od strane italijanskih okupatora i ubijanja Italijana od strane partizanskih snaga u istarskim fojbama, do posleratnog egzodusa hiljada Italijana (optanata) iz Istre i Dalmacije.

U Sloveniji nije bilo nikakvih inicijativa za osnivanje zvanične komisije za istinu koja bi se bavila oružanim sukobima koji su pratili raspad Jugoslavije.

2.3. Regionalni nivo

2.3.1. Proces REKOM

Regionalna koalicija nevladinih organizacija i udruženja žrtava za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima iz devedesetih (REKOM),⁴⁵⁵ ušla je 2010. godine u finalnu fazu konsultativnog procesa o mandatu, ciljevima i zadacima Regionalne komisije. Tokom 2010. godine, Koalicija je ojačana pridruživanjem nevladinih organizacija i udruženja žrtava iz Makedonije i Slovenije.⁴⁵⁶

Na konsultativnim skupovima i na regionalnim forumima za tranzicionu pravdu, od maja 2010. do marta 2011. godine, predmet rasprave bio je nacrt Statuta REKOM-a, ciljevi i zadaci, predmet rada, sastav komisije i način izbora njenih članova, ovlašćenja komisije, i drugo.⁴⁵⁷

Početkom 2010. godine, Koalicija za REKOM je formirala Radnu grupu eksperata, sa zadatkom da analiziraju predloge i preporuke učesnika svih konsultacija tokom četiri godine dugog konsultativnog procesa.⁴⁵⁸ Najviše

454 Poročilo slovensko - talijanske zgodovinsko - kulturne komisije, internet stranica Ministarstva spoljnih poslova Republike Slovenije: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zakonodaja_in_dokumenti/dokumenti/Porocilo_SIZKK.pdf.

455 Koalicija za REKOM je u decembru 2011. godine brojala 1820 članova: 348 nevladine organizacije, 59 udruženja žrtava i članova porodica žrtava, 12 udruženja veterana, 24 medija, 8 verskih organizacija, 11 organizacija kao što su političke partije, ogranci i odbori političkih partija, organizacije lokalne samouprave, i 1358 pojedinaca iz redova žrtava, religijskih zajednica, umetnika, pisaca, reditelja i drugih. Koalicija u BiH je do kraja decembra 2011 uključivala 360 članova, u Crnoj Gori 156, Hrvatskoj 174, na Kosovu 402, u Makedoniji 37, Sloveniji 22 i Srbiji 669 članova. Proces REKOM: Izveštaj maj 2006 – oktobar 2011. http://zarekom.org/documents/Izvestaj-o-Procesu-REKOM-za-period-od-maja-2006-do-avgusta-2011_sr.html.

456 Polovinom 2010. godine, u konsultativni proces uključile su se nevladine organizacije, udruženja žrtava i veterana iz Makedonije, a u septembru iste godine i nevladine organizacije i udruženje Izbrisanih iz Slovenije. *Isto*.

457 U tom periodu ukupno je održano 55 konsultativnih skupova (50 konsultacija na svim nivoima u 2010. godini, i to: 16 lokalnih, 17 nacionalnih, i 15 regionalnih konsultacija. U 2011. godini bilo je pet konsultacija, i to: tri nacionalne i dve regionalne konsultacije) sa različitim kategorijama učesnika i dva regionalna Foruma za tranzicionu pravdu, u Novom Sadu u martu 2010., Zagrebu u oktobru 2010., i jedan međunarodni u Sarajevu u junu 2011. godine.

458 Uz predloge i sugestije učesnika konsultativnog procesa, analizirana su i statuti ostalih komisija, zakonodavstvo post-jugoslovenskih zemalja, izvori međunarodnog humanitarnog i krivičnog prava i međunarodno pravni dokumenti. Proces REKOM: Izveštaj maj 2006

rasprava izazvale su odredbe o ovlašćenjima REKOM-a i mogućnosti da komisija može vršiti pravnu kvalifikaciju ratnih zločina. Ipak, zajednički stav da se samo osnivanjem tela koje bi prekinulo praksu selektivnog tumačenja činjenica o prošlosti i manipulacije brojevima žrtava, doprineli su da Koalicija za REKOM usvoji Predlog Statuta REKOM-a, na Skupštini održanoj u martu 2011. godine.

Tokom maja i juna 2011. godine, Koalicija za REKOM je prikupila 543.870 potpisa podrške građana širom regiona osnivanju REKOM.⁴⁵⁹ Koalicija za REKOM je krajem juna 2011. godine peticiju za osnivanje komisije i Predlog Statuta predala predsednicima Hrvatske, Crne Gore i Slovenije, i članu Predsedništva BiH, Željku Komšiću.

U ovom periodu, inicijativa za osnivanje REKOM-a dobila je deklarativnu podršku najviših predstavnika vlasti i političkih elita post-jugoslovenskih zemalja, između ostalih predsednika Hrvatske, Ive Josipovića i tadašnjeg predsednika Srbije Borisa Tadića, predsednika Slovenije Danila Türka, predsednika vlade Kosova, Hashima Thaçia.⁴⁶⁰ Veliki broj predsednika političkih partija, poslanici parlamenata, ministri, umetnici, pisci i drugi su svojim potpisima podržali osnivanje REKOM-a.⁴⁶¹

Veliku podršku osnivanju REKOM-a pružilo je 146 umetnika, intelektualaca i profesora univerziteta iz svih post-jugoslovenskih država, koji su javno pozvali predsednike BiH, Crne Gore, Hrvatske, Kosova, Makedonije, Slovenije i Srbije da osnuju REKOM.⁴⁶²

Osnivanje REKOM-a su podržale i institucije Evropske Unije. Pododbor za ljudska prava Evropskog parlamenta, na zasedanju 30.09.2010. godine dao je punu podršku osnivanju REKOM-a, dok je Evropski Parlament u Rezoluciji usvojenoj u januaru 2011. pozvao vlasti Srbije i drugih zemalja da takođe pruže podršku osnivanju regionalne komisije.

Parlamentarna skupština Saveta Evrope je početkom 2011. godine usvojila izveštaj izvestioca Komiteta za spoljne poslove Saveta Evrope, koji je pozvao "sve zemlje u regionu bivše Jugoslavije da učestvuju u osnivanju REKOM, nezavisno od njihovog statusa, kako bi ta komisija ostvarila funkciju punog pomirenja i priznanja žrtava", a potom

---

– oktobar 2011. Dostupno na http://zarekom.org/documents/Izvestaj-o-Procesu-REKOM-za-period-od-maja-2006-do-avgusta-2011_.sr.html.

459 U Bosni i Hercegovini prikupljeno je 122.540 potpisa podrške, u Hrvatskoj 19.674, u Crnoj Gori 31.060, u Srbiji 254.625, na Kosovu 100.566, u Sloveniji 5346, i u Makedoniji 10.059 potpisa, internet stranica Koalicije za REKOM, <http://zarekom.org/documents/Kampanja-prikupljanja-potpisa-izvestaj-april-jun-2011.sr.html>.

460 "Predsednik Josipović podržao Inicijativu za REKOM" Saopštenje Koalicije za REKOM, 30.08 2010. godine, <http://zarekom.org/vesti/Predsednik-Josipovic-podrzao-Inicijativu-za-REKOM.sr.html>. „Predsednik Tadić podržao Inicijativu za REKOM“, Saopštenje Koalicije za REKOM, 30.08 2010. godine, <http://zarekom.org/vesti/Predsednik-Tadic-podrzao-Inicijativu-za-REKOM.sr.html>. Izveštaj "1.000.000 potpisa za REKOM", Inicijativa mladih za ljudska prava u Srbiji i Inicijativa mladih za ljudskoprava u Hrvatskoj, http://www.zarekom.org/uploads/documents/2011/07/i_1534/f_2/f_2091_sr.pdf.

461 U BiH svojim potpisima osnivanje REKOM-a su podržali: potpredsednik Federacije BiH Mirsad Kebo, predsednik SDA Sulejman Tihić, gradonačelnik Sarajeva Alija Behmen, ministar kulture Salmir Kaplan, predsednik i potpredsednik Federacije BiH Živko Budimir i Svetozar Pudarić, ministar sigurnosti BiH, Sadik Ahmetović, predsedavajući Vijeća Općine Centar Sarajevo Slaven Kovačević, književnik Ivan Lovrenović, reditelji Dino Mustafić i Danis Tanović, pesnikinja i književnica Ferida Duraković, glumac Ermin Bravo, režiser Haris Pašović, i drugi. Iz Hrvatske, osnivanje REKOM-a su podržali između ostalih gradonačelnik Vukovara i član SDP-a Željko Sabo, gradonačelnici Poreča i Karlovca, Edi Štifanić i Damir Jelić, bivši predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić, pisac Slobodan Šnajder, itd. U Srbiji, svojim potpisima, osnivanje REKOM-a su podržali predsednik Skupštine Vojvodine Šandor Egereši, potpredsednica Narodne skupštine Republike Srbije Judita Popović, gradonačelnik Bujanovca Shaij Kamberi, zatim, predsednik Liberalno-demokratske partije Čedomir Jovanović, predsednik Lige socijaldemokrata Vojvodine Nenad Čanak, predsednik Partije za demokratsko delovanje Riza Halimi, predsednik Ujedinjenih regiona Srbije Mladan Dinkić, potpredsednica DS Jelena Trivan, poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić, i drugi. Na Kosovu, svojim potpisima su dali ministar zdravlja u prethodnom sazivu Vlade Kosova, Ferid Agani [Ferid Agani], poslanica u Skupštini Kosova Rada Trajković, predsednik najveće opozicione partije, Demokratskog saveza Kosova (DSK) Isa Mustafa [Isa Mustafa], potpredsednik Alijanse za budućnost Kosova (AAK) Ardijan Gjini [Ardijan Gjini], a u Crnoj Gori poslanički klubovi Socijaldemokratske partije, Bošnjačke stranke, Socijalističke narodne partije, Nove srpske demokratije, Demokratske partije socijalista, i albanskih partija. U Makedoniji podršku osnivanju REKOM-a dao je poslanik VMRO DPMNE u Parlamentu, Vlatko Gojcev, a u Sloveniji, predsednik Državnog zbora (parlamenta) Pavel Gantar, ombudsmanka Zdenka Čebašek Travnik, kao i poslanici u Evropskom parlamentu Jelko Kacin i Tanja Fajon. *Isto*.

462 Pismo podrške intelektualaca i posaca osnivanju REKOM-a, <http://www.zarekom.org/documents/Pismo-podrske-intelektualaca-i-umetnika-osnivanju-REKOM-a.sr.html>.

je usvojena i Rezolucija 1786 (2011) kojom se pruža puna podrška ovoj civilnoj inicijativi.⁴⁶³ Pored toga, Evropska komisija je u oktobru 2011. godine uključila REKOM u svoju Strategiju proširenja i izveštaje za zemlje zapadnog Balkana i pozdravila njihovu podršku osnivanju REKOM-a, kao važnom elementu za napredak u evropskim integracijama kandidata za članstvo u EU.⁴⁶⁴

U drugoj polovini 2011. godine, proces za osnivanje REKOM-a ušao je u fazu postepenog prelaska iz sfere civilnog društva na politički nivo.⁴⁶⁵ Formiran je regionalni tim javnih zagovarača koji su u decembru 2011. godine sastao sa predsednikom Crne Gore, Filipom Vujanovićem.⁴⁶⁶ Nakon tog sastanka, predsednik Vujanović je uputio lični poziv predsednicima država u regionu da svoju generalnu podršku inicijativi za osnivanje REKOM konkretno izjave tako što će pokrenuti procedure za ispitivanje pravnih mogućnosti za osnivanje REKOM.

2.3.2. Ženski sud

Mirovne aktivistkinje iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Kosova pokrenule su krajem 2010. godine inicijativu za osnivanje Ženskog suda za područje bivše Jugoslavije, u okviru kojeg bi žene iz celog regiona svedočile o tragičnim iskustvima tokom poslednjeg rata. Cilj je stvaranje "alternativnog suda" koji bi slušanjem svedočenja žrtava i svedokinja doprineo uspostavljanju sveobuhvatnije pravde za žene-žrtve sukoba od one koja se, prema mišljenju inicijatora, dobija unutar tradicionalnih sudskih sistema, koji se fokusiraju na počiniocima i ne ostavljaju dovoljno prostora da se čuje glas žrtava.⁴⁶⁷ Među organizacijama koje su pokrenule ovu inicijativu su između ostalih i Žene u crnom iz Srbije i Centar za ženske studije iz Crne Gore.

3. Državni istraživačko-dokumentacioni centri

3.1. Hrvatska

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCDR) je u periodu od 2010. do 2011. godine nastavio sa radom na sistematizaciji, prikupljanju, arhiviranju i objavljivanju povijesne građe o oružanom sukobu u Republici Hrvatskoj. U okviru ovoga, nastavljen je rad na sređivanju građe „Republike Srpske Krajine“ (RSK), selekciji i pripremi dokumenata za izdavanje publikacija iz serije: Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990-1995 – dokumenti, i na stvaranju memoarske građe kroz vođenje intervjua sa zapovjednicima i pripadnicima ratnih postrojbi, te sudionicima pojedinih događaja.⁴⁶⁸

Jedna od važnih aktivnosti Centra koja je nastavljena iz prethodog razdoblja je rad na prikupljanju dokumenata za obranu hrvatskih generala A. Gotovine, I. Čermaka i M. Markača te generala S. Praljka pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju. Pored toga, projekt "Izravni demografski gubici Republike Hrvatske u Domovinskom ratu" je nastavljen tijekom 2010-2011., i do kraja prošle godine u bazu podataka uneseni su podaci za 5.182 poginule osobe, te 1.202 osobe umrle prirodnom smrću u Domovinskom ratu na okupiranom području RH (područje „RSK“, uglavnom osobe srpske narodnosti).⁴⁶⁹

463 Resolution 1786 (2011): Reconciliation and political dialogue between the countries of the former Yugoslavia, internet stranica Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta11/ERES1786.htm>.

464 "Inicijativa za REKOM uključena u Strategiju proširenja i izveštaje Evropske komisije", Saopštenje Koalicije za REKOM, 20.10.2011. godine, <http://zarekom.org/vesti/Inicijativa-za-REKOM-ukljucena-u-Strategiju-prosirenja-i-izvestaje-Evropske-komisije.sr.html>.

465 Iz izlaganja Nataše Kandić prilikom posete predsedniku Crne Gore Filipu Vujanoviću, "Glas Inicijative za REKOM", broj 2/2011, str. 20, <http://zarekom.org/Glas-Inicijative-za-REKOM/Glas-Inicijative-za-REKOM-2/2011.sr.html>.

466 U Regionalnom timu javnih zagovarača su profesor Univerziteta u Sarajevu Zdravko Grebo i reditelj Dino Mustafić iz Sarajeva, profesor Univerziteta u Zagrebu Žarko Puhovski, izvršna direktorku FHP iz Beograda Nataša Kandić i novinar Dinka Gruhonjić iz Novog Sada, novinari, Dragoljub Duško Vuković iz Podgorice i Igor Mekina iz Ljubljane i profesorka Univerziteta u Skoplju, Biljana Vankovska.

467 "Žene su najveće žrtve poslednjih ratova", internet stranica Deutsche Welle, 6. novembar 2011. godine, http://www.dw.de/dw/article/0,,15513968,00.html?maca=ser-serbian_all-2277-rdf.

468 Izvešće o radu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata za 2010. godinu, kolovoz 2011. godine, str.5, internet stranica HMDCDR, http://www.centardomovinskograta.hr/pdf/Izvjescje_rad_Centra_2010.pdf.

469 Izvešće o radu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata za 2011. godinu, travanj 2012. godine, str.5,

Centar je također nastavio sa svojom izdavačkom djelatnošću, koju je intenzivirao od 2010. godine kada je započeo sa izdavanjem knjiga o oružanom sukobu u Hrvatskoj na engleskom jeziku.⁴⁷⁰ Uz prikupljanje i sređivanje podataka s hrvatske i srpske strane tijekom rata u Hrvatskoj, Centar je 2011. proširio svoju djelatnost i na prikupljanje podataka o ratu u BiH, objavljivanjem zbornika radova "Prilozi za povijest Rame u Domovinskom ratu 1990.-1995. (prilozi o borbi Hrvata u BiH za opstojnost na svojoj djedovini)". Kako se navodi u izvješću Centra za 2011. godinu, sa ovim se započelo stoga "što dio Bošnjačko-muslimanske propagande događaje u Prozoru u listopadu 1992. nastoji prikazati kao početak „agresije Republike Hrvatske na BiH“, što nije točno."⁴⁷¹

3.2. Kosovo

Odlukom vlade Kosova u aprilu 2011. godine osnovan je Institut za istraživanje ratnih zločina na Kosovu u okviru Ministarstva pravde sa ciljem koordinacije, praćenja i istraživanja ratnih zločina, zločina protiv mira, zločina genocida i ostalih teških kršenja međunarodnog prava.⁴⁷² Misija Instituta je prikupljanje, obrada, klasifikacija i arhiviranje predmeta o ratnim zločinima, zločinima protiv čovečnosti i vrednosti zaštićenih međunarodnim pravom i drugih događaja na teritoriji Republike od 1990. pa do 1999. godine. Pored toga, Institut će se baviti analizom izvršenih zločina i drugih relevantnih događaja, njihovom obradom, verifikacijom i izradom baze podataka, pravljenjem zabeleški i drugih predmeta za krivično gonjenje, kao i pripremom statističkih i drugih podataka o rezultatima istraživanja koje su sprovedi domaći i međunarodni eksperti.⁴⁷³

Institut će u svom radu koristiti bazu podataka Odbora za odbranu ljudskih prava i sloboda, Islamske zajednice i drugih organizacija koje su dokumentovale kršenja ljudskih prava i zločine, a zahtevaće se i od svih nevladinih organizacija da Institutu predaju svu svoju dokumentaciju, kako bi se objedinili na jednom mestu.⁴⁷⁴

3.3. Crna Gora

Iako je Skupština Crne Gore još 2007. godine usvojila Rezoluciju o ispunjavanju obaveza Crne Gore u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, u kojoj je pozvala Vladu „da kroz formu posebnog istraživačko-dokumentacionog centra stvori formalno-pravne i druge neophodne pretpostavke za utvrđivanje istine o događajima s mogućim elementima zločina iz perioda 1991–2001. godine, a na bilo koji način neposredno vezanim za Crnu Goru“⁴⁷⁵. Do kraja 2011. godine, ovakav centar nije osnovan.

4. Utvrđivanje i dokumentovanje činjenica o ratnim zločinima od strane organizacija civilnog društva

4.1. Bosna i Hercegovina

Istraživačko dokumentacioni centar iz Sarajeva je tokom 2010.-2011. godine nastavio rad na digitalizaciji dokaznih materijala u okviru svog projekta "Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995". Pored toga, u septembru 2010. godine je objavljena knjiga "Signali srca" čime je završen rad na projektu „Usmena historija - Pozi-

---

internet stranica HMDCCR, http://www.centardomovinskograta.hr/pdf/Izvjescje_rad_Centra_2011_opsirna_verzija_konacno%20.pdf.

470 Izvješće o radu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata za 2010. godinu, kolovoz 2011. godine, str.8, internet stranica HMDCCR, http://www.centardomovinskograta.hr/pdf/Izvjescje_rad_Centra_2010.pdf.

471 Izvješće o radu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata za 2010. godinu, kolovoz 2011. godine, str.11, internet stranica HMDCCR, http://www.centardomovinskograta.hr/pdf/Izvjescje_rad_Centra_2010.pdf.

472 Institut za istraživanje ratnih zločina na Kosovu, internet stranica Vlade Republike Kosovo, <http://www.mfa-ks.net/?page=3,108,716&offset=5>.

473 Zejnullah Grude, Direktor Instituta za istraživanje ratnih zločina na Kosovu; intervju u magazinu „Made in KS“, broj 7, oktobar 2011.

474 Isto.

475 Rezolucija o ispunjavanju obaveza Crne Gore u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, 27. decembar 2007, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 02/08.

ativne priče“. Cilj projekta bio je da se dokumentovanjem ovakvih priča i njihovim čuvanjem doprinese obnovi povjerenja među građanima BiH i osnaživanja ponovnog uspostavljanja veza narušenih oružanim sukobima.⁴⁷⁶

Najvažnija nevladina inicijativa tokom 2010.-2011. godine bila je izrada ‘mape genocida’ u okviru projekta pod nazivom “Srebrenica – mapiranje genocida” Inicijative mladih za ljudska prava BiH. Mapa Srebrenice je interaktivna mapa u formi dokumentarne animacije, koja se sastoji od 17 dokumentarnih animiranih mapa koje su urađene metodologijom spajanja činjenica iz dokumenata relevantnih institucija i njihova rekonstrukcija prema fazama odvijanja genocida u Srebrenici. Svaka od mapa sadrži dokumente u kojima su tekstualni i slikovni dokazi, te video zapisi. Cilj projekta je da se omogući univerzalni model tumačenja i shvatanja mehanizma genocida, koji može da se primijeni u obrazovne svrhe, posebno među mladim ljudima u srednje-školskim ali i drugim obrazovnim programima.⁴⁷⁷

Izrada on-line baze podataka Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, finansirana je tokom dvije godine, do polovine 2010. godine od strane UNDP-a, do kada je uneseno oko 10 odsto podataka koje Savez posjeduje. Zbog nezainteresiranosti institucija BiH da finansijski dalje podrže ovu inicijativu, baza nije dalje razvijana.⁴⁷⁸

4.2. Hrvatska

Nevladina udruga *Documenta* nastavila je sa dokumentiranjem sudbine ubijenih i nestalih osoba u oružanom sukobu u Hrvatskoj, od 1991- do 1995. godine u okviru projekta „Ljudski gubici u Hrvatskoj 1991.-1995.“, započetom 2008. godine.⁴⁷⁹ Od početka rada (prosinac 2008. godine) do danas, *Documenta* je sastavila poimenični popis oko 6.800 žrtava i prikupila činjenice o okolnostima njihove smrti. Istraživački tim je napravio više od 2.600 intervju sa članovima obitelji žrtava, svjedocima, udrugama žrtava i partnerskim organizacijama u preko 130 gradova, sela i zaseoka na području Sisačko-moslavačke županije i Zapadne Slavonije koji su doveli do informacija o otprilike 3.100 žrtava. U razdoblju od svibnja do prosinca u 2011. godini, evidentirano je 2.000 žrtava.⁴⁸⁰

Nevladina udruga *Žene u domovinskom ratu* je 2011. godine pokrenula inicijativu za procesuiranje osoba odgovornih za silovanje počinjena u ratu u Hrvatskoj 1991.-1995. U suradnji s „Društvom logoraša srpskih koncentracijskih logora“ u sklopu istog projekta objavljena je knjiga Marije Slišковиć *Sunčica*, koja sadrži 14 svjedočenja žena i jednog muškarca (hrvatskog porijekla) koje su silovali pripadnici JNA i Srpske vojske Krajine (SVK). Knjiga je predstavljena u rujnu 2011. godine, i tom su prilikom dvije žene koje su preživjele silovanja u Vukovaru javno svjedočile o tome.⁴⁸¹

4.3. Srbija

Fond za humanitarno pravo i Fond za humanitarno pravo Kosovo su u septembru 2011. godine objavili prvi tom *Kosovske knjige pamćenja*, koja sadrži imena 2046 ljudi i narativ o njihovom životu i stradanju na Kosovu tokom 1998. godine.⁴⁸² Promocija knjige je organizovana 8. Septembra 2011. godine u Beogradu u prisustvu članova porodica žrtava i nestalih, novinara i ambasadora Norveške u Srbiji.

476 U knjizi su objavljene 42 lične priče na osnovu intervju koji su vođeni sa 69 osoba. Internet stranica IDC, http://www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=269%3Aknjiga-signal-srca&catid=1%3Alatest-news&Itemid=50&lang=bs.

477 Intervju sa Almom Mašić, direktorica Inicijative mladih za ljudska prava BiH, 27. decembra 2011. godine.

478 Internet stranica Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, <http://logorasibih.ba>.

479 Više o projektu na internet stranici: www.ljudskigubici.info.

480 E-mail prepiska sa Igorom Roginekom, 1. kolovoz 2012. godine.

481 Žene žrtve seksualnih izvipljavanja u ratu – predstavljena knjiga Sunčica: Silovane u vrtlogu ponižavanja, 16. rujna 2011. godine, internet stranica, http://hrsvijet.net/index.php?option=com_content&view=article&id=16872:ene-rtve-seksualnih-izvipljavanja-u-ratu-predstavljena-knjiga-sunica-silovane-u-vrtlogu-ponižavanja-videofoto&catid=28:povijesni-identitet&Itemid=112.

482 Više o projektu na internet stranici: <http://www.kosovskaknjigapamcenja.org>.

Poimenični popis stradalih je zasnovan na izjavama članova porodica i svedoka, dokumentaciji Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i domaćih sudova (u Srbiji i na Kosovu), izveštajima domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija, zvaničnim izveštajima i spiskovima, izveštajima iz medija, fotografijama i drugim relevantnim izvorima. Sadržaj prvog toma *Kosovske knjige pamćenja* je dostupan javnosti i na Internetu, u formi liste i posebnog veb sajta.⁴⁸³

Zaključno sa krajem 2011. godine, utvrđeno je da je na Kosovu od januara 1998. Ddo kraja decembra 2000. godine ukupno ubijeno, stradalo i nestalo 13.196 osoba. Među njima je 80 odsto Albanaca i 20 odsto Srba i drugih nealbanaca.

Od 2009. godine, FHP radi na stvaranju poimeničnog popisa državljana Srbije i Crne Gore koji su stradali, ubijeni ili nestali, tokom oružanih sukoba na teritoriji Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.⁴⁸⁴ Zaključno sa krajem 2011. godine, utvrđeno je da je ukupno stradalo 1.945 državljana Srbije i Crne Gore, pripadnika regularnih i paravojnih oružanih formacija.

4.4. Kosovo

Prvi deo *Kosovske knjige pamćenja*, zajedničkog dugogodišnjeg projekta FHP Kosovo i FHP, objavljen je juna 2011. godine. U Prištini je 7. septembra 2011. godine, organizovana prva promocija knjige, kojoj je prisustvovalo više oko 250 članova porodica žrtava i nestalih, nevladinih organizacija, novinara i perdstavnika državnih institucija Kosova..⁴⁸⁵

4.5. Crna Gora

Fond za humanitarno pravo predstavio je 12. aprila 2011. godine u Podgorici Izveštaj o ljudskim gubicima Crne Gore od 1991. do 1995. godine. Tokom oružanih sukoba u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ukupno je poginulo 302 državljana Crne Gore, a 62 lica se vode kao nestali. Na skupu nisu prisustvovali predstavnici institucija koje su igrale značajnu ulogu početkom devedesetih, poput Ministarstva odbrane Crne Gore.

4.6. Slovenija

Mirovni institut u Sloveniji je u saradnji sa Amnesty International Slovenija, Pravno-informacijskim centrom za NVO i Forenzičkom asocijacijom za zaštitu ljudskih prava iz Italije od 2007. do 2009. godine sprovodio projekat pod nazivom "Izbrisani u Sloveniji – izazov nove države" sa ciljem da poveže rad organizacija civilnog društva koje su se bavile temom izbrisanih građana Slovenije 1992. godine i razvije sveobuhvatan pristup rešenju ovog problema. U okviru projekta, sprovedeno je nekoliko aktivnosti – pravna pomoć žrtvama, javno zagovaranje pred državnim institucijama o pravima izbrisanih, podizanje svesti u javnosti kroz organizovanje javnih debata i istraživanje o brisanju. U sklopu istraživanja, vođeni su intervjui sa izbrisanim osobama u Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori.⁴⁸⁶ U tom periodu, dokumentovano je 80 životnih priča izbrisanih sa ciljem da se dokumentuje kršenje ljudskih prava i spreči zaborav, kroz utvrđivanje činjenica o brisanju i njegovim posledicama po žrtve.

483 Lista ubijenih, stradalih i nestalih lica na Kosovu, internet stranica *Kosovske knjige pamćenja*, <http://www.hlc-rdc.org/db/kkp/index.html>.

484 Poimenični popis gradana Srbije i Crne Gore, internet stranica Fonda za humanitarno pravo: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=279>.

485 Intervju sa izvršnim direktorom FHP Kosovo Bekimom Blakajem, 06.12.2011.

486 Neža Kogovšek et al, *The Scars of the Erasure: a contribution to the crucial understanding of the erasure of people from the register of permanent residents of the Republic of Slovenia*, Ljubljana: Peace institute, 2010, str.13.

5. Rešavanje sudbine nestalih lica

5.1. Regionalni nivo

Dosadašnja saradnja između država u regionu temeljila se na Sporazumu iz Neuma, potpisanom 18. juna 2004. godine između Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i Srbije, kojim je ozvaničena saradnja na operativnom nivou.⁴⁸⁷ Srbija i BiH nisu potpisale međudržavni sporazum o saradnji u oblasti traženja nestalih. U Sarajevu je 13. oktobra 2011. godine održan regionalni sastanak službi traženja iz BiH, Srbije, Crne Gore, Makedonije, Hrvatske i Albanije. Cilj sastanka bio je postizanje zajedničkog dogovora o saradnji u svetlu prenosa podataka o nestalim osobama iz nadležnosti Međunarodnog komiteta Crvenog križa/krsta u nadležnost službi traženja.⁴⁸⁸

Krajem 2011. godine, o rešavanju preostalih slučajeva razgovarali su predstavnici Međunarodne komisije za nestale osobe (ICMP), Instituta za nestale osobe (INO) BiH, Povjerenstva Vlade Republike Hrvatske za zatočene i nestale i Komisije za nestala lica Vlade Republike Srbije. Na sastanku je između ostalog dogovorena obostrana isporuka posmrtnih ostataka koji su identifikovani kroz zajednički projekt identifikacija sa ICMP-om.⁴⁸⁹ Pored toga, postignut je dogovor o zajedničkim izviđanjima terena, razmeni informacija o lokacijama, monitoringu ekshumacija i identifikacija i drugim pitanjima koja se odnose na nestale osobe u sve tri države.⁴⁹⁰

5.1.1. Regionalna koordinacija udruženja porodica nestalih sa područja bivše Jugoslavije

Ova regionalna inicijativa pokrenuta je u junu 2011. godine, pod pokroviteljstvom Međunarodne komisije za nestala lica (ICMP), sa idejom da se formira regionalno telo koje će se zalagati za efikasno rešavanje slučajeva nestalih osoba iz oružanih sukoba devedesetih godina.⁴⁹¹ Cilj ove inicijative je uspostavljanje mehanizama pomoću kojih će se vršiti pritisak na države regiona da „u okviru svojih nadležnosti hitno preduzmu konkretne korake u stvaranju adekvatnih političkih i drugih uslova za ubrzanje procesa traženja nestalih“, ali i ubrzanju zadovoljenje pravde, ostvarivanje prava žrtava i preživelih članova njihovih porodica.⁴⁹² Regionalna koordinacija udruženja okuplja oko 30 udruženja i saveza iz zemalja Zapadnog Balkana koja se bave problematikom nestalih osoba.

5.2. Bosna i Hercegovina

Od približno 30.000 osoba nestalih usljed oružanih sukoba u BiH, do danas je pronađeno oko dvije trećine nestalih.⁴⁹³ Prema podacima Međunarodnog komiteta Crvenog križa (MKCK) u BiH je zaključno sa 2011. godinom, bilo još 9.309 otvorenih slučajeva nestalih lica. U 2010. godini, u cijeloj BiH riješeno je 759 slučajeva, a u 2011. godini 853 slučaja nestale osobe.⁴⁹⁴

Centralna evidencija nestalih Instituta za nestale osobe do kraja 2011. godine nije u potpunosti uspostavljena, što usporava proces verifikacije identiteta nestalih osoba, nakon čega će se dobiti potpuno precizan podatak o

487 Odgovor emailom Lejle Čengić, glasnogovornice Instituta za nestale osobe, 20. januar 2012. godine.

488 Regionalni sastanak službi traženja, internet stranica Društva Crvenog križa BiH, 13. oktobar 2011. godine, <http://www.rcsbh.org/index.php/galerije?start=5>.

489 ICMP: Pronađeno dvije trećine nestalih, internet stranica ICMP, <http://www.ic-mp.org/BA/press-releases/two-thirds-of-the-missing-accounted-for/pronadeno-dvije-trecine-nestalih/#more-1476>.

490 Pronađeno dvije trećine nestalih, internet stranica ICMP, <http://www.ic-mp.org/BA/press-releases/two-thirds-of-the-missing-accounted-for/pronadeno-dvije-trecine-nestalih/#more-1476>.

491 Regionalna koordinacija udruženja okuplja oko 30 udruženja i saveza iz zemalja Zapadnog Balkana koja se bave problematikom nestalih osoba. "Predstavnici porodica nestalih iz Zapadnog Balkana okupili su se u Sarajevu", saopštenje ICMP, 22. jul 2011. godine, internet stranica ICMP, <http://www.ic-mp.org/BA/press-releases/representatives-of-families-of-the-missing-from-the-western-balkans-gather-in-sarajevo-predstavnici-porodica-nestalih-iz-zapadnog-balkana-okupili-su-se-u-sarajevu/>.

492 Saopštenje Regionalne koordinacije od 1. decembra 2011. godine, dostavljeno putem emaila.

493 Odgovor emailom Samire Krehić program menadžerke ICMP-a na upit FHP i RCTP, 21. decembar 2011. godine.

494 Dopis Dragane Kojić, regionalne direktorice MKCK, 24. januar 2012. godine.

broju nestalih.⁴⁹⁵ Centralna evidencija mora verificirati podatke za 34.965 osoba i tek tada će se imati precizan ukupan broj nestalih osoba na teritoriju Bosne i Hercegovine. U tom procesu Institut za nestale osobe saraduje sa Međunarodnim komitetom Crvenog krsta/križa u BiH (MKCK), Društvom Crvenog križa BiH, Međunarodnom komisijom za nestale osobe (ICMP) i Agencijom za identifikacijske dokumente (IDEA) a pristup njihovim bazama ima na temelju člana 6. Zakona o nestalim osobama.⁴⁹⁶ Do kraja 2011. godine u centralnoj evidenciji nestalih Instituta za nestale je verifikovano oko 10.000 predmeta, a ukupno je identificirano preko 19.000 nestalih osoba.⁴⁹⁷ Prema procjenama Instituta za nestale osobe, do sada ustanovljen procenat pogrešnih identifikacija iznosi oko 0,4 odsto, te je unutar Instituta formirana Radna grupa za rješavanje problema neidentificiranih posmrtnih ostataka u mrtvačnicama i spomen-kosturnicama čiji je osnovni zadatak revizija ekshumiranih neidentificiranih tijela smještenih u tim objektima.

Prema podacima Instituta za nestale osobe u toku 2010. godine locirane su 263 potencijalne masovne i pojedinačne grobnice, a izvršeno je ukupno 203 ekshumacija. Ekshumirano je 818 posmrtnih ostataka žrtava iz proteklog rata, a identificirano 926 nestalih osoba. U 2011. godini prema preliminarnim izvještajima ekshumirano je oko 400 nestalih osoba, a identificirane 872 nestale osobe.⁴⁹⁸ U istoj godini locirano je 230 potencijalnih grobnica i izvršeno 195 ekshumacija na teritoriji Bosne i Hercegovine.⁴⁹⁹

Od 1. januara 2011. godine, Tužilaštvo BiH je preuzelo nadzor nad svim ekshumacijama u BiH. Prije toga, nadzor nad ekshumacijama vršila su tužilaštva u entitetima. Tako su tužitelji RS poduzimali radnje na ekshumaciji posmrtnih ostataka nestalih osoba srpske etničke pripadnosti, a tužitelji iz FBiH na ekshumaciji posmrtnih ostataka nestalih osoba bošnjačke i hrvatske etničke pripadnosti, bez obzira je li mjesto ekshumacije locirano u RS ili u FBiH. U junu 2010. godine, međutim, Kolegij Tužiteljstva FBiH zauzeo je stav da je takvo postupanje nezakonito. Nakon toga, postignut je dogovor da Tužiteljstvo BiH preuzme nadzor nad ekshumacijama.⁵⁰⁰

Procesi ekshumacije, identifikacije, čuvanje i ukopi posmrtnih ostataka nestalih osoba se u potpunosti finansiraju iz budžeta Bosne i Hercegovine i to predviđenim iznosom od jedan milion konvertibilnih maraka godišnje. Prema procjenama Instituta za nestale osobe predviđeni budžet je dovoljan za efikasno provođenje ovih aktivnosti.⁵⁰¹ Međutim, Tužiteljstvo BiH je u oktobru 2011. godine saopštilo da mu do početka oktobra 2011. nije isplaćen predviđeni novac za izvršene ekshumacije, te da ova institucija ima dugovanja prema onima koji sudjeluju u procesu ekshumacija.⁵⁰² Prema navodima Instituta za nestale osobe, pored finansijskih, postoje i problemi administrativne prirode koji usporavaju saradnju između Instituta, Tužiteljstva (koji izdaje nalog za iskopavanje grobnice) i Suda BiH (koji donosi odluku o iskopavanju grobnice), kao i sam proces ekshumacija. Kako je naveo Marko Jurišić iz Instituta za nestale, od 2009. do septembra 2011. godine, Institut je Tužilaštvu BiH uputio 185 zahtjeva za ekshumacije, na koje nije dobio nikakav odgovor.⁵⁰³

---

495 Proces verifikacije nestalih osoba u Centralnoj evidenciji nestalih podrazumijeva provjeru statusa i identiteta svake osobe koja je prijavljena kao nestala u nekoj od baza počev od 30. aprila 1991.godine pa do danas. Naime, u Institutu za nestale osobe Bosne i Hercegovine nalaze se baze svih institucija i komisija koje su se bavile evidentiranjem nestalih osoba kao što su prije svega Državna komisija za razmjenu ratnih zarobljenika i evidenciju nestalih osoba, Državna komisija za nestale osobe, bivše entitetske komisije/kancelarije - Federalna Komisija za traženje nestalih i Kancelarija za traženje nestalih RS-a, zatim baza Međunarodnog komiteta Crvenog krsta/križa u BiH(MKCK) i Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP). Nakon završene verifikacije svaka nestala osoba imat će svoj dosije u tvrdoj formi, koji će sadržavati osnovne dokumente o identitetu i okolnostima nestanka te osobe, prije svega prijavu o nestanku, DNK izvještaj i zapisnik o identifikaciji.

496 Odgovor emailom Lejle Čengić, glasnogovornice Instituta za nestale osobe, 20. januar 2012. godine.

497 Odgovor emailom Lejle Čengić, glasnogovornice Instituta za nestale osobe, 16. januar 2012. godine.

498 Odgovor emailom Lejle Čengić, glasnogovornice Instituta za nestale osobe, 16. januar 2012. godine.

499 Odgovor emailom Lejle Čengić, glasnogovornice Instituta za nestale osobe, 16. januar 2012. godine.

500 Postizanje pravde u Bosni i Hercegovini: procesuiranje predmeta ratnih zločina od 2005. do 2010. godine, OSCE BiH, 2011. godine, str.36.

501 Odgovor emailom Lejle Čengić, glasnogovornice Instituta za nestale osobe, 16. januar 2012. godine.

502 Nedostatak sredstava usporava traganje za nestalima, internet stranica *BIRN*, 12. oktobar 2011. godine. <http://www.bim.ba/bh/291/10/33552/>.

503 Prema navodima Marka Jurišića, člana UO INO, Institut je od 2009. godine uputio 185 zahtjeva Tužiteljstvu BiH za koje do septembra 2011 nije dobio nikakav odgovor. Kome ne odgovara da se pronađu nestali, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, BiH, 01. septembar 2011. godine. http://www.slobodnaevropa.org/content/bih_nestali_identifikacija_grobnice_icmp/24315114.html.

Određeni prigovori upućeni su i iz Republike Srpske na rad Instituta za nestale osobe u Bosni i Hercegovini. Vlada Republike Srpske je u 2010. godine pripremila „Izveštaj o traženju nestalih lica i istraživanju i procesuiranju ratnih zločina“, koji je dopunjen i 2011. godine. O izvještajima su raspravljali poslanici Narodne skupštine Republike Srpske, 2010. godine i 2011. godine. U kritikama se navodila sporost u radu Instituta za nestale osobe, kao i mali broj identifikovanih osoba srpske nacionalnosti.⁵⁰⁴ Kako tvrdi Operativni tim Republike Srpske za traženje nestalih lica, u RS je do formiranja Instituta BiH (01. januara 2008. godine.) pronađeno i identifikovano 3.454 nestala lica, a od 2008. do 2010. godine identifikovano je 3.075 tijela, od čega su, kako tvrdi Goran Krčmar, rukovodilac Operativnog tima RS, identifikovano samo 75 osoba srpske nacionalnosti.⁵⁰⁵ Republika Srpska je zaključno sa krajem decembra 2011. godine, imala 1.710 nestalih lica, od čega se 625 tijela nalazi u kosturnicama u Istočnom Sarajevu, Nevesinju i Banja Luci.⁵⁰⁶

5.3. Hrvatska

Zaključno sa krajem 2011. godine, Republika Hrvatska i dalje traga za 1.776 državljana nestalih tijekom oružanih sukoba 1991.-1995. godine u Hrvatskoj.⁵⁰⁷ Od tog broja, iz razdoblja 1991.-1992. godine nestalim se vodi 991 osoba, dok se iz razdoblja 1995. godina, nestalim vodi 785 osoba.⁵⁰⁸

Tijekom 2010. i 2011. godine, Uprava za zatočene i nestale (UZN) u Hrvatskoj je nastavila rad na procesu ekshumacija i identifikacija nestalih osoba sličnim tempom kao i 2009. U 2010. su identificirane ukupno 72 osobe, a u 2011. godini 90 osoba.⁵⁰⁹ UZN ne vodi statistiku ekshumiranih i identificiranih osoba po kriteriju etniciteta, poput Bosne i Hercegovine, dok ih Zakon o zaštiti osobnih podataka onemogućava da otkriju etnicitet pronađenih osoba za potrebe ovog izveštaja.

Nestale osobe u vezi s oružanim sukobima i dalje se vode u dva programa: program s osobama nestalim tijekom 1991.-1992. godine, te program s osobama nestalim tijekom 1995. Prema podacima UZN, u programu 1991.-1992. godine je 87 posto žrtava hrvatske nacionalnosti, dok je unutar programa 1995. godine, 90-95 posto žrtava srpske nacionalnosti. UZN je tijekom 2010. godine preuzela posmrtno ostatke 10 osoba iz Republike Hrvatske. Posmrtni ostaci šest osoba preuzeti su iz Republike Srbije, dok su posmrtni ostaci četiri osobe preuzeti iz Bosne i Hercegovine.⁵¹⁰ Tijekom 2011. godine nije bilo preuzimanja posmrtnih ostataka. Tijekom 2010. i 2011. godine nije bilo isporuka posmrtnih ostataka u druge države (naime, nije utvrđen identitet osoba iz drugih država u navedenom razdoblju). Krajem 2011. godine utvrđen je identitet četiri osobe s područja Bosne i Hercegovine ekshumirane na području Republike Hrvatske, a aktivnosti u vezi isporuka njihovih posmrtnih ostataka su u tijeku.⁵¹¹

U Hrvatskoj je izražen problem ekshumacije i identifikacije žrtava srpske narodnosti, većinom stradali/ubijeni tijekom i neposredno nakon vojno-redarstvenih akcija (VRA) „Bljesak“ i „Oluja“. Lokacije na kojima su sahranjena tijela stradali osoba obilježene su i dokumentirane još 1995. godine, ali mnoge od njih do danas nisu ekshumirane. Postoje spiskovi s brojem žrtava i točnim mjestima njihovog ukopa, budući da je te tzv. zajedničke grobnice napravila (najčešće unutar postojećih civilnih groblja) hrvatska vojska, tijekom asanacije terena nakon spomenutih vojnih operacija. U Hrvatskoj postoje još 43 takve zajedničke/masovne grobnice, s pretpostavljenim brojem od 393 tijela u njima, koja se nakon ekshumacije moraju potom i identificirati.⁵¹² Ekshumacije takvih

504 37. Sjednica Narodne skupštine Republike Srpske održane 31.maja 2010. godine i 14. Sjednica Narodne skupštine Republike Srpske koja je počela sa radom 13. decembra 2011. godine.

505 Intervju sa Goranom Krčmarom, rukovodiocem Operativnog tima RS, 27. decembra 2011. godine.

506 *Isto.*

507 Odgovor Uprave za zatočene i nestale na zahtjev Inicijative mladih za ljudska prava, 9. siječnja 2012. godine.

508 *Isto.*

509 *Isto.*

510 *Isto.*

511 *Isto.*

512 Podaci dobijeni od Komisije za nestala lica Vlade Republike Srbije, studeni 2011. godine. Potvrdila ih je i Uprava za zatočene i nestale, s

grobnica vršene su do sada na samo 10 lokacija, a ni one nisu u potpunosti ekshumirane i to usporava proces ekshumacija i identifikacija u regijama gdje se one nalaze.

Prema Upravi za zatočene i nestale problem sporog procesa ekshumacija ovih grobnica predstavlja nedostatak prostora u mrtvačnicama u kojima se pothranjuju tijela od trenutka ekshumacije sve dok traje proces identifikacije. Pored toga, Uprava za zatočene i nestale, ekshumacije, pa potom i identifikacije vrši po određenom redu, odnosno iz regije u regiju. Nakon završetka rada na jednoj regiji, prelazi se u slijedeću, odnosno tamo gdje postoje pretpostavke ili označene grobnice.⁵¹³ Prema navodima Uprave za zatočene i nestale, još preostaje ekshumacija 57 posmrtnih ostataka osoba stradalih/ubijenih tijekom i neposredno nakon VRA „Bljesak“, te ekshumacija 235 posmrtnih ostataka osoba stradalih/ubijenih tijekom i neposredno nakon VRA „Oluja“.⁵¹⁴

Podaci Uprave za zatočene i nestale i Komisije za nestala lica Vlade Republike Srbije o broju nestalih osoba srpske narodnosti iz razdoblja tijekom i neposredno nakon VRA „Bljesak“ i „Oluja“ se i dalje razlikuju.

Uprava za zatočene i nestale raspolaže podacima da se u zajedničkim grobnicama na području Banovine, Korduna, Like, Sjeverne Dalmacije i Zapadne Slavonije nalazilo ukupno 957 posmrtnih ostataka osoba srpske narodnosti. Od toga broja do sada je ukupno ekshumirano 826 posmrtnih ostataka i to samo na devet lokacija.⁵¹⁵ Međutim, do sada je u skoro svim zajedničkim grobnicama ekshumirano više tijela nego što se pretpostavljalo da je pokopano unutar njih. Osim zajedničke grobnice u Vrbovljanima (koja još uvijek nije do kraja ekshumirana), u ostalim navedenim grobnicama ekshumirano je ukupno 206 osoba više nego je Uprava za zatočene i nestale pretpostavljala da se nalazi unutar njih.⁵¹⁶ S obzirom da slijedi ekshumacija još 292 tijela za koje Uprava pretpostavlja da se nalaze u zajedničkim grobnicama na 43 lokacije, može se pretpostaviti da je broj tijela u njima veći.⁵¹⁷

Komisija za nestala lica Republike Srbije raspolaže sa podatkom da se unutar svih navedenih zajedničkih grobnica nalazi ukupno 1.216 osoba srpske narodnosti, odnosno 259 osoba više nego što UZN pretpostavlja.⁵¹⁸ Također, u nekim zajedničkim grobnicama je ekshumirano više osoba nego što je KNL pretpostavljala, kao npr. na lokaciji u Kninu gdje je ekshumirana 301 osoba, mada ih je na spisku KNL bilo 258. Osim zajedničke grobnice na lokaciji u Kninu, posebno su problematične lokacije u Petrinji, gdje postoji razlika od 32 osobe za koje se pretpostavlja da su unutar grobnica, u Dvoru na Uni, gdje postoji razlika od 64 osobe, te u Gornjem Selištu, gdje postoji razlika od 73 osobe.⁵¹⁹ Podaci o nestalima razlikuju se ne samo u evidenciji institucija dve države, već i od podataka Dokumentaciono-informativnog centra „Veritas“, koji navodi da je do sada ekshumirano ukupno 1.049 osoba srpske narodnosti, a od toga pozitivno identificirano 656 osoba. Prema njihovom spisku u Hrvatskoj je još 2.015 nestalih osoba srpske narodnosti, uglavnom nestalih tijekom VRA „Bljesak“ i „Oluja“.⁵²⁰

Uprava za zatočene i nestale je zaključno sa prosincem 2011. imala 2.188 aktualnih zahtjeva za traženjem nestalih osoba.

5.4. Srbija

U Srbiji je od početka sukoba u bivšoj Jugoslaviji do danas pronađeno 1.298 tela, od toga 848 iz sukoba na Kosovu, i 450 tela iz ostalih sukoba. Od ukupnog broja, 425 tela došlo je rečnim putem u periodu 1991-1995. godine, a 727 tela je ekshumirano. Identifikovano je 1.077 osoba - 818 kosovskih Albanaca (pronađenih u masovnim

---

tim da postoji neslaganje dva državna tijela u broju ljudi koji su sahranjeni u grobnicama.

513 Intervju sa Višnjom Bilić, zamjenicom načelnika Uprave za zatočene i nestale, 23. prosinca 2011.

514 Odgovor Uprave za zatočene i nestale na zahtjev Inicijative mladih za ljudska prava, 9. siječnja 2012.

515 Podaci o broju ekshumiranih su iz lipnja 2011. Lokacije na kojima su vršene ekshumacije: Knin, Žitnik, Vrbovljani, Okučani, Petrinja, Dvor na Uni, Medari, Gračac i Korenica.

516 Uprava za zatočene i nestale je pretpostavila da se unutar navedenih zajedničkih grobnica nalaze 624 osobe.

517 Intervju sa Višnjom Bilić, zamjenicom načelnika Uprave za zatočene i nestale, 23. prosinca 2011.

518 Informacija dobijena od Komisije za nestala lica Srbije, studeni 2011.

519 Ova zajednička grobnica još nije ekshumirana.

520 „Srpske žrtve rata i poraća na području Hrvatske i bivše RSK u periodu od 1990. - 1998. godine“, internet stranica Veritasa, <http://www.veritas.org.rs/srpski/spiskovi1.htm>.

grobnicama u Batajnici i u Petrovom selu), 96 Hrvata, 125 lica iz Federacije BiH i 26 iz Republike Srpske, 15 lica iz Srbije, i jedno lice iz Crne Gore.⁵²¹ Sva preostala neidentifikovana lica su poreklom sa Kosova i predata su kosovskim vlastima.

Komisija za nestala lica Vlade Republike Srbije, zadužena za rešavanje pitanja nestalih osoba, traga za osobama nestalim u oružanim sukobima u Hrvatskoj, BiH i Kosovu, koje su državljani Srbije, i/ili čije porodice su se nakon sukoba nastanile u Srbiji, i podnele zahtev za traženje nestale osobe nadležnim službama u Srbiji. Što se tiče osoba koje Srbija traži od drugih država, nema velikih promena ni u broju pronađenih tela, niti u broju identifikovanih lica koja su ekshumirana u drugim zemljama. U Hrvatskoj, Srbija traga za 403 državljana Srbije i za 1.200 lica čiji srodnici žive u Srbiji. Sa Kosova se 1.803 osobe vode kao nestale, prema srpskim izvorima, dok je broj osoba čiji su nestanak porodice prijavile u Srbiji 521.⁵²² U poslednje dve godine obavljena je primopredaja 30 tela sa srpske liste traženja, koje su preuzete na Merdaru od institucija nadležnih na Kosovu. Sva tela su identifikovana i već su ih preuzele porodice.

Srpske vlasti su tokom 2010. i 2011. godine više puta pretraživale lokacije u okolini Raške i lokaciju Sijerina u Medveđi, u vezi sa zahtevima institucija sa Kosova da se ta područja istraže zbog eventualnog postojanja masovnih grobnica. Poslednja pretraživanja obavljena su u oktobru 2011. godine na lokaciji u blizini Raške, uz prisustvo međunarodnih i kosovskih institucija, ali ni tada nije utvrđeno postojanje masovne grobnice na lokaciji koja je ispitivana.

Srpske vlasti imaju četiri otvorena zahteva koja su uputila nadležnim institucijama na Kosovu, od kojih se prema većini postupalo, ali ih srpska strana smatra nezavršenim. To su Belačevac, lokacija čije pretraživanje nije završeno do kraja, ali su pretrage obustavljene; Košare gde se pretpostavlja da ima najmanje šest tela vojnika do kojih se do sada zbog mina nije moglo dopreti; Livačko Jezero, koje je ranije pretraživano uz pomoć ronioca, ali se zbog prirodnih uslova u jezeru traži primena drugačijih metoda; i jedna lokacija u blizini Suve Reke, u kojoj prilikom prethodnog pretraživanja ništa nije pronađeno.

Srbija je izvršila sve svoje obaveze i u ovom trenutku nema potraživanja od drugih država.⁵²³ Pored toga, prilikom posete predsednika Srbije Borisa Tadića Vukovaru 4. novembra 2010. godine, srpska delegacija predala je hrvatskim vlastima dugo potraživanu dokumentaciju Vojske Srbije o licima koja su nestala iz Vukovarske bolnice u novembru 1991. godine i licima koja su prošla kroz logore na teritoriji Srbije 1991-1992. godine.⁵²⁴

Tokom 2010. i 2011. godine, porodice nestalih lica su nastavile da zahtevaju usvajanje zakona o nestalim licima, međutim, do kraja 2011. godine nije bilo najava iz institucija da će se to i dogoditi. Jedan od problema jedinstvenog zakona biće obuhvatanje svih pitanja koja se tiču nestalih lica jer je reč o nekoliko oružanih sukoba u kojima su ova lica nestala.⁵²⁵ Dodatni problem predstavlja postojanje velikog broja dodatnih kategorija u vezi sa nestalim licima, kao što su na primer slučajevi porodica koje su uzele državljanstvo druge zemlje od onog koji je njihov srodnik imao u trenutku nestanka, pa se stoga i vodi kao nestalo lice druge države.⁵²⁶

Za potrebe remonta Hidroelektrane „Bajina Bašta“ tokom leta 2010. godine zaustavljen je dotok vode u veštačko jezero Perućac, čime je nivo vode jezera spušten za 18 metara. Institut za nestale osobe u BiH podneo je zahtev Komisiji za nestala lica iz Srbije da se omogući pretraživanje jezerskog dna u potrazi za telima nestalih lica tokom

---

521 Intervju sa Veljkom Odalovićem, predsednikom Komisije za nestala lica republike Srbije, održani u avgustu 2011. godine, i 4. novembra 2011. godine.

522 Intervju sa Veljkom Odalovićem, predsednikom Komisije za nestala lica republike Srbije, održani u avgustu 2011. godine, i 4. novembra 2011. godine.

523 *Isto.*

524 Dokumentacija Vojske Srbije navodi broj od 1.276 lica u Vukovarskoj bolnici, i 2.876 lica koja su boravila u logorima Begejci i Stajicevo. Postoji neslaganje od 50 imena između evidencije ove dve države. *Isto.*

525 *Isto.*

526 *Isto.*

oružanog sukoba u BiH. Brojni sudski procesi za ratne zločine u regionu ukazali su na to da je veliki broj tela stradalih bačen u reku Drinu, zbog čega se osnovano pretpostavljalo da je većinu reka odnela do jezera Perućac. Pored toga, u jezeru Perućac su 2001. godine pronađena tela kosovskih Albanaca, nestalih 1999. godine.

Pretraga je bila skoncentrisana na donji deo rečnog toka Drine u kojem se nalazi akumulaciono jezero Perućac. U pretraživanju dna jezera učestvovali su predstavnici srpske i bosanske komisije, uz prisustvo kosovske komisije i pomoć predstavnika međunarodnih institucija. Na srpskoj obali jezera pronađeno je 14 tela, među kojima su ubrzo identifikovani i Rasim Ćorić iz Prijepolja i Jusuf Rastoder iz Berana, putnici oteti iz voza u Štrpcima u februaru 1993. godine.⁵²⁷ Pronađena je i šasija hladnjače koja je 2001. godine isplivala iz jezera, i u kojoj su pronađena tela Albanaca ubijenih na Kosovu, ali uprkos očekivanjima nisu pronađena tela Albanaca za kojima se još uvek traga. Institut za nestale osobe BiH je sa bosanske strane pronašao kompletne ili nekompletne ostake 396 slučajeva. Kako je izjavio Amor Mašović, iz bosanskog Instituta, procene forenzičara su da je u tih 396 slučajeva minimalno 97 osoba.⁵²⁸

5.5. Kosovo

Zaključno sa 2011. godinom, na Kosovu se traga za još 1.797 osoba nestalih tokom oružanog sukoba na Kosovu. Tokom 2010. godine, pronađeno je i identifikovano 57 lica, a porodicama su predati posmrtni ostaci 103 lica koja su ponovo i sahranjena. U 2011. godini, porodicama su predati posmrtni ostaci 72 identifikovana lica. Do sada je Kosovu predato posmrtnih ostaka oko 840 lica, koji su u najvećem broju bili ekshumirani iz grobnica na teritoriji Srbije. Od 2006. godine Srbija nije predavala tela Kosovu jer nije bilo ni otkrića novih grobnica niti tela, iako jeste bilo više istraživanja terena u oblasti Raške i Medveđe. Primopredaja tela na granici Srbije i Kosova se odvija do danas, ali se odnosi na tela identifikovanih Srba i drugih nealbanaca pronađenih na Kosovu, koje preuzimaju Komisija za nestala lica Srbije i porodice.⁵²⁹

Kosovska skupština je 31. avgusta 2011. godine usvojila Zakon o nestalim licima, kojim se regulišu prava i interesi nestalih lica i njihovih porodica na Kosovu, utvrđuju nadležnosti i odgovornosti vladine Komisije za nestala lica i obrazuje Centralni registar nestalih lica, kojim upravlja Komisija i u kome se nalaze centralizovani podaci o nestalim licima, koji su uzeti iz svih raspoloživih izvora, da bi se pomoglo prilikom otkrivanja identiteta nestalih, kao i mesto i okolnosti njihovog nestanka.⁵³⁰ Nestalo lice se definiše kao „lice čije je mesto nalaženja nepoznato članovima njegove/njene porodice, a za koje se na osnovu poverljive informacije zna da je nestalo u periodu između 1. januara 1998. i 31. decembra 2000, kao posledica rata na Kosovu u periodu od 1998–1999. godine“.⁵³¹ Jedan od najvažnijih aspekata Zakona sa stanovišta porodica nestalih lica je regulisanje njihovih prava na raspolaganje imovinom nestalih lica, bez uslova da nestalog člana svoje porodice proglašavaju mrtvim.⁵³² Ovakav pravni status kakav nudi novi Zakon, značajno će doprineti boljem položaju porodica nestalih lica.⁵³³ Osim toga, domaće vlasti se sada, sa adekvatnim zakonodavstvom, mogu baviti rešavanjem sudbine nestalih lica na celovit način, pristupajući mu kao društvenom problemu, za razliku od međunarodnih organizacija čiji mandat je isključivo tehničke prirode.⁵³⁴

527 „Među posmrtnim ostacima u Perućcu tela dva putnika oteta u Štrpcima“, internet stranica *Blic*, 26. februar 2011. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/237973/Medju-posmrtnim-ostacima-u-Peruccu-tela-dva-putnika-oteta-u-Strpcima>.

528 Telefonski intervju sa Amorom Mašovićem, direktorom Instituta za nestale osobe BiH, 18. januar 2012. godine.

529 Odgovor emailom Suzane Novoberdaliju, predsednice Komisije za ljudska prava, polnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, Skupštine Kosova, 23. decembar 2011. godine.

530 Zakon br. 04/L-23 o nestalim licima, 31. avgust 2011. godine, član 13.

531 *Isto*, član 2, stav 1.

532 *Isto*, član 6, stav 3.

533 Pravo na administrativne materijalne reparacije porodica nestalih lica takođe su nedavno regulisane na Kosovu, ali Zakonom o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, i pripadnika OVK, civilnih žrtava i njihovih porodica; Zakon br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava i njihovih porodica, usvojen 8. decembra 2011. godine.

534 Izveštaj: Situacija na Kosovu: uvod u stanje, internet stranica ICMP, 14. septembar 2010. godine, Sarajevo, str.8, <http://www.ic-mp.org/wp-content/uploads/2007/11/icmp-dg-264-4-bos-doc-general.pdf>.

Rad Radne grupe za nestala lica u vezi sa oružanim sukobom na Kosovu koju koordinira Međunarodni komitet Crvenog krsta (MKCK) nastavila je svoj rad i tokom 2010-2011. godine. U radnoj grupi se nalaze predstavnici porodica nestalih lica Kosova i Srbije, kao i predstavnici vlasti i MKCK, a formirana je sa ciljem „da predstavlja formalni mehanizam na kome bi vlasti koje su imale kontrolu nad područjima na kojima su se nestanci desili, razmenjivale informacije i planirali dalje aktivnosti usmerene ka traženju nestalih i zadovoljavanju prava i potreba njihovih porodica“.⁵³⁵

Porodice nestalih lica sa Kosova su početkom decembra 2011. godine uputile zahtev kosovskim vlastima da u pregovore oko statusa sa Srbijom uvrsti i rešavanje pitanja nestalih lica, ali je taj zahtev odbijen od strane predstavnika EU. Predstavnici EU su to odbili, sa obrazloženjem da postoji i funkcioniše i Radna grupa za nestala lica.⁵³⁶

Ispitivanjem lokacija na kojima bi mogli biti ostaci nestalih lica, kao i iskopavanjem njihovih tela, bavi se i EULEX-ovo Odeljenje za sudsku medicinu (EULEX, *Department of Forensic Medicines* - DFM [eng.]), i to je posebno značajno zbog potrage za nestalim licima u drugim državama. Ovo odeljenje EULEX-a je najavilo ispitivanje oko 35 lokacija koje su identifikovane kao potencijalne grobnice tokom 2012. godine.⁵³⁷

Radi rešavanja pitanja nestalih osoba sa Kosova, EULEX je uspostavio saradnju sa Srbijom i Crnom Gorom. U okviru saradnje sa Srbijom do sada je organizovano više pretraga terena po dojavama, poslednjih godina u Medveđi i Raškoj, dok je u saradnji sa Crnom Gorom u julu 2010. godine obavljena pretraga lokacije u opštini Andrijevića.⁵³⁸ Do sada, EULEX nije imao nikakvog uspeha u saradnji sa Albanijom i Makedonijom, u vezi sa zahtevom za terensko istraživanje na njihovoj teritoriji.⁵³⁹

Preko 70 odsto ekshumacija koje je Odeljenje za sudsku medicinu EULEX-a sprovedo tokom poslednje tri godine na Kosovu, obavljene su na kosovskim grobljima, gde je i pronađen veći deo svih identifikovanih nestalih lica.⁵⁴⁰

Međunarodna komisija za nestala lica (International Commission on Missing Persons - ICMP [eng.]), u svom izveštaju o problemima u rešavanju pitanja nestalih na Kosovu iz 2010. godine, navodi da je došlo do zastoja u rešavanju sudbine nestalih lica sa Kosova od 2005. godine.⁵⁴¹ Kako navodi ICMP, nakon ekshumacija u Srbiji 2001. i 2002. godine, nisu pronađeni novi posmrtni ostaci žrtava sa Kosova u Srbiji, dok je na Kosovu većina posmrtnih ostataka pronađena na samom početku procesa, od strane timova MKSJ-a, a kasnije UNMIK-a (između 1999. i 2003. godine). Nakon 2005. godine, ICMP je uočio pad u otkrivanju novih grobnica, ali se i dalje traga za oko 2.000 nestalih lica.⁵⁴²

Drugi problem je jedan broj pogrešnih identifikacija tela koje su rađene tradicionalnom metodom prepoznavanja pre korištenja DNK analiza, u periodu između 1999. i 2003. godine.⁵⁴³ Taj problem je karakterističan za celi region, ali je u naročito velikom procentu zastupljen na Kosovu.⁵⁴⁴

---

535 Informacija dobijena od Dragane Kojić, direktorke Regionalne delegacije MKCK, 26. decembar 2011. godine.

536 Porodice insistiraju da se u Briselu raspravlja o nestalima, internet stranica *Koha ditore*, 8. decembar 2011. godine, http://www.koha.net/index.php/force_download/repository/caricatures/repository/docs/ProgramiFestivKTV.pdf?page=1,13,79983.

537 Odgovor emailom Suzane Novoberdaliu, predsednice Komisije za ljudska prava, polnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, Skupštine Kosova, 23. decembar 2011. godine.

538 Izveštaj Odeljenja za sudsku medicinu EULEKS-a o aktivnostima u vezi sa nestalim osobama za 2010. godinu, internet stranica EULEX, http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/ompf/DFM%202011%20MP%20REPORT1_SERB.PDF.

539 Intervju sa Anne Blanksma, portparolom EULEX policije, 12. januar 2012. godine.

540 Godišnji izveštaj o aktivnostima Odeljenja za sudsku medicinu EULEX-a, decembar 2010-decembar 2011. godine, str.10-11, internet stranica EULEX, http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/ompf/ANNUAL%20REPORT%20DFM%202011_Serb.pdf.

541 Izveštaj: Situacija na Kosovu: uvod u stanje, internet stranica ICMP, 14. septembar 2010. godine, Sarajevo, <http://www.ic-mp.org/wp-content/uploads/2007/11/icmp-dg-264-4-bos-doc-general.pdf>.

542 *Isto*, str. 4.

543 *Isto*, strane 4-5.

544 Više intervju sa ekspertima ICMP-a je vođeno u periodu od avgusta 2011. do januara 2012. godine.

U kosovskim mrtvačnicama nalazi se 414 posmrtnih ostataka osoba koje do danas nisu identifikovane, iako se neka tela tamo nalaze i po deset godina.⁵⁴⁵ ICMP je 2010. godine izneo procenu da će biti neophodne ponovne ekshumacije radi otklanjanja prethodno počinjenih grešaka u procesu identifikacije i ponovno prikupljanje referentnih uzoraka od porodica koje su preuzele tela identifikovana klasičnom metodom.⁵⁴⁶

Međutim, kao znak napretka može se oceniti potpisivanje zajedničkog dogovora nadležnih odeljenja EULEKS-a i ICMP 10-11. novembra 2011. godine u Sarajevu o saradnji na temeljnom istraživanju ovih slučajeva.⁵⁴⁷

5.6. Crna Gora

Vlada Crne Gore je 2. juna 2011. izabrala novog predsjednika Komisije za nestala lica Crne Gore. Za predsjednika Komisije izabran je Dragan Đukanović, predstavnik Ministarstva rada i socijalnog staranja. Tom prilikom izabrano je i šest članova Komisije, koji su zaposleni u drugim državnim organima.

U toku 2010. godine nije bilo pronalaženja niti identifikacije 66 lica, koji se nalaze na spisku koji je Crveni krst Crne Gore u novembru 2008. godine preuzeo od regionalne misije Crvenog krsta u Beogradu. U 2011. godini identifikovana su tri lica.⁵⁴⁸ Komisija za nestala lica je u februaru 2011. godine dobila od Komisije za nestala lica informaciju da je u jezeru Perućac, pronađen dio posmrtnih ostataka Jusufa Rastodera (1939), koji je ubijen nakon što je otet iz voza u stanici Štrpci 27. februara 1993. godine. Identifikacija njegovih posmrtnih ostataka izvršena je na Institutu za sudsku medicinu u Beogradu, a primopredaja obavljena 23. marta 2011. u Bijelom Polju.⁵⁴⁹ U septembru 2011. godine u Beogradu su identifikovani posmrtni ostaci dvojice građana Srbije, koji su 1999. kidnapovani i ubijeni na Kosovu.⁵⁵⁰ U maju 2010. godine izvršena je primopredaja dijela posmrtnih ostataka trojice pripadnika „nikšičko-šavničke” grupe rezervista bivše Jugoslovenske narodne armije.⁵⁵¹ Još se traga za jednim pripadnikom ove grupe.⁵⁵²

U toku 2010. i 2011. godine na teritoriji Crne Gore nisu pronađena tijela stranih državljana, koji su nestali u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji.⁵⁵³ Krajem jula 2010. godine crnogorski i kosovski istražitelji, zajedno sa forenzičarima misije EULEKS, pretraživali su lokaciju pilane u Andrijevici, za koju se sumnjalo da se tu nalazi masovna grobnica kosovskih Albanaca, ali istraga nije dala rezultata.⁵⁵⁴

Protokoli o saradnji sa komisijama za nestala lica drugih zemalja još nisu potpisani, a iz Komisije za nestala lica Crne Gore najavljuju da će u narednom periodu akcenat staviti na zaključivanje bilateralnih sporazuma i protokola o saradnji.⁵⁵⁵

5.7. Makedonija

Rešavanje sudbine nestalih osoba u Makedoniji zvanično ne beleži nikakve promene u odnosu na opisano stanje u Izveštaju FHP-a, Documente i BIRN-a za 2009 godinu: *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama*.

---

545 Informacija dobijena od Dragane Kojić, direktorke regionalne delegacije MKCK, 26. decembar 2011. godine. Prema podacima ICMP-a, u mrtvačnici u Prištini nalaze se posmrtni ostaci najmanje 413 osoba. Izveštaj: Situacija na Kosovu: uvod u stanje, internet stranica ICMP, 14. septembar 2010. godine, Sarajevo, str. 6, <http://www.ic-mp.org/wp-content/uploads/2007/11/icmp-dg-264-4-bos-doc-general.pdf>.

546 Izveštaj: Situacija na Kosovu: uvod u stanje, internet stranica ICMP, 14. septembar 2010. godine, Sarajevo, str. 5-16, <http://www.ic-mp.org/wp-content/uploads/2007/11/icmp-dg-264-4-bos-doc-general.pdf>.

547 Više intervjua sa ekspertima ICMP-a je vođeno u periodu od avgusta 2011. do januara 2012. godine.

548 Odgovor emailom predsjednika Komisije za nestala lica Vlade Crne Gore, Dragana Đukanovića, 15. decembar 2011. godine.

549 *Isto*.

550 *Isto*. U pitanju su Bogdan Radević iz Peći i Redža Šalja iz Đakovice, čije porodice borave u Crnoj Gori.

551 *Isto*.

552 Informacija o nikšičko-šavničkoj grupi, autor Radan Nikolić, internet stranica Udruženja boraca ratova od 1990. godine Crna Gora, <http://www.ubr.co.me/projekti>.

553 Odgovor emailom predsjednika Komisije za nestala lica Vlade Crne Gore, Dragana Đukanovića, 15. decembar 2011. godine.

554 „Nema masovne grobnice Albanaca u Andrijevici”, *Portal Analitika*, 27. jul 2010. godine; <http://www.portalanalitika.me/drustvo/vijesti/8766-nema-masovne-grobnice-albanaca-u-andrijevici-.html>.

555 Odgovor emailom predsjednika Komisije za nestala lica Vlade Crne Gore, Dragana Đukanovića, 15. decembar 2011. godine.

Neizvesna sudbina nestalih lica u Makedoniji je u tesnoj vezi su proširenom amnestijom osumnjičenih i osuđenih, a do koje je došlo autentičnim tumačenjem Zakona o amnestiji sredinom 2011. godine. U MUP-u tvrde da, uprkos tome što amnestirani imaju pravo da se ne izjašnjavaju o zločinima sa kojima su dovođeni u vezu, potraga za nestalim licima nije zaustavljena.⁵⁵⁶

Od ukupno 22 osobe nestale u vezi sa sukobom iz 2001. godine, prema podacima Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK), još 14 osoba se smatra nestalima.⁵⁵⁷ Evidencija MUP-a pokazuje da se još 16 osoba smatra nestalima.⁵⁵⁸ Do danas, u Makedoniji su identifikovani posmrtni ostaci četvero Makedonaca,⁵⁵⁹ troje Albanaca⁵⁶⁰ i jednog bugarskog državljanina⁵⁶¹.

Komisija za utvrđivanje sudbine nestalih i kidnapovanih osoba iz 2001. godine, osnovana 2003. Godine, i dalje formalno postoji ali zvaničnici nisu želeli da potvrde niti da demantuju ovu informaciju.⁵⁶²

5.8. Slovenija

Po podacima Generalne policijske uprave (GPU) Ministarstva unutrašnjih poslova Slovenije, državni organi trenutno traže 260 nestalih lica.⁵⁶³ Policija nema podatke o nestalim licima tokom sukoba na području bivše SFRJ, a u sukobima u Sloveniji 1991. identifikovane su sve žrtve, tako da nema službeno nestalih. Međutim, neki građani Slovenije su nestali tokom oružanog sukoba u BiH.⁵⁶⁴

6. Obrazovni sistem i događaji iz ratnog perioda

6.1. Bosna i Hercegovina

Sadržaj udžbenika koji se koriste u osnovnim i srednjim školama Bosne i Hercegovine se u protekle dvije godine nije znatno mijenjao. Udžbenici iz historije još uvijek sadrže naznake etničke pristrasnosti.⁵⁶⁵

Iako je revizija udžbenika istorije na inicijativu Vijeća Evrope izvršena 2007. godine, sa ciljem da se iz udžbenika istorije u cijeloj zemlji izbace lekcije koje se bave ratom 1992.-1995. godine, do toga nije došlo u slučaju udžbenika istorije za deveti razred osnovne škole koji se koristi u Republici Srpskoj. U ovom udžbeniku je zadržano jednostrano tumačenje raspada SFRJ i oružanih sukoba u Hrvatskoj, na Kosovu i tokom NATO bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije.⁵⁶⁶ Udžbenici koji su u upotrebi u kantonima Federacije BiH za

---

556 Informacija dobijena od Ministarstva unutrašnjih poslova, 23. januar 2012. godine.

557 Podaci objavljeni u ICRC ANNUAL REPORT 2009; nema novih informacija u ICRC ANNUAL REPORT 2010, a izveštaj ICRC za 2011. godinu nije objavljen.

558 Informacija dobijena od Ministarstva unutrašnjih poslova, 23. januar 2012. godine.

559 Identifikovani su Krsto Gogovski i Vasko Mihajlovski iz sela Neprošteno, i Simeon Jakimovski i Dimitrije Dimovski iz Tetova, ekshumirani na području Tetova 2001. godine.

560 U jami na planini Bistra 2004. godine, ekshumirani su i identifikovani Albanci Islam Veliju, Hajredin Halimi i Ibrahim Veliju.

561 Telo građanina Bugarske, Radoslava Ginova, ekshumirano je u jami na planini Bistra 2004. godine.

562 Собраниската комисија ќе ја утврдува судбината на киднапираните, Утрински весник 28.06.2003, <http://star.utrinski.com.mk/?pBroj=1205&stID=5499&pR=2>, pristupljeno 09.01.2012.

563 U to se ubrajaju sva nestala lica. Informacija dobijena od Generalne policijske uprave Slovenije, 23. januara 2012. godine.

564 Posmrtni ostaci Dragomira Petronjića, Srbina poreklom iz Prijedora, građanina Celja, pronađeni su u masovnoj grobnici u BiH i identifikovani 2007. godine. Njega je slovenačka policija, nakon izbrisa iz registra, deportovala u BiH 1992. godine, gde je ubijen. "Petronjićeva sudbina ujedinjuje 'izbrisane'", internet stranica *Politika*, 9. oktobar 2007. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/t43553.lt.html>. Prema nezvaničnim informacijama, Alojz Krivograd, fotograf iz Slovenije, nestao je nakon što su ga u leto 1992. godine u BiH uhapsile srpske snage i prema izjavama svedoka, odvele na razmenu, nakon čega mu se gubi svaki trag. Njegovi posmrtni ostaci su pronađeni u masovnoj grobnici kod Foče 2001. godine. „Alojz Krivograd – Futy“, internet stranica *Mladina*, 18. jun 2001. godine, <http://www.mladina.si/93691/alozj-krivograd-futy/>.

565 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str.48-49.

566 *Isto*, str. 48.

bošnjačku djecu se i dalje pridržavaju moratorijuma na predavanja o periodu 1992.-1995. godine, kao što su i udžbenici za hrvatsku ili srpsku djecu zadržali jednostrana tumačenja bliske prošlosti.

U Federaciji BiH postoji mogućnost izbora između različitih udžbenika istorije dok se u Republici Srpskoj koristi samo po jedan udžbenik iz istorije za određeni razred osnovne ili srednje škole. U Republici Srpskoj, u svim srednjim školama se uči po istom programu. U osnovnim školama, učenici se mogu opredijeliti za pohađanje nastave nacionalne grupe predmeta po nastavnim planovima i programima nekog od kantona iz FBiH, a postoji i mogućnost formiranja posebnih odjeljenja zbog jednostavnijeg organizovanja nastave. Za nacionalnu grupu predmeta po nastavnim planovima i programima FBiH u RS opredijelilo se 2.804 učenika, i to u ogromnom broju slučajeva u Tuzlanskom kantonu.⁵⁶⁷

U Bosni i Hercegovini se u okviru građanskog vaspitanja sprovode obavezni predmeti *Osnovi demokratije* u osnovnim školama, i *Demokratija i ljudska prava* u srednjim školama.⁵⁶⁸ Oba predmeta razvila je obrazovna mreža CIVITAS u saradnji sa Vijećem Evrope, koja i sprovodi proces razvoja nastavnog materijala i program certifikacije za nastavnike i profesore na teritoriji cijele BiH. Predmet *Demokratija i ljudska prava* se bavi širim aspektom ljudskih prava, ali se dotiče i tranzicione pravde, i to u sadržajima o pojmu pravde i pristupu pravima kao i u lekciji o ulozi humanitarnih i nevladinih organizacija.⁵⁶⁹ U okviru CIVITAS-ovog programa se u različitim dijelovima BiH sprovodi i dio nastavnog plana predmeta *Istraživanje humanitarnog prava* koji je kreirao MKCK. U pitanju je program koji su kreirali *Međunarodni Komitet Crvenog krsta* (MKCK) i *Education Development Center* (EDC) nakon završetka oružanih sukoba. Namjenjen je adolescentima od 13 do 18 godina, sa ciljem da im približi osnovne principe i pravila međunarodnog humanitarnog prava, i podstakne na nenasilno rješavanje konflikata i humanitarno djelovanje u svojim zajednicama.⁵⁷⁰ IHP je integrisano u školski program u cijeloj Bosni i Hercegovini: u Federaciji BiH, RS i u Distriktu Brčko.⁵⁷¹

U Brčko distriktu, IHP je zastupljeno od 2000. godine i integrisano u *Čas odjeljenske zajednice*. U FBiH, IHP se predaje od 2006. godine. Deset časova IHP-a godišnje izučava se u okviru predmeta *Demokratija i ljudska prava* u školama za bošnjačku djecu. U školama koje prate hrvatski nastavni plan i program, IHP je sa svojih 10 nastavnih jedinica integrisan u program *Politika i gospodarstvo*. U Republici Srpskoj se primenjuje isti model izučavanja kao i u Distriktu Brčko.⁵⁷²

6.2. Hrvatska

Nema promjena u odnosu na period do 2009. godine kada je zastupljenost teme rata u hrvatskim udžbenicima u pitanju. I dalje je nastavnicima na raspolaganju pet udžbenika za povijest, dva za učenike osmih razreda osnovnih škola i tri za učenike četvrtih razreda srednjih škola, istih autora.⁵⁷³ Kroz sve knjige se često srpske postrojbe oslovljava s terminom „agresor“, održava se status „Oluje“ kao pravedne i legitimne akcije s pojedinačnim incidentima nastalim zbog odmazde i koristoljublja. Od udžbenika povijesti koji nisu bili analizirani u prethodnom izveštaju o procesu napretka tranzicijske pravde u post-jugoslavenskim zemljama, učenicima četvrtih razreda srednjih škola dostupan je udžbenik autora Mire Kolar-Dimitrijević, Hrvoja Petrića i Jakše Raguža, ali se ni on ne razlikuje po interpretaciji događaja u vezi s ratom od drugih knjiga.⁵⁷⁴ Autori navode kako je pobjeda u ratu predstavljala „slom velikosrpske ideje“,⁵⁷⁵ koja je stremila izgradnji „velike Srbije“⁵⁷⁶

567 Intervju sa Ivanom Idžan, višom stručnom saradnicom za nastavne planove i programe za osnovno obrazovanje u Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske, Banja Luka, 11. novembar 2011. godine.

568 Predmeti su obavezni od 2001. godine u srednjim školama, a od 2009. godine u osnovnim školama, na cijeloj teritoriji BiH.

569 *Demokratija i ljudska prava*, udžbenik za srednje škole, Civitas, Sarajevo 2009, str. 84-92.

570 Informacija dobijena od Dragane Kojić, direktorice regionalne delegacije MKCK, 25. januar 2012. godine.

571 Osim Srednjobosanskog kantona koji je krajem 2011. godine započeo proces integracije.

572 Odgovor elektronskom poštom Sanele Bajrambašić, portparolke MKCK Sarajevo, 25. januar 2012. godine.

573 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslavenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str.49.

574 Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoja Petrić i Jakša Raguž, *Povijest 4* (Meridijani, Zagreb, 2004).

575 *Isto*, str. 230-231, 237.

576 *Isto*, str. 233.

uz „amputiranje 70 posto teritorija Hrvatske“.⁵⁷⁷ U nekoliko slučajeva se za srpske jedinice navodi termin „agresor“.⁵⁷⁸

Glede oslobađanja hrvatskih teritorija navodi se vojna operacija u Medačkom džepu i spominje se kako je UNPROFOR spriječavao zauzimanje teritorija silom i zahtjevao da se to izvede mirnim putem.⁵⁷⁹ Za prognanike nakon „Oluje“, piše da je 150.000 ljudi organizirano napustilo Hrvatsku, jer nisu htjeli hrvatsku vlast.⁵⁸⁰ U poglavlju „Ratni zločini u Hrvatskoj“ spominju se samo zločini nad Hrvatima.⁵⁸¹

Udžbenik spominje i događaje iz oružanog sukoba u BiH, i posebno se napominje namjera Srba da izvrše genocid nad Bošnjacima i Hrvatima.⁵⁸² Pored toga, udžbenik definira sukob između Hrvata i Bošnjaka tijekom rata u BiH kao nesuglasice koje su prerasle u kratki sukob.⁵⁸³ Odgovornost Hrvatske Republike Herceg Bosne za zločine protiv Bošnjaka se također umanjuje, te se nije čije povezanost vlasti Herceg Bosne s onima u Zagrebu.⁵⁸⁴

Obrazovni program MKCK-a *Istraživanje humanitarnog prava* namijenjen djeci i adolescentima u dobi od 13 do 19 godina, ugrađen je u srednjoškolsko obrazovanje, mada nije puno primjenjivan niti poznat široj javnosti.

Ured za vezu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Zagrebu je u rujnu 2010. u uvodnom pismu tražio od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa da predstavi Međunarodni sud i njegov rad učenicima srednjih škola. Ministarstvo je razmatralo taj obrazovni program više mjeseci, ali je Ured MKSJ-a na kraju obaviješten da je projekt odbijen odlukom kabineta ministra.⁵⁸⁵

6.3. Srbija

Od 2010. godine, u Srbiji se izdaje pet novih udžbenika istorije i dva nova nastavna sredstva koje je odobrilo Ministarstvo prosvete, i to svi za osmi razred osnovne škole. Od udžbenika za srednje škole, pojavio se samo jedan nov udžbenik, i to za treći razred prirodno-matematičkog smera gimnazije. Istorija za osmi razred osnovne škole godinama izaziva ubedljivo najveće interesovanje autora i izdavača u Srbiji, a poslednje dve godine sa pet novih udžbenika, pored već postojećih koji se i dalje koriste, postavljen je rekord u čitavom regionu.⁵⁸⁶ Svi udžbenici obuhvataju gradivo iz perioda istorije Jugoslavije, njenog raspada i oružane sukobe, kao i okolnosti nastanka novih država.

Udžbenici Zavoda za udžbenike su najčešće u upotrebi u školama u Srbiji.⁵⁸⁷ Udžbenik ovog izdavača opisuje raspad Jugoslavije kao posledicu nacionalizama promovisanih sa vrha partijske i državne strukture.⁵⁸⁸ Pri tome, kada se navode primeri “nacionalizama”, govori se isključivo o albanskom i hrvatskom nacionalizmu, dok se za srpsko rukovodstvo navodi da se “najduže opiralo” demokratizaciji i višepartijskom sistemu, te da je srpska politička scena na čelu sa Miloševićem bila obeležena “represijom režima, odustvom pune demokratije i političke tolerancije, progonom i hapšenjem političkih protivnika”.⁵⁸⁹

---

577 *Isto*.

578 *Isto*, str. 236.

579 *Isto*, str. 241.

580 *Isto*, str. 242.

581 *Isto*, str. 242-243.

582 *Isto*, str. 240.

583 *Isto*.

584 Na primjer, pored slike razrušenog Mostarskog mosta navodi se da je most srušen u ratu, ali nije navedeno čije postrojbe su odgovorne za njegovo rušenje. *Isto*.

585 Informacija dobivena od Ureda za vezu MKSJ.

586 Liste svih odobrenih udžbenika koji se koriste u školskim ustanovama u Srbiji dostupne su na internet stranici Ministarstva prosvete Republike Srbije, <http://www.mpn.gov.rs/prosveta/page.php?page=80>.

587 Predmetni nastavnici su u mogućnosti da sami biraju iz kojeg udžbenika će predavati, a u određenim školama o izboru udžbenika odlučuju direktori škola. Učenici i roditelji nemaju uticaja na ove odluke. Informacije dobijene putem šest intervjua sa predmetnim nastavnicima istorije osnovne i srednje škole iz Beograda, Niša i Leskovca, tokom februara 2012.

588 Đorđe Đurić i Momčilo Pavlović, *Istorija 8* (Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.), str. 184.

589 *Isto*, str. 184.

Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini predstavljen je kao jedna celina, i to kao "građanski rat" koji je "počeo kao lokalni, ograničeni" rat u Hrvatskoj, potom "nastavljen u Bosni, posle njenog priznanja za nezavisnu državu 6. aprila 1992. godine". U delu o ratu u Hrvatskoj, ni na jednom mestu se ne spominje uloga i odgovornost JNA.⁵⁹⁰ Međutim, navodi se da je rat okončan "akcijama hrvatske vojske protiv srpskog stanovništva" koje su rezultirale proterivanjem 99 odsto srpskog stanovništva iz Republike Srpske Krajine i spaljivanjem 80 odsto srpskih kuća, gde se autori pozivaju na podatke hrvatskog Helsinškog odbora.⁵⁹¹ Ni na jednom mestu se ne spominje stradanje Hrvata tokom oružanog sukoba. U udžbeniku je naveden "masakr u Srebrenici", za koji se kaže da je "ratni zločin i zločin protiv čovečnosti koji je počinila vojska Republike Srpske uz pomoć paravojnih formacija, nad vojnicima i civilima Bošnjacima".⁵⁹² Kaže se i da su "sporni podaci o ukupnom broju žrtava, po jednim 8.000 ljudi, po drugima ti brojevi se ocenjuju kao preterivanje".⁵⁹³ Autori udžbenika takođe navode da je Međunarodni sud pravde u Hagu 26. februara 2007. godine u presudi po tužbi BiH protiv SRJ "ovaj zločin okvalifikovao kao genocid, ali Srbiju nije povezao sa ovim događajem".⁵⁹⁴ Veliki deo ovog poglavlja posvećen je Kosovu, u vezi s kojim se ne govori o oružanom sukobu, već o sukobu albanske terorističke organizacije i "snaga reda", kao i o "agresiji NATO". Nigde nema spomena o albanskim civilnim žrtvama. Priložena je tabela u kojoj je prikazano "stradanje civila od NATO-a", navedeno je da se sa Kosova odselilo "220.000 Srba i drugog nealbanskog živilja", navodi se da je "tokom agresije poginulo između 1.500-2.500 civila".⁵⁹⁵ Konačno, iako se navodi više imena srpskih optuženika pred MKSJ, ne navodi se za šta bili optuženi. U delovima u kojima se spominje stradanje srpskih žrtava, imenuju se odgovorni, dok se u vrlo opštim navodima u kojima se govori o "svim žrtvama" – osim u slučaju Srebrenice – ne navode žrtve drugih naroda niti nacionalnosti počinilaca, kao ni snage odgovorne za stradanje.⁵⁹⁶

U udžbeniku Radoša Ljušića i Ljubodraga Dimića, za rat u Hrvatskoj se navodi da je „imao odlike nacionalnog i verskog sukoba“, a za vojne snage ove države koristi se termin „paravojne jedinice“, iako autor nešto ranije navodi činjenicu da je Hrvatska proglasila samostalnost, i da su je kao takvu priznale i druge države.⁵⁹⁷ O akcijama „Bljesak“ i „Oluja“ govori se kao o sprovođenju „unapred planiranog etničkog čišćenja Srba“.⁵⁹⁸ Što se tiče rata u BiH, navodi se da su „vojne akcije svih zaraćenih strana pratili masovni zločini, među kojima se izdvaja zločin u Srebrenici“, ali se ne navodi šta se u Srebrenici dogodilo, niti ko su žrtve.⁵⁹⁹

Deo udžbenika koji se bavi događajima na Kosovu, ne sadrži opise stradanja Albanaca, kao što se ni u ranijim delovima udžbenika, u kojima se opisuje društveno-politička situacija u bivšoj Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata, ne govori o uzrocima pobune Albanaca na Kosovu i stvarnim razlozima njihovog otpora zajednici sa Srbijom. "Krizna" na Kosovu, kako navode autori, započela je "provokacijama terorističke Oslobođilačke vojske Kosova", koje je "međunarodna zajednica" (u udžbeniku je termin pod znacima navoda) podržala.⁶⁰⁰ Navodi se podatak da je u "agresiji NATO pakta" stradalo "2.000 civila i 462 vojnika i policajaca", kao i da su dolazak NATO trupa na Kosovo nakon završetka intervencije "pratili brojni zločini nad civilnim stanovništvom", i da se sa Kosova odselilo preko 200.000 Srba i drugog nealbanskog stanovništva.

Što se tiče režima Slobodana Miloševića, autor kaže da je "preživio brojna iskušenja" tokom devedesetih godina 20. veka, "među kojima treba pomenuti i demonstracije opozicije, svađe sa rukovodstvima Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, sankcije međunarodne zajednice, visoku inflaciju, bombardovanje NATO pakta", te da je sve to "uticalo na pad popularnosti režima" zbog čega je on izgubio na izborima.⁶⁰¹ Autor zaključuje da je

---

590 JNA se vidi na jednoj fotografiji, koja je potpisana sa "Hrvatski nacionalisti na ulicama Splita izvlače iz tenka vojnika JNA". *Isto*, str. 184.

591 *Isto*, str. 186.

592 *Isto*, str. 185.

593 *Isto*, str. 185.

594 *Isto*, str.185-186.

595 *Isto*, str. 187.

596 *Isto*, str. 184-188.

597 Radoš Ljušić i Ljubodrag Dimić, *Istorija za osmi razred osnovne škole*, (Freska, Beograd, 2010.), str. 238-239.

598 *Isto*.

599 *Isto*, str. 240.

600 *Isto*.

601 *Isto*, str.241.

“nasleđe Slobodana Miloševića (država bezakonja, razorene institucije, kriminalizovano društvo) odredilo sudbinu Zorana Đinđića.”⁶⁰²

Ministarstvo prosvete je dalo preporuku za ugrađivanje Istraživanja humanitarnog prava MKCK-a u predmet *Građansko obrazovanje* za srednje škole, ali je realizacija te preporuke zastala zbog reforme srednjih škola i njihovih planova i programa, koja se očekuje u narednom periodu. Program je akreditovan u Ministarstvu prosvete za profesionalno usavršavanje nastavnika, i tu obuku je prošlo oko 350 profesora srednjih škola.⁶⁰³

6.4. Kosovo

Nema promena u obrazovnoj politici Kosova prema događajima iz perioda sukoba, a i dalje se koriste isti udžbenici koji su bili u upotrebi poslednjih godina. U udžbenicima koji su u upotrebi, nema promena u sadržaju, i sporni događaji su prikazani iz perspektive Albanaca, tako da se ne spominju zločini protiv Srba i ostalih nealbanaca počinjeni u periodu od 1998. do 2000. godine.⁶⁰⁴

Takođe, i dalje sve škole koriste program Ministarstva obrazovanja Kosova, osim škola koje većinski pohađaju Srbi i Goranci. U tim školama, u sredinama sa većinskim srpskim stanovništvom i na Gori (u Dragašu/Dragashit i okolnim selima), deca pohađaju nastavu po školskom programu Ministarstva prosvete Republike Srbije i na srpskom jeziku. Zbog srpskog jezika koji Goranci koriste, većina Goranaca u Dragašu/Dragashit radije upisuje svoju decu u škole koje koriste program Ministarstva prosvete Srbije. To važi za osnovno i za srednje obrazovanje u opštini Dragaš/Dragashit. Goranci su u kosovski sistem obrazovanja najviše integrisani u opštinama Peć/Peja i Priština/Prishtine, što se objašnjava malim brojem Goranaca u ovim regionima.⁶⁰⁵

6.5. Crna Gora

104

Učenici osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori su i u toku 2010. i 2011. godine mogli koristiti isključivo udžbenike Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva iz Podgorice.

Gradivo o raspadu Jugoslavije i ratovima koji su ga pratili, učenici devetog (posljednjeg) razreda osnovne škole i dalje su učili iz udžbenika čiji su autori Slavko Burzanović i Jasmina Đorđević.⁶⁰⁶ Učenici četvrtog razreda gimnazije i dalje su učili iz dva udžbenika: prvog iz 2003. godine, čiji su autori Šerbo Rastoder, Radoje Pajović i Zvezdan Folić, i drugog iz 2009. godine, čiji su autori Šerbo Rastoder, Dragutin Papović i Sait Šabotić.⁶⁰⁷

U jedinoj lekciji u udžbeniku za deveti razred osnovne škole, posvećenoj ratu u bivšoj Jugoslaviji, i dalje nema pomena zločina koji su se dogodili u Crnoj Gori (Kaluđerski Laz, Bukovica, Morinj, deportacije bosanskih izbjeglica).⁶⁰⁸ Sadržaj ove lekcije sličan je sadržaju lekcije u udžbeniku za četvrti razred gimnazije Rastodera, Pajovića i Folića.⁶⁰⁹

Od školske 2009–2010. godine, učenici gimnazija u Crnoj Gori koriste novo izdanje udžbenika istorije za četvrti

---

602 *Isto*, str. 241.

603 Informacija dobijena od Dragane Kojić, direktorke regionalne delegacije MKCK, 25. januar 2012. godine.

604 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 53.

605 Informacije dobijene od Fonda za humanitarno pravo Kosovo.

606 Telefonski intervju sa Biljanom Miranović, urednicom udžbenika za istoriju u Zavodu za udžbenike i nastavna sredstva, 8. decembar 2011. godine.

607 Telefonski intervju sa Radovanom Popovićem, nadzornikom za istoriju Zavoda za školstvo, 8. decembar 2011. godine.

608 Slavko Burzanović i Jasmina Đorđević, *Istorija za deveti razred osnovne škole* (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2009.); Detaljnu analizu udžbenika vidjeti u: Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 54–55.

609 Šerbo Rastoder, Radoje Pajović i Zvezdan Folić, *Istorija za četvrti razred gimnazije* (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica 2003).

razred, autora Rastodera, Papovića i Šabotića.⁶¹⁰ Zbog svog izrazito kritičkog odnosa prema ulozi tadašnje crnogorske vlasti tokom napada na Dubrovnik, ulozi mitropolita Amfilohija, JNA i dobrovoljaca, spominjanja zločina u selima Bukovice kod Pljevalja, logoru Morinj, udžbenik je naišao na mnogobrojne kritike stranaka, udruženja i pojedinaca.⁶¹¹

Ministarstvo prosvjete i nauke zatražilo je da Savjet za opšte obrazovanje preispita određene sadržaje iz udžbenika, a na sjednici Savjeta, održanoj 26. januara 2010. godine, donešena je odluka da do kraja godine daci uče i iz starih udžbenika.⁶¹² Preporučeno je i formiranje recenzentske komisije za sporni udžbenik istorije.⁶¹³ Zavod za udžbenike i nastavna sredstva najavio je raspisivanje konkursa za novi udžbenik, ali on nije raspisan do kraja 2011. godine.⁶¹⁴

Učenici osmog i devetog razreda osnovnih škola u Crnoj Gori kao obavezni izborni predmet imaju *Istraživanje humanitarnog prava* po programu MKCK-a od 2006. godine. Savjet za opšte obrazovanje je donio odluku da se IHP uvede kao izborni predmet. U školskoj 2009/2010. časove istraživanja humanitarnog prava pohađalo je 813 učenika.⁶¹⁵

6.6. Makedonija

U svim udžbenicima u osnovnim i srednjim školama zaključno sa 2011. godinom nema zastupljenih sadržaja koji govore o sukobu iz 2001. godine.⁶¹⁶ Razlog tome su još uvek podeljeni stavovi unutar makedonskog društva oko toga šta se zaista dogodilo u tom sukobu.⁶¹⁷

6.7. Slovenija

U udžbenicima koji su upotrebi u osnovnim, srednjim i stručnim školama u Sloveniji, većina događaja iz perioda osamostaljenja Slovenije opisani su korektno, ali je primetna određena količina jednostranosti u interpretaciji tema vezanih za raspad SFR Jugoslavije i potonje oružane sukobe.

Udžbenici za 9. razred osnovne škole obrađuju krizu u SFRJ osamdesetih godina, osamostaljenje Slovenije i kraj socijalizma. U udžbeniku „Naše stoleće“ navodi se da poslednji jugoslovenski premijer Ante Marković „nije imao mnogo političke moći i sve vreme je popuštao, pre svega Srbiji i JNA“, što se pokazalo i kada je januara 1991. godine „Srbija uz pomoć svojih ljudi u Narodnoj banci Jugoslavije samovoljno uzela oko 1,4 milijarde dolara za penzije i gubitke u svojim bankama“. Za demonstracije na Kosovu 1991. godine piše da su bile „nacionalne i socijalne“ i da je većinsko albansko stanovništvo tražilo „da Kosovo postane republika sa pravom samoopredeljenja i mogućeg udruživanja sa Albanijom“, a da su jugoslovenske vlasti demonstracije „ugušile vojskom i policijom“. Ratovima u Hrvatskoj i BiH u ovom udžbeniku posvećena je jedna strana.⁶¹⁸ Udžbenik navodi da su se u BiH „sukobila tri naroda, Muslimani, Srbi i Hrvati“ koji su ranije „živeli u suživotu“, a posledice rata i etničkog čišćenja

610 Šerbo Rastoder, Dragutin Papović i Sait Šabotić, *Istorija za četvrti razred gimnazije* (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2009.); Detaljnu analizu udžbenika vidjeti u: Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 55- 56.

611 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 56.

612 „Rasprava o udžbeniku istorije“, *Prosvjetni rad* 1-2, 11. februar 2009. godine, internet stranica http://www.prosvjetnirad.co.me/broj17-18_09g/10.htm.

613 „Sa dvije 'Istorije' do kraja školske godine“, internet stranica *Portal Analitika*, 26. januar 2010. godine; <http://www.portalanalitika.me/politika/vijesti/1664-sa-dvije-istorije-do-kraja-kolske-godine.html>.

614 Telefonski intervju sa Nađom Durković, glavnom i odgovornom urednicom Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, 9. decembar 2011. godine.

615 „Uvođenje Istraživanja humanitarnog prava u obrazovni sistem“; internet stranica Zavoda za školstvo Crne Gore, http://www.zzs.gov.me/rubrike/projekti/projekti/humanitarno_pravo/.

616 Intervju sa Ljupčo Spasovskim, rukovodiocem pedagoške službe u Ministarstvu obrazovanja i nauke, 18. januar 2012. godine.

617 *Isto*.

618 Ana Nuša Kern, Dušan Nećak, Božo Repe, *Naše stoleće*, (Modrijan, Ljubljana, 2005.), str. 211-226.

bile su „mase izbeglica, čiji broj je prevazišao 2,5 miliona, što je više od polovine stanovništva te republike“, dok su se „evropske države mlako odazvale na rat“. U udžbeniku „20. stoleće“, autori navode da su srpski predsednik Slobodan Milošević i njemu odani političari, koji su bili protiv predloga o konfederalizaciji Jugoslavije, „uz pomoć jugoslovenske vojske počeli da naoružavaju Srbe van Srbije i izazivaju oružane konflikte“ i time „doveli do višegodišnjih ratova, koje je Slovenija uspela da izbegne“.⁶¹⁹

U udžbeniku za 9. razred osnovne škole „Istražujem prošlost“, detaljno je predstavljena interpretacija konflikta između Slovenije i Srbije.⁶²⁰ Autori pripisivanjem stavova političkih vođstava svim pripadnicima pojedinih naroda (u SFRJ) navode da su „tenzije između Slovenaca i Srba trajale još od sredine osamdesetih godina, kada je postalo jasno da se u Sloveniji i Srbiji uvode dva oprečna privredna i politička usmerenja; Slovenci su podržavali demokratizaciju i saradnju sa zapadnom Evropom, dok su se Srbi zauzimali za zatvorenu Jugoslaviju i pozivali na svoju slavnu prošlost“.

Udžbenici za 4. razred gimnazije preciznije opisuju proces osamostaljenja Slovenije i raspad SFRJ.⁶²¹ Na početku poglavlja o raspadu Jugoslavije piše da su se prilikom traženja izlaza iz krize oblikovala dva koncepta - „srpski i slovenački“, pri čemu je vođa srpskih komunista „preuzeo velikosrpske koncepte“, koje je kao nacionalni program oblikovala SANU, te je tražio „promenu (kon)federalnih principa jugoslovenskog ustava iz 1974. godine, čija je najveća žrtva srpski narod, koji živi u više republika“.⁶²² Ovakav stav zadržao se i u kasnijim izdanjima udžbenika za četvrti razred gimnazije, koji su pripremali drugi autori.⁶²³ Dalje, piše da je takvu politiku podržala i JNA u kojoj „su natprosečno bili zastupljeni Srbi i Crnogorci“. U udžbeniku se navodi da je Srbija „parolom - svi Srbi u jednoj državi“ postavila „pitanje postojećih granica između republika“, dok je za prevlašću najvećeg naroda najviše žudela srpska politika, što je „htela da osigura masovnim okupljanjem nahuškanih masa radi podrške Slobodanu Miloševiću“. Zato je, „za razliku od ostale istočne Evrope, gde se komunistički sistem urušio, srpska politika branila taj sistem i počela da ga koristi za postizanje svojih ciljeva u Jugoslaviji“. U poglavlju u kome se opisuje osamostaljenje Slovenije piše da su „oklopna vozila jugoslovenske vojske u krakovskoj šumi bila lak plen slovenačkih teritorijalaca“, posle čega je Jugoslovenska vojska bila „prisiljena da se povuče“ iz Slovenije.⁶²⁴ Rat u ostalom delu nekadašnje zajedničke države uopšte nije opisan, ako se izuzme jedna rečenica ispod slike izbeglica, gde piše da se u drugim delovima Jugoslavije „rasplamteo jedan od najkrvavijih ratova savremenog vremena“. U udžbeniku istorije za tehničke i druge stručne škole „Istorija 2“ u vezi sa ratom u Sloveniji piše da je odmah posle proglašenja nezavisnosti „počela intervencija jugoslovenske vojske“, ali nije opisan cilj te intervencije, niti su predstavljene detaljnije informacije. Ne spominje se ni činjenica da je JNA intervenisala posle odluke savezne vlade. Slovenačka TO je prema proceni pisaca udžbenika „onesposobila vojsku“, da bi konflikt sa JNA bio okončan posle posredovanja Evropske zajednice odnosno skupa na Brionima, gde su „tekli pregovori između Slovenije, Hrvatske i Srbije“.⁶²⁵

U svim navedenim udžbenicima ne spominju se „izbrisani“ u Sloveniji, niti činjenice o ovim događajima.

V. Reparacije

1. Rezime

Zakoni koji regulišu status i prava civilnih žrtava rata u većini post-jugoslovenskih država ostali su nepromenjeni u odnosu na prethodni period, te su brojni nedostaci i dalje vidljivi u ovoj oblasti tranzicione pravde. U većini

619 Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, Marjan Rode, *20. stoleće* (DZS, Ljubljana, 2008.), str. 164.

620 Jelka Razpotnik, Damjan Snoj, *Raziskujem preteklost 9*, (Rokus, Ljubljana, 2005.), str. 169.

621 Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, *Zgodovina 4*, (DZS, Ljubljana, 2002.), str. 242-247.

622 *Isto*.

623 Aleš Gabrič, Mateja Režek, *Zgodovina 4*, (DZS, Ljubljana, 2011.), str. 208.

624 Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, *Zgodovina 4* (DZS, Ljubljana, 2002.), str. 246.

625 Stane Berzelak, *Zgodovina 2*, (Modrijan, Ljubljana, 2003.), str. 186-203.

država pravo na administrativne reparacije i dalje imaju samo civili i vojnici koji su preživjeli tjelesno oštećenje, a posljedice zlostavljanja moraju dokazivati radi sticanja ovih prava. Žrtve koje ne ispunjavaju ove uslove, odnosno nemaju tjelesno oštećenje kao posledicu zlostavljanja tokom oružanih sukoba, u većini post-jugoslovenskih država nemaju status civilnih žrtava rata. Izuzetak predstavlja BiH, gdje zakon propisuje da žrtve silovanja i seksualnog zlostavljanja imaju pravo na naknadu, bez uslova dokazivanja tjelesnog oštećenja.

U prethodnom periodu, osobe koje su bile zatočene u logorima su također u većini država morale da dokazuju tjelesno oštećenje, te sa izuzetkom Hrvatske, sam boravak u logoru nije bio dovoljan za sticanje prava na naknadu. Što se tiče osoba koje su bile zatočene u logorima, može se očekivati napredak na Kosovu, gdje je krajem 2011. godine usvojen zakon koji reguliše status, prava i beneficije civilnih i vojnih žrtava rata. Njime je predviđeno da je za sticanje statusa civilnog i ratnog zatočenika dovoljan boravak u logoru.

Kosovo bilježi napredak i u pogledu reparativnih mjera za žrtve kršenja ljudskih prava van oružanih sukoba, ali u vezi sa njim. Tamo je 2010. godine donijet Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika i prognanika, kojim se reguliše pravni status, prava i beneficije ove brojčano velike kategorije žrtava.

U svim post-jugoslovenskim zemljama su i dalje na snazi diskriminatorne odredbe zakona koji regulišu status, prava i beneficije žrtava rata, a koje su nepovoljnije po civile u odnosu na borce u pogledu uslova za sticanje statusa invalida rata, visine naknada i obima beneficija.

I pored ogromnog broja tužbenih zahtjeva za naknadu štete koji su podnijeti pred sudovima širom regiona, i dalje veoma mali broj žrtava uspeva da sudskim putem ostvari naknadu štete koja im je nanijeta u toku oružanih sukoba. Na ovo utiče kako dugo trajanje postupaka, tumačenje zakonskih odredaba koje regulišu zastarjelost njihovih potraživanja na štetu žrtava, primjenjivanje izuzetno visokog standarda dokazivanja, neprimjerenog odnosa prema žrtvama i oglašavanje sudova nenadležnim. Žrtve stoga sve češće zaštitu svojih prava traže pred međunarodnim institucijama. Evropski sud za ljudska prava je 2010. godine donio prvostepenu presudu u slučaju desetoro „izbrisanih“ građana protiv Slovenije, u kojoj je konstatovano da je Slovenija u ovom slučaju prekršila Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, čime je otvoren prostor za regulisanje statusa ovih osoba u Sloveniji u narednom periodu.

107

Kao i u prethodnom periodu, u gotovo svim post-jugoslovenskim zemljama podižu se spomenobilježja isključivo u znak sjećanja na žrtve pripadnike većinskog naroda. Jedino je u Crnoj Gori podignut spomenik posvećen svim civilnim žrtvama nastradalim u oružanim sukobima 1991-2001. godine. Mali broj ovakvih spomenika koji je podignut u regionu je rezultat privatnih inicijativa ili napora samih porodica žrtava, bez ikakvog učešća vlasti a često i bez neophodnih dozvola. U nekoliko slučajeva, vlasti su zabranjivale ili sklanjale ovakva spomenobilježja.

2. Materijalne reparacije

2.1. Bosna i Hercegovina

2.1.1. Materijalne administrativne reparacije

Inicijativa za donošenje državnog zakona o pravima civilnih žrtava rata i žrtava torture, započeta još 2006. godine, do kraja 2011. godine nije dala konkretne rezultate. Iako je radna grupa Ministarstva za ljudska prava sačinila nacrt ovog zakona, on nije dobio saglasnost vlada entiteta do kraja 2011. godine.⁶²⁶ Usvajanje ovog zakona kojim će se regulisati status civilnih žrtava rata na nivou čitave države i konačno ispraviti status žrtava torture, koje su pretrpjele u zatvoreničkim logorima, predviđeno je najkasnije za sljedeću godinu.⁶²⁷

626 Email komunikacija sa Ruzmirom Gačo, stručnom saradnicom u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, 18. januar 2012. godine.

627 „Nebriža države BiH: u ratu žrtve torture, danas žrtve politike“, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 20. maj 2012. godine, <http://>

Osim za porodice nestalih osoba, novčana primanja za sve kategorije žrtava u Bosni i Hercegovini nisu regulisana na državnom, već na entitetskom nivou i to uveliko utiče na razlike u primanjima pojedinih kategorija civilnih žrtava u odnosu na to u kojem entitetu imaju prebivalište.⁶²⁸

U Bosni i Hercegovini je Zakon o nestalim osobama i dalje jedini koji regulira materijalne administrativne reparacije za specifičnu kategoriju žrtava rata, a koji se primjenjuje na državnom nivou.⁶²⁹ Novčana mjesečna potpora za porodice nestalih osoba je iznos od 25 odsto prosječno isplaćene plaće u Bosni i Hercegovini za prethodno tromjesjeće, koji se obračunava pojedinačno za svakog korisnika. Prosječna plata u BiH je prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2010. godini iznosila 798 KM (približno oko 400 eura),⁶³⁰ prema čemu je osnovica za mjesečnu isplatu članovima porodica nestalih osoba bila oko 200 KM (približno 102 eura).

Zakon o nestalim osobama BiH usvojen je još 2004. godine, ali još uvijek nije osnovan Fond za potporu porodicama nestalih osoba Bosne i Hercegovine, što dodatno ugrožava status porodica nestalih osoba.

2.1.1.1. Federacija BiH

Pravo na primanje mjesečnih novčanih iznosa u Federaciji BiH se i dalje određuje prema stepenu invaliditeta koji je osoba preživjela i koji se mora dokazati, kako u slučaju civilnih žrtava rata, tako i branilaca. Kao i prethodnih godina, primjetne su velike razlike u visini invalidnine za vojne i civilne žrtava rata.⁶³¹ Pored toga, dodatan problem za civilne žrtve rata pričinjava i mogućnost gubitka prava na invalidninu po oporavku od pretrpljenih ozljeda usljed ratnih dejstava.

Status i prava žrtava ratnog silovanja i seksualnog nasilja i dalje je uređen Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, kao posebna kategorija civilnih žrtava rata.⁶³² Mjesečna kompenzacija za žrtve silovanja u Federaciji i dalje iznosi približno 280 eura,⁶³³ međutim ove osobe i dalje moraju dokazivati svoj status civilne žrtve uz pomoć dokaza da su se obratile nekoj organizaciji ili ustanovi za psihosocijalnu pomoć, ali bez medicinske dokumentacije.

Problematična zakonska rješenja ostaju na snazi do donošenja novog državnog zakona u vezi statusa osoba koje su preživjele torturu i nečovječan tretman u logorima tokom rata. Oni i dalje mogu ostvarivati pravo na mjesečnu naknadu i ostala prava iz kantonalnih, općinskih ili entitetskih budžeta samo ukoliko je narušenost njihovog zdravlja najmanje 60 odsto.⁶³⁴ Ostali svoja prava mogu tražiti jedino sudskim putem.⁶³⁵

U Federaciji Bosne i Hercegovine je tokom 2010. godine, 5.157 osoba ostvarivalo prava po osnovi invaliditeta po statusu civilne žrtve rata, dok je taj broj u 2011. godini iznosio 5.143 lica. Novčana davanja civilnim žrtvama rata u 2010. i 2011. godini, nisu se mijenjala u odnosu na 2009. godinu. Ona se obezbjeđuju participativno i to 70 odsto iz budžeta Federacije BiH, a 30 odsto iz budžeta Kantona. Iznosila su od 101,51 KM do 563,95 KM. Usporedbe radi, prosječna neto plata u Federaciji Bosne i Hercegovine, prema podacima Federalnog zavoda za

---

www.slobodnaevropa.org/content/u-ratu-zrtve-torture-danas-zrtve-politike/24586988.html.

628 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 58.

629 Zakon o nestalim osobama, *Službeni glasnik BiH*, broj 50/04.

630 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, internet stranica, http://www.bhas.ba/saopstenja/NPL_2000_2010_bh.pdf.

631 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 57.

632 *Službene novine Federacije BiH* 36/99; 54/04; 39/06; 14/09.

633 Dopis Federalnog Ministarstva rada i socijalne politike BiH, 10. januar 2012. godine.

634 Izmjenama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom iz 2006. godine, oštećenje organizma je moglo biti i mentalne, ne samo tjelesne prirode.

635 "Žrtve rata u BiH i dalje traže kompenzaciju", internet stranica *Centar za pravdu i pomirenje*, <http://cjr.ba/bs/page.php?id=74>.

statistiku, u oktobru 2011. godine iznosila je 817,67 KM. (419 eura).⁶³⁶ Kao članovi porodica poginulih civila u Federaciji BiH tokom 2010. godine, pravo na novčane naknade ostvarilo je 5.746 osoba, a tokom 2011. godine 5.581 osoba.⁶³⁷

2.1.1.2. Republika Srpska

U Republici Srpskoj invalidnine za ratne vojne invalide dodjeljuju se na osnovu Zakona o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske.⁶³⁸ Status ratnih vojnih invalida i porodica boraca i dalje je mnogo bolji nego status civilnih žrtava rata, prvenstveno u slučaju iznosa mjesečnih novčanih primanja i procenta oštećenja na osnovu koga se procjenjuje invaliditet. Visina naknade koju su primali civilni invalidi rata kretala se od 112 KM do 1.125 KM (od 57 do 575 eura). Ratni vojni invalidi dobijali su od 25 KM do 1.825 KM (od 13 do 933 eura). Sredstva se obezbjeđuju iz Budžeta Republike Srpske, iz Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite.⁶³⁹ Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata reguliše prava i beneficije civilnih žrtava rata i članova porodica ubijenih, poginulih, umrlih ili nestalih civilnih žrtava rata.⁶⁴⁰ Prema Zakonu o zaštiti civilnih žrtava rata, civilnom žrtvom rata može biti proglašeno lice kod koga je usljed rane, povrede ili ozljede nastupilo oštećenje od 60% organizma, dok je za ratne vojne invalide neophodno oštećenje organizma od najmanje 20%.⁶⁴¹

U 2010. godini, bilo je 1.725 korisnika mjesečne naknade za civilne invalide rata, a u 2011. godini, 1.654 korisnika.⁶⁴² Broj vojnih invalida rata je veći i on iznosi za 2010. godinu 36.452 korisnika, a za 2011. godinu 35.629 korisnika.⁶⁴³ Porodičnu invalidninu za članove porodica poginulih civila u Republici Srpskoj, krajem 2010. godine dobijalo je 2.051 korisnika. U decembru 2011. godine taj broj je iznosio 2.005 korisnika. Porodičnu invalidninu za članove porodica poginulih osoba sa statusom vojnika u Republici Srpskoj u 2010. godini primalo je 30.717 korisnika, a u 2011. ukupno 29.224 korisnika.⁶⁴⁴ Porodična invalidnina obuhvata i porodične invalidnine nestalih osoba.

Status žrtava silovanja u Republici Srpskoj je i dalje lošiji nego u Federaciji BiH. Iznos mjesečne nadoknade je i dalje znatno niži (u odnosu na približno 280 eura u Federaciji, u Republici Srpskoj žrtve silovanja primaju mjesečno između 50 do 150 eura). Pored toga, žrtve silovanja u Republici Srpskoj su i dalje prinuđene da dostavljaju medicinsku dokumentaciju o oštećenosti organizma od najmanje 60% radi dokazivanja statusa civilne žrtve rata.⁶⁴⁵

109

2.1.2. Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka

Do kraja 2011. godine je u BiH doneseno ukupno oko 20 presuda u ovim predmetima, no novac nikada nije isplaćen.⁶⁴⁶ Predstavnici sudova i udruženja žrtava ističu da su u nekim slučajevima određene naknade od 20 KM,

---

636 Internet stranica Federalnog zavoda za statistiku, Federacija BiH, www.fzs.ba.

637 Informacija dobijena od Ministarstva rada i socijalne politike Federacije BiH, 10. januar 2012. godine.

638 *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 134/11.

639 Odgovor elektronskom poštom Maje Radetić, Služba za odnose sa javnošću, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, 25. januar 2012. godine.

640 Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata, član 2, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 24/10.

641 Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata, član 2, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 24/10 ; Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske, član 5, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 134/11.

642 Odgovor elektronskom poštom Ivanice Španjić – Rakić, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, 11. januar 2012. godine.

643 *Isto*.

644 Odgovor elektronskom poštom Ivanice Španjić – Rakić, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, 11. januar 2012. godine.

645 Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 25/93, posljednje izmjene i dopune 10/24, član 2.

646 „Žrtve rata u BiH i dalje traže kompenzaciju“, internet stranica *IWPR*, <http://iwpr.net/sr/report-news/%C5%BErtve-rata-u-bih-i-dalje-tra%C5%BEe-kompenzaciju>.

a u nekima od 200, pa čak i 500 KM po danu provedenom u logoru.⁶⁴⁷

Tužbe protiv Federacije BiH su preko svojih udruženja najviše podizale osobe koje su preživjele nečovječan tretman i torturu u logorima širom Bosne i Hercegovine.⁶⁴⁸ Članovi Saveza logoraša Bosne i Hercegovine su dosad podnijeli više od 15.000 tužbi lokalnim sudovima, a većina njih, približno 12.000 tužbi podnijeto je protiv Republike Srpske.⁶⁴⁹ Tokom 2010. i 2011. godine tužbe podnijete protiv Republike Srpske su povučene i podnijete na sudovima u Federaciji BiH.⁶⁵⁰ Veliki dio tužbi su od strane sudova u Federaciji ponovo upućeni sudovima u Republici Srpskoj. Prema izjavama Pravobranioca Republike Srpske, do kraja 2011. godine primljeno je oko 4.000 tužbi iz Federacije BiH.⁶⁵¹ Članovi saveza logoraša BiH ne podnose tužbe samo protiv Republike Srpske, već je oko 4.000 tužbi podneseno i protiv FBiH, a tužbe su podignute i protiv Srbije. Članovi Udruge hrvatskih logoraša domovinskog rata, počeli su 2009. godine sa podnošenjem tužbi uglavnom protiv Federacije BiH i podnijeli su oko 4.000 tužbi do kraja 2011. godine. Članovi Saveza logoraša RS su od 2008. protiv Federacije BiH podnijeli 536 tužbi za svaki logor u kojem su prema njihovim podacima bili zatočeni Srbi. Krajem 2011. godine podnijeto je 56 tužbi od strane Bošnjaka za vrijeme koje su proveli u logorima HVO-a tokom 1993. i 1994. godine pred Kantonalnim sudom Livno.⁶⁵²

Tokom 2011. godine donijete su neke od prvih presuda u ovim slučajevima. Osnovni sud u Trebinju je u oktobru 2011. godine donio prvu, nepravosnažnu presudu prema kojoj je Federacija BiH dužna da bivšoj zatočenici logora Dretelj kod Čapljinje isplati 100.000 KM za pretrpljene torture i mučenja tokom zatočeništva, prema tužbi koju je podnio Savez logoraša Republike Srpske u ime Udruženja logoraša regije Trebinje.⁶⁵³ Ovo je prva presuda donesena u korist Saveza logoraša Republike Srpske a ima ih još pet pred osnovnim Sudom u Trebinju. Ubrzo su donesene još tri presude protiv Federacije BiH, po istom osnovu.⁶⁵⁴ Krajem 2011. godine, Kantonalni sud u Travniku donio je 29. novembra 2011. godine prvu pravosnažnu presudu po individualnoj tužbi protiv Federacije BiH za pretrpljenu torturu, prema kojoj je bivšem logorašu iz Zenice, koji je bio u logoru *Kaonik* (pod nadzorom HVO-a), dodijeljena odšteta od 200 konvertibilnih maraka po danu boravka u logoru.⁶⁵⁵

U Pravobranilaštvu Republike Srpske, u 2010. godini ukupno je evidentirano 25.086 predmeta ratnih odšteta sa vrijednošću većom od 845 miliona konvertibilnih maraka. U 4.272 predmeta postignuto je poravnanje, a u 3.186 predmeta postupak je obustavljen, sa tim da su oštećeni u 349 predmeta izjavili prigovore.⁶⁵⁶

Kada je 2005. godine donjet Zakon o ostvarivanju prava na naknadu materijalne i nematerijalne štete nastale u periodu ratnih dejstava od 20.05.1992. do 19.06.1996. godine, za poravnanja je bilo nadležno

647 „Bivši logoraši podneli 56 tužbi protiv Federacije BiH”, internet stranica *Press-online Republika Srpska*, 22. februar 2012. godine, http://pressrs.ba/sr/vesti/vesti_dana/story/10465/Biv%C5%A1i+logora%C5%A1i+podneli+56+tu%C5%BEbi+protiv+Federacije+BiH.html.

648 U skladu sa odredbama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom samo one osobe koje su preživjele torturu i nečovječan tretman u logorima tokom rata, a da je narušenost njihovog zdravlja 60 odsto mogu ostvariti pravo na mjesečnu naknadu iz kantonalnih, općinskih ili entitetskih budžeta, kao druge kategorije civilnih žrtava rata. Ostali svoja prava u Federaciji Bosne i Hercegovine mogu tražiti isključivo sudskim putem. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* 36/99; 54/04; 39/ 06; 14/ 09, čl.54.

649 “Žrtve rata u BiH i dalje traže kompenzaciju”, internet stranica *Centar za pravdu i pomirenje*, 9. avgust 2011. godine, <http://cjr.ba/bs/page.php?id=74>.

650 Prema Muratu Tahiroviću, predsjedniku Saveza logoraša Bosne i Hercegovine to se desilo jer su sudovi u Republici Srpskoj ove tužbe opstruirali. “Logoraši iz BiH izgubili spor protiv Srbije”, internet stranica *Politika*, 5. novembar 2011. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/region/Logorasi-iz-BiH-izgubili-spor-protiv-Srbije.lt.html>.

651 “RS: BiH manipuliše pričom o ratnoj odšteti”, internet stranica Večernje novosti, 26. januar 2012. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:363546-RS-BiH-manipulise-pricom-o-ratnoj-odsteti>.

652 „Bivši logoraši podneli 56 tužbi protiv Federacije BiH”, internet stranica *Press-online Republika Srpska*, 22. februar 2012. godine, http://pressrs.ba/sr/vesti/vesti_dana/story/10465/Biv%C5%A1i+logora%C5%A1i+podneli+56+tu%C5%BEbi+protiv+Federacije+BiH.html.

653 “Lokalno pravosuđe – Trebinje: Presuda zbog logoraške torture”, internet stranica *BIRN*, 7. oktobar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/290/10/33518/>.

654 “Trebinje: presude za logoraše”, internet stranica *BIRN*, 7. oktobar 2011. godine, <http://www.bim.ba/bh/303/10/34182/>; i

“Lokalno pravosuđe – Trebinje: Nova presuda za logorovanje”, internet stranica *BIRN*, 9. januar 2012. godine, <http://www.bim.ba/bh/303/10/34183/>.

655 “Potvrđena prva presuda po pojedinačnoj tužbi jednog bivšeg logoraša”, internet stranica *TV1*, <http://www.tv1.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/dogadjaji/4274-video-potvrdjena-prva-presuda-po-pojedinacnoj-tuzbi-jednog-bivseg-logorasa.html>.

656 Izvještaj o radu Pravobranilaštva Republike Srpske u 2010. godini, str. 12.

Pravobranilaštvo Republike Srpske, pa su se sudovi oglasili nenadležnim i zaprimljene predmete masovno dostavljali Pravobranilaštvu Republike Srpske.⁶⁵⁷ Međutim, veliki broj predmeta vrlo brzo je dospio pred Ustavni sud Bosne i Hercegovine, gdje su podnijete žalbe na odluke Pravobranilaštva Republike Srpske. Riječ je o žalbama podnosioca na masovne odluke Pravobranilaštva Republike Srpske paušalnim obračunavanjem iznosa odštete, koji su često bili manji u odnosu na one koje je u nekim drugim slučajevima određivao sud. Podnosioci su se žalili da im je time povrijeđeno pravo na imovinu i pravo na pravično suđenje. Ustavni sud BiH je konstatovao da postoji kršenje prava na imovinu, povreda prava na pristup sudu i kršenja prava na nezavisnost suda.⁶⁵⁸ Narodna skupština Republike Srpske je 15. decembra 2008. godine usvojila Izmjene i dopune zakona o naknadi materijalne i nematerijalne štete, kojim je uređeno da fizička lica, zbog nestanka bliske osobe u ratnom periodu, mogu ostvariti prava za naknadu nematerijalne štete sklapanjem poravnjanja pred Pravobranilaštvom Republike Srpske. Ustavni sud Republike Srpske je u oktobru 2009. donio još jednu odluku, da određeni članovi novog zakona nisu u skladu sa Ustavom, pa je tako i taj zakon proglašen neustavnim, jer se „aktom zakonodavne vlasti ne mogu odgađati izvršenja pravomoćnih i izvršnih odluka sudova, i ne mogu ustvrđivati fiksni iznosi šteta, i to znatno manji od iznosa po istim temeljima, dosuđivanih u sudbenim postupcima”⁶⁵⁹ Narodna skupština Republike Srpske je 23. decembra 2009. godine usvojila novi Zakon o izmjeni i dopuni zakona o ostvarivanju prava na naknadu materijalne i nematerijalne štete u periodu ratnih dejstava. Tim Zakonom, prioritet u Pravobranilaštvu imaju predmeti kod kojih postoje odluke Ustavnog suda BiH, sa preciznim rokovima, kojih je oko 26.000.⁶⁶⁰

U novembru 2011. godine, Narodna skupština Republike Srpske je usvojila Zakon o unutrašnjem dugu Republike Srpske kojim se priznaje pravo na naknadu za materijalnu i nematerijalnu štetu nastalu u periodu ratnih dejstava od 20. maja 1992. godine do 19. juna 1996. godine, i to pravnim i fizičkim licima kojima je pravosnažnim sudskim odlukama ili vansudskim poravnanjima priznato pravo na odšetu, a također i licima obuhvaćenim Zakonom o ostvarivanju prava na naknadu materijalne i nematerijalne štete nastale u periodu ratnih dejstava od 20. maja 1992. do 19. juna 1996. godine.⁶⁶¹ Zakon priznaje pravo na naknadu štete u kojima je dužnik Republika Srpska, kao i organi lokalne samouprave. Predviđeno je da se odšteta isplaćuje u obveznicama Republike Srpske, koje u slučaju naknade štete nastale u periodu ratnih dejstava dospjevaju za naplatu za 13 godina.⁶⁶² Motiv za donošenje ovog Zakona jeste bojaz da zbog “svakodnevnog zaprimanja tužbi građana u ogromnom broju, postoji opasnost narušavanja makroekonomske stabilnosti i fiskalne održivosti”. Sa druge strane, udruženja žrtava smatraju da je Zakon u suprotnosti sa međunarodnim standardima.⁶⁶³

Članovi udruženja Unija civilnih žrtava rata Kantona Sarajevo podnijeli su 2010. godine, 4.200 tužbi protiv Republike Srpske pred Osnovnim sudom u Sarajevu, u ime 4.200 osoba, pojedinačnih slučajeva za naknadu nematerijalne štete nanijete u granatiranju Sarajeva.⁶⁶⁴ Pravobranilaštvo Republike Srpske osporava tužbe zbog zastarjelosti, kao i zbog činjenice da do sada podnijeti zahtjevi prelaze sumu od 600 miliona KM. Pravobranilac RS Slobodan Rakulj smatra da su zahtjevi zapravo pitanje ratne odštete i osporava nadležnost Osnovnog suda u Sarajevu.⁶⁶⁵ Kantonalni sud u Sarajevu je u septembru 2011. donio presudu protiv Republike Srpske u korist R.Š.,

657 Zakon o ostvarivanju prava na naknadu materijalne i nematerijalne štete nastale u periodu ratnih dejstava od 20.05.1992. do 19.06.1996. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 103/05, 1/09 i 49/09, čl.4.

658 Izvještaj o radu Pravobranilaštva Republike Srpske u 2010. godini, str.13.

659 Odluka Ustavnog suda RS, od 14. oktobra 2009. godine, internet stranica Ustavnog suda Republike Srpske, <http://www.ustavisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=39&lang=hrv&odluka=186&odldet=503>.

660 Izvještaj o radu Pravobranilaštva Republike Srpske u 2010. godini, str.15.

661 Zakon o unutrašnjem dugu Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 115/11, član 11, stav 1.

662 Gotovo istovjetan Zakon o unutrašnjem dugu Republike Srpske usvojen je 2009. godine, ali je Ustavni sud RS (USRS) proglasio neke njegove odredbe neustavnim. U novi Zakon unijete su izmjene u skladu sa preporukama USRS: rok za dospjeće opštih obveznica smanjen je sa 15 na 14 godina, a rok dospjeća obveznica emitovanih po osnovu materijalne i nematerijalne štete nastale u periodu ratnih dejstava skraćen je sa 14 na 13 godina; Obrazloženje Zakona o unutrašnjem dugu, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 115/11.

663 “Žrtve rata: zločin se ne može isplatiti obveznicama”, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 13. decembar 2011. odine, http://www.slobodnaevropa.org/content/zrtve_rata_zlocin_se_ne_moz_e_isplatiti_obveznicama/24420914.html.

664 Tužbe su najprije podnijete pred Osnovnim sudom u Banjaluci, 2007. godine, gdje su stajale dvije godine bez ikakvih pomaka. Potom su tužbe povučene i podnijete pred Sudom u Sarajevu, pozivajući se na nadležnost suda u odnosu na mjesto gdje se radnja dešavala. Intervju sa Muzaferom Teskeredžićem, sekretarom Unije civilnih žrtava rata Kantona Sarajevo, 10. januar 2012. godine.

665 “Počinju ročišta za tužbe sarajevskih civilnih žrtava”, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, Maja Bjelajac, 3. maj 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/pocinju_rocista_za_tuzbe_sarajevskih_civilnih_zrtava/24420914.html.

za naknadu nematerijalne štete u iznosu od 35.000 KM. Šteta se odnosi na pretrpljenu duševnu bol zbog ubistva roditelja R.Š., koji su nestali na Grbavici, a koje je Opštinski sud u Sarajevu proglasio mrtvima na dan njihovog nestanka (jula 1992. godine).⁶⁶⁶

2.2. Hrvatska

2.2.1. Materijalne administrativne reparacije

U 2010. godini je 2.459 osoba primalo naknade zbog civilnog invaliditeta nastalog tijekom rata 1991.-1995. godine.⁶⁶⁷ Prema podacima iz siječnja 2012. godine bilo 58.099 boraca – korisnika invalidske mirovine.⁶⁶⁸ Hrvatska se i dalje razlikuje od ostalih država na području bivše Jugoslavije u pogledu uslova za priznanje statusa civilnog invalida rata. Civilni invalid rata u Hrvatskoj je osoba kojoj je organizam oštećen za najmanje 20 posto zbog rane ili ozljede koju je dobila.⁶⁶⁹ Međutim, u hrvatskom zakonskom okviru ne uživaju svi invalidi ista prava. Naime, kategorije invalida sa oštećenjem organizma ispod 80 posto nemaju prava na dodatak za njegu i pomoć druge osobe.⁶⁷⁰ Također, i dalje se koristi definicija civilnog invalida kojom se ne izdvajaju posebno kategorije s obzirom na izvor invaliditeta, odnosno vrstu zlostavljanja koje je osoba preživjela.⁶⁷¹ Iz ovog razloga npr. žrtve silovanja i dalje moraju dokazivati tjelesna ili psihička oštećenja, što *Amnesty International* ocjenjuje kao zahtjev kojeg je žrtvama nemoguće ispuniti.⁶⁷² Borci hrvatskih snaga koji su proveli najmanje tri dana u neprijateljskom logoru ili zatvoru, automatski se smatraju dvadesetpostotnim invalidima, dok isto pravilo ne vrijedi za civile koji su bili zatočeni u logoru i koji moraju dokazivati oštećenje organizma potvrdom o uzroku i okolnostima pod kojima se oštećenje dogodilo.⁶⁷³ Zbog ovakvog diskriminatornog uređenja, veći broj civila nije ostvario prava na osobnu invalidninu.

Članak 9. Zakona o zaštiti civilnih i vojnih invalida rata eksplicitno osporava prava koja ovaj zakon uređuje, osobama koje su povrijeđene kao “pripadnici, pomagači ili suradnici neprijateljskih vojnih i paravojnih formacija”.⁶⁷⁴

Prava koja se propisuju ovim zakonom uključuju, osim novčanih naknada i profesionalnu rehabilitaciju te liječenje, odnosno pomoć pri troškovima liječenja.⁶⁷⁵ Članovi porodica osoba poginulih, umrlih ili nestalih pod okolnostima propisanim Zakonom o zaštiti civilnih i vojnih invalida rata mogu ostvarivati pravo na naknadu u smislu invalidnine.

---

www.slobodnaevropa.org/content/sarajevske_civilne_zrtve_rocista/16798625.html.

666 Edina Kamenica, „Odšteta za roditelje“, *Oslobodenje*, 17. oktobar 2011. godine, str. 4.

667 Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske - Uprava za zaštitu žrtava i sudionika rata, *Godišnji prikaz broja korisnika iz sustava zaštite vojnih i civilnih invalida rata*, 31. prosinca 2010. godine, internet stranica Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, http://www.mzss.hr/zdravstvo_i_socijalna_skrb/socijalna_skrb/uprava_za_zastitu_zrtava_i_sudionika_rata_.

668 Pregled broja korisnika mirovina prema vrstama i prosječnim iznosima mirovina, internet stranica Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, <http://www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/korisnici%20mirovine%202012/km1za12.pdf>.

669 Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br.33/92 i 103/03, čl.8.

670 *Isto*, čl.17.

671 *Isto*, čl.8.

672 Amnesty International, *Briefing to the European Commission on the ongoing concerns over impunity for war crimes in Croatia*, listopad 2011. godine, internet stranica Amnesty International, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR64/011/2011/en/fe82e4d9-3272-48f7-aaad-467e61fe65f3/eur640112011en.pdf>.

673 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 62.

674 Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 33/92 i 103/03, čl.9.

675 *Isto*, čl. 14.

Osobna invalidnina za civilne invalide iznosila je za najvišu (prvu) skupinu 3.326 kuna (oko 450 eura),⁶⁷⁶ dok je za borbe iznos prosječne invalidske mirovine u 2010., bio 5.285 kuna (oko 715 eura)⁶⁷⁷. Kada je riječ o članovima obitelji poginulih civila i umrlih civilnih invalida rata, prema podacima Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske, od 31. prosinca 2010. godine, 349 osoba su bili korisnici obiteljskih invalidnina.⁶⁷⁸ Većina poginulih i nestalih pripadnika hrvatskih snaga u tijeku rata ima status poginulih i nestalih branitelja, tako da je država u siječnju 2012. godine isplaćivala 11.954 mirovine obiteljima ovih osoba.⁶⁷⁹ Prosječna mirovina za obitelj branitelja je u siječnju 2012. iznosila je 6.977 kuna (922 eura).⁶⁸⁰ Također, država je ovim kategorijama osiguravala i veći broj drugih prava, od kojih su neka znatna, kao npr. opskrbnina (socijalna pomoć), koja je u prosincu 2010. godine iznosila 1.098 kuna (149 eura).⁶⁸¹

2.2.2. Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka

U 2011. godini nije zabilježen nikakav napredak u odnosu države prema civilnim žrtvama rata, niti ima promjena u sudskoj praksi.⁶⁸² Pitanje naknade štete u Hrvatskoj zakonski je uređeno kroz dva zakonska akta: Zakonom o odgovornosti Republike Hrvatske za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata⁶⁸³ i Zakonom o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija⁶⁸⁴.

Oštećenici, organizacije za zaštitu ljudskih prava i međunarodne institucije niz godina upozoravaju na praksu koja bliskim srodnicima ubijenih ne omogućava postizanje pravde utvrđivanjem kaznene odgovornosti počinitelja (mnogi zločini nisu procesuirani) niti daje mogućnost ostvarivanja naknade zbog smrti bliske osobe.⁶⁸⁵

Kao i u slučajevima ratnih zločina, statistika sudskih postupaka za naknadu štete prouzrokovane ratom nije lako dostupna u Hrvatskoj. Organizacije Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću i Građanski odbor za ljudska prava, prikupile su za 2010. godinu 105 predmeta za naknadu nematerijalne štete zbog smrti bliske osobe. Procesi se odvijaju pred različitim sudovima u Hrvatskoj, i nalaze se u različitom stadiju.

U većini dokumentiranih slučajeva, zahtjevi tužitelja/oštećenika bili su odbijeni. Sudovi su se pozivali na opći (petogodišnji) zastarni rok, računajući od počinjenja štetnog događaja, a uzrok - usmrćenje civila počinjenjem kaznenog djela, nisu vrednovali zbog nepostojanja pravomoćne osuđujuće presude.⁶⁸⁶ Međutim, zabilježen je manji broj slučajeva kada se sud pozivao na Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske. Ovim Zakonom, predviđen je dulji rok zastare kada je šteta uzrokovana kaznenim djelom. Iako se taj dulji zastarni rok smije primijeniti samo u slučajevima u kojima je presudom utvrđeno da šteta potječe od kaznenog djela, zakonom je propisana iznimka prema kojoj građanski sud ima pravo utvrditi je li šteta uzrokovana kaznenim djelom, ukoliko

676 Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske - Uprava za zaštitu žrtava i sudionika rata, *Godišnji prikaz broja korisnika iz sustava zaštite vojnih i civilnih invalida rata*, 31. prosinca 2010. godine, internet stranica Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, http://www.mzss.hr/zdravstvo_i_socijalna_skrb/socijalna_skrb/uprava_za_zastitu_zrtava_i_sudionika_rata.

677 Prosječna neto plaća iznosila je za prosinac 2009. godine 5.362 kuna (oko 735 eura).

678 Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske - Uprava za zaštitu žrtava i sudionika rata, *Godišnji prikaz broja korisnika iz sustava zaštite vojnih i civilnih invalida rata*, 31. prosinca 2010. godine, internet stranica Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, http://www.mzss.hr/zdravstvo_i_socijalna_skrb/socijalna_skrb/uprava_za_zastitu_zrtava_i_sudionika_rata.

679 Pregled broja korisnika mirovina prema vrstama i prosječnim iznosima mirovina, internet stranica Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, <http://www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/korisnici%20mirovine%202012/km1za12.pdf>.

680 Pregled broja korisnika mirovina prema vrstama i prosječnim iznosima mirovina, internet stranica Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, <http://www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/korisnici%20mirovine%202012/km1za12.pdf>.

681 Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske - Uprava za zaštitu žrtava i sudionika rata, *Godišnji prikaz broja korisnika iz sustava zaštite vojnih i civilnih invalida rata*, 31. prosinca 2010. godine, internet stranica Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, http://www.mzss.hr/zdravstvo_i_socijalna_skrb/socijalna_skrb/uprava_za_zastitu_zrtava_i_sudionika_rata.

682 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine: izvješće za 2011. godinu*, Zagreb, 2012. godine.

683 Zakon o odgovornosti Republike Hrvatske za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rat, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br.117/03.

684 Zakon o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 117/03.

685 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine: izvješće za 2010. godinu*, Zagreb, 2011. godine, str. 36.

686 Isto, str. 35.

nema presude protiv odgovorne osobe. U nekoliko slučajeva građanski sudovi su se opredijelili da ispituju da li je šteta zbog koje se vodi parnični postupak, počinjena radnjama koje sadrže elemente kaznenog djela. Tako je, nakon utvrđenja da je bio takav slučaj, dosuđeno nekoliko naknada oštećenicima/tužiteljima.⁶⁸⁷

Od slučajeva koji su okončani, u 74 posto predmeta tužbeni zahtjevi su odbijeni radi zastare pokretanja parničnog postupka, usvojenog prigovora ratne štete, nedostatka dokaza da su štetu (počinjenjem kaznenog djela ubojstva ili ratnog zločina) počinili pripadnici HV-a ili hrvatskih redarstvenih snaga ili zbog nepostojanja odgovornosti Republike Hrvatske na području koje u vrijeme počinjenja kaznenog djela nije bio pod kontrolom vlasti Republike Hrvatske. Samo u 12 posto predmeta sudovi su usvojili tužbene zahtjeve, utvrdivši odgovornost Republike Hrvatske te su dosudili naknadu nematerijalne štete tužiteljima.⁶⁸⁸ Organizacije Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću i Građanski odbor za ljudska prava koje prate suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj nisu primijetile nikakav napredak u tijeku 2011. godine po pitanju otpisa parničnih troškova tužiteljima koji su izgubili parnice pokrenute protiv Republike Hrvatske radi naknade štete zbog smrti bliske osobe, kao i zbog uništene imovine od strane subjekata za koje odgovara Republika Hrvatska.⁶⁸⁹ Kao razlog ovome se navodi činjenica da u većini predmeta prethodno nije utvrđena kaznena odgovornost počinitelja kaznenog djela koje je za posljedicu imalo usmrćenje bliske osobe ili uništenje imovine tužitelja.⁶⁹⁰

Dodatni problem predstavlja činjenica da je u ogromnom broju slučajeva (čak 61,4 posto), odbijenim tužiteljima dosuđeno da nadoknade sudske troškove, što predstavlja ogromno opterećenje za oštećene. Organizacije civilnog društva pozvale su Vladu Hrvatske da hitno donese odluku kojom se Republika Hrvatska odriče naplate troškova od svih tužitelja koji nisu uspjeli sa svojim tužbenim zahtjevima za naknadom štete zbog smrti bliske osobe, i da hitno pripremi zakonska rješenja kojima bi se građanima Hrvatske omogućio adekvatan pristup pravima na reparacije, u skladu sa načelima međunarodnog humanitarnog prava.⁶⁹¹

Ovakva praksa Hrvatske u procesima za naknadu nematerijalne štete, osuđena je u dvjema presudama Europskog suda za ljudska prava Jularić protiv Republike Hrvatske⁶⁹² i Skendžić i Krznarić protiv Republike Hrvatske⁶⁹³, kojima je Hrvatskoj naloženo plaćanje pravične naknade tužiteljima, zbog neprovođenja učinkovitih i prikladnih istraga počinjenih zločina.

2.3. Srbija

2.3.1. Materijalne administrativne reparacije

Status i prava civilnih žrtava rata i porodica žrtava u periodu od početka 2010. do kraja 2011. godine u Srbiji ostali su nepromenjeni u odnosu na prethodni period. Administrativne reparacije propisane su Zakonom o pravima civilnih invalida rata, kojim su definisana prava i procedure civilnih invalida rata, članova porodica umrlih civilnih invalida rata (ukoliko su sa njim živeli pre smrti u istom domaćinstvu), i članova porodica civilnih žrtava rata.⁶⁹⁴

Prema ovom zakonu, osobe koje su pretrpele ozbiljna kršenja prava za vreme vlasti Slobodana Miloševića ali nisu pretrpele ozbiljna telesna oštećenja, i osobe koje jesu pretrpele znatna telesna oštećenja zbog delovanja oružanih snaga Republike Srbije, i dalje su onemogućene da uđu u krug korisnika materijalne i drugih oblika pomoći koje garantuje država.

Kao i svuda u regionu, i u Srbiji je status vojnih invalida rata ostao bolji od statusa civilnih žrtava rata.⁶⁹⁵ Članovi

687 *Isto*, str. 36.

688 *Isto*, str. 35.

689 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, Građanski odbor za ljudska prava, *Praćenje suđenja za ratne zločine: izvješće za 2010. godinu*, Zagreb, 2011. godine, str. 10.

690 *Isto*, str. 10.

691 *Isto*, str. 11.

692 Predmet *Jularić protiv Hrvatske* (predstavka br. 20106/06), presuda, 20. siječanj 2011. godine.

693 Predmet *Skendžić i Krznarić protiv Hrvatske* (predstavka br.16212/08), presuda, 20. siječanj 2011. godine.

694 Zakon o pravima civilnih invalida rata, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 52/96.

695 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 64.

porodica poginulih boraca koji su poginuli u oružanom sukobu ili umrli od posledica ranjavanja/povređivanja i dalje dobijaju mesečna novčana primanja bez obzira na materijalno stanje porodice, dok članovi porodica poginulih civila mogu da ostvare ovo pravo samo ukoliko su im mesečni prihodi ispod zakonskog cenzusa. Članovi porodica nestalih boraca ili civila u Srbiji i dalje ne mogu da ostvare prava iz sistema socijalne zaštite, ukoliko svoje nestale ne proglase mrtvima. Svojestvo civilnog invalida rata, odnosno civilne žrtve rata se utvrđuje pisanim dokazima i to iz vremena kada se navedeni slučaj desio.

Sredstva za realizaciju ovih prava obezbeđuju se iz budžeta Srbije, i krajem 2011. godine bilo je aktivnih 1.972 korisnika.⁶⁹⁶ Pored lične invalidnine koja se određuje u zavisnosti od stepena oštećenja, ovi korisnici mogu da ostvare i pravo na dodatak za negu, i takvih je 336 korisnika. Dalje, pravo na ortopedski dodatak ostvaruje 800 korisnika, a pravo na mesečno novčano primanje ostvaruje 455 članova porodica civilnih žrtava rata.⁶⁹⁷ U navedene brojeve korisnika uključeni su svi civilni invalidi rata, odnosno članovi porodica civilnih žrtava rata, i to iz ratova: Drugog svetskog rata, ratova 1990-tih, NATO intervencije 1999. godine i žrtve iz mirnodopskog perioda.

Mesečna primanja za civilne invalide rata i za vojne invalide se ne razlikuju, i ona iznose od 10.270 RSD do 78.997 RSD (od 89 do 684 eura), od VII do I grupe invaliditeta. Obe kategorije korisnika imaju istovetne mogućnosti i kada je pravo na materijalnu pomoć u pitanju, kao i pravo na ortopedsku pomagala. Međutim, vojni invalidi imaju više kategorija invaliditeta (i za manje od 60 odsto telesnih oštećenja) i više mogućnosti za dodatna primanja (za nezaposlene invalide, i slično). Ista disproporcija u mogućnostima za dodatnu pomoć (pored redovne mesečne invalidnine) odnosi se i na porodice civilnih žrtava rata/vojnih invalida, kao i na kategoriju korisnika iz porodica umrlih civilnih invalida rata/podrođica umrlih vojnih invalida/umrlih boraca. Porodična invalidnina može biti od 23.699 RSD do 90.846 RSD (od 205 do 787 eura).⁶⁹⁸

2.3.2. Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka

Žrtve rata u Srbiji se retko samostalno opredeljuju na ostvarivanje prava na reparacije putem sudskih postupaka, i to zbog straha i nepoverenja u pravosudne organe Republike Srbije, materijalnih troškova za potrebe advokata, kao i zbog potencijalno ogromnih sudskih troškova koje bi pale na njihov teret u slučaju gubitka procesa. Kao i do sada, tužbe u ime žrtava podnose organizacije za ljudska prava.⁶⁹⁹

1 | 5

Od početka 2010. godine, sva suđenja za materijalne reparacije održavaju se pred Prvim osnovnim sudom u Beogradu, odnosno Višim sudom u Beogradu.

Fond za humanitarno pravo je u svom izveštaju *Materijalne reparacije za povrede ljudskih prava u prošlosti: Praksa sudova u Republici Srbiji* analizirao dosadašnju praksu sudova u Srbiji u ostvarivanju materijalnih reparacija. Žrtve i njihovi zastupnici se često suočavaju sa ponižavajućim tretmanom od strane zastupnika Republičkog javnog pravobranilaštva, ali i neprimerenim ponašanjem i vređanjem od strane pojedinih sudija.⁷⁰⁰ U nekim slučajevima sudije su neprimereno komentarisale navode žrtava, relativizujući njihovu patnju,⁷⁰¹ požurivali ih prilikom davanja iskaza, i pravili upadljive greške u izgovoru imena žrtava, pogotovo u postupcima gde su žrtve

696 Izlaganje Ljubiše Veličkovića, načelnika Odeljenja za upravni postupak u Sektoru za boračko-invalidska pitanja, Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije, na konferenciji Fonda za humanitarno pravo *Pravo žrtava kršenja ljudskih prava tokom 90-tih na materijalne reparacije u Srbiji*, transkript, internet stranica FHP, <http://www.hlc-rdc.org/?cat=248>.

697 *Isto*.

698 Svi navedeni iznosi su za januar 2012. godine. Informacija dobijena od Sektora za boračko-invalidska pitanja, Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije, 21. februar 2012. godine.

699 Fond za humanitarno pravo, *Materijalne reparacije za povrede ljudskih prava u prošlosti: Praksa sudova u Republici Srbiji*, Beograd, 2011. godine, str. 3.

700 *Isto*, str. 8-10.

701 U postupcima koje FHP zastupa u slučaju logoraša iz Šljivovice i Mitrovog polja, sudije su tvrdile da svedoci ne iznose istinu, te da je „i situacija u Srbiji bila veoma loša“. *Isto*, str. 8.

albanske nacionalnosti.⁷⁰² Od žrtava se zahtevalo da prilože pravosnažne krivične presude kojima je utvrđena odgovornost određenih pripadnika MUP-a, JNA, ili VJ, lekarska uverenja o povredama iz vremena kada su doživeli nasilje, ili druge dokaze kojima bi potvrdili navode o povredama.⁷⁰³ U nekim slučajevima, zločini koji su izvršeni nisu ocenjeni kao „upereni protiv ustavnog uređenja države“.⁷⁰⁴ U slučaju prisilno mobilisanih izbeglica iz Hrvatske, zastupnici Republičkog javnog pravobranilaštva su iskazali sumnju u mogućnost da se zločin uopšte desio.⁷⁰⁵ Prema navodima FHP-a, odštete visina obeštećenja koje su žrtve ratnih zločina i kršenja ljudskih prava dobile do sada pred sudovima u Srbiji, neprimereno su niske i nesrazmerne patnji i povredama koje su žrtve preživjele.⁷⁰⁶ Uz sve ove probleme, dodatnu teškoću predstavlja dužina sudskih postupaka. Prema navodima FHP-a, slučajevi u proseku traju oko pet godina, dok ima slučajeva koji traju i po 13 godina, pa neke žrtve nisu ni doživjele kraj postupka.⁷⁰⁷ Ovome treba dodati i činjenicu da zbog neizvršene reforme snaga bezbednosti, pre svega policije, mnoge žrtve, prvenstveno u Sandžaku, se ne usuđuju da pokreću sudske postupke, jer su mnogi počinioци i dalje aktivni u službi policije u njihovom lokalnom gradu.⁷⁰⁸ Pored nabrojanog, jedan od najvećih problema predstavlja i pitanje rokova zastarelosti za ostvarivanje materijalnih reparacija, jer se sudovi u Srbiji i dalje pozivaju na Pravno mišljenje Vrhovnog suda Srbije (VSS), prema kojem se rok za potraživanje štete ograničava na tri godine.⁷⁰⁹

Fond za humanitarno pravo je 2010. godine podneo 14 tužbi u ime 46 Albanaca koji su nezakonito bili pritvoreni od strane srpskih snaga bezbednosti, u periodu pre i u toku NATO bombardovanja.⁷¹⁰ Do kraja 2011. godine, u jednom broju predmeta je naloženo medicinsko veštačenje.⁷¹¹ U 2011. godini, doneto je devet presuda.⁷¹²

2.4. Kosovo

2.4.1. Materijalne administrativne reparacije

Prema podacima Ministarstva rada i socijalne zaštite, na Kosovu je do kraja 2011. godine bilo registrovano ukupno 13.109 korisnika primanja koje građani dobijaju na osnovu stradanja tokom oružanog sukoba 1998-1999. godine.⁷¹³

Prema podacima Ministarstva rada i socijalne zaštite Kosova, tokom 2010. godine, od ukupno 12.994 korisnika primanja koje građani dobijaju na osnovu stradanja tokom oružanog sukoba 1998-1999. godine, najveći broj su činile porodice žrtava – njih 7.666. Među pojedinačnim kategorijama korisnika, daleko je najveći broj porodica civilnih žrtava rata, 5.188. Mesečna primanja i specijalne beneficije na osnovu invaliditeta tokom 2010. godine, primalo je 3.132 vojna i 2.084 civilna invalida rata.⁷¹⁴

Od 13.109 korisnika penzija na osnovu stradanja za vreme rata na Kosovu registrovanih tokom 2011. godine,

---

702 *Isto.*

703 *Isto.*

704 Ovako je Republičko javno pravobranilaštvo ocenilo zločin u Podujevu, kada su pripadnici Škorpiona ubili 14 žena i dece, i tom prilikom ranili i naneli trajne povrede petoro maloletne albanske dece. *Isto*, str. 9.

705 Republičko javno pravobranilaštvo je u odgovoru FHP-u navelo da izražava sumnju da bi se prisilno mobilisanim izbeglicama iz Hrvatske koje su predate srpskim organima i paravojnim formacijama moglo nešto loše desiti. *Isto*, str. 9.

706 *Isto*, str. 10.

707 Žrtve policijske torture Hazbija Smajović iz Tutina i Sabit Bibić iz Sjenice su umrli tokom trajanja postupka. *Isto*, str. 10, fusnota 18.

708 *Isto*, str. 11.

709 Pravno shvatanje Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije, zauzeto na sednici od 10. februara 2004. godine.

710 Informacija dobijena od Fonda za humanitarno pravo 2012. godine.

711 *Isto.*

712 Saopštenja FHP povodom konkretnih slučajeva, za vreme suđenja i povodom presuda, internet stranica FHP, <http://www.hlc-rdc.org/?cat=242>.

713 Informacija dostavljena Fondu za humanitarno pravo Kosovo, dobijena od Ministarstva rada i socijalne zaštite Republike Kosovo, 4. jul 2012. godine.

714 *Isto.*

5.494 osoba su dobijale primanja na osnovu invaliditeta, dok je 7.501 osoba dobijalo naknade na osnovu smrti, odnosno nestanka, člana porodice.⁷¹⁵

Između 2006. i 2012. godine, status i prava boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), civilnih žrtava i njihovih porodica regulisan je Zakonom donetim 2006. godine.⁷¹⁶ U prethodnom periodu pripreman je novi zakon koji je usvojen u decembru 2011. i stupio na snagu 1. januara 2012. godine. Zakon definiše pravni status i reguliše prava i beneficije, svih kategorija navedenih u definiciji zakona, kao i ratnih zatočenika i porodica nestalih civila i nestalih boraca OVK.⁷¹⁷

Cilj Zakona je “određivanje statusa i finansijska podrška preko penzija i posebnih beneficija, za kategorije proizašle iz rata OVK-a, koje su svojim požrtvovanjem i doprinosom bili odlučujući faktori za slobodu i oslobađanje zemlje.”⁷¹⁸ Zakon reguliše dobijanje statusa nacionalnih palih boraca OVK, nestalih pripadnika OVK, veterana OVK, ratnih invalida, ratnih zatočenika, i članova užih porodica ovih kategorija. Zakon obuhvata sledeće kategorije civilnih žrtava: nestala lica i članove njihovih porodica, civilne invalide rata kod kojih je došlo do oštećenja organizma od najmanje 40 odsto (a time su obuhvaćeni i stradali od mina i drugih eksplozivnih naprava, preostalih iz oružanog sukoba), civilne žrtve rata, odnosno osobe koje su ubijene ili ranjene od neprijateljskih snaga u periodu od 27. februara 1998. do 20. juna 1999. godine, i civile zatočenike logora, kao i članove užih porodica navedenih kategorija žrtava.⁷¹⁹

“Ratni civilni invalid” u smislu ovog Zakona je lice “čiji je organizam oštećen najmanje 40 odsto kao posledica ranjavanja od oružja, bolesti nastalih od zatvora ili kampova tokom poslednjeg rata na Kosovu, od 27.02.1998. do 20.06.1999, kao i druge osobe, čiji je organizam oštećen najmanje 40 odsto kao posledica eksplozivnih sredstava preostalih nakon završetka rata.”⁷²⁰ Sa druge strane, za invalide rata OVK-a potrebno je dokazati oštećenje organizma od najmanje 20% zbog rane, povrede ili bolesti koje su nastupile kao posledica rata, interniranja (hapšenja) u zatvorima ili logorima neprijatelja.⁷²¹

Lica koja ne ispunjavaju uslov telesnog oštećenja, ali im je narušeno psihičko zdravlje, ne ispunjavaju uslov za priznanje invaliditeta. Žrtve seksualnog nasilja stoga neće biti među primaocima naknada, osim ako je i kod njih došlo do telesnog invaliditeta od najmanje 40 odsto. Uže porodice civilnih nestalih lica ostvaruju pravo na finansijsku pomoć ukoliko su njihovi članovi porodica nestali od 1. januara 1998. do 31. decembra 2000. godine, s tim da je nestanak lica nastao kao posledica borbe na Kosovu u periodu od 1998–1999. godine.⁷²²

U definiciji invalida rata OVK, civilne žrtva rata (ubijene, ranjene pa umrle ili nastradale od mina) i civilnog ratnog zatočenika, zakonodavac koristi termin “neprijateljski kampovi” ili “neprijateljske snage”, čime se iz Zakona izuzimaju civilne žrtve koje su bile zatočene u OVK logorima a nisu preživele telesno oštećenje, kao i civili koji su ubijeni ili ranjeni pa umrli.⁷²³ Još jedna sporna stavka zakona je da pristup nekim beneficijama, poput prava na lekarsku i fizikalnu rehabilitaciju⁷²⁴, pristup primarnim, sekundarnim i tercijarnim zdravstvenim uslugama⁷²⁵, prednost pri zapošljavanju⁷²⁶, pravo na oslobođenje od carina na uvoz specijalnih vozila i smanjenje troškova

---

715 104 osobe su dobijale naknade na osnovu starateljstva nad civilnim, odnosno vojnim invalidom rata. *Isto*.

716 Zakon 02/L-2 o statusu i pravima članova porodica palih boraca, invalida, veterana i učesnika OVK i porodica civilnih ratnih žrtava, 23. februar 2006. godine.

717 Zakon br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava i njihovih porodica, 1. januar 2012. godine.

718 *Isto*, čl. 1.

719 *Isto*, čl. 3.

720 *Isto*, čl. 3.

721 *Isto*, čl.3, st.1.7.

722 *Isto*, čl.3, stav 1.14.

723 *Isto*, čl.3, st.1.8, 1.10, 1.12.

724 *Isto*, čl.6, st.1.2,

725 *Isto*, čl.6, st.1.3.

726 *Isto*, čl.6,1.8.

električne energije⁷²⁷, prednost i pravo na besplatno obrazovanje⁷²⁸ ne uključuje članove porodica ubijenih civila (osim porodica nestalih lica).⁷²⁹

Za kategorije koje jesu obuhvaćene novim Zakonom, izdavanja koja su predviđena za grupe civilnih žrtava mnogo su manja nego ona koja su predviđena za borce OVK⁷³⁰ i članove njihovih porodica. Civilni invalidi rata primaju penzije u iznosima između 96 i 122 evra mesečno, dok porodice civilnih žrtava dobijaju mesečnu nadoknadu u iznosu od 135 evra, koliko dobijaju i porodice nestalih civila.⁷³¹ Sa druge strane, porodice palih i nestalih boraca OVK primaju mesečno između 239 i 356 evra, u zavisnosti koliko je članova porodice poginulo ili nestalo.⁷³² Veća primanja u odnosu na civile dobijaju i ratni vojni invalidi – između 120 i 239 evra.⁷³³ Odlukom vlade Kosova br.02/152 od januara 2011. godine, predviđeno je povećanje od 50% na iznose za sve kategorije vojnih žrtava (vojnih invalida, njihove staratelje, porodice vojnih invalida nakon smrti, porodice palih boraca i porodice nestalih boraca), ali ne i za kategorije civilnih žrtava.⁷³⁴ Maksimalna porodična primanja prema ovoj odluci ostaće porodične penzije - 534 evra za više od četiri pala OVK borca iz jedne porodice.⁷³⁵ Prema saznanjima Fonda za humanitarno pravo Kosovo, ova odluka Vlade se nije sprovodila do kraja 2011. godine.⁷³⁶

Skupština Republike Kosova je 28. oktobra 2010. godine usvojila Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika i prognanika.⁷³⁷ Zakon definiše pravni status i reguliše prava i beneficije bivših političkih osuđenika, bivših političkih zatvorenika i bivših političkih prognanika.⁷³⁸ Prema ovom Zakonu, bivši politički osuđenik je građanin Kosova koji je osuđen od strane vojnih sudova ili sudova opšte nadležnosti za inkriminisana političko-ideološka i patriotska dela, u toku totalitarnih režima u bivšoj Jugoslaviji.⁷³⁹ Bivšim političkim zatvorenikom se po ovom zakonu smatra lice koje je bilo lišeno slobode, zadržano na određenom mestu u izolaciji i zatvoreno zbog motiva, ciljeva i političkih interesa, više od sedamdeset i dva (72) sata u objektima organa gonjenja, odnosno nadležnih organa zvaničnih institucija bezbednosti (policije, vojske i tajne službe).⁷⁴⁰ Zakon definiše i status bivših političkih prognanika – građanina Kosova protiv kojeg su pravnim aktom nadležnog organa preduzete političko – pravne mere i postupci koji su direktno ili indirektno uticali na meru suspendovanja ili prekida radnog odnosa, školovanja, oduzimanja dozvole, odnosno zabrana obavljanja delatnosti sredstvima lične svojine, zbog ubeđenja, opredeljenja ili direktnih i indirektnih veza sa licima koja su bila kažnjena i progonjena, na osnovu pretpostavljene političke sumnje ili inkriminacije.⁷⁴¹ Vremenski okvir obuhvaćen ovim Zakonom je počev od 1. marta 1913. godine, do 12. juna 1999. godine, kojim se pokriva period od uspostavljanja „totalitarnih režima“,⁷⁴² odnosno od kada je Kraljevina Srbija osvojila Kosovo u Drugom balkanskom ratu. Zakon predviđa pravo na postepenu materijalnu nadoknadu za dve kategorije obuhvaćene ovim zakonom, bivše političke zatvorenike i bivše političke prognanike.⁷⁴³ Pravo na penzijsko i invalidsko osiguranje imaju sve kategorije lica obuhvaćene ovim Zakonom,⁷⁴⁴ dok pravo na rehabilitaciju, zdravstveno i socijalno osiguranje imaju sva lica sa trajnim psihičkim i fizičkim posle-

727 *Isto*, čl.6, st.2 i 3.

728 *Isto*, čl.6, st.7 i 8.

729 *Isto*.

730 Procenat invalidskih oštećenja takođe favorizuje borce OVK u odnosu na civile. Za borce, minimalan stepen oštećenja na osnovu kojeg se može ostvariti pravo na penziju i druge beneficije je 20-30 odsto.

731 Informacija dostavljena Fondu za humanitarno pravo Kosovo, od Ministarstva rada i socijalne zaštite Republike Kosovo, 4. jula 2012. godine.

732 *Isto*.

733 *Isto*.

734 Aktivnosti Ministarstva za rad i socijalnu zaštitu za 2011, Kancelarija za javno informisanje, internet stranica Ministarstva za rad i socijalnu zaštitu Republike Kosovo, http://mpms.rks-gov.net/Portals/0/Librat/Broshura_sr_2011.pdf.

735 *Isto*.

736 Email prepiska sa Bekimom Blakajem, direktorom Fonda za humanitarno pravo Kosovo, 03. jul 2012. godine.

737 Zakon br. 03/L-95 o pravima bivših političkih zatvorenika i prognanika, usvojen 28. oktobra 2010. godine.

738 *Isto*, čl.1.

739 *Isto*, čl.3, st.2

740 *Isto*, čl.3, st.3.

741 *Isto*, čl.3, st.4.

742 *Isto*, čl.4. .

743 *Isto*, čl.7, st.1.

744 *Isto*, čl.9.

dicama nastalim kao rezultat zatvaranja.⁷⁴⁵ Takođe, sva lica obuhvaćena ovim Zakonom imaju pravo na prednosti pri zapošljavanju, dobijanju stipendije, smeštaj, nadoknadu za sahranu i slične beneficije, ukoliko se nalaze u teškom ekonomskom i zdravstvenom stanju.⁷⁴⁶

Zakonom je predviđeno i osnivanje Komisije za ostvarivanje prava bivših političkih zatvorenika i prognanika vlade Kosova.⁷⁴⁷ Pored toga, u cilju razmatranja, istraživanja i objavljivanja istine za bivše osuđenike, zatvorenike i političke prognanike, kao i u cilju njihove integracije u društvo, predviđeno je osnivanje Instituta za integraciju bivših političkih zatvorenika i prognanika.⁷⁴⁸

2.4.2. Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka

I dalje nema napretka u oblasti materijalnih reparacija na osnovu sudskih odluka na Kosovu.

Veliki broj tužbi za naknadu štete koje su podneli kosovski Albanci se i dalje nalazi pred kosovskim sudovima. Takođe, od 1999. godine kosovski Srbi i drugi nealbanci su podneli veliki broj tužbi zbog uništavanja imovine neposredno nakon završetka rata 1999. godine, pred opštinskim sudovima koji su se u velikom broju slučajeva oglasili nenadležnim. Prema navodima koje je Fond za humanitarno pravo Kosova dobio od Sudskog saveta Kosova, sudovi na Kosovu do kraja 2011. godine nisu doneli niti jednu presudu u korist civilnih žrtava rata na Kosovu.⁷⁴⁹

2.5. Crna Gora

2.5.1. Materijalne administrativne reparacije

Prema evidenciji Ministarstva rada i socijalnog staranja, u Crnoj Gori je na kraju 2010. godine bilo 250 ratnih invalida, četiri civilna invalida rata i 185 porodica poginulih boraca u vezi sa ratnim sukobima.⁷⁵⁰ U 2011. godini registrovano 245 ratnih vojnih invalida, četiri civilna invalida rata i 180 porodica palih boraca, a u vezi sa sukobima devedesetih.⁷⁵¹

Do kraja 2011. godine nije bilo izmjena Zakona o boračkoj i invalidskoj zaštiti⁷⁵², čije su posljednje izmjene usvojene 2008. godine.⁷⁵³ Tako je za priznavanje svojstva vojnog invalida potrebno da nastupi oštećenje organizma od najmanje 20 odsto, a za civilnog invalida rata od 50 odsto.

Mjesečna novčana primanja se polugodišnje usklađuju sa kretanjem troškova života i prosječne zarade u Crnoj Gori.⁷⁵⁴ U periodu od 1. jula 2010. do 1. januara 2011. vojni invalidi su mjesečno primali od 32,71 eura do 545,14 eura, dok je penzija civilnih invalida rata iznosila od 70 eura do 545,14 eura.⁷⁵⁵ Izdvajanja za obje kategorije ostala su ista, s tim da civilni invalidi i dalje ne mogu ostvarivati pravo za posljednje tri kategorije (za manje od 50 odsto invaliditeta).⁷⁵⁶

Pravo na dodatak za tuđu njegu i pomoć imali su vojni i civilni invalidi prve kategorije sa 100 odsto invaliditeta,

---

⁷⁴⁵ Isto, čl.8.

⁷⁴⁶ Isto, čl.12, st.1.

⁷⁴⁷ Isto, čl.19.

⁷⁴⁸ Isto, čl.20.

⁷⁴⁹ Email prepiska sa Bekimom Blakajem, direktorom Fonda za humanitarno pravo Kosovo, 03. jul 2012. godine.

⁷⁵⁰ Odgovor elektronskom poštom, Veselinke Đuretić, samostalne savjetnice za boračko-invalidsku zaštitu, Ministarstva rada i socijalnog staranja, 22. decembar 2011. godine.

⁷⁵¹ Isto.

⁷⁵² Isto.

⁷⁵³ Zakon o boračkoj i invalidskoj zaštiti, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 69/03, br. 21/08.

⁷⁵⁴ Odgovor elektronskom poštom, Veselinke Đuretić, samostalne savjetnice za boračko-invalidsku zaštitu, Ministarstva rada i socijalnog staranja, 22. decembar 2011. godine.

⁷⁵⁵ Isto.

⁷⁵⁶ Zakon o boračkoj i invalidskoj zaštiti, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 69/03, čl. 22.

kao i vojni i civilni invalidi rata „sa ukupnim oštećenjem organizma koje je sa invaliditetom jednako oštećenju organizma vojnog invalida prve grupe, odnosno civilnog invalida rata prve grupe“.⁷⁵⁷ Dodatak za tuđu njegu i pomoć u 2010. godini iznosio je 272,57 eura. Obje kategorije imaju ista prava kada su ortopedska pomagala u pitanju. Takođe, njihova prava su u istom odnosu i kada su primanja za članove porodica u pitanju. Uvećana porodična invalidnina na kraju 2010. godine iznosila je 190,80 eura.⁷⁵⁸

Novčana naknada materijalnog obezbjeđenja iznosila je na kraju 2010. godine 109,03 eura, a za sauživaoca se ona uvećavala za 20 odsto. Naknadu su dobijali invalidi bez ikakvih prihoda i djeca palog borca koja se nalaze na redovnom školovanju i ona koja nemaju nikakvih prihoda.⁷⁵⁹

Iznos porodične invalidnine, uvećane porodične invalidnine i novčane naknade materijalnog obezbjeđenja isti je za porodice nestalih i porodice palih boraca. Za priznavanje prava na porodičnu invalidninu po osnovu palog borca do kraja 2011. godine je i dalje bilo potrebno pribaviti izvod iz matične knjige umrlih ili rješenje nadležnog organa o proglašenju nestalog lica umrlim. Porodice nestalih civila zaključno sa 2011. godinom u Crnoj Gori nisu stekle pravo na novčanu mjesečnu pomoć.⁷⁶⁰

U toku 2011. godine u Crnoj Gori materijalna pomoć za civilne i vojne invalide rata neznatno je uvećana, i to maksimalno za 20 eura za najteže kategorije invaliditeta.

2.5.2. Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka

Zaključno sa 2011. godinom, protiv Crne Gore pred Osnovnim sudom u Podgorici, pokrenuto je 12 procesa za naknadu nematerijalne štete, uzrokovane od strane državnih organa. Tuženi su vojska, koja je označena kao izvršilac zločina, i MUP, kao institucija koja ima odgovornost zaštite ljudi i imovine.⁷⁶¹ Tužbe su podnosile porodice žrtava ratnih zločina, ili žrtve lično, preko svojih advokata. Nevladina organizacija Akcija za ljudska prava, koja prati ova suđenja, konstatuje da je za njih karakteristično da se u raspravi izbjegava dovođenje u vezu ubijanje žrtava od strane vojske, već se njihovo ubijanje svodi na vanredne događaje za koje je Crna Gora odgovorna kao pravni nasljednik SRJ, ističući da je ovakva teza korisna za žrtve, jer oštećeni nemaju potrebe da dokazuju činjenice iz samog događaja, ali je i nerealna jer sakriva činjenicu da su pripadnici vojske bezrazložno ubijali nevine građane države kojoj su i sami pripadali.⁷⁶²

Jedina pravosnažna presuda za naknadu nematerijalne štete izrečena je po tužbi Hadžije Ahmetija iz Novog Sela kod Peći, koji je tužio Crnu Goru za pretrpljeni duševni bol koji je doživio kao žrtva ratnog zločina izvršenog u aprilu 1999. godine u selu Kaluđerski Laz. Sud mu je dodijelio naknadu od 12.000 eura, od 45.000 koliko je Ahmeti tražio.⁷⁶³ Za zločin nad drugim albanskim izbjeglicama u ovom selu punomoćnici žrtava podnijeli su oko 20 tužbi za naknadu štete pred Osnovnim sudom u Podgorici. Ostali postupci za naknadu štete su u toku. Vlada Crne Gore nije do kraja 2011. godine odgovorila na inicijativu, podnešenu u martu 2009. godine, da se žrtve zločina u Kaluđerskom Lazu obeštete na isti način kao žrtve deportacija u decembru 2008. godine.⁷⁶⁴

U vezi sa zločinima počinjenim u Bukovici, Fond za humanitarno pravo zastupao je više žrtava.

U slučaju tužbe žrtava torture u bukovičkom selu Čerjenci, Šabana Rizvanovića i Arifu Rizvanović, Osnovni sud u Podgorici donio je 7. aprila 2010. godine prvostepenu presudu po kojoj je država Crna Gora dužna da im isplati po 10.000 eura odštete. Međutim, Viši sud je ukinuo prvostepenu presudu i vratio predmet na ponovno odlučivanje. Nad Šabanom i Arifom Rizvanović torturu su počinili pripadnici rezervnog sastava Vojske Jugoslavije (VJ) u februaru 1993. godine. Fond za humanitarno pravo podnio je tužbu u ime Rizvanovićevih 30. oktobra 2006. godine. Fond je saopštio da se „uprkos manjkavosti presude“ neće žaliti jer bi „pokretanje drugostepenog

757 Isto, čl.29.

758 Odgovor elektronskom poštom, Veselinke Đuretić, samostalne savjetnice za boračko-invalidsku zaštitu, Ministarstva rada i socijalnog staranja, 22. decembar 2011. godine.

759 Isto.

760 Isto.

761 Akcija za ljudska prava, *Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori*, Podgorica, 2011. godine, str.27.

762 Isto.

763 Isto.

764 Odgovor elektronskom poštom advokata porodice žrtava Velije Murića, 12. decembar 2011. godine.

postupka za Šabana i Arifu Rizvanović, koji će uskoro napuniti 90 godina, značio da pravdu na koju čekaju više od 17 godina, verovatno neće ni doživjeti.”⁷⁶⁵

Viši sud je ukinuo i presudu Osnovnog suda u Kolašinu donijetu 11. maja 2010. godine, za naknadu od 15.000 eura Zlatiji Stovrag iz bukovičkog sela Vukšići, zbog pretrpljenih i budućih duševnih bolova zbog smrti supruga Himza, koji je izvršio samoubistvo usljed straha od nove policijske torture. Takođe, ukinuta je i presuda kojom je dodijeljena odšteta za imovinu Osmanu Ramoviću iz sela Vitine, a po tužbi koju je Fond za humanitarno pravo podnio još 2007. godine.⁷⁶⁶ U Osnovnom sudu u Podgorici, 8. aprila 2010. godine, započeli su procesi za naknadu štete po tužbama Zlatije, Aleme i Amele Bungur, te Sevde Bungur, zbog protivpravnog odvođenja u zarobljeništvo i odvođenja na bosansku teritoriju pod kontrolom bosanskih Srba.⁷⁶⁷

Suđenja za naknadu štete za žrtve NATO bombardovanja u selu Murino su na kraju 2011. godine bila pri kraju. U nekoliko sporova dobijene su prvostepene presude, a u jednom slučaju tužbeni zahtjev je odbijen.⁷⁶⁸ U septembru 2010. godine, Osnovni sud u Podgorici presudio je da se porodici poginulog Manojla Komatine isplati 69.000 eura odštete, na šta je uslijedila žalba države.⁷⁶⁹ U novembru 2010. godine, Sud je donio presudu da su Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave i Ministarstvo odbrane, odnosno Vojska Crne Gore, obavezni da solidarno isplate 82.000 eura porodici Vukića Vuletića, koji je nakon ranjavanja preminuo u beranskoj bolnici.⁷⁷⁰

U decembru 2008. godine, zastupnici žrtava postigli su sudsko poravnanje sa Vladom Crne Gore, u 42 parnice u kojima su zastupali porodice žrtava deportovanih iz Crne Gore i kasnije ubijenih na teritoriji Bosne i Hercegovine. Porodice žrtava su obeštećene u ukupnom iznosu od 4.100.000 eura. Djeca ubijenih dobila su po 30.000 eura odštete, roditelji i supruge po 25.000 eura, braća i sestre – članovi porodica logoraša po 10.000 eura, a preživjeli po 7.000 eura za jedan mjesec boravka u logoru.⁷⁷¹

2.6. Makedonija

I dalje nema dostupnih podataka o zbrinjavanju civilnih žrtava rata u Makedoniji, niti postoje zakonska rešenja koja regulišu ovu oblast. Broj žrtava i teško povredjenih (invalida) od strane makedonskih bezbednosnih snaga u sukobu 2001. godine je poginulih 43 pripadnika makedonske vojske i 119 povredjenih pripadnika Armije Republike Makedonije (ARM). Takođe, 15 pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova je ubijeno, a 150 povredjeno.⁷⁷²

Proces isplate obeštećenja ranjenim pripadnicima ARM i porodicama onih pripadnika koji su smrtno stradali tokom 2010-2011. je ušao u završnu fazu.

Prema Zakonu o posebnim pravima pripadnika bezbednosnih snaga i članova njihovih porodica, koji je stupio na snagu 2002. godine, svi imaju prava iz socijalne, zdravstvene i obrazovne oblasti.⁷⁷³

---

765 Saopštenje Fonda za humanitarno pravo, 12. jun 2010. godine, internet stranica FHP, <http://www.hlc-rdc.org/index.php/sr/informisanje/saoptenja/262-obeteenje-zbog-torture-nad-abanom-i-arifom-rizvanovi-1993-godine-u-bukovici>.

766 Akcija za ljudska prava, *Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori*, Podgorica, 2011. godine, str.15.

767 „Bukovičani traže odštetu zbog duševnih bolova”, internet stranica *Pobjeda*, 9. april 2010. godine, <http://www.pobjeda.me/arhiva/?datum=2010-04-09&id=182897>.

768 Odgovor elektronskom poštom advokata porodice žrtava Velije Murića, 12. decembar 2011. godine.

769 „Vreda žalba države”, internet stranica *Večernje novosti*, 17. septembar 2010. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:300463-Vredja-zalba-drzave>.

770 „MUP i Vojska da isplate 82.000”, internet stranica *Montenews*, 25. novembar 2010. godine, <http://www.montenews.me/vijesti/drustvo/92412.html>.

771 „Deportacija izbjeglica 1992”, internet sajt Advokatska kancelarije Prelević, http://www.prelevic.com/human_rights_deportacija.htm.

772 Ministarstvo unutrašnjih poslova, „Bela Knjiga”, (Skoplje), str.137-146.

773 Zakon o posebnim pravima pripadnika bezbedonosnih snaga i članova njihovih porodica, *Službeni glasnik Republike Makedonije*, br.2/2002 i br.17/2003.

Pripadnici ARM koji su bili povređeni su oštećeni u odnosu na procenat invaliditeta,⁷⁷⁴ dok su porodice poginulih oštećene sa po 250.000 denara (oko 4.000 eura) po članu najuže porodice. Unija branilaca Makedonije kritikovala je proceduru oštećenja porodica poginulih, jer su ugovori o naknadi štete porodica i ARM potpisivani neposredno nakon pogibija pripadnika armije.⁷⁷⁵

Zbog takvog načina oštećenja, nekoliko porodica je pokušalo da sudski preispita te odluke, ali nije bilo rezultata. Jedan deo njih je dobio parnice, ali nisu svi procesi okončani pozitivno po tužitelje u postupku. Određeni broj ranjenih pripadnika ARM nije nikada tražio oštećenje od države.⁷⁷⁶

Proces oštećenja pripadnika policije nije bio sistematski organizovan kao kod pripadnika ARM. Pripadnici policije koji su bili povređeni, kao i porodice poginulih, bili su primorani da traže oštećenje sudskim putem.⁷⁷⁷ Još uvek ima nerešenih ili spornih zahteva za oštećenje pripadnika policije, i to u vezi sa 9 poginulih i 46 povređenih policajaca.⁷⁷⁸

Jedno od otvorenih pitanja za koje ne postoje tačni podaci je broj žrtava kod pripadnika Oslobođilačke narodne Armije (ONA) - Ushtria Çlirimtare Kombëtare - UÇK, civilnih žrtava i materijalne štete kod građana albanske nacionalnosti, dok veterani ONA-e i dalje nastoje da dobiju državnu penziju i druge socijalne povoljnosti. Za sada, njihov problem se rešava mehanizmima socijalne politike, ali ne i kroz sistem penzionisanja.

2.7. Slovenija

2.7.1. Materijalne administrativne reparacije

Pitanje materijalnih administrativnih reparacija u Sloveniji je uređeno Zakonom o odbrani i zaštiti,⁷⁷⁹ Zakonom o delimičnom povraćaju štete prouzrokovane vojnom agresijom na Republiku Sloveniju,⁷⁸⁰ Zakonom o zaštiti žrtava vojne agresije na Republiku Sloveniju u 1991,⁷⁸¹ i Zakonom o posebnim pravima žrtava u ratu za Sloveniju 1991.⁷⁸²

U skladu sa Zakonom o delimičnom povraćaju štete, pravna i fizička lica su mogla da potražuju povraćaj štete prouzrokovane oružanim sukobom u Republici Sloveniji 1991. godine. Pored toga, oštećeni su mogli da traže odštetu i na osnovu Zakona o obligacionim odnosima i opštih propisa. Na osnovu tih propisa, Državno pravobranilaštvo je u slučajevima ranjavanja ili smrti pripadnika slovenačke Teritorijalne odbrane (TO) ili policije sklopilo vansudska poravnanja.⁷⁸³

Zakon o žrtvama ratnog nasilja, usvojen 1995. godine, posvećen je problemima žrtava Drugog svetskog rata, a tek u manjem delu se bavi žrtvama drugih sukoba. Žrtve sukoba 1991. godine su dobile odštetu na osnovu važećih zakona (poslednji je Zakon o ratnim invalidima Slovenije), koji određuju odštetu za invalidnost. Zakon o ratnim invalidima Slovenije⁷⁸⁴ uređuje prava koja je pre toga uređivao Zakon o zaštiti žrtava vojne agresije na Republiku Sloveniju u 1991. godini⁷⁸⁵, uz zakone o osnovnim pravima vojnih invalida i porodica palih boraca, i

774 Oštećenja su se kretala do 1.500.000 denara (oko 24.000 eura).

775 Intervju sa Acom Stojanovskim, predsednikom "Unije branilaca Makedonije", 20. januar 2012. godine.

776 *Isto*.

777 *Isto*. Takođe videti: Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 80-81.

778 Ministarstvo unutrašnjih poslova, "Bela Knjiga", (Skoplje), str.137-146.

779 *Službeni list Republike Slovenije*, br. 15/1991. godine.

780 *Službeni list Republike Slovenije*, br. 11/1991. godine.

781 *Službeni list Republike Slovenije*, br. 12/1991. godine.

782 *Službeni list Republike Slovenije*, br. 49/1997. godine.

783 Dopis Državnog pravobranilaštva Republike Slovenije istraživaču Igoru Mekini, 30. januara 2012. godine.

784 Zakon o vojnim invalidima, *Službeni list Republike Slovenije*, br. 63/1995. godine.

785 *Službeni list Republike Slovenije*, br. 12/1991. godine.

civilnih invalida rata koji su svoja prava ostvarivali na osnovu Zakona o civilnim invalidima rata.⁷⁸⁶ Ratni invalidi sa oštećenjem organizma od 10 do 100 odsto imaju pravo na invalidninu. Osnova za izračunavanje invaliditeta (od 30 odsto do 100 odsto) iznosi 35 odsto prosečnog neto dohotka u Sloveniji, a maksimalni iznos je 414 evra.

Osobama koje su kao pripadnici TO Slovenije ili organa za unutrašnje poslove Slovenije postale invalidi, kao i članovima njihovih porodica, obezbeđen je status ratnih invalida Zakonom o posebnim pravima žrtava u ratu za Sloveniju 1991. godine.⁷⁸⁷ Uprkos tome žrtve još uvek ne mogu da koriste sva prava, na primer isplatu ratne odštete, jer slovenački parlament nije usvojio poseban zakon, koji bi određivao isplatu ratne odštete.

Slovenija je štetu na infrastrukturi, nastalu tokom sukoba 1991. godine, popravila sama i nije tražila vraćanje ratne odštete od drugih država naslednica SFRJ. Državno pravobranilaštvo Republike Slovenije tako nema podatke o visini štete na infrastrukturi, a isto tako ne raspolaže podatkom da je Slovenija tražila od drugih država povraćaj štete.⁷⁸⁸

Slovenija je nakon skoro 20 godina započela rešavanje problema "izbrisanih", koji se odnosi na uređenje statusa 25.671 lica koje su slovenački državni organi nakon osamostaljenja, 26. februara 1992. godine, administrativnim aktom izbrisali iz registra stalnog boravišta.⁷⁸⁹

Ustavni sud je dva puta u roku od četiri godine (1999. i 2003. godine) presudio da se prilikom „brisanja“ ljudi radilo o nezakonitom postupku države Slovenije.

U Sloveniji je na snazi još od 1999. godine na snazi Zakon o uređenju statusa državljana drugih država naslednica SFRJ u Republici Sloveniji, namenjen posebnom položaju "izbrisanih".⁷⁹⁰ Zakon je usvojen 1999. godine nakon odluke Ustavnog suda Republike Slovenije da je brisanje iz registra stalnih stanovnika bilo protivzakonito, te da je Zakon o strancima u suprotnosti s Ustavom budući da nije uređio pravni status osoba koje su bile kasnije izbrisane.

Zakonom je određen rok od tri meseca za podnošenje molbe za stalni boravak, ali su podnosioci molbi morali ispunjavati uslov da su živeli u Sloveniji nakon brisanja iz registra stalnih stanovnika. Ovakvom uredbom onemogućeno je uređenje statusa svim onim izbrisanim koji su bili prisilno proterani iz Slovenije ili su Sloveniju privremeno napustili, te se zbog zatvorenih granica ili ratnih uslova potom nisu mogli vratiti, ili su bili odsutni zbog drugih razloga. Odredba o tromesečnom roku za podnošenje molbe poništena je odlukom Ustavnog suda 2003. godine, koji je odredio parlamentu da donese odgovarajuće promene zakona.

Zakon o izmenama i dopunama zakona o uređenju statusa državljana drugih država naslednica SFRJ u Republici Sloveniji usvojene su tek 2010. godine.⁷⁹¹ Proširen je uslov za podnosiocce molbi tako što su ovim izmenama obuhvaćeni i oni izbrisani koji su zbog opravdanih razloga napustili Sloveniju. Rok za podnošenje molbi za stalni boravak je produžen sa tri meseca na tri godine.

Zbog problema izbrisanih, Slovenija je saslušana februara 2010. godine pred Većem za ljudska prava UN, u Ženevi. Potom je i Evropski sud za ljudska prava u Strazburu (jul 2010. godine), posle tužbe 10 „izbrisanih“

---

786 Zakon o civilnim invalidima rata, *Službeni list Republike Slovenije*, br. 56/1992. godine.

787 *Službeni list Republike Slovenije*, br.49/1997.

788 Dopis Državnog pravobranilaštva Republike Slovenije istraživaču Igoru Mekini, 30. januara 2012. godine.

789 Informaciju o novoutvrđenom broju »izbrisanih« je 27. januara 2009. godine na slovenačkoj državnoj televiziji, saopštio tadašnji državni sekretar u Ministarstvu unutrašnjih poslova Goran Klemenčič. O tome je izvestila i državna novinska agencija STA.

“Klemenčič: V Sloveniji je bilo izbrisanih 25.671 oseb (krajše)“, internet stranica *Slovenska tiskovna agencija*, 27. januar 2009. godine, <http://www.sta.si/vest.php?s=s&t=0&id=1358382>.

790 *Službeni list Republike Slovenije*, br.61/1999.

791 *Službeni list Republike Slovenije*, br.50/2010.

stanovnika Slovenije, presudio da je država kršila Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.⁷⁹² Slovenija je uložila žalbu i proces nije okončan do kraja perioda koji obrađuje izveštaj, odnosno do kraja 2011. godine.⁷⁹³

U avgustu 2011. godine, Komisija za otklanjanje rasne diskriminacije Slovenije preporučila je vlastima u Ljubljani da obezbede punu odštetu, satisfakciju, kompenzaciju i garanciju neponavljanja kršenja prava svim osobama, koje je pogodilo oduzimanje statusa stalnog prebivališta.⁷⁹⁴ Slovenija do kraja 2011. godine nije postupila u skladu sa tim preporukama; isplata odšteta je zvanično odbačena, a „izbrisani“ su upućeni na redovne sudove (koji njihove tužbe rutinski odbacuju). Izostala su i izvinjenja od strane predsednika države i vlade, iako su ih „izbrisani“ očekivali i zahtevali. Napredak predstavljaju izvinjenja (bivšeg) predsednika parlamenta Pavla Gantara i ministarke unutrašnjih poslova Katarine Kresal.⁷⁹⁵

2.7.2. Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka

„Izbrisani“ građani u Sloveniji ni u 2010. ni u 2011. godini, nisu dobili materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka, iako je više postupaka u toku. Nemogućnost da tužitelji nadoknade štetu sudskim putem, proističe iz više faktora, pre svega zbog visokih troškova sudskih procesa, ali i visokog tereta dokazivanja, zastarelosti i dugog trajanja postupaka. Jedan od retkih slučajeva gde je nekom pripadniku „izbrisanih“ građana dosuđena odšteta je u slučaju Aleksandra Todorovića, koji je odlukom suda u Ptuju dobio odštetu od 17.000 evra, ali ne na ime odštete za brisanje iz registra stalnog boravišta, već zbog nezakonito uskraćene radne dozvole.⁷⁹⁶

U 2010. godini slovenačkom državnim pravobranilaštvu podneto je 27 odštetnih zahteva u kojima su oštećeni tražili odštetu zbog protivpravnih postupaka organa Republike Slovenije u vezi sa brisanjem iz registra stalnog stanovništva.⁷⁹⁷ Od tog broja, 18 slučajeva je rešeno vansudskim poravnanjem, dok je u devet slučajeva podignuta tužba protiv Republike Slovenije.⁷⁹⁸ Iz prethodnog perioda je u 2010. godinu preneto 48 zahteva, od čega je deset slučajeva rešeno vansudskim poravnanjem a u 38 slučajeva je podignuta tužba.⁷⁹⁹

124

Tokom 2010. godine rešeno je 35 slučajeva, 16 pred sudom i 19 vansudskim poravnanjem, a ni u jednom od ovih 16 presuda nije bila u korist tužitelja. Tri tužbe su povučene, dok je 13 tužbi okončano u korist države. U slučajevima vansudskog poravnanja, 18 zahteva je odbačeno od strane slovenačkog državnog pravobranilaštva, dok je jedan slučaj rešen na drugi način.⁸⁰⁰ Krajem 2010. godine, ostao je nerešen još 41 odštetni zahtev - od toga se 31 slučaj vodio pred sudom, dok se 10 slučajeva rešavalo u vansudskom poravnanju. Većina tužbi odbačena je zbog zastarelosti.

Državnim pravobranilaštvu je tokom 2011. godine podneto četiri odštetna zahteva, koji su otišli na vansudsko poravnanje, dok su u šest slučajeva oštećeni uložili tužbe protiv države. U 2011. godini, Državno pravobranilaštvo

792 U početku je bilo 11 tužitelja, ali je jedan od njih preminuo pre završetka postupka. Predmet *Kurić i drugi protiv Slovenije* (predstavka br. 26828/06), presuda, 13. jul 2010. godine.

793 Proces je okončan sredinom 2012. godine, kada je presudom Velikog veća Evropskog suda za ljudska prava potvrđeno da je Republika Slovenija kršila prava „izbrisanih“, i to član 8 (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) i član 13 (pravo na delotvorni pravni lek) Evropske konvencije o ljudskim pravima. Time je sud potvrdio presudu na prvom stupnju i uz to konstatovao kršenje člana 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima (zabrana diskriminacije), jer su izbrisani kao nekadašnji državljani SFRJ bili tretirani lošije od osoba koje su tada imale status stranaca.

794 Internet stranica Amnesty International, <http://arhiv.amnesty.si/sl/node/3062>.

795 "Prvo opravičilo izbrisanim in zмага človekovih pravic", *Večer*, 16. jun 2010. godine.

796 "Prva pobeda 'izbrisanih' u Sloveniji", internet stranica *Politika*, 21. februar 2009. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Prva-pobeda-izbrisanih-u-Sloveniji.lt.html>.

797 Državno pravobranilaštvo Republike Slovenije, *Godišnji izveštaj Državnog pravobranilaštva za 2010. godinu*.

798 Reč je o zakonskoj obavezi da se tužba protiv države prvo podnosi državnim pravobranilaštvu, na odlučivanje. Član 14. Zakona o državnim pravobranilaštvu (*Službeni list Republike Slovenije*, br. 94/2007 i 77/2009) određuje da onaj, ko želi da povede spor protiv subjekta kojeg zastupa državno pravobranilaštvo, mora pre toga predložiti istom da se sporno pitanje razreši vansudskim poravnanjem. Državno pravobranilaštvo ima rok od najviše 30 dana da se odazove, i o svojoj odluci obavesti predlagača o mogućnosti vansudskog poravnanja. Državno pravobranilaštvo Republike Slovenije, *Godišnji izveštaj Državnog pravobranilaštva za 2010. godinu*, str. 44.

799 *Isto*, str.44.

800 *Isto*, str.45.

je zaključilo 22 slučaja. Pet zahteva rešeno je u korist Slovenije, a u tri slučaja, tužbe su bile povučene. Vansudskim poravnanjem zaključeno je 14 slučajeva i svi odštetni zahtevi su bili odbačeni kao neosnovani. Do kraja 2011. godine pred sudovima se nalazilo 29 tužbi za naknadu štete.⁸⁰¹ Javno pravobranilaštvo se u ovim slučajevima uglavnom poziva na petogodišnji objektivni rok zastarevanja. Naime, odluka Ustavnog suda kojom je utvrđena neustavnost odredbi spornog slovenačkog Zakona o strancima iz 1991. godine⁸⁰² doneta je 1999. godine, pa su stoga tužbe podnete nakon isteka roka od 5 godina odbacivane kao zastarele.

Pred slovenačkim sudovima vođeno je i nekoliko postupaka za naknadu štete načinjene tokom „desetodnevnog rata“ u junu 1991.⁸⁰³ U jednom slučaju Slovenija je oglašena odgovornom za štetu pričinjenu stranim državljanima, čija su vozila pripadnici slovenačke Teritorijalne odbrane koristili za stvaranje barikade protiv snaga JNA i tom prilikom je poginulo šest vozača, dvanaest ih je ranjeno i uništeno je dvadeset kamiona. U prvom sudskom procesu, 1999. godine, sud je Sloveniju označio kao odgovornu za ranjavanje građanina Bosne i Hercegovine, i to za 80 odsto celokupne nastale štete, te odredio isplatu odštete u visini 11 miliona tolara (oko 46.000 evra).⁸⁰⁴

Prema podacima Državnog pravobranilaštva RS, sudovi u Sloveniji su u vezi sa oružanim sukobom u Sloveniji dosudili odštete u još nekoliko slučajeva u kojima je takođe utvrđena odgovornost Republike Slovenije.⁸⁰⁵

3. Povratak izbeglih i raseljenih lica i povratak imovine

3.1. Bosna i Hercegovina

Od kraja rata, do kraja 2010. godine je evidentirano preko milion povratnika u Bosni i Hercegovini, od kojih su skoro polovina tzv. manjinski povratnici (pripadnici određene etničke zajednice koja je manjina u sredini u koju se vraća). Od ukupno 1.048.498 evidentiranih povrataka, oko 600.000 ili 67 odsto odnosi se na povratak raseljenih osoba, a preostalih 43 odsto (oko 450.000) na povratak izbjeglica. U Federaciji BiH evidentirano je oko 750.000 povratnika što predstavlja 71,5 odsto u ukupnom povratku u BiH, dok je na području Republike Srpske evidentirano oko 275.000 povrataka ili 26,2 odsto. Preostalih 2,3 odsto (oko 22.600) od ukupnih povrataka realizirano je na području Distrikta Brčko. Prema nacionalnoj strukturi, vratilo se oko 650.000 Bošnjaka, 135.000 Hrvata, 256.000 Srba i oko 8.000 ostalih nacionalnosti.

Stopa „manjinskih“ povrataka, izračunata prema procjeni Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice na osnovu pretpostavljenog broja osoba koje su napustile svoja prijeratna prebivališta u odnosu na broj povratnika - u Federaciji BiH je 32 odsto (povratnici srpske nacionalnosti), a u Republiku Srpsku je 30 odsto, pri čemu je stopa povrataka Bošnjaka 36,6 odsto, a Hrvata 9,6 odsto. Prema posljednjim podacima nadležnih entitetskih ministarstava i vlade Brčko distrikta, krajem 2011. godine, u statusu raseljenih na teritoriju Bosne i Hercegovine bilo je 38.654 porodice, odnosno 117.561 raseljena osoba.⁸⁰⁶

Prema podacima Zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine, ukupan broj povrataka izbjeglica i raseljenih osoba u FBiH početkom 2011. godine bio je 739.639, od čega 388.058 povrataka iz inozemstva i 351.581 povrataka raseljenih osoba. Ukupan broj povrataka izbjeglica i raseljenih lica pripadnika manjina u mjesta porijekla u FBiH je 275.247, od čega se u 2010. godini vratilo 128 osoba. Početkom iste godine, izbjeglica je na teritoriju FBiH bilo ukupno 156, od čega iz Srbije (uključujući i Kosovo) 139, od čega 29 osoba u kolektivnom smještaju. Iz drugih zemalja ukupno 17 izbjeglica od čega 6 u kolektivnom smještaju. Ukupan broj raseljenih osoba iznosio je 48.637.⁸⁰⁷

801 Dopis Državnog pravobranilaštva Republike Slovenije istraživaču Igoru Mekini, 25. januara 2012. godine.

802 *Službeni list Republike Slovenije*, br. 14/1999.

803 Peter Petrovčič, „Slovenija je odgovorna“, internet stranica *Mladina*, 13. jul 2006. godine, <http://www.mladina.si/94992/slovenija-je-odgovorna/>.

804 Državno pravobranilaštvo Republike Slovenije, *Godišnji izveštaj Državnog pravobranilaštva za 2004. godinu*.

805 Dopis Državnog pravobranilaštva Republike Slovenije istraživaču Igoru Mekini, 30. januara 2012. godine.

806 Ministarstvo za izbjeglice i ljudska prava, *Povratak u 2011. godini*, decembar 2011. godine, str.3.

807 Internet stranica Federalnog zavoda za statistiku, www.fzs.ba.

Table. 1. Povratak izbjeglica i i raseljenih osoba u BiH do 31.12.2010. ⁸⁰⁸

Federacija BiH			Republika Srpska		
Izbjeglice	Raseljeni	Svega	Izbjeglice	Raseljeni	Svega
388.442	361.146	749.588	58.441	216.208	274.649

Brčko distrikt BiH			Bosna i Hercegovina		
Izbjeglice	Raseljeni	Svega	Izbjeglice	Raseljeni	Svega
2.306	21.955	24.261	449.189	599.309	1.048.498

Veliki broj općina ne raspolaže podacima o stvarno realiziranom povratku, niti vodi takve statistike, a veliki broj registriranih povratka rezultira prodajom imovine i trajnim napuštanjem prijeratnog mjesta boravka. Stoga će se stvarni rezultati povratka moći analizirati tek kada bude obavljen popis stanovništva.⁸⁰⁹ Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica u Republici Srpskoj u statusu raseljenog lica ima još 19.536 porodica (61.776 osoba), i 2.856 izbjeglih porodica (9.002 osoba).⁸¹⁰

Parlamentarna skupština BiH je u junu 2010. godine usvojila Revidiranu strategiju za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, koja se bavi definisanjem mogućnosti trajnih rješenja za izbjeglice i raseljena lica.⁸¹¹ Strategija predviđa obnovu i rekonstrukciju prijeratne imovine, i rješavanje stambenih pitanja u sadašnjem mjestu boravišta, kao i kompenzaciju („pravičnu nadoknadu“) za imovinu koja ne može biti vraćena.

Revidirana strategija postavlja zatvaranje kolektivnih centara kao nesumnjiv prioritet. Neke od mjera koje će se prema Revidiranoj strategiji prioritetno provoditi imaju za cilj potpuno pražnjenje ovog vida stanovanja u skladu sa stvarnim potrebama trenutnih korisnika ovog vida smještaja. Posebna pažnja će biti posvećena ranjivim kategorijama.⁸¹² Planira se i usvajanje novih zakonskih rješenja koji bi trebalo da spriječe eventualne povrede prava osoba u ovom procesu, uključujući sprječavanje posljedica prisilnih deložacija.⁸¹³ Očekuje se da se ovaj proces završi 2014. godine.⁸¹⁴

808 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, informacija o povratku, internet stranica Ministarstva <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/INFORMACIJA%20O%20POVRATKU%20DO%202010.pdf>.

809 Informacija o povratku, internet stranica Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/INFORMACIJA%20O%20POVRATKU%20DO%202010.pdf>.

810 Informacije dobijene od Ministarstva za izbjeglice i raseljena lica Republike Srpske, 11. januara 2012. godine.

811 *Strategija Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma* koja je sačinjena krajem 2002. godine, bila je prvi zajednički, okvirni dokument na nivou Bosne i Hercegovine kojim se definiraju ciljevi i planiraju potrebne akcije i reforme u pravcu konačnog realiziranja odredbi Aneksa VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH tzv. Dejtonskog sporazuma, kojim se definira povratak izbjeglica i raseljenih osoba. Ovaj dokument je posebno značajan stoga što je bio prihvaćen i od resornih državnih i entitetskih institucija i od struktura međunarodne zajednice u BiH. *Revidirana strategija provedbe Anexa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma*, april, 2010. godine.

812 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, *Drugi periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*, 2010. godine.

813 Revidirana strategija provedbe Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, 2011. godine.

814 Informacije dobijene od Ministarstva za izbjeglice i raseljena lica Republike Srpske, 11. januara 2012. godine.

3.1.1. Povrat imovine

Prema posljednjim statistikama koje su objavile PLIP agencije, u BiH je podneseno ukupno 211.791 zahtjeva za povrat imovine i stanarskih prava.⁸¹⁵ Doneseno je 197.815 pozitivnih odluka i 12.642 negativne odluke. Broj zaključenih slučajeva je 197.688, što je više od 99 odsto svih slučajeva, i taj posao je u završnoj fazi realiziranja u BiH. Zbog rezultata koji su ostvareni na planu povrata imovine i stanarskih prava, Bosna i Hercegovina se tretira kao dobar primjer u regionu, ali i šire. Kako se pod suštinskim završetkom podrazumijeva da su prijeratni vlasnici/korisnici uvedeni u posjed svoje imovine/stanarskih prava, u preostalim slučajevima se zbog spornog faktičkog i pravnog statusa još uvijek vode upravni postupci, sporovi ili su pokrenute parnice pred nadležnim sudovima.⁸¹⁶ Problem i dalje predstavljaju uništene stambene jedinice, pronalaženje rješenja za osobe koje su posljedično smještene u kolektivnim centrima, te stvaranje mogućnosti za održivi povratak. U BiH još uvijek ima oko 160 izbjegličkih centara, u kojima živi 2.865 porodica, odnosno 7.490 osoba. U kontekstu sprovođenja Revidirane strategije provođenja Aneksa VII kojom je iznalaženje dugoročnih rješenja za smještaj ovih osoba postavljeno u vrh prioriteta BiH, BiH je u 2011. godini pokrenula pregovore sa Razvojnog bankom Vijeća Evrope (CEB) oko osiguranja potrebnih sredstava. Predviđena je rekonstrukcija postojećih stambenih objekata korisnika izbjegličkih centara, izgradnja novih objekata, kao i izgradnja novih zajedničkih objekata za ove kategorije građana (gerijatrijskog ili sličnog tipa).⁸¹⁷ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH ima bazu podataka o blizu 45.000 porodica, odnosno oko 150.000 osoba kojima treba pomoć u rekonstrukciji stambenih jedinica radi dobrovoljnog povratka u BiH.⁸¹⁸

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je u maju 2010. godine donio presudu u slučaju *Đokić protiv Bosne i Hercegovine* kojom je određena isplata od 60.000 evra na ime materijalne štete i 5.000 evra na ime nematerijalne štete u vezi sa povredom Prvog protokola Evropske konvencije o ljudskim pravima, to jest povratom imovine. Riječ je o bezuspješnim pokušajima aplikanta, bez obzira na pravno valjan ugovor o kupoprodaji, da vrati u posjed svoj prijeratni stan i da ga uknjiži na svoje ime.⁸¹⁹ Nakon što je vlada Bosne i Hercegovine isplatila ovaj iznos, protiv Federacije BiH pred Evropskim sudom za ljudska prava je pokrenuto 14 novih tužbi, koje se također odnose na traženje odšteta za vojne stanove bivših pripadnika JNA.⁸²⁰

3.2. Hrvatska

Intenzitet povratka izbjeglica u Hrvatsku slabiji je svake godine, budući da je od kraja rata prošlo više od 16 godina. Statistiku povratka u RH vodi Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Evropske unije budući da je ono pravni sljednik Ureda za izbjeglice, povratnike i prognanike. Statistika povratka vodi se od 1995. godine, koju institucije označavaju kao početak povratka, iako se manji broj izbjeglica vratio i u ranijem periodu.

Prema njihovim podacima, do početka 2010. godine, registrirano je ukupno 347.405 povratnika. Tijekom 2010. i 2011. godine, evidentirano je, također po podacima Ministarstva, 6.844 povratnika. U ovom razdoblju, ukupni broj povratnika čini 248 prognanika,⁸²¹ i 6.596 izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore te Srbije. Statistiku povratka vodi i Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR (eng.)). Podaci UNHCR-a i nadležnog ministarstva u nečemu se razlikuju. Tako podaci UNHCR-a ukazuju kako se u Hrvatsku tijekom 2010. i 2011. godine vratilo 843 izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije (od čega 538 osoba 2010. i 305 osoba 2011. godine), te 4.187 unutarnje raseljenih osoba (od

815 U 2000. godini međunarodna zajednica u BiH osniva tzv. PLIP (Plan provedbe imovinskih zakona) čeliju za praćenje i primjenu relevantnih propisa koja se sastojala od 4 vodeće organizacije međunarodne zajednice u BiH: OHR-a, OSCE-a, UNHCR-a i CRPC-a.

Predstavnici PLIP-a objavljuju mjesečne statističke pokazatelje od nivoa općine do nivoa BiH, analizirajući i upoređujući te pokazatelje.

816 Revidirana strategija provedbe Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, 2011. godine, str. 27.

817 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, *Drugi periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*, 2010. godine.

818 Ministarstvo za izbjeglice i ljudska prava: Povratak u 2011. godini. Decembar, 2011. str.4.

819 Predmet *Đokić protiv Bosne i Hercegovine*, (predstavka br. 6518/04), 27. maj 2010. godine.

820 "Protiv federacije BiH pokrenuto 14 novih tužbi", internet stranica portala *Bitno* <http://www.bitno.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/protiv-federacije-pokrenuto-14-tuzbi>.

821 Hrvatska terminom „prognanici“ označava raseljena lica po međunarodnom humanitarnom pravu.

čega 2.128 osoba 2010. godine i 2.059 osoba 2011. godine).⁸²²

Ostvarivanje prava povratnika na lokalnoj razini i integracija povratnika uvelike varira od zajednice do zajednice. Integracija je bolje napredovala u mjestima gdje veći postotak stanovništva čine pripadnici nacionalnih manjina ili povratnici.⁸²³

Nova studija UNHCR izrađena u Hrvatskoj, bazirana na istraživanju sprovedenom na uzorku od 1.400 registriranih povratnika, pokazuje da više od 33 posto povratnika stalno prebiva u Hrvatskoj, što je manje nego u 2007. godini (38,3 posto). Takođe, anketa je pokazala i da korisnici vladinog programa stambenog zbrinjavanja ostaju i žive u Hrvatskoj u tri puta većem broju od ostalih povratnika. U studiji se napominje da 43 posto kuća “koje izgledaju prazno, redovito se održavaju”, iz čega se zaključuje da postoje “individualne povratničke transnacionalne strategije temeljem kojih osobe koje su formalno ostvarile povratak u Hrvatsku traže rješenja unutar regije ili negdje drugdje, te iščekuju bolja i održiva rješenja za sebe i svoje obitelji”.⁸²⁴

3.2.1. Povrat i obnova imovine

Proces povrata imovine je gotovo na samom završetku. Ukupno je vlasnicima vraćeno 19.267 kuća, uglavnom do 2005. godine, a trenutno je u tijeku još 13 postupaka za povrat imovine, koji se vode sudskim putem zbog iseljenja privremenih korisnika. Od ovih 13 postupaka, 3 postupka se vode i zbog neovlaštenih ulaganja.⁸²⁵

Osnovni problem u smislu povrata imovine predstavljalo je rješavanje stanarskih pitanja tzv. bivših nositelja stanarskog prava.⁸²⁶ Povrat imovine tzv. bivšim nositeljima stanarskog prava uređen je Zakonom o područjima posebne državne skrbi, te odlukama Vlade RH.⁸²⁷ Vlada određuje rok u kojem povratnici mogu podnijeti zahtjeve nadležnim tijelima državne uprave za povrat imovine, a ovaj rok se već više godina produžava. Dodatno na zakonska rješenja i uredbu Vlade, primenjuje se i Zakon o strancima u slučajevima koji se odnose na podnositelje zahtjeva koji nisu državljani Hrvatske, ili su to svojstvo izgubili nakon napuštanja imovine uslijed ratnih zbivanja. Većinom je bila riječ o etničkim Srbima, koji su već od 1991. godine napuštali Hrvatsku, a koji nisu podneli zahtjeve za izvod iz hrvatskog državljanstva, pa su se i dalje vodili kao stranci (u trenutku podnošenja zahtjeva), iako su imali hrvatske osobne iskaznice. Prema podacima Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, tijekom 2010. i 2011. godine ubrzano se provodio proces zbrinjavanja bivših nositelja stanarskog prava na i izvan područja posebne državne skrbi (PPDS), te je u ovom razdoblju stambeno zbrinuto 1.891 obitelji.⁸²⁸

1 | 2 8

128

Jedan od problema sa kojim se suočavaju neke grupe povratnika predstavljaju odredbe kojima se nalaže razlika u pristupu pravima za osobe prema područjima iz kojih se vraćaju u RH. Primjera radi, povratnici Hrvati iz Bosne i Hercegovine imaju pravo na darivanje stanova, dok to pravo nemaju povratnici iz drugih područja (npr. Srbije).⁸²⁹

Što se obnove imovine tiče, broj zahtjeva za obnovu drastično je smanjen kroz proces zatvaranja pregovora o pristupanju Europskoj uniji. U ostvarivanju prava na obnovu je prioritet dan hrvatskim braniteljima i etničkim

822 Vidi internet stranicu UNHCR-a u Hrvatskoj: http://unhcr.hr/images/stories/news/stats/docs/2_2012/unhcr_statistical_report_december_2011.pdf.

823 U ovom je smislu vidljiv veći napredak u integraciji i u mjestima gdje su povratnici iz različitih etničkih skupina, ali dijele sličnu sudbinu povratka ili naseljenja iz ratom zahvaćenih područja (npr. Vojnić).

824 „Manjinski povratak u Hrvatsku - studija otvorenog procesa“, internet stranica Udruge Mi, 29. veljače 2009. godine, <http://www.udruga-mi.hr/item/165-manjinski-povratak-u-hrvatsku-studija-otvorenog-procesa.html>. Studija nije bila dostupna na internetu u vrijeme pripreme izvještaja.

825 Informacija dobivena od Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 16. veljače 2012. godine.

826 Fond za humanitarno pravo, Documenta & BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslavenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, str. 68-69.

827 Zakon o područjima posebne državne skrbi, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 86/08 i br.57/11; Odluka o stambenom zbrinjavanju povratnika – bivših nositelja stanarskog prava na područjima izvan područja posebne državne skrbi (*Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 29/11 i 139/11), Odluka o provedbi stambenog zbrinjavanja povratnika-bivših nositelja stanarskih prava na stanovima izvan PPDS-a (*Narodne novine Republike Hrvatske*, br.63/08), Zaključak o načinu stambenog zbrinjavanja povratnika koji nisu vlasnici kuće ili stana, a živjeli su u stanovima u društvenom vlasništvu, na područjima RH, koja su izvan PPDS-a.

828 Od toga 1.391 na područjima posebne državne skrbi i 500 izvan ovog područja.

829 Zbog navedenih diskriminatornih odredbi u ostvarivanju prava na povrat imovine, Srpski demokratski forum priprema ustavne tužbe.

Hrvatima. Ovo je prvenstvo zakonski uređeno i za obnovu i za rješavanje stambenog pitanja.⁸³⁰ Ovi zakoni nude sustav bodovanja prema kojem se određuju prioritetni slučajevi za obnovu. Budući da je najveći dio zahtjeva riješen, osnovni problem predstavlja odredba navedena u čl. 5, st. 12, Zakona o područjima posebne državne skrbi prema kojoj „korisnik prava na obnovu koji je to pravo ostvario na temelju Zakona o obnovi dužan je u obnovljenu obiteljsku kuću useliti u roku od 30 dana od dana obavljenog tehničkog pregleda i u njoj prebivati najmanje 10 godina i u tom roku ne smije istu prodati, darovati ili na bilo koji drugi način otuđiti, bez suglasnosti Ministarstva“. Tijekom 2010. i 2011. godine, organizacije koje nude besplatnu pravnu pomoć korisnicima ovih prava, većinom etničkim Srbima, zabilježili su više slučajeva u kojima je nadležno ministarstvo od MUP-a tražilo da provodi operativne provjere i, ukoliko je ustvrdilo da vlasnici kuća u njima ne borave, pokrenulo je sudske postupke za povrat uloženi sredstava.⁸³¹

3.3. Srbija

UNHCR je 2008. godine uvrstio Republiku Srbiju na listu od pet zemalja sa dugotrajnom izbegličkom krizom u svetu, kao i zemlju sa najvećim brojem izbeglica i raseljenih lica u Evropi, i taj status ostao je do danas nepromenjen.

U Republici Srbiji je u 2010. godini boravilo 86.000 lica sa izbegličkim statusom, a u toku 2011. godine, taj broj je smanjen na 74.487 lica. Broj interno raseljenih lica je ostao nepromenjen u odnosu na 2010. godinu i on iznosi 210.148 lica.⁸³² Među izbeglim osobama, skoro polovina je starija od 50 godina, dok je među raseljenim licima najveći broj (od preko 26 odsto) osoba između 15 i 29 godina.

Krajem 2010. godine u Srbiji su postojala 54 kolektivna centra u kojima je boravilo ukupno 4.256 lica (898 izbeglica i 3.358 interno raseljenih lica). U 2011. godini zatvoreno je 13 kolektivnih centara uz obezbeđivanje trajnih rešenja za 753 korisnika koji su ih napustili. Trenutno postoji još 41 kolektivni centar od kojih se 13 nalazi na teritoriji Kosova. U kolektivnim centrima boravi ukupno 3.503 lica (667 izbeglica i 2.836 interno raseljenih lica).

U 2010. godini, trajno je integrisano (pružanje podrške rešavanju stanbenog pitanja) 1.705 porodica izbeglica i interno raseljenih lica, i još 1.469 porodica u 2011. godini. Tokom te dve godine, ekonomski su osnažene 2.754 porodice.⁸³³

3.3.1. Povratak imovine

Pitanja povratka imovine i obezbeđivanja uslova za nesmetano korišćenje te imovine uz pristup svim potrebnim drugim pravima za odvijanje normalnog života, obaveze su zemlje porekla. Budući da Srbija ima najviše osoba sa otvorenim statusnim pitanjem od svih zemalja u regionu, pitanje povratka imovine jeste deo njenih obaveza, ali kroz zagovaranje pristupa pravima putem međudržavnih sporazuma, za osobe koje borave u Srbiji na teret budžeta (osobe sa izbegličkim i raseljeničkim statusom). Kada je proces regionalnog pristupa trajnom rešavanju pitanja izbeglištva i raseljeničtva obnovljen, tokom 2010. i 2011. godine održano je devet bilateralnih sastanaka predstavnika Hrvatske i Srbije, a paralelno sa tim, o pitanju povratka imovine za izbeglice iz Hrvatske koje se nalaze u Srbiji razgovarano je tokom predsedničkih susreta Hrvatske i Srbije.⁸³⁴ Rezultat tih svojevrsnih pregovora

830 Vidjeti: Zakon o područjima posebne državne skrbi, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 86/08 i br.57/11 i Zakon o obnovi *Narodne novine Republike Hrvatske*, br.24/96, br.54/96, br.87/96, br. 57/00, br. 38/09, br. 45/11.

831 Više razgovora s predstavnicima Srpskog narodnog vijeća i Srpskog demokratskog foruma. Intervju s Tatjanom Vukobratović Spasojević, pravnom savjetnicom u SNV-u, veljača 2012. godine.

832 Od tog broja, 157.437 su osobe srpske nacionalnosti, a 22.823 romske nacionalnosti. Informacije dobijene od Komesarijata za izbeglice Republike Srbije, 30. decembar 2011. godine.

833 Sredstva su delom obezbeđena iz budžeta Republike Srbije, a ogromnim delom višegodišnjim donatorskim projektima Banke za razvoj Saveta Evrope, Vlade Savezne Republike Nemačke, UNHCR, Evropske Unije, INTERSOS, *The Bureau of Population, Refugees, and Migration (BPRM)*, i drugih.

834 "Josipović u poseti Srbiji", *Vreme* br. 1020, 22. jul 2010. godine.

je promena politike prema izbeglicama, što je rezultiralo zbrinjavanjem i ostalih lica u potrebi za stambenim rešenjem (uključujući i ona koja nisu ostvarila svoja imovinska i stanarska prava).⁸³⁵ Te mere su podržane i Zaključkom vlade Srbije o prihvatanju Predloga mera za rešavanje problema izbeglica u Republici Srbiji, koje je definisao Komesarijat za izbeglice Republike Srbije.⁸³⁶ Ovime je odlučeno da se Srbija fokusira na programe trajne integracije sadašnjih i bivših izbeglica koje su se svojom voljom opredelile za integraciju u Srbiji.

3.4. Kosovo

Prema podacima kosovskog Ministarstva za zajednice i povratak, ukupan broj izbeglih i raseljenih lica koji su se vratili na Kosovo od 2000. do 2011. godine je 9.766 Srba, 3.241 Roma, 6.193 Egipćana i Aškalija, 1.691 Bosanaca, 1.321 Goranaca, dva pripadnika turske manjine, jedan Hrvat i 11 Crnogoraca. Od januara do decembra 2010. godine, ukupno 2.214 pripadnika manjine dobrovoljno se vratilo na Kosovo, i to je najveći povratak manjina u poslednjih šest godina.⁸³⁷ Među povratnicima je 898 Srba, 371 Roma, 711 Egipćana i Aškalija, 49 Bosanaca, 182 Goranaca, jedan Turčin, jedan Hrvat i dva Crnogorca. U 2011. godini, vratilo se 1.004 pripadnika manjine, i to 419 Srba, 110 Roma, 311 Egipćana i Aškalija, 50 Bosanaca, 104 Goranaca, jedan Turčin i devet Crnogoraca.⁸³⁸

Vladin budžet za podršku povratku je znatno smanjen i poslednjih godina je u stalnom padu.⁸³⁹ Opštinske vlasti se suočavaju sa teškoćama u obezbeđivanju socijalnih stanova za povratnike bez imovine, i one još uvek nisu u stanju da odgovore na neposredne i dugoročne potrebe interno raseljenih lica i povratnika, zbog nedostatka sredstava za tu svrhu.⁸⁴⁰ Stoga se još uvek ne može govoriti o dugoročnim strategijama za integraciju povratnika, iako ima napora u tom pravcu. Strategija Ministarstva za zajednice i povratak je usvojena 12. februara 2010. godine. Strategijom su predviđena stalna zaposlenja pri opštinama za službenike zadužene za organizaciju povratka. Takođe, određeno je zemljište koje se sada daje povratnicima na dugoročno korišćenje (99 godina) sa ciljem obezbeđivanja održivosti procesa povratka.⁸⁴¹

3.4.1. Povratak imovine

Kosovska agencija za imovinu (KPA – Kosovo Property Agency [eng]), bavi se rešavanjem zahteva u vezi sa ratom na Kosovu, koji se odnose na privatnu nepokretnu imovinu, uključujući poljoprivrednu i komercijalnu imovinu. Ona je nasledila i deo mandata Komisije za stambene i imovinske zahteve (Housing and Property Claims Commission - HPCC) i Direkcije za stambena i imovinska pitanja (Housing and Property Directorate - HPD) koje su u međuvremenu zatvorene (nakon osnivanja KPA). Taj deo mandata koji je KPA preuzela, odnosi se na odluke o imovinsko-pravnim odnosima koje su čekale na izvršenje, kao i na vođenje imovine koja je stavljena pod upravu HPD-a. KPA ima i izvršni mandat da u saradnji sa Policijom Kosova obezbedi deložacije i useljenja zakonskih vlasnika.⁸⁴² Do sada je od osnivanja (2006. godine) KPA primila ukupno 41.471 zahteva za rešavanje imovinskih sporova. Rešila je i 23.908 zahteva koji su bili u nadležnosti HPCC. Rešavanje svih preostalih zahteva, čiji broj nije poznat, planirano je do kraja 2012.⁸⁴³

U tom smislu, budući da je ogroman broj ovih zahteva u vezi sa pravima manjina u okviru većinske zajednice, postoje ogromni problemi u realizaciji zahteva. Stoga je potpisivanje memoranduma o saradnji između KPA i KP

835 Informacije dobijene od Komesarijata za izbeglice Republike Srbije, 30. decembar 2011. godine.

836 Zaključak Vlade Srbije 05. Br: 019-9265/2010, 9. decembar 2010. godine.

837 Podaci u Izveštaju Evropske komisije o napretku Kosova za 2010. godinu su nešto drugačiji. Prema tom izveštaju, od januara do novembra 2010. godine na Kosovo se vratilo oko 1.600 lica; str. 19. European Commission Kosovo* 2010 Progress Report, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ks_rapport_2010_en.pdf.

838 Informacije dobijene od Ministarstva za zajednice i povratak, decembar 2011. godine.

839 Budžet ovog ministarstva 2008. godine bio je 9.118.553 evra, 2010. – 8.743.889 evra, a 2011. je bio 7.160.317 evra; Ministarstvo za zajednice i povratak, Kancelarija za budžet i finansije, internet stranica Ministarstva. <http://www.mkk-ks.org/?page=3,93>.

840 European Commission Kosovo* 2010 Progress Report, str. 19-20.

841 *Isto*, strana 21.

842 Kosovska Agencija za imovinu, o mandatu, <http://www.kpaonline.org/sr/about.asp>.

843 Email komunikacija sa Arian Krasiqi, portparolom KAI, 9. decembar 2011. godine.

(2009.) od izuzetnog značaja, jer je ubrzalo i pojednostavilo proceduru deložacije nezakonito useljenih lica. Do sada je saradnja na bazi ovog memoranduma zadovoljavajuća, sa izuzetkom implementacije na severnom delu Kosova.⁸⁴⁴

3.5. Crna Gora

Lica porijeklom iz Bosne i Hercegovine u Crnoj Gori do danas imaju status raseljenih lica, dok osobe sa Kosova imaju status interno raseljenih lica. Njihovim zbrinjavanjem bavi se Zavod za zbrinjavanje izbjeglica (ZZZI), pravni nasljednik Komesarijata za raseljena lica, koji je postojao do 2006. godine.⁸⁴⁵ ZZZI se stara o vođenju baze podataka raseljenih sa Kosova, dok je u nadležnosti MUP-a vođenje baze podataka raseljenih iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Izbjegli i raseljeni se u Crnoj Gori suočavaju sa nizom problema, prvenstveno u vezi sticanja državljanstva. Članom 4. Zakona o državljanstvu Crne Gore predviđeno je da se crnogorsko državljanstvo stiče rođenjem na teritoriji Crne Gore. Djeca raseljenih i interno raseljenih lica u opštinama Bar, Cetinje, Rožaje i Bijelo Polje automatski su upisivana u knjigu državljana na osnovu činjenice da su rođena u Crnoj Gori.⁸⁴⁶ Međutim, nakon što su matični registri prešli iz nadležnosti opština u nadležnost MUP-a od 1. januara 2010. godine, ta djeca su izbrisana iz knjige državljana.⁸⁴⁷

Udruženje raseljenih, izbjeglih i prognanih smatra da je ovim postupanjem po više osnova izvršena diskriminacija skoro 18.000 raseljenih i interno raseljenih lica koja žele da dobiju crnogorsko državljanstvo.

Ustavni sud Crne Gore odbio je u decembru 2011. godine zahtjev Udruženja raseljenih, izbjeglih i prognanih da preispita odluku Vlade Crne Gore iz 2008. godine, koja onemogućava dobijanje državljanstva onima koji su, zbog ratnih dešavanja, došli u Crnu Goru.⁸⁴⁸ Aktuelna zakonska rješenja omogućavaju raseljenima sa Kosova, Hrvatske i Bosne i Hercegovine status stranca sa stalnim boravkom, kao „prelaznog rješenja“ do statusa državljana Crne Gore. Novim zakonskim rješenjima (iz novembra 2011. godine) moguće je podnijeti zahtjev za status stranca sa stalnim boravkom do 31. decembra 2012. godine.⁸⁴⁹

Do sredine jula 2011. godine, MUP Crne Gore izdao je 2.180 dozvola za stalno nastanjenje od ukupno 4.190 prijava, što je 30 odsto od ukupnog broja raseljenih i interno raseljenih lica, koja su do 7. novembra 2011. godine imala rok da se prijave za status stranca.⁸⁵⁰

Raseljena i interno raseljena lica, koja su stekla status stranca sa stalnim nastanjenjem u Crnoj Gori, imaju pravo na pristup crnogorskom državljanstvu nakon deset godina zakonitog boravka kao stalno nastanjena lica, ili ako su u braku sa crnogorskim državljaninom ili državljanicom najmanje tri godine i zakonito i neprekidno borave u Crnoj Gori najmanje pet godina, prije podnošenja zahtjeva za prijem u crnogorsko državljanstvo.⁸⁵¹ Od maja 2008. do jula 2011. godine, oko 600 raseljenih lica iz Bosne i Hrvatske steklo je državljanstvo Crne Gore, uglavnom zbog sklapanja braka s crnogorskim državljanima. Sva lica koja su podnijela zahtjev za crnogorsko državljanstvo, osim lica čiji su bračni drugovi crnogorski državljani, morala su pružiti dokaz o odricanju od ranijeg državljanstva.⁸⁵² Međutim, izmjenama Zakona o državljanstvu od septembra 2011. godine, državljani zemalja bivše Jugoslavije sa stalnim nastanjenjem u Crnoj Gori, od najmanje pet godina prije referenduma, mogli su podnijeti zahtjev za dobijanje crnogorskog državljanstva do 31. januara 2012. godine i steći državljanstvo prijemom, a bez otpusta iz

---

844 Email komunikacija sa Arianom Krasijijem, portparolom KAI, 7. decembar 2011. godine.

845 Internet stranica Zavoda za zbrinjavanje izbjeglica, www.zzzi.co.me.

846 Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik, Podgorica, 2011. godine, str.14.

847 *Isto*, str. 15.

848 Pregled rada Ustavnog suda u 2011. godini, internet stranica Ustavnog suda Crne Gore, <http://www.ustavisudcg.co.me/Pregled%20rada%20Ustavnog%20suda%20za%202011.godinu.pdf>.

849 Internet stranica Zavoda za zbrinjavanje izbjeglica, www.zzzi.co.me.

850 Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik, Podgorica, 2011. godine, str.17.

851 Zakon o crnogorskom državljanstvu, čl. 8 i čl. 11, *Službeni list Crne Gore*, br. 13/2008.

852 Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik, Podgorica, 2011. godine, str.23.

prethodnog državljanstva.⁸⁵³

U decembru 2011. godine na evidenciji ZZZI bilo je 9.300 interno raseljenih lica sa Kosova (preregistracija je obavljena u periodu od 14. septembra 2009. do 14. februara 2010. godine), a na evidenciji MUP-a bilo je 3.800 raseljenih lica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Od 2005. godine u Crnoj Gori se sprovodi program dobrovoljnog povratka interno raseljenih lica na Kosovo. Ukupno se dosad vratilo 2.692 lica. U toku 2011. godine, prema podacima ZZZI, na Kosovo se vratilo 19 lica.⁸⁵⁴

Prema podacima iz jula 2011. godine, samo 7,7 odsto interno raseljenih lica živi u iznajmljenom smještaju, njih 11,1 odsto živi u kolektivnom smještaju, a većina - 61,2 odsto živi u sopstvenom smještaju bez pravnog vlasništva. Samo njih 19,4 odsto tvrde da imaju smještaj sa regulisanim pravnim vlasništvom.⁸⁵⁵

Vlada Crne Gore donijela je aprila 2005. godine Nacionalnu strategiju za trajno rješavanje problema izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori. Međutim, njeni ciljevi nisu ispunjeni, jer nije riješeno statusno pitanje raseljenih i interno raseljenih lica, a problem je bio i nedostatak materijalnih sredstava.⁸⁵⁶ Vlada Crne Gore je u saradnji sa UNHCR i Delegacijom EU u Crnoj Gori tokom 2009. godine usvojila Akcioni plan za trajno rješavanje statusa raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika i interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori, a u julu 2011. godine Ministarstvo rada i socijalnog staranja donijelo je Strategiju za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik, čime je Akcioni plan iz 2009. godine prestao da postoji.⁸⁵⁷ Novom Strategijom su definisana dva moguća rješenja problema raseljenih i interno raseljenih lica – lokalna integracija i dobrovoljni povratak.⁸⁵⁸ Njom je predviđeno da ZZZI, MUP i UNHCR formiraju komisiju koja bi razmotrila slučajeve lica čiji su zahtjevi odbijeni prilikom preregistracije interno raseljenih lica od septembra 2009. do februara 2010. godine.⁸⁵⁹

Vlada Crne Gore donijela je 22. septembra 2011. godine odluku da se obrazuje Koordinacioni odbor za praćenje implementacije Strategije za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik. Za njegovog predsjednika izabran je potpredsjednik Vlade i ministar pravde Duško Marković.

3.5.1. Povratak imovine

132

Komisija za obnovu Bukovice Vlade Crne Gore, osnovana 2007. godine, nastavila je sa radom na izgradnji kuća, putne infrastrukture i niskonaponske mreže u cilju obezbjeđivanja povratka građana Crne Gore koji su morali da napuste ovaj kraj zbog ugrožavanja života i napada na njihovu imovinu od strane policije i vojske.⁸⁶⁰ U novembru 2010. godine, stanovnicima Bukovice uručeni su ključevi za 32 stambena objekta. Ukupan iznos uložених sredstava u obnovu Bukovice za 2010. godinu iznosio je oko dva miliona eura.⁸⁶¹ Direkcija javnih radova Vlade Crne Gore saopštila je u novembru 2011. godine da su u periodu od 2009. do 2010. godine završeni radovi na izgradnji i rekonstrukciji 33 stambena i 27 pomoćnih objekata u Bukovici.

Prema podacima Inicijative mladih za ljudska prava u Crnoj Gori do kraja trećeg kvartala 2011. godine izgrađene su ukupno 33 kuće i da će do kraja 2011. godine biti izgrađeno još deset kuća.⁸⁶² Do kraja 2011. godine, 13 porodica se vratilo u Bukovicu, dok je završena izgradnja 43 stambena objekta sa prilaznim putevima, pomoćnim

853 „Izmjene zakona donose značaj broj novih državljana”, internet stranica *Radio Slobodna Evropa*, 8. septembar 2011. godine, http://www.slobodnaevropa.org/content/crna_gora_drzavljanstvo/24322365.html.

854 http://www.zzzi.co.me/index_files/Statistika.htm, pristup 20.1.2012.

855 Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik, Podgorica, 2011. godine, str.25.

856 Odgovor elektronskom poštom Veljka Tomića, višeg savjetnika u Zavodu za zbrinjavanje izbjeglica, 20. januar 2012. godine.

857 Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik, Podgorica, 2011. godine, str.5.

858 *Isto*.

859 *Isto*, str.9.

860 Komisijom za obnovu Bukovice, predsjedava predsjednik Crne Gore Filip Vujanović. Planirani budžet za obnovu Bukovice je 4,5 miliona eura.

861 Bilten Ministarstva rada i socijalnog staranja, Podgorica, decembar 2010. godine, str, 16, <http://www.minradiss.gov.me/vodici/info/102635/BILTAN-MINISTARSTVA-RADA-I-SOCIJALNOG-STARANJA-1.html>.

862 Izvještaj o stanju ljudskih prava za treći kvartal 2011, Inicijativa mladih za ljudska prava Crne Gore, <http://gamn.org/files/YIHR%20-%20treći%20kvartalni%20izvještaj%202011.pdf>.

objektima i elektro-mrežom.⁸⁶³ Prema tvrdnjama Udruženja „Bukovica” dinamika izvođenja radova na obnovi Bukovice nije bila zadovoljavajuća u periodu 2010 –2011. godine i u Bukovicu su se vratile samo dvije porodice, sa članovima starije dobi, a 30 kuća je i dalje bez povratnika. Po njihovim riječima, prilikom izrade projekata obnove kuća uopšte nisu konsultovani predstavnici Udruženja, niti vlasnici objekata, pa se dešavalo da nekome naprave kuću na tuđem zemljištu.⁸⁶⁴

3.6. Makedonija

Tokom 1999. godine u Makedoniju je izbeglo oko 360.000 ljudi sa Kosova. Odlukom Vlade Makedonije u martu 1999. godine, ti ljudi su dobili privremenu humanitarnu zaštitu. Oko 65 odsto osoba bilo je smešteno kod porodica, dok je oko 35 odsto njih smešteno u osam kolektivnih centara, izgrađenih za tu namenu.⁸⁶⁵ Do kraja 1999. godine, u Makedoniji je preostalo još oko 8.103 osoba sa Kosova (uglavnom Roma), da bi se taj broj do kraja 2002. godine smanjio na 2.750 osoba.

Vlada je 2003. godine ukinula privremenu humanitarnu pomoć izbeglicama, a u julu iste godine, makedonski parlament usvojio je Zakon o azilu i privremenoj zaštiti.⁸⁶⁶ Zakonom su priznata odgovarajuća prava shodno odredbama Konvencije o statusu izbeglica i odgovarajućeg Protokola: smeštaj, novčana pomoć, zdravstvena zaštita, penzijsko-invalidsko osiguranje, ali i transfer imovine, uloženog kapitala i dobiti. Za period od 2008-2015. godine, usvojena je 2008. godine i “Strategija za integraciju izbeglica i stranaca u Makedoniji”. Cilj Strategije je pomoć i podrška društvenoj integraciji ovih kategorija ljudi, i to pružanjem azila i pomoći pri povratku u zemlju porekla. Poslednji podaci UNHCR govore da je Makedonija 2011. godine imala 1.398 izbeglica.⁸⁶⁷

Makedonija ima i interno raseljena lica, i to 473 osobe (135 porodica).⁸⁶⁸ Određeni broj ovih lica je smešten u kolektivne centre, a za jedan broj njih Vlada je obezbedila finansije za zakup stambenog prostora.⁸⁶⁹ Većina raseljenih osoba ne želi da se vrati u mesto porekla iz bezbednosnih razloga, iako je prošlo deset godina od okončanja sukoba.⁸⁷⁰

3.7. Slovenija

Slovenija odbija isplaćivanje penzija maloj grupi penzionisanih oficira JNA, koji sa porodicama žive u Sloveniji. Među njima ima Slovenaca, ali i ljudi sa različitih područja nekadašnje SFRJ.⁸⁷¹ Neki od njih su proveli duže vreme - između 7 i 10 godina bez penzije i zdravstvenog osiguranja. Oni su se u februaru 2009. godine obratili predsedniku Slovenije Danilu Türku, premijeru Borutu Pahoru, predsedniku parlamenta Pavelu Gantaru, predsedniku Vrhovnog suda Slovenije Francu Testenu i ombudsmanki Zdenki Čebašek-Travnik, ali bez uspeha. Penzije ovoj grupi bivših oficira JNA trebalo je isplatiti u skladu sa Sporazumom o sukcesiji iz 2001. godine. Slovenački državni organi su odbili ove zahteve, pozivajući se na potrebu da se pre isplaćivanja penzija, sklope posebni sporazumi sa ostalim državama-naslednicama SFRJ.⁸⁷²

---

863 „U Bukovicu se u 43 nove kuće vratilo 13 porodica“, internet stranica PVPortal - Informativni portal Pljevlja, <http://pvportal.me/2011/12/u-bukovicu-se-u-43-nove-kuce-vratilo-13-porodica/>.

864 Odgovor elektronskom poštom predsjednika Udruženja „Bukovica” Jakuba Durguta, 20. decembar 2011. godine.

865 Migracioni profil 2008, Vlada Makedonije, 2009. godine, str.34.

866 *Isto.*

867 Internet stranica UNHCR, <http://www.unhcr.org/pages/49e48d8f6.html>.

868 Informacije dobijene od Ministarstva rada i socijalne politike, 30. januar 2012. godine.

869 *Isto.*

870 “Раселени доживотно”, internet stranica *Вечер* 9. jun 2010, <http://www.vecer.com.mk/?ItemID=6312BB8579E5F14FA3C69367636D63B5>.

871 Igor Mekina, »Kaj so sploh hoteli častniki JLA?«, Mladina, 5. februar 2009, dostupno preko: <http://www.mladina.si/46147/kaj-so-sploh-hoteli-castniki-jla/>.

872 Prema odredbama Sporazuma o sukcesiji (čl.2 Aneksa E), države su preuzele odgovornost da redovno isplaćuju penzije koje duguju svojim građanima koji su bili civilni ili vojni službenici SFRJ bez obzira gde imaju boravište ili prebivalište, ako su te penzije bile finansirane iz saveznog budžeta ili drugih saveznih sredstava SFRJ. Međutim, čl. 3. Aneksa E, Sporazuma o sukcesiji predviđa i

4. Memorijali

4.1. Bosna i Hercegovina

U Bosni i Hercegovini se većina spomenika koji su podignuti odnose na pripadnike jednog od konstitutivnih naroda BiH. Iz tog razloga memorijali nerijetko sadržavaju poruke koje među različitim grupama građana izazivaju tenzije.⁸⁷³ Stručnjaci posebno ističu da mnoge spomenike, kao njihovi neodvojivi dijelovi, prate vjerski simboli, te poruke koje doprinose raspirivanju mržnje.⁸⁷⁴

Obilježavanje mjesta gdje su se nalazile masovne i individualne grobnice je na državnom nivou uređeno Pravilnikom o obilježavanju mjesta iskopavanja i ukopa nestalih osoba, koji je predložila Radna grupa za implementaciju zakona o nestalima, u suglasnosti sa savjetodavnim odborom sačinjenim od predstavnika udruženja porodica nestalih osoba.⁸⁷⁵ Vijeće Ministara usvojilo je pravilnik u oktobru 2006. godine i on do danas nije mijenjan. Njime se određuje izgled obilježja ili spomen ploče, finansiranje i ostale procedure ukopa nestalih i pronađenih osoba. Predviđeno je da se za individualne grobnice na spomen ploču postavlja natpis jedinstvenog izgleda sa ličnim podacima, vremenom nestanka i vremenom ekshumacije grobnice. Za obilježavanje mjesta iskopa više tijela, prema pravilniku, idejno rješenje donosi Komisija za odabir idejnih rješenja. Tekst natpisa sadrži službene podatke Instituta za nestala lica o datumu iskopavanja, pronađenom broju posmrtnih ostataka, nacionalnoj pripadnosti i okolnostima nestanka. Također je određeno da tekst upisan na ploču ni na koji način ne smije vrijeđati nacionalne ni vjerske osjećaje pripadnika drugih naroda i manjina koje žive u BiH. Proceduralni problem sa primjenom samog pravilnika je u tome što se odnosi na spomenike koji se prema Zakonu o nestalima iz 2004. godine, finansiraju iz Fonda za pomoć porodicama nestalih osoba (Fond), koji nikada nije uspostavljen. Prema Pravilniku, Fond bi imao pravo da naloži uklanjanje i zamjenu postojećih spomenika uvredljivog sadržaja po primanju prijave.

Zbog nesprovođenja uspostavljenog mehanizma za održavanja i obilježavanja ovih mjesta, i mehanizma zbog kojeg bi počinio bili kažnjeni nerijetko se dešava vandaliziranje mjesta masovnih zločina. Jedan od primjera je masovna grobnica Bunarevi u Republici Srpskoj iz koje je ekshumirano 27 tijela Bošnjaka iz obližnjih logora, u kojoj su bivši logoraši logora Manjača pri obilasku mjesta krajem 2011. godine, pronašli bačene leševe uginulih zaraženih ovaca, zbog čega su prozvali institucije da zaštite mjesta masovnih zločina.⁸⁷⁶

Veliki broj mjesta na kojima su počinjeni teški zločini nemaju obilježja jer inicijatori memorijalizacije nailaze na otpor vlasti, što je ranije bilo naročito izraženo u Republici Srpskoj, no nekoliko novih inicijativa u Federaciji Bosne i Hercegovine da se postavi spomen obilježje stradalim pripadnicima srpske nacionalnosti nailazi na slične prepreke. U Sarajevu je po prvi put 3. maja 2010. godine, mirnom šetnjom obilježeno stradanje vojnika JNA u Dobrovoljačkoj ulici u organizaciji Odbora Vlade Republike Srpske za njegovanje tradicije oslobodilačkih ratova. Gradonačelnik Sarajeva Alija Behmen i Gradsko Vijeće Grada Sarajeva zahtjevali su zabranu obilježavanja stradanja pripadnika JNA u Sarajevu.⁸⁷⁷ Ipak obilježavanje godišnjice je prošlo bez ikakvih incidenata kako 2010. tako i 2011. godine, mada je doživljavano kao svojevrsna provokacija od strane vlasti u Republici Srpskoj. Boračke organizacije iz Republike Srpske (RS), pokrenule su inicijativu da, ukoliko dobiju dozvolu, u Dobrovoljačkoj ulici (sada ulica Hamdije Kreševljakovića) postave spomen-ploču pripadnicima JNA poginulim u okršaju s Teritorijalnom odbranom RBiH.

134
mogućnost da države u slučaju potrebe mogu zaključiti bilateralne sporazume za obezbeđenje plaćanja penzija i sklapanje privremenih aranžmana radi obezbeđenja isplate penzija u skladu sa članom 2. Zakon o potvrđivanju Sporazuma o pitanjima sukcesije, *Službeni list SRJ*, 06/02.

873 ICMP, Izvještaj sa konferencije: Promovisanje cjelovitog pristupa pitanju memorijala i sjećanju, Sarajevo, 8-10. decembar 2010. godine

874 "Manipulacija mjestima sjećanja", internet stranica *BIRN*, <http://www.bim.ba/bh/230/10/29819/?tpl=30>.

875 Pravilnik o obilježavanju mjesta iskopavanja i ukopa nestalih osoba, *Službeni glasnik BiH*, br. 83/06.

876 „Savez logoraša u BiH: Zaštititi mjesta masovnih zločina“, internet stranica *Moje vijesti*, 14. novembar 2011. godine, <http://www.mojevijesti.ba/novost/104179/Zastititi-mjesta-masovnih-zlocina>.

877 „Sarajevo: Sutra obilježavanje stradanja vojnika JNA u Dobrovoljačkoj“, internet stranica *Depo*, 2. maj 2010. godine, <http://www.depo.ba/vijest/6108>.

Potpredsjednik Federacije BiH Svetozar Pudarić je u oktobru 2011. inicirao podizanje spomen obilježja žrtvama ratnih zločina koje su počinili pripadnici Armije Bosne i Hercegovine nad pripadnicima srpske nacionalnosti tokom opsade Sarajeva na Kazanima na Trebeviću. Za ove zločine niko nije osuđen pred sudovima u BiH, niti je zvaničan broj žrtava utvrđen.⁸⁷⁸

Povodom usvajanja Zakona o spomenicima i spomen-obilježjima oslobodilačkih ratova u RS,⁸⁷⁹ klubovi poslanika bošnjačkog i hrvatskog naroda podnijeli su zahtjev za ocjenu ustavnosti pred Ustavnim sudom RS.⁸⁸⁰ Zbog više spornih odredbi u nedavno usvojenom zakonu, oni su i pokrenuli pitanje zaštite vitalnog nacionalnog interesa, uz osnovnu primjedbu da se u zakonu ne ostavlja mogućnost da se podižu, održavaju i zakonski normiraju spomen-obilježja, prije svega civilnim žrtvama rata, kao i pripadnicima Armije RBiH i Hrvatskog vijeća obrane (HVO).⁸⁸¹ Zbog veta bošnjačkih i hrvatskih delegata u Vijeću naroda Republike Srpske, stoji i incijativa o formiranju registra svih spomenika i spomen obilježja Republike Srpske.

Spomenik sa imenima 1.226 ubijenih građana Kozarca, kome je kamen temeljac položen 2009. godine, dovršen je u julu 2010 godine. Spomenik je u obliku velike sive kamene kupole, u čijoj su unutrašnjosti ispisana imena 1,226 Bošnjaka iz Kozarca, ubijenih za vrijeme rata. Spoljašnjost kupole prekrivena je električnim svijećama – po jedna za svaku žrtvu – koje svijetle tokom noći.

U 2011. godini održano je više događaja čiji je cilj bilo obilježavanje sjećanja na žrtve oružanih sukoba. Događaj međunarodnog karaktera, sa najvećim brojem učesnika kao i prethodnih godina je „Marš Mira“ koji je ove godine trajao od 07.-10. jula 2011. godine. Ovaj memorijalni pohod održava se od 2005. godine, u okviru obilježavanja godišnjice od počinjenog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici od strane Vojske Republike Srpske. U toku manifestacije koja traje tri dana, na određenim lokacijama se održavaju promocije knjiga, emitovanje dokumentarnih filmova i istorijski časovi, na kojima se mogu čuti i svjedočenja preživjelih Srebreničana, učesnika „Marša Smrti“ iz 1995. godine.⁸⁸²

Udruženje logoraša *Prijedor 92* već dugi niz godina u suradnji s drugim udruženjima, među kojima su Udruženje logoraša *Kozarac*, udruženje *Mostovi prijateljstva* iz Rizvanovića kod Prijedora i Udruženje *Srcem do Mira* iz Kozarca, organizuju više manifestacija tokom godine na stratištima i u nekadašnjim logorima u znak sjećanja na stradanja Bošnjaka i Hrvata u opštini Prijedor tokom rata u BiH.⁸⁸³ Organizuje se i tribina u znak sjećanja na ubijenog doktora Esada Sadikovića, koja se održava 5. avgusta u pozorištu u Prijedoru. U sklopu ovih manifestacija organizuju se i izložbe, umjetnički performansi i slično. Predstavnici Udruženja logoraša *Prijedor 92* ističu da postoji ogroman problem sa postavljanjem spomen ploča na mjesta stradanja i zatočenja. Većina ovih mjesta sada je privatno vlasništvo, i novi vlasnici ne dozvoljavaju obilježavanje mjesta stradanja, a često ni posjete zarad odavanja počasti žrtvama.⁸⁸⁴

Iako je Zakon o spomenicima i simbolima Brčko distrikta usvojen još 2003. godine, zbog neslaganja oko njegove primjene, supervizor visokog predstavnika za Brčko je 2007. godine privremeno zabranio izgradnje spomenika u

878 „Sarajevo bez duše i morala“, internet stranica *Radio Sarajevo*, 22. decembar 2011. godine, <http://www.radiosarajevo.ba/novost/70195/sarajevo-bez-duse-i-morala>.

879 Zakon o spomenicima i spomen-obilježjima oslobodilačkih ratova usvojen je u Narodnoj skupštini Republike Srpske, 3. novembra 2011. godine.

880 Odluka o pokretanju postupka zaštite vitalnog nacionalnog interesa bošnjačkog naroda, od 14. novembra 2011. godine, Vijeće naroda, http://vijecenarodars.net/index.php?option=com_content&view=article&id=164%3A2011-12-08-10-24-28&catid=1%3A2011-02-24-07-34-05&.

881 “Ustavni sud RS odlučuje o spornom zakonu o spomenicima“, internet stranica *Vijesti*, 21. decembar 2011. godine, <http://www.mojevijesti.ba/novost/108238/Ustavni-sud-RS-odlucuje-o-spornom-Zakonu-o-spomenicima>.

882 Marš smrti je šestodnevni proboj preko teritorije RS ka teritoriji pod kontrolom Armije BiH više hiljada Srebreničana u julu 1995. godine, tokom koga je veliki broj njih zarobljen od strane VRS-a i kasnije ubijen.

883 U sklopu obilježavanja zločina na teritoriji opštine Prijedor obilježavaju se napad na Kozarac, stradanje Lijeve obale Sane, zločini u logorima Keraterm, Omarska i Manjača, zločin na Hrastovoj Glavici, zločin na Korićanskim stijenama na planini Vlašić.

884 Odgovor elektronskom poštom od Edina Ramulića, Udruženje Prijedorčanki Izvor, 23. novembar 2011. godine.

distriktu.⁸⁸⁵ Međutim, dvije i po godine kasnije, političke partije, boračka udruženja i udruženja žrtava postigla su dogovor, pa je supervizor za Brčko, Raffi Gregorian, 21. decembra 2009. godine izdao Nalog o spomenicima kojim je najavljeno podizanje spomen obilježja civilnim žrtvama u ratovima 1992.-1995. i 1939.-1945. godine.⁸⁸⁶ Izgradnja spomen obilježja do kraja 2011. godine nije bila privedena kraju.

U krugu Javnog preduzeća "Luka Brčko", u organizaciji Udruženja logoraša distrikta je 7. maja 2011. godine otvorena spomen-soba u kojoj je izložen dio fotografija na kojima su prikazane scene stradanja civila u ovom gradu.⁸⁸⁷ Tom prilikom je istaknuto da je otvaranjem ove spomen-sobe po prvi put u BiH na takav način obilježen dan stradanja civila u logorima. Prema riječima predsjednika Saveza logoraša BiH, Murata Tahirovića "otvaranje spomen-sobe pokazat će na jedan način i broj ljudi koji je ovdje stradao i činjenicu da je ovdje zaista bio logor u kojem su ljudi stradali".⁸⁸⁸

4.2. Hrvatska

Prilikom gostovanja u parlamentu Bosne i Hercegovine, predsjednik Hrvatske Ivo Josipović uputio je ispriku za zločine i stradanje nedužnih ljudi, koje je izazvala politika Hrvatske 1990tih godina u Bosni i Hercegovini. Nakon toga, Josipović je posjetio i selo Ahmići u kojem su pripadnici Hrvatskog vijeća obrane (HVO) ubili 116 bošnjačkih civila, uključujući i žene i djecu.⁸⁸⁹

Tijekom 2011. godine posvećeno je nešto više pažnje komemoracijama žrtava zločina iz 1991. godine, budući da se obilježavala njihova 20. godišnjica. U Hrvatskoj je središnje mjesto zauzelo obilježavanje 20 godina od stradanja Vukovara. Više od 30.000 građana iz čitave Hrvatske, među njima i predsjednik, dr. Ivo Josipović i tadašnja predsjednica Vlade Jadranka Kosor, učestvovalo je u koloni sjećanja koja je obišla mjesta stradanja u Vukovaru, 18. studenog 2011. godine. Također, građani su na trgovima i ulicama diljem drugih gradova u Hrvatskoj, ostavljali tisuće zapaljenih svijeća za žrtve Vukovara.

Uoči obilježavanja VRA „Oluja“, u kolovozu 2011. godine, u Kninu je otkriven spomenik pobjedi. Spomenik zauzima veliki dio Trga dr. Franje Tuđmana u Kninu, a izrađen je u obliku slova „V“ što simbolizira pobjedu (engl. victory). U spomenik su inkorporirani kapelica, križ i slavluk. Međutim, obilježavanje 16. godišnjice VRA „Oluja“ prošlo je u sjeni nepravomoćne presude MKSJ-a hrvatskim generalima za zločine počinjene u operaciji. Prilikom održavanja govora u Kninu, tadašnja predsjednica Vlade Jadranka Kosor uputila je pozdrav „svim hrvatskim braniteljima, svim hrvatskim generalima, a posebno hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču“.

Tijekom 2010. i 2011., bilo je više pokušaja postavljanja spomen obilježja nastradalim Srbima tijekom rata u Hrvatskoj od strane udruga porodica poginulih ili nevladinih udruga, od kojih je većina bila neuspješna.

Na 15. godišnjicu VRA „Oluja“, aktivisti Inicijative mladih za ljudska prava (Inicijativa) u Kninu su postavili spomen-ploču s natpisom – "5.8.1995.–5.8.2010., O 15. obljetnici akcije HV-a Oluja, uz ovu cestu kojom su prošle tisuće izbjeglica, ploču postavljaju građani RH koji nude žrtvama svoju ispriku u nedostatku isprike odgovornih". Iako je Inicijativa zatražila dozvolu za postavljanje ove spomen-ploče, nikada nije dobila odgovor od uprave grada Knina, ali je ista maknuta za manje od 24 sata nakon postavljanja odlukom gradonačelnice Knina Josipe Rimac, i nikada nije vraćena.

885 *Zakon o spomenicima i simbolima*, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br.22/03.

886 Ured visokog predstavnika, Nalog supervizora o spomenicima, 21. decembar 2009. godine, internet stranica OHR, http://www.ohr.int/print/?content_id=44319.

887 "Otvorena spomen soba", internet stranica portala *eBrčko*, 7. maj 2011. godine, http://ebrcko.net/index.php?option=com_content&view=article&id=2838:otvorena-spomen-soba&catid=16: vijesti1&Itemid=180.

888 „Tahirović: Brčko živi u neriješenom stanju“, internet stranica *Nezavisni BiH informativni portal Otisak*, 7. maj 2012. godine, http://www.otisak.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=11049:tahirovi-brko-ivi-u-neriješenom-stanju-foto&catid=23:brko-distrikt&Itemid=138.

889 Amnesty International, *Behind the wall of silence: Prosecution of war crimes in Croatia*, str. 59, internet stranica Amnesty International, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR64/003/2010/en/81544213-9880-4a5e-acea-d5269d0bc8ad/eur640032010en.pdf>.

U listopadu 2010. godine u Varivodama je otkriven spomenik posvećen devetero civila srpske narodnosti koji su 1995. godine ubijeni od strane hrvatskih snaga. Na ovom su spomeniku imena devetero civila ispisana latiničnim i ćirilničnim pismom. Otkrivanju spomenika nazočili su, uz predstavnike Srpskog narodnog vijeća i općine Kistanje, i predsjednik Josipović, te predstavnici Vlade, Radovan Fuchs i Slobodan Uzelac. Josipović je ovom prilikom jasno istaknuo kako se radi o civilnim žrtvama, te je ocijenio kako je to jedan od zločina koji predstavljaju sramotu za Hrvatsku.

U listopadu 2011. godine, skupina žitelja Golubića kod Knina (pretežno povratnika) podigla je spomenik članovima njihovih obitelji poginulih u ratu 1991. – 1995. godine.⁸⁹⁰ Na spomeniku su se prvobitno nalazila imena 34 osobe srpske narodnosti, od kojih je većina poginula 1995., a znatno manji broj 1991. godine. Ovaj spomenik ipak nije otkriven tada, budući da je tadašnji ministar unutarnjih poslova Tomislav Karamarko, zabranio njegovo otkrivanje navevši za razlog strah od uznemiravanja građana i kršenja javnog reda i mira.⁸⁹¹ Porodicama žrtava zabranjeno je i održavanje parastosa. Ova je ministrova odluka donesena nakon prosvjeda braniteljskih udruga sa šireg područja Zadra i Knina, koje su tvrdile kako se među imenima upisanim u spomenik nalazi i „veliki broj pojedinaca koji su nosili četničke odore i poginuli u borbama s pripadnicima HV-a”.⁸⁹² Dodatno, inspekcija Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva zaključila je kako je spomenik izgrađen bez pripadajućih dozvola i na zemljištu koje je uglavnom u vlasništvu države. Naposljetku je ovaj spomenik otkriven u izmijenjenom obliku., u studenom 2011. godine. Na njemu više nisu navedena pojedinačna imena stradalih, već je na spomeniku samo natpis „Sjećanje na Golubićane stradale u ratovima”.⁸⁹³

4.3. Srbija

Spomen-ploča srpskim žrtvama stradalim u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije od 1991. do 2000. godine otkrivena je u Tašmajdanskom parku povodom obeležavanja Dana nestalih, 30. avgusta 2010. godine. Podizanje spomen-ploče inicirala je Koordinacija srpskih udruženja porodica nestalih lica sa prostora bivše Jugoslavije, a odobrila Skupština grada Beograda, koja je i finansijski pomogla ovu akciju. Svečanosti otkrivanja spomen ploče između ostalih prisustvovao je potpredsednik Skupštine grada Beograda Zoran Alimpić.⁸⁹⁴

U centru Pančeva je u novembru 2010. godine, otkrivena spomen-ploča Srđanu Aleksiću, u prolazu koji sada nosi njegovo ime.⁸⁹⁵ Postavljanju ploče prisustvovali su Srđanov otac Rade Aleksić, gradonačelnica Pančeva Vesna Martinović, ambasador BiH u Srbiji Boriša Arnaut, kao i predstavnici Skupštine opštine i civilnog sektora iz regiona. Inicijativu za postavljanje spomen-ploče i imenovanje prolaza usvojila je Skupština grada Pančeva na inicijativu nevladine organizacije Građanska akcija, koja je to predložila u ime koalicije nevladinih organizacija Građanska Vojvodina.

Spomen-ploču pripadnicima Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ) “poginulim tokom izvršavanja zadataka u odbrani zemlje” otkrili su prilikom obeležavanja dana osnivanja jedinice, u decembru 2010. godine predsednik Srbije Boris Tadić i ministar unutrašnjih poslova Srbije Ivica Dačić, a osveštao pomoćnik patrijarha SPC Atanasije Rakita.⁸⁹⁶ Ministar Dačić je tom prilikom izjavio: “Šesnaest pripadnika Jedinice je poginulo izvršavajući

---

890 Spomenik je postavljen u porti pravoslavne crkve Sv. Stefana u Golubiću.

891 “Karamarko zabranio otkrivanje spomenika srpskim žrtvama u Golubiću”, internet stranica *Slobodna Dalmacija*, 1. listopad 2011. godine, <http://www.slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/150702/Default.aspx>.

892 “Karamarko zabranio otkrivanje spomenika srpskim žrtvama u Golubiću zbog opasnosti od incidenata”, internet stranica *Jutarnji list*, 1. listopad 2011. godine, <http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=977984>.

893 “Opet burno u Golubiću: Unatoč zabrani Srbi mijenjali spomenik - sada se odaje počast “stradalim u ratovima””, internet stranica *Slobodna Dalmacija*, 8. studeni 2011. godine, <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/154387/Default.aspx>.

894 “Otkrivena spomen ploča srpskim žrtvama”, internet stranica *Vesti online*, 30. avgusta 2010. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/78323/Otkrivena-spomen-ploca-srpskim-zrtvama>.

895 „Pančevo: Spomen ploča Srđanu Aleksiću”, internet stranica *Vesti online*, 8. novembar 2010. <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/95392/Pancevo-Spomen-ploca-Srdanu-Aleksicu>.

896 “Spomen-ploča poginulim SAJ-evcima”, internet stranica *Vesti online*, 20. decembar 2010. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/105265/Spomenploca-poginulim-SAJevcima>.

zadatke u ratu, ali i miru, što treba da nas podseti koliko je ovo opasan, težak i složen posao. Naša je obaveza da ne izbledi uspomena na njih. Želimo da na spomen-ploči ne bude dodato više ni jedno ime.”⁸⁹⁷ Bezbednosno-informativna agencija (BIA) otkrila je novu postavku u svom muzeju posvećenu “haškim optuženicama”. Postavka sadrži predmete koji su pripadali optuženicama, koji su kasnije konfiskovani, a u postavci su izloženi i predmeti koji su pronađeni kod begunaca prilikom njihovog hapšenja, između ostalog dva pištolja koja su pronađena kod Ratka Mladića u trenutku kad je uhapšen i njegova lična karta, koja ne sadrži broj i nije izdata na osnovu otisaka prstiju.⁸⁹⁸

Inicijativa nekoliko nevladinih organizacija iz Beograda da se 11. jul proglasi Danom sećanja na žrtve genocida u Srebrenici pokrenuta je početkom 2009. godine, kada je Evropski parlament doneo rezoluciju kojom poziva države Evropske unije, a posebno države zapadnog Balkana, da na taj način obeleže sećanje na genocid u Srebrenici.⁸⁹⁹ U okviru inicijative, upućeno je pismo tadašnjem predsedniku Srbije, Borisu Tadiću da podrži zahtev da se 11. juli proglasi i obeležava kao Dan sećanja na genocid u Srebrenici. Organizovana je akcija javnog čitanja pisma svakog 11. u mesecu ispred zgrade Predsedništva Srbije, koja je trajala do juna 2011. godine.⁹⁰⁰

Pored toga, *Žene u crnom* su zajedno sa grupom umetnika, Centrom za kulturnu dekontaminaciju, Dah teatrom, grupom Škart iz Beograda i Art klinikom iz Novog Sada 2010. godine, na desetogodišnjicu obeležavanja genocida u Srebrenici započele kampanju za podizanje spomenika žrtvama genocida u Beogradu.⁹⁰¹ Kampanja “Par cipela – jedan život” započela je simboličnom akcijom prikupljanja 8.372 para cipela i poruka žrtvama Srebrenice koje su poklanjali građani Beograda. U novembru 2010. godine, grupa organizacija i umetnika obratila se Komisiji za spomenike i nazive ulica i trgova Skupštine grada Beograda sa zahtevom da se u Beogradu dodeli prostor za izlaganje prikupljenih cipela i poruka, koji bi bio i prostor za javne rasprave o zločinima.⁹⁰² Zahtev je ponovljen u martu 2011. godine, ali je Komisija Skupštine grada bez ikakve javne rasprave odbacila inicijativu. Naime, Komisija je kao argument protiv navela da se “radi o događaju koji svakako zaslužuje da bude obeležen spomenikom, ali na mestu događaja kao što je i inače praksa”, a što nije upotrebljeno kao kriterijum prilikom odlučivanja o podizanju spomenika svim stradalima u ratovima devedesetih.⁹⁰³

Fond za humanitarno pravo je, istražujući i prikupljajući građu za projekat *Ljudski gubici*, koji obuhvata Srbiju, Crnu Goru i Kosovo, evidentirao i dokumentovao i 70 spomenika i spomen-ploča koji se odnose na žrtve ratova od 1991. do 2000. godine. Najveći broj memorijala koji se odnosi na građane Srbije stradale u oružanim sukobima nalazi se u Srbiji (64), dok ih je značajno manje u Crnoj Gori (4) i na Kosovu (2). Od ukupnog broja, u gradovima se nalazi 40 spomenika i spomen-ploča, u seoskim sredinama 26, dok se četiri memorijala nalaze na mestima gde su se dogodili incidenti. Obeležena mesta incidenta su u svim slučajevima lokacije na kojima su civili izgubili život tokom bombardovanja NATO.

Najznačajniju ulogu u podizanju memorijala imala su udruženja boraca ratova, koja su nekad delovala samostalno, a nekad u saradnji sa lokalnim samoupravama i predstavnicima policije i vojske. Predstavnici lokalnih vlasti, policije i vojske takođe su i samostalno podizali spomenike, kao i porodice žrtava. Jednu spomen-ploču postavila je Srpska radikalna stranka, a dva spomenika su finansirala preduzeća. U postavljanju jednog specifičnog memorijala u obliku dva oltara u crkvi zajedno sa porodicama učestvovala je Srpska pravoslavna crkva. Jedan memorijal

897 “Državni vrh Srbije, Kusta i Pižon na proslavi SAJ-a u Batajnici!”, internet stranica *Press online*, 21. decembar 2010. godine, <http://www.pressonline.rs/sr/vesti/hronika/story/144855/Dr%C5%BEavni+vrh+Srbije%2C+Kusta+i+Pi%C5%BEon+na+proslavi+SAJ-a+u+Batajnici%21.html>.

898 “Od Mladićevih pištolja do Dabićevih seansi”, *Danas*, 21. novembar 2011. godine, str. 1, 4 i 5.

899 Inicijatori su bili Fond za humanitarno pravo, *Žene u crnom*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Centar za unapređenje pravnih studija, Komitet pravnika za ljudska prava i Inicijativa mladih za ljudska prava.

900 Odgovor elektronskom poštom od Miloša Uroševića i Nataše Lambić, *Žene u crnom*, 12. jul 2012. godine.

901 Ana Vilenica, performerka, Biljana Rakočević, umetnička fotografkinja, Branimir Stojanović, psihoanalitičar, Milica Tomić, umetnica i Saša Stojanović, likovni umetnik.

902 Kopije zahteva organizacije *Žena u crnom* upućenih Skupštini grada Beograda dobijeni elektronskom poštom od *Žena u crnom* 12. jula 2012. godine.

903 *Isto*.

je i naziv trga u Kraljevu.⁹⁰⁴ Na većini spomenika i spomen-ploča nije zabeležen datum postavljanja.⁹⁰⁵ Najveći broj spomenika i spomen-ploča, osam, izrađeno je i postavljeno 2000. godine, tj. neposredno po završetku ratnih sukoba na prostoru bivše SFRJ.⁹⁰⁶

4.4. Kosovo

Kosovo nema zakonski definisanu proceduru za podizanje spomenika/memorijala, i procedura za podizanje spomenika razlikuje se od opštine do opštine. Inicijative za podizanje spomenika najčešće su opštinama podnosile porodice palih boraca, udruženja ratnih veterana i skupštine opština.⁹⁰⁷ Izuzev kompleksa *Adem Jashari*, nema drugih spomenika ili memorijalnih centara koji su zaštićeni zakonom.

Zakon o proglašenju memorijalnog kompleksa *Adem Jashari* u Prekazu za zonu od posebnog nacionalnog značaja (Zakon br. 2004/39), usvojen 2004. godine, predstavlja prvi zakon koji se tiče memorijalizacije kolektivnog sećanja kosovskih Albanaca na oružani sukob 1998-1999. godine.⁹⁰⁸

Širom Kosova podignuti su brojni spomenici nakon završetka oružanog sukoba, i uglavnom svi su posvećeni palim borcima OVK.⁹⁰⁹ Spomenici posvećeni borcima OVK su veliki, dominiraju okolinom i najčešće su postavljeni pored puta. Najčešće veličaju i promovišu nacionalne simbole (albansku zastavu, OVK uniformu, itd), a često su prisutni i natpisi “pale žrtve” [martir] i “pali borac” [deshmor], odnosno “mučenik za naciju” [deshmorit e kombit].⁹¹⁰ U seoskim područjima su spomenici često podizani bez dozvole, što su opštine tolerisale bez intervencija, dok je u gradovima u poslednjih nekoliko godina neophodna dozvola od direktorata za urbanizam.⁹¹¹

U nacionalnom muzeju u Prištini postavljena je stalna izložba posvećena borbi OVK, koja sadrži artefakte iz oružanog sukoba 1998-1999. godine.⁹¹²

Na Kosovu se održava i veliki broj komemoracija koje svaka opština organizuje bar jednom godišnje, čiji je pokrovitelj često predsednik opštine. Najvažniji komemorativni skup je “OVK epopeja” [UÇK-Epopeja, Epopeja e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës], komemoracija posvećena borbi OVK i Ademu Jashariju, koja traje tri dana u martu, i koja nije regulisana zakonom kao nacionalni praznik, ali jeste podržana od strane državnih organa i na njoj učestvuju svi članovi Vlade Kosova, kao i predstavnici međunarodne zajednice.

Od 2003. godine, na Kosovu se 27. april obeležava kao Dan nestalih.⁹¹³ Kosovska skupština je 8. februara 2007. godine donela odluku kojom se od tada ovaj datum zvanično obeležava kao Nacionalni dan nestalih osoba.⁹¹⁴

Srpska zajednica na Kosovu podigla je 2009. godine spomenik koji je posvećen otetim i stradanim Srbima od 1998-2000. godine, u Velikoj Hoči, opština Orahovac, ali bez dozvole opštinskih vlasti. Na telu spomenika je mozaik sa likom Svetog Jovana, kao i ploče sa uklesanim imenima otetih i ubijenih. Izgradnju spomenika organizovala

904 Istraživači FHP-a tokom terenskih istraživanja uočili su nekoliko slučajeva davanja imena ulica po pripadnicima VJ i MUP-a koji su poginuli tokom oružanih sukoba u bivšoj SFRJ. Ulice koje sada nose njihova imena uglavnom su ulice u kojima žive njihove porodice.

905 Od njih 25 na kojima je ovaj podatak bio vidljiv, po jedan je postavljen: 1995, 1998, 2001, 2002, 2003. i 2005. godine. Po dva su otkrivena: 1996, 1999, 2006. i 2010, a tri 2009. godine.

906 Svi podaci dobijeni od istraživača ljudskih gubitaka Srbije, Crne Gore i Kosova u Fondu za humanitarno pravo.

907 Elife Krasniqi, “Spomenici na Kosovu danas”, *Made in KS*, br. 6, maj 2011. godine, str. 5.

908 Zakon br.2004/39 o proglašenju memorijalnog kompleksa “Adem Jashari” u Prekazu/Prekaze za zonu od posebnog nacionalnog značaja.

909 *Isto*, str. 4-6.

910 *Isto*, str. 6.

911 Informacije dobijene od FHP Kosovo.

912 Intervju sa Helenom Zdravković-Zonta, samostalnom akademskom istraživačicom, 24. novembar 2011. godine.

913 Na taj dan, 1999. godine, pripadnici srpskih oružanih snaga su ubili ili kidnapovali oko 400 kosovskih Albanaca iz sela Meja u opštini Đakovica. Njihova tela su pronađena i ekshumirana u masovnim grobnicama na terenu za obuku Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ) MUP-a Srbije, u Batajnici kod Beograda, 2001-2002. godine.

914 Pillar III (OSCE) Report 01/2007 On the Monitoring of the Assembly of Kosovo, 1 January 2007 – 28 February 2007, internet stranica OSCE, <http://www.osce.org/kosovo/26234>.

je Srpska pravoslavna crkva i stanovnici Velike Hoče. Otkrivanju spomenika 11. septembra 2009. godine prisustvovali su predstavnici MKCA-a, predsednik Komisije za nestala lica Srbije Veljko Odalović i članovi porodica nestalih iz Orahovca.⁹¹⁵

Srpska zajednica na Kosovu obeležava i poseban Dan nestalih, 22. juna.⁹¹⁶ Porodice nestalih svake godine obeležavaju ovaj dan manifestacijama na više mesta na Kosovu, a u severnom delu Mitrovice polažu vence cveća na spomenik "Istina".⁹¹⁷

4.5. Crna Gora

Iako je još 2009. godine Skupština grada Podgorice usvojila Program podizanja spomen-obilježja civilnim žrtvama rata u spomen-parku Pobrežje u Podgorici, ova odluka je realizovana tek 11. jula 2011, kada je premijer Igor Lukšić svečano otkrio obilježje, i to na Dan sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici. Na spomen-ploči piše: „Civilnim žrtvama ratova vođenih na prostorima bivše Jugoslavije 1991–2001 – Da se ne ponovi“.⁹¹⁸

Na otvaranju spomen obilježja u Pobrežju, premijer Lukšić je posebno podsjetio na žrtve zločina deportacija, stradanje putnika u vozu u Štrpcima, žrtve iz Kaluđerskog Laza, stradanje civila na dubrovačkom ratištu, progon Bukovičana i civilne žrtve u Crnoj Gori tokom NATO intervencije 1999. godine.⁹¹⁹

Forum Bošnjaka/Muslimana Crne Gore, koji je pokrenuo inicijativu za postavljanje ovog spomen-obilježja, istog dana je u Podgorici organizovao skup povodom otkrivanja spomenika. Predsjednik Upravnog odbora Forumu Mirsad Rastoder je rekao da se nada „da će to biti tek početak za detaljniju razradu spomen kompleksa na kome će se prepoznati obilježja žrtvama za koje su odgovorni ili suodgovorni u Crnoj Gori“.⁹²⁰ Nasuprot tome, predsjednik Udruženja boraca ratova od 1990. godine, Radan Nikolić izjavio je da je spomenik na Pobrežju politički čin i da se time ističu bošnjačke žrtve,⁹²¹ dok je za Narodnu stranku podizanje ovog spomenika predstavljalo simbol pravljenja selekcije među žrtvama.⁹²²

Nevladine organizacije Centar za građansko obrazovanje i Akcija za ljudska prava, zajedno sa nezavisnim istraživačem kršenja ljudskih prava Aleksandrom Zekovićem, podnijele su 26. maja 2011. godine inicijativu za podizanje spomen-obilježja žrtvama deportacija u Herceg Novom,⁹²³ a dan kasnije podnijeli su inicijativu Skupštini Crne Gore da se 27. maj proglasi Danom sjećanja na žrtve deportacija.⁹²⁴ Inicijativa je dobila podršku predsjednika Skupštine Crne Gore Ranka Krivokapića.⁹²⁵

915 "Otkriven spomenik nestalim u Veliki Hoči", internet stranica *Studio B*, 11. septembar 2009. godine, <http://www.studiob.rs/info/vest.php?id=42164>.

916 Na taj dan 1998. godine kidnapovano je i od tada se vodi kao nestalo, oko sto Srba u Orahovcu, Velikoj Hoči, Zočištu, Opetruši i Retimlju.

917 „Obeležen dan nestalih na Kosovu“, internet stranica *B92*, 22. jun 2011. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=06&dd=22&nav_category=640&nav_id=520495.

918 „Predsjednik Vlade Igor Lukšić otvorio Spomen park posvećen svim civilnim žrtvama ratova vođenih na prostorima bivše Jugoslavije u periodu od 1991 - 2001. godine“, internet stranica Vlade Crne Gore, 11. jul 2011. godine, <http://www.gov.me/vijesti/107350/Otvoren-Spomen-park-posvecen-svim-civilnim-zrtvama-ratova-vodenih-na-prostorima-bivse-Jugoslavije-u-periodu-od-1991-2001-godine.html>.

919 *Isto*.

920 „Da se ne ponovi“, internet stranica *Forum Bošnjaka/Muslimana Crne Gore*, 12. septembar 2011. godine, http://www.forumbosnjaka.com/index.php?subaction=showfull&id=1315841407&archive=&start_from=&ucat=1&.

921 „Vlada zaboravila Murino i Loru“, internet stranica *Dan*, 7. jul 2011. godine, <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Drustvo&datum=2011-07-07&clanak=287530>

922 *Isto*.

923 „Inicijativa za podizanje spomen-obilježja žrtvama deportacije izbjeglica 1992. godine u Herceg-Novom“, Podgorica, 26. maj 2011. godine, <http://cgo-cce.org/saopstenja/Inicijativa%20za%20spomenik%2026052011.pdf>.

924 „Inicijativa za ustanovljenje Dana sjećanja za žrtve deportacije izbjeglica 1992. godine“, Podgorica, 27. maj 2011. godine, <http://cgo-cce.org/saopstenja/Inicijativa%20za%20dan%20sjecanja%2027052011.pdf>.

925 „Puna podrška inicijativi za izgradnju spomenika“, internet stranica *Portal Analitika*, 28. maj 2011. godine, <http://www.portalanalitika.me/drustvo/vijesti/27939-puna-podarka-inicijativi-za-izgradnju-spomenika-.html>.

Do kraja 2011. godine nije realizovana odluka Komisije za izgradnju spomenika i Skupštine opštine Bijelo Polje o izgradnji spomenika petorici građana Bijelog Polja oteetim iz voza u stanici Štrpci 27. februara 1993. godine, koja je najavljena početkom 2010. godine.⁹²⁶

4.6. Makedonija

I dalje ne postoje zajednički memorijali posvećeni makedonskim i albanskim žrtvama ili borcima poginulim ili stradalim 2001. godine. Memorijali koje je izgradila albanska zajednica u Makedoniji (većina njih podignuta je bez odobrenja nadležnih organa) znatno su brojniji nego memorijali posvećeni borcima iz bezbednosnih struktura.⁹²⁷ Ne postoje precizni podaci o ukupnom broju takvih memorijala u Makedoniji.

Obeležavajući jednu dekadu od sukoba 2001. godine, izgrađeno je nekoliko spomenika u čast poginulih makedonskih branitelja. Podignuti su između ostalog i spomenik svim braniocima iz 2001. godine u centralnom delu Skoplja u oktobru 2011. godine, spomenik u Bitolju nazvan "Anđeo", posvećen sedmorici poginulih branilaca i otkriven aprila 2011. godine, i spomenik "Karpalak" u Prilepu, posvećen desetorici poginulih branilaca tog grada i otkriven krajem maja 2011. godine. Česti su slučajevi oštećenja spomenika/memorijala. Spomen-ploča poginulim borcima makedonske vojske kod mesta Karpalak, na putu Skoplje-Tetovo gde se desio incident, već je nekoliko puta uništavana i ponovo postavljena.⁹²⁸

"Muzej slobode", poznatiji kao "Muzej ONA", radi od novembra 2008. godine u Skoplju, ali do danas nije registrovan, niti je na zvaničnoj listi muzeja u Makedoniji.⁹²⁹ Muzej se sastoji iz dva dela, jednog posvećenog 1878. godini (Prizrenskoj Ligi), i drugog posvećenog Oslobođilačkoj narodnoj armiji i događajima iz 2001. godine.

4.7. Slovenija

U Sloveniji je pitanje memorijala najčešće vezano za obeležavanje stradanja pripadnika odbrambenih snaga Slovenije. Posle 1991. godine, na brojnim mestima gde su se odvijali sukobi između jedinica TO i JNA, postavljeni su tzv. „tetraedri“ ili „ježeви“ kako bi se podsetilo na protivtenkovske prepreke kojima su zaustavljane kolone JNA. Jedno od takvih obeležja nedavno je postavljeno i na aerodromu Brnik u znak sećanja na smrt dva austrijska novinara. Spomenik i spomen-ploča postavljeni su na aerodromu prilikom obeležavanja 20 godina samostalnosti Slovenije i na Dan policije 30. juna 2011. godine. Na spomeniku su ispisana i imena troje ubijenih.⁹³⁰

Svečana obeležja (spomen-ploče) nalaze se i na kućama u kojima su bila tajna skladišta oružja pre sukoba u Sloveniji, na prelazu Holmec, a na nekim mestima stoje i primerci zaplenjene borbene tehnike JNA, na primer ispred Vojnog muzeja u Ljubljani ili na uzbrdici Medvedjek.

U Sloveniji nema spomen-obeležja koja bi podsećala na pogibiju vojnika JNA. Ne postoje ni zajednička spomen-obeležja namenjena svim žrtvama sukoba u Sloveniji 1991. godine.

U julu 2011. godine, prilikom poslednjeg okupljanja oko svog zapuštenog memorijala „tetraedra“, nekadašnji pripadnici slovenačke TO posvetili su minut ćutanja i svojim nekadašnjim neprijateljima koji su poginuli na tom mestu.⁹³¹

926 Intervju sa predsednikom Upravnog odbora Bošnjaka/Muslimana Crne Gore Mirsadom Rastoderom, 23. februar 2012. godine.

927 Intervju sa Vasiliki Neofotistos, profesorkom antropologije na Univerzitetu Buffalo u Njujorku, 17. januar 2012. godine.

928 "Нова плоча кај Карпалак", internet stranica *Nova Makedonija*, 4. februar 2011. godine., <http://novamakedonija.com.mk/NewsDetail.asp?vest=2411839358&id=9&prilog=0&setIzdanie=22198>.

929 Intervju sa Skender Asanijem, predsednikom Udruženja istoričara Albanaca u Makedoniji, jednim od inicijatora za formiranje "Muzeja Slobode", 25. decembar 2012. godine.

930 „Na Brniku odkrili spomenik ob 20. obletnici samostojnosti“, internet stranica *Delo*, 30. jun 2011. godine, internet stranica, <http://www.times.si/slovenija/na-brniku-odkrili-spomenik-ob-20-obletnici-samostojnosti--b45a410321-8600cc20c3.html>.

931 „Po 20 letih z grenkim priokusom namesto za orožje prijeli za metle“, internet stranica portala *Lokalno* www.lokalno.si, 9. jul 2011. godine, http://lokalnoaktualno.ext.tmedia.si/2011/07/09/64757/zgodba/Po_20_letih_namesto_za_orozje_z_grenkim_priokusom_prijeli_za_metle.

I. Rezime.....	3
Suđenja za ratne zločine.....	3
Institucionalne reforme.....	7
Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine.....	8
Reparacije.....	9
II. Suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima.....	10
1. Rezime.....	10
2. Bosna i Hercegovina.....	14
2.1. Kapaciteti.....	15
2.2. Prenošenje nadležnosti na niže sudove.....	15
2.3. <i>Federacija BiH</i>	16
2.4. <i>Republika Srpska BiH</i>	17
2.5. <i>Brčko distrikt BiH</i>	17
2.5.1. Statistika.....	17
2.6. Učinak Suda BiH.....	18
2.7. Izručenja iz BiH /u BiH.....	19
2.9. Suđenja za seksualno nasilje u ratu.....	20
2.10. Suđenje za zločine u logoru Silos, osnovnoj školi i kasarni Krupa.....	20
2.11. Suđenje pripadnicima Desetog diverzantskog odreda Vojske RS.....	21
2.12. <i>Slučaj Dobrovoljačka</i>	23
3. Hrvatska.....	23
3.1. Kapaciteti.....	24
3.2. Dostupnost podataka o procesuiranju ratnih zločina.....	25
3.3. Statistika.....	25
3.4. Suđenja u odsutnosti.....	27
3.5. Dugo trajanje postupaka.....	27
3.6. Pristranost sudova.....	27
3.7. (Ne)Procesuiranje zločina hrvatskih snaga.....	28
3.8. Neprocesuiranje vojnih i civilnih zapovjednika visokog profila.....	29
3.9. Žrtve seksualnog nasilja.....	29
3.10. Uvjetno otpuštanje s izdržavanja zatvorske kazne.....	30
3.11. Pravomoćna presuda Branimiru Glavašu.....	30
3.12.1. Novi kazneni postupci.....	30
3.12.2. Optužnica protiv Tomislava Merčepa.....	30
3.12.3. Optužnica protiv Brodarca, Milankovića i Bošnjaka.....	31
3.12.4. Optužnica protiv Aleksandra Vasiljevića i Miroslava Živanovića.....	31
3.13. Prvostupanjska haška presuda generalima Gotovini i Markaču.....	31
4. Srbija.....	32
4.1. Kapaciteti.....	32
4.2. Statistika.....	33
4.3. Niske kazne.....	34
4.4. Suđenja za ratne zločine u toku.....	35
4.4.1. <i>Slučaj Lovas</i>	35
4.4.2. <i>Slučaj Skočić</i>	35
4.4.3. <i>Slučaj Čuška/Qushk</i>	36
4.5. Komandna odgovornost.....	37

5.	Kosovo.....	37
5.1.	Kapaciteti.....	38
5.2.	Statistika.....	39
5.3.	Suđenja za ratne zločine u toku.....	40
5.3.1.	<i>Slučaj Sabit Geçi</i>	40
5.3.2.	<i>Slučaj Klečka/Klečkë</i>	40
5.4.	<i>Procesuiranje otmica Srba, Roma i pripadnika drugih etničkih zajednica</i>	41
5.5.	<i>Istraga navoda o trgovini ljudskim organima (izveštaj Dicka Martija)</i>	41
6.	Crna Gora.....	42
6.1.	Kapaciteti.....	42
6.2.	Suđenja za ratne zločine	42
6.2.1.	<i>Slučaj Bukovica</i>	43
6.2.2.	<i>Slučaj Deportacija izbjeglica</i>	43
6.2.3.	<i>Slučaj Kaluđerski Laz</i>	45
6.2.4.	<i>Slučaj Morinj</i>	45
7.	Makedonija.....	46
7.1.	Kapaciteti.....	46
7.2.	Statistika.....	47
7.3.	Amnestija za ratne zločine.....	48
8.	Slovenija.....	49
8.1.	Kapaciteti.....	49
8.2.	Statistika suđenja.....	49
8.3.	Suđenja za ratne zločine u toku.....	49
8.3.1.	<i>Predmet Radovanović</i>	50
8.3.2.	<i>Predmet Grujović</i>	50
8.4.	Nezavršene istrage.....	50
8.5.	Pravnosnažno okončani predmeti.....	51
8.5.1.	<i>Predmet Arsim i dr.</i>	51
8.5.2.	<i>Predmet Koder</i>	51
8.5.3.	<i>Predmet Velići</i>	51
8.5.4.	<i>Predmet Štrihovec I</i>	52
9.	Zaštita i podrška svjedocima.....	52
9.1.	Bosna i Hercegovina.....	52
9.1.1.	Zaštita svjedoka.....	52
9.1.2.	Podrška svjedocima i žrtvama.....	53
9.2.	Hrvatska.....	54
9.2.1.	Zaštita svjedoka.....	54
9.2.2.	Podrška svjedocima.....	55
9.3.	Srbija.....	56
9.3.1.	Zaštita svedoka.....	56
9.3.2.	Podrška svedocima.....	57
9.4.	Kosovo.....	58
9.4.1.	Zaštita svedoka.....	58
9.5.	Crna Gora.....	59
9.5.1.	Zaštita svjedoka.....	59

9.5.2.	Podrška svjedocima.....	59
9.6.	Makedonija.....	60
10.	Regionalna saradnja u procesuiranju ratnih zločina.....	60
III.	Institucionalne reforme	63
1.	Rezime.....	63
2.	Lustracija.....	64
2.1.	Bosna i Hercegovina.....	64
2.2.	Srbija.....	66
2.3.	Kosovo.....	66
2.4.	Crna Gora.....	67
2.5.	Makedonija.....	67
2.6.	Slovenija.....	68
3.	Podrška osuđenima i osumnjičenima za ratne zločine.....	68
3.1.	Bosna i Hercegovina.....	68
3.2.	Hrvatska.....	70
4.	Parlamentarne rasprave.....	70
4.1.	Bosna i Hercegovina	70
4.1.1.	<i>Parlament Federacije Bosne i Hercegovine</i>	72
4.1.2.	<i>Narodna skupština Republike Srpske</i>	72
4.2.	Hrvatska.....	74
4.3.	Srbija.....	75
4.4.	Kosovo.....	77
4.5.	Crna Gora.....	78
4.6.	Makedonija.....	79
4.7.	Slovenija.....	80
5.	Mediji i izveštavanje o ratnim zločinima.....	81
5.1.	Bosna i Hercegovina.....	81
5.2.	Hrvatska.....	81
5.3.	Srbija.....	83
5.4.	Kosovo.....	84
5.5.	Crna Gora.....	84
5.6.	Makedonija.....	84
5.7.	Slovenija.....	84
IV	Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine.....	85
1.	Rezime.....	85
2.	Komisije za istinu.....	85
2.1.	Bosna i Hercegovina.....	85
2.2.	Slovenija.....	86
2.3.	Regionalni nivo.....	86
2.3.1.	Proces REKOM.....	86
2.3.2.	Ženski sud.....	88

3.	Državni istraživačko-dokumentacioni centri.....	88
3.1.	Hrvatska.....	88
3.2.	Kosovo.....	89
3.3.	Crna Gora.....	89
4.	Utvrdjivanje i dokumentovanje činjenica o ratnim zločinima od strane organizacija civilnog društva.....	89
4.1.	Bosna i Hercegovina.....	89
4.2.	Hrvatska.....	90
4.3.	Srbija.....	90
4.4.	Kosovo.....	91
4.5.	Crna Gora.....	91
4.6.	Slovenija.....	91
5.	Rešavanje sudbine nestalih lica.....	92
5.1.	Regionalni nivo.....	92
5.1.1.	Regionalna koordinacija udruženja porodica nestalih sa područja bivše Jugoslavije.....	92
5.2.	Bosna i Hercegovina.....	92
5.3.	Hrvatska.....	94
5.4.	Srbija.....	95
5.5.	Kosovo.....	97
5.6.	Crna Gora.....	99
5.7.	Makedonija.....	99
5.8.	Slovenija.....	100
6.	Obrazovni sistem i događaji iz ratnog perioda.....	100
6.1.	Bosna i Hercegovina.....	100
6.2.	Hrvatska.....	101
6.3.	Srbija.....	101
6.4.	Kosovo.....	104
6.5.	Crna Gora.....	104
6.6.	Makedonija.....	105
6.7.	Slovenija.....	105
V	Reparacije.....	106
1.	Rezime.....	106
2.	Materijalne reparacije.....	107
2.1.	Bosna i Hercegovina.....	107
2.1.1.	Materijalne administrativne reparacije.....	107
2.1.1.1.	<i>Federacija BiH</i>	108
2.1.1.2.	<i>Republika Srpska</i>	109
2.1.2.	Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka.....	109
2.2.	Hrvatska.....	112
2.2.1.	Materijalne administrativne reparacije.....	112
2.2.2.	Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka.....	113
2.3.	Srbija.....	114
2.3.1.	Materijalne administrativne reparacije.....	114
2.3.2.	Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka.....	115
2.4.	Kosovo.....	116
2.4.1.	Materijalne administrativne reparacije.....	116

2.4.2.	Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka.....	119
2.5.	Crna Gora.....	119
2.5.1.	Materijalne administrativne reparacije.....	119
2.5.2.	Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka.....	120
2.6.	Makedonija.....	121
2.7.	Slovenija.....	122
2.7.1.	Materijalne administrativne reparacije.....	122
2.7.2.	Materijalne reparacije na osnovu sudskih odluka.....	124
3.	Povratak izbeglih i raseljenih lica i povratak imovine.....	125
3.1.	Bosna i Hercegovina.....	125
3.1.1.	Povrat imovine.....	127
3.2.	Hrvatska.....	127
3.2.1.	<i>Povrat i obnova imovine</i>	128
3.3.	Srbija.....	129
3.3.1.	<i>Povratak imovine</i>	129
3.4.	Kosovo.....	130
3.4.1.	<i>Povratak imovine</i>	130
3.5.	Crna Gora.....	131
3.5.1.	<i>Povratak imovine</i>	132
3.6.	Makedonija.....	133
3.7.	Slovenija.....	133
4.	Memorijali.....	134
4.1.	Bosna i Hercegovina.....	134
4.2.	Hrvatska.....	136
4.3.	Srbija.....	137
4.4.	Kosovo.....	139
4.5.	Crna Gora.....	140
4.6.	Makedonija.....	141
4.7.	Slovenija.....	141

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:

Sandra Orlović

Tiraž:

1000

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.231.14

316.4:172.4

341.48/.49

341.384

TRANZICIONA pravda u postjugoslovenskim
zemljama : izveštaj za 2010-2011. godinu /
[priredila] Sandra Orlović. - Beograd : Fond
za humanitarno pravo, 2012 (Beograd :
Original). - 147 str. ; 20 cm

Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 978-86-7932-049-0

a) Транзициона правда - Југоисточна Европа
- 2010-2011 б) Истина - Правни аспект с)
Људска права - Кршење - Југоисточна
Европа d) Ретрибуција е) Репарација
COBISS.SR-ID 195848716

PR
ANON
CIONA